A

MAGYAR TÖRVÉNYHOZÁS

ÉS

MAGYARORSZÁG TÖRTÉNELME.

I. FERENCZ JÓZSEF.

XI. KÖTET.

IRTA: MÁRIÁSSY BÉLA.

GYŐR, 1890.

FISCHER ISTVÁN ÉS F. KÖNYVNYOMDA-INTÉZETE.

TARTALOM.

Lap.

I. Fejezet . . . . . *1—76-ig.*

Az egyezkedés folytatása. — A közösügyi egyezmény vivmány-e vagy jogfeladás. — Mi volt az ország tényleges közjogi helyzete 49. előtt. — Mennyiben különbözik 48-tul. — Előnyei és hiányai. — A politikai szükség parancsolta-e? — Várhatott-e a nemzet kedvezőbb politikai átalakulásokra. — Tekintve a viszonyokat, lehetett volna-e jobb egyességet kötni

II. Fejezet . . . . . *77—103-ig.*

A kiegyezés utáni hangulat. — A kormánypárt, az ellenzék elemei. — A kormány feladatai: az államadósság átalakitása, hitelviszonyok rendezése, a külközlekedés, az adórendszer arányositása, az államvagyon rendezése, a jogi viszonyok, a megyék, a felsőház rendezése.

III. Fejezet . . . . . *105—130-ig.*

A kormány hibáinak és mulasztásainak főoka. — Mi hozta be a corruptiót? — Kossuth beavatkozása. — Váczi választás. — A vácziakhoz intézett válasza

IV. Fejezet . . . . . *131—153-ig.*

Kossuth vádjainak alaptalansága. — A kormány Hevesbe királyi biztost küld. — Böszörményit a kormány perbe fogja. — Tisza a kormány vád alá helyezését inditványozza. — A kormány győzelme. — A zsidók jogegyenlőségérüli törvény. — Az első költségvetés.

Lap.

V. Fejezet . . . . . *155—193-ig.*

Magyarország mennyirül rendelkezhetett. — A költségvetés fontossága. — Az adórendszer hiányai. — A titkos deficzit. — A véderőrüli törvényjavaslat hiányai. — Mily joggal birt az ország eddig a hadügyek terén.

VI. Fejezet . . . . . *195—248-ig.*

Böszörményi elitéltetése. — A forradalmár emigránsok haza jönnek. — Klapka, Perczel a kormányhoz csatlakoznak. — Horváth Bódi fondorlata Kossuth számüzésére. — A kormány meghátrál. — A gyáva horvát egyesség. — A régi Magyarország szemben a régi horvát tartománynyal. — Az egyesség hiányai. — A nemzetiségi törvényjavaslat. — Miletics Szvetozár törvényjavaslata. — A nemzetiségi képviselők törvényjavaslata. — A pánszlávok kivánalmai. — A 69 iki költségvetési vita. — Az ellenzék a delegatióbul kilép. — Horváth Boldizsár a katonai biróságokrul reactionarius javaslatot ád be. — Deák Ferencz visszavéteti.

VII. Fejezet . . . . . *249—267-ig.*

Horváth Boldizsár perrend-guillotinja.

VIII. Fejezet . . . . . *269—290-ig.*

A közoktatási törvény (kivonat). — Különféle törvények. — — A vasutakrul.

IX. Fejezet . . . . . *291—363-ig.*

1867 : I. Ferencz József koronázásárul. — IX. Az ujonczokrul. — 1868 : XXX. A horvát-magyar egyességrül. — XL. A véderőrül. — XLI. A honvédségrül. — XLII. A népfelkelésrül. — XLIII. Erdély egyesitésérül.

I. FEJEZET.

Az egyezkedés folytatása. — A közösügyi egyezmény vivmány-e vagy jogfeladás. — Mi volt az ország tényleges közjogi helyzete 49. előtt. — Mennyiben különbözik 48-tul. — Előnyei és hiányai. — A politikai szükség parancsolta-e? — Várhatott-e a nemzet kedvezőbb politikai átalakulásokra. — Tekintve a viszonyokat, lehetett volna-e jobb egyességet kötni.

Az egyezkedő bizottságok a koronázás után megkezdék az osztrákokkali alkut, az egyességet Sadova Bécsben is megkönnyité, Magyarország beolvasztása lehetetlenné vált, az osztrákok Magyarország beolvasztásának lehetetlenségét, Austria gyengeségét belátták, a szláv áramlat ellen Magyarország támaszára számitottak. A delegationális intézvényt tehát tetszéssel fogadták, lelkesültek a közös ministeriumokért is, mert Bécs lévén a közös uralkodó székhelye, a közös ministeriumok Bécsben maradtak, az egyesség ezen ministeriumoknál a magyaroknak nem csak egyenlő számban, de általában alkalmazását sem kötötte ki, ezen három nagy kormányzati ágazat a kürtölt paritás daczára az osztrákok rendelkezésére maradt, mi az osztrákoknak anyagi előnyt adott és a hagyományos szellemet fentartotta. A közös kormányzat látszólagos politikai paritása ugyan a fők hiuságát sértette, de ez a mindenható császár akarata lévén, a legfelsőbb akaratnak ellenszegülni nem mertek, az uralgó osztrák párt azomban főleg tőzsérek-, ügyvédekbül állván, a tekintély-áldozatot anyagi túlságos előnyökkel óhajtották kárpótolni, mi teljesen sikerült is, az egyezkedésnél Magyarország Austriával szemben határozott hátrányban volt, az osztrák küldöttség szak- és gyakorlati emberekbül állt, a magyarok jogtudósok, mezei gazdák és elméleti szakemberek voltak, az osztrákok Magyarországot 17 év

óta kormányozták, tehát nemcsak hazájok, de Magyarország anyagi viszonyait is teljesen ismerték, a magyarok csak a régi Magyarországot ösmerték, Austriával senki sem foglalkozott, részint ellenszenvbül, részint mert a közösség ily nagymérvü alkalmazására az 1861. közösügyes felirat és párt legengedékenyebb tagjai sem gondoltak, mig az osztrák loyalitás Pesten uralgó csillaggá nem emelkedett, azt hitték, hogy tekintve Austria szorult helyzetét, tekintve azt, hogy az államadósságok Magyarországot jogilag nem kötelezik, csakis méltányos adóssági és járuléki összeget fog követelni, Magyarország gabonatermelési képességét túlbecsülték, azt hivék, hogy egész Európa a harmadrendü Magyarország termelésére van utalva, a vérmes reményü gabonatermesztvényekbül az ország nagy tőkét fog megtakaritani, e tőkébül a gyáripar felvirágzik és Magyarország ipara Austria nyomásától menekül, ezen vérmes, alaptalan remények tehát a magyar ministereket és küldöttséget könnyelmü engedékenységre hangolták, a magyar vérmesebb, lovagiasabb jellemü, az alkudozásokra tehát már ennélfogva is képtelenebb. Az osztrákok ellenben nemcsak saját, de a magyarországi viszonyokat, a magyarok jellemét, vérmes számitásaikat ösmerték, a nagy adósság erősen nyomta vállaikat, azon igyekeztek tehát, hogy a hatalmi paritás által elbüvölt magyarokra nagy terheket rójjanak, adósságaik nagy részétül meneküljenek, anyagi tekintetben Magyarország eddigi gyarmati állását megörökitsék. Az anyagi kiegyezés kétségkivül sok nehézségekkel járt, mert alapul a két állam vagyonának kellett szolgálni, az állam

összvagyonának megbecslése igen nehéz munka, mert midőn a becslés czélja egyik részrül teherelvállalás, a másikrul a tehertüli menekülés, mindkét fél igyekszik értékét kisebbnek tüntetni fel, de különösen nehéz a pénztőke kimutatása, mert az értékpapir, készpénz, váltó könnyen elrejthető, alapul tehát egyrészt az adót kellett elfogadni, de az adónál meg kellett volna birálni, valjon a külömböző adónemek, a birtok értéke és jövedelmi képességéhez viszonyitva, egyenlően terhelik-e a két állam adófizetőit, ezenfelül ki kellett volna munkálni, mennyit tesz a meg nem adóztatott pénztőke és ezen pénztőkét a többi értékhez kellett volna csatolni és ez igen fontos feltétel volt, mert Austriában az állampapirosok, a takarékpénztárak adót nem fizettek, Austriában ez több ezer milliót tett, mig Magyarország alig birt pár száz millióval, mert a földhitelintézet is idegen pénzzel dolgozott, a magyar urbéri kármentesitési papirosokat kevés kivétellel osztrákok szerezték meg. Az osztrák birodalom nagy pénzértéke kitetszett 73-ban a bécsi krachnál, midőn az özönvizbül fennmaradt papirok értékét 4000 milliót százakkal haladó összegben tüntették fel, ha ezen 4000 milliót Austria értékéhez hozzá veszik, Magyarország értéke alig képviselt volna 16 százalékot. A bizottságok közmegegyezéssel az adót fogadván el alapul, a német ministerek az adatokat őszintén a bizottság elé terjesztették, a németek, hogy legyen mit engedni, hogy a magyar ministerek Pesten a későbbi engedmények által népszerüséggel birjanak, 35 perczentet kivántak Magyarországra róni, a kiegyezés azomban, miután a magyar küldöttség a pénztőke-

vagyon kimutatásának követelését nagyuri közönynyel elejtette, könnyen ment, a gyászos kiegyezési egyességet megkötötték. Lónyay minister művét a magyar banknak titkos feladásával megkoronázta.

Az országgyülés a beterjesztett javaslatokat uri közönynyel tárgyalta, csakis Ghiczy Kálmán, a bizottság tagja ellenezte erélyesen. Az országgyülés azonban Ghiczynek a háromezer milliót megütő osztrák tőke megérintését hihetetlen arczczal, megvetéssel fogadta. Gőzerővel sietett a következő rossz egyességeket megszavazni.

XIV.

Azon arányrul,

mely szerint a magyar korona országai az 1867. XII. törvényczikkben a sanctio pragmatica folytán közöseknek ismert államügyek terheit ezentúl viselik.

1. Az arány, mely szerint a pragmatica sanctio folytán az 1867. XII. törvényben közöseknek ismert államügyek költségei a magyar korona országai és ő Felsége többi országai által viselendők, az idézett törvényczikk 19., 20. §-ában körülirt módon, kölcsönös egyezmény utján, a magyar korona országaira nézve 30, s ő Felsége többi országaira nézve 70 százalékban állapittatik meg.

2. Ezen hozzájárulási arány, szintén a magyar korona országai és ő Felsége többi országai közös megállapodása szerint 10 évig marad érvényben, és pedig 1868. január 1-tül 1877. deczember 31-éig.

3. Az 1867. XII. t. cz. 64-ik §-ának azon intézkedése, mely szerint a vámokbul befolyó jövedelmek

mindenekelőtt a közös költségek fedezetére forditandók, akkép egészittetik ki, hogy a vámok tiszta jövedelméből előbb a közös vámvonalon átvitt adó alá vetett tárgyak után járó adóvisszatérítések fedeztetnek és az azután fenmaradandó felesleg fordittatik a közös költségek közös fedezésére.

4. Mind a magyar korona országai, mind ő Felsége többi országai kötelesek, a közös kiadási járulékok fedezésére, havi bevételeik egy részletét, — mely ezen bevételekhez oly arányban van, mint összes járulékaik összege az illető évi kiadási budgetek főösszegéhez, — minden hónapban beszolgáltatni. Ha a havi részletek ama hozzájárulási tartozás összegét nem érnék fel: kötelezik az emlitett országok magukat, a különbözetet, bevételeikre való tekintet nélkül, teljesen beszolgáltatni, és pedig oly időközökben, hogy a közös pénzügyi háztartás fenn ne akadjon.

5. Jelen törvény akkor lép életbe, ha mindazon feltételek, melyekhez az 1867. XII. törvényczikk életbe léptetése magában az idézett törvényczikkben kötve van, teljesülnek.

XV.

Az államadósságok után
a magyar korona országai által vállalandó évi járulékrul.

Az államadósságok után az 1867. évi XII. 53. és 54. §-ában kikötött feltétel alatt és módon elvállalandó évi járulék iránt az idézett törvényczikk 55. §-ában érintett előleges értekezés, a magyar korona országainak küldöttségei közt megtartatván, miután az egyezmény, mely e tárgyban a magyar felelős ministerium

és ő Felsége többi országainak ministeriuma által, ugyanazon törvény 61. és 67. §. szerint egyetértőleg készittetett, országos tanácskozás alá vétetett és országos határozat erejére emeltetett, ez egyezmény s illetőleg országos megállapodás, ő cs. k. apostoli Felsége szentesitésének hozzájárultával, ezennel az ország törvényei közé vétettetik, mint következik.

1. §.

1868. évi január 1-től kezdve a magyar korona országai az eddigi államadósságok kamatainak fedezéséhez 29.188,000 forintnyi állandó, további változás alá nem eső évi járulékot fizetnek, ebből 11.776,000 forintot érczpénzben.

2. §.

Egyszersmind egyezésileg megállapittatik, hogy 1868. május 1-éig törvényjavaslat terjesztessék elő alkotmányos tárgyalás végett, mely által a jelenleg különféle adóssági czimek, lehetőleg kimerítő módon egységes járadék-adóssággá változtassanak át s a pénzügyeknek tőkevisszafizetések általi terheltetése lehetőleg kevesbittessék. A mi azon adósság-czimek tőkevisszafizetését illeti, melyek természetöknél fogva ily egységes járadék-átváltoztatásra nem alkalmasak, ezekre nézve törvényesen megállapitandó, hogy a visszafizetésekre megkivántató összegek jövőbeli egységes járadék-adóssági kötvények kibocsájtása által szereztessenek évenkint be s hogy az ezen beszerzésből származó tehertöbbletet ő Felsége többi országai és királyságai válalják el s hozzá a magyar korona országai által évenkint 1.150,000 forintnyi állandó összeg fizet-

tessék és ebbül 150,000 összeg ezüstben, ellenben minden e törlesztések folytán eleső kamatoknak, valamint a statusadóssági kamatszelvények és sorsjáték nyeremények után fizetendő adóknak is ő Felsége többi országai és királyságai javára kell esniök.

A fennebbi 150,000 forint által azomban az osztrák általános földhitelintézettel kötött s mintegy feléig magyar kincstári uradalmakra bekeblezett államjószág-kölcsön határoztatik törlesztetni, melynek kamatai az első §-ban megállapitott állandó évjárulékban bennfoglaltatnak.

A magyar kincstári uradalmaknak ezen bekeblezett kölcsön aluli teljes felszabaditása után tehát ama 150,000 forint czüstben járó fizetés megszünik s a tervszerü törlesztés, vagy az egész kölcsönnek korábbi visszafizetése szerint az évi kamatjárulék is, az államjószág-kölcsön kamatainak Magyarországra eső részéhez képest kevesbitendő.

A magyarországi állampénztárakban elhelyezett biztositékokat és letéteményeket annak idejében a magyar pénzügyi igazgatás fogja visszafizetni. Az ezekért járó kamatok azomban a 29.188,000 forint kamatban benfoglaltatnak s a mennyiben a fizetés Magyarországban történik, ezen összegbe beszámitandó.

3. §.

Határozottan megállapittatik, hogy 1869. január 1-tül kezdve a két pénzügyi kormányzat vezérelvét a bevételek és szükségletek közti egyensuly helyreállitásának kellend képezni.

Ha mindamellett a magyar korona országai s ő Felsége többi országai és királyságai pénzügyi kor-

mányzatai közül valamelyik oly helyzetbe jutna, hogy szükségleteinek vagy kötelezettségeinek fedezését a rendes jövedelmi forrásokbul kiteremteni nem birná, akkor az erre megkivántató forrásokrul saját hitelére köteles gondoskodni.

4. §.

Midőn mindkét fél érdekében s különösen oly szükségletek fedezésére, melyek a pragmatica sanctio értelmében a közös ügyekhez tartoznak, rendkivüli kiadások teendők, s netalán czélszerünek mutatkozik, ezekre az 1867 : XII. 56. és 57. §-ai értelmében, a két törvényhozás (birodalmi tanács és országgyülés) jóváhagyásával uj kölcsönt közösen venni fel, ily esetekben a kamatok, és azon esetre, ha a tőke visszafizetése volna kikötve, ez utóbbi is, a magyar korona országai s ő Felsége többi országai és királyságai között azon arányban fognak megosztatni, a mely a kölcsön felvételekor, a pragmatica sanctióbul folyó közös ügyek költségeinek fedezéséhezi járulásra nézve fennáll.

5. §.

Az államjegyekbül és váltópénzjegyekbül álló s összesen 312.000,000 forintot tevő függő adósság, mindkét fél közös jótállása alá helyeztetik.

Mivel pedig a gmundeni, ausseei, halleini sóbányákra bekeblezett 100.000,000 forintnyi zálogjegyek, a melyeknek kamatoztatásához és törlesztéséhez szükséges összegekbül a Magyarországra eső évi járulék az 1., 2. §-okban megállapitott állandó és változhatlan összegekbe már be van foglalva, oly összefüggésben állanak az államjegyek forgalmával, hogy a zálogjegyek és az állam-

jegyek együttvéve 400 milliót meg nem haladhatnak ugyan, de ezen véghatáron belül, a zálogjegyek időnkénti kevesbedése a forgalomban államjegyekkel pótlandó: a két fél jótállása, az államjegyeknek ez összefüggésébül időnként eredhető többletére is kiterjesztetik.

Az államjegyekbül és váltópénzjegyekbül álló függő adósságnak minden más szaporitása, valamint jövőben a megállapitására (Fundirung) szolgáló rendszabályok csak a két ministerium kölcsönös beleegyezésével s a két törvényhozás (birodalmi tanács, országgyülés) jóváhagyása mellett jöhetnek létre.

6. §.

Mind a magyar korona országainak, mind ő Felsége többi országainak tetszésére hagyatik, államadósági kamatjárulékokat adóssági kötvények törlesztése vagy készpénzbeli tőke visszafizetése által csökkenteni. A törlesztett adósságösszeg kamatainak megfelelő összeg, ez esetben, a törlesztő pénzügyi kormányzat hozzájárulási tartozásábul levonatik.

7. §.

A mi azon kötelezettségeket illeti, melyek a vasuttársulatokat illető szerződésszerü biztositékokbul származnak, ezeket a magyar korona országai és ő Felsége többi országai és királyságai közül azon fél viseli, a melynek területén fekszenek a vasutak s ennek megfelelőleg azon visszafizetések is, melyek netalán valamely társulattól az eddig nyert előlegnek fejében járnak, ugyanazon országokat illetik.

A mindkét fél területén átvágó vasutakra, névszerint a déli, az állam- és az épitendő kassa-oderbergi

vonalakra, továbbá a dunagőzhajózási társulatra vonatkozólag külön egyezmény fog köttetni.

8. §.

Külön leszámolási bizottság küldetik ki, megvizsgálni és megállapitani a központi pénzügyek követelési tételeit, melyek az illető feleknek fentartott adóhátralékokat és az előbbi §-ban emlitett vasuttársulatok iránti követeléseket kizárva, az 1867. deczember utolsó napján már lejárt s még ki nem vett kamatok és tőkevisszafizetések fedezésére vannak határozva.

9. §.

Mind a magyar korona országai, mind ő Felsége többi országai kötelezik magukat, a közös kiadási és államadóssági járulékok fedezésére havi bevételeik egy részletét, mely ezen bevételekhez oly arányban van, mint összes járulékaik összege az illető évi kiadási budgetjök főösszegéhez, minden hóban beszolgáltatni.

Ha a havi részletek ama hozzájárulási tartozás összegét nem érnék fel: kötelezik az emlitett országok magukat, a különbözetet, bevételeikre való tekintet nélkül, teljesen beszolgáltatni, és pedig oly időközben, hogy a központi pénzügyi szükséglet fenn ne akadjon.

Ez esetben a közös pénzügyminister a magyar korona országainak s illetőleg ő Felsége többi országainak pénzügyministerével kellő egyezményre fog lépni.

Jelen törvény akkor lép életbe, ha tartama, valamint a közös költségek fedezési aránya iránt létre jött egyezmény s a magyar korona országai és ő Felsége többi országai közt kötendő vám- és kereskedelmi szer-

ződés ő Felsége többi országai és királyságai által is elfogadtatott s ő császári és apostoli királyi felsége által az utóbb érintett országokra és királyságokra nézve is szentesittetett.

XVI.

Vám- és kereskedelmi szerződés.

A magyar korona országai és ő Felsége többi királyságai és országai közt vám- és kereskedelmi szövetség köttetik következő feltételek alatt.

I. Czikk.

Mindkét fél államterülete e szövetség idejére és annak értelmében egy vám- és kereskedelmi területet képez, melyet egy közös vámhatár vesz körül.

Ennek következtében a szövetség ideje alatt a két fél egyikének sem lesz joga azon forgalmi tárgyakra, melyek az egyik fél területéből a másik fél területére vitetnek, bárminemü beviteli, kiviteli vagy átviteli vámilletékeket vetni s e végből közbenső vámvonalat állitani.

Bárminemü és bárki részére szedett belső adókkal az egyik fél a másik fél területéből bevitt czikkeket csak oly mérvben terhelheti, amilyenben ily adókkal saját területe hasonló iparkészitményeit vagy termékeit terheli.

A közös vámhatárbul kizárva maradnak a jelenlegi vámkülzetek.

II. Czikk.

A jelen vám- és kereskedelmi szövetség életbe lépte előtt idegen államokkal kötött egyezkedések, melyek a

közgazdászati viszonyokat a külföld irányában szabályozzák, jelesül: kereskedelmi, vám-, hajózási, consulatusi, posta- és távirda-szerződések, tartamuk egész idejére mind a magyar korona országaira, mind ő Felsége többi királyságaira és országaira kötelező erővel birnak.

III. Czikk.

Ilynemü ujabb szerződésekre nézve az alkudozás és szerződés mindkét törvényhozó test alkotmányos jóváhagyásának fenntartása mellett csak a külügyminister által történik, azon megállapodások alapján, melyek a két fél illető szakministerei közt eszközlendők.

IV. Czikk.

A jelenleg fennálló vámdijszabályzatok (tariffák) és vámtörvények, továbbá a vámszedési és vámkezelési rendszabályok mindkét állam területén érvényben maradnak és csak a két törvényhozás, illetőleg a két felelős ministerium közös egyetértésével változhatnak vagy szünhetnek meg.

Uj vámkülzetek felállitása szintén csak közös egyetértéssel történhetik.

V. Czikk.

A vámok szedése és kezelése a két fél kormányainak egyiránt fenntartatik, az alájuk rendelt államterület határai közt. A vámok kezelésében és szedésében követendő összhangzatos eljárás feletti kölcsönös ellenőrködés végett mindkét fél részérül felügyelők alkalmaztatnak, kiknek joguk van a tulsó vám- és pénzügyi hatóságoknak a vámügyre vonatkozó ügyvitelébe betekinteni és a tapasztaltakat az illető szakministereknek tudomásukra juttatni.

VI. Czikk.

Mindkét fél kereskedői hajói egy és ugyanazon lobogót használnak, mely az eddigi jelvényekkel a magyar korona alatti országok szineit és czimerét egyesiti.

Mindazon ügyeket illetőleg, melyek a tengeri hajózásra és igazságügyre vonatkoznak, egyforma törvényes rendszabályok fognak a két fél között egyetértőleg megállapittatni, addig pedig a jelenlegi szabályok maradnak érvényben.

A kereskedelmi hajók, tekintet nélkül azoknak valamint legénységöknek illetőségére, mindazon ügyekben, melyek külföldön való oltalmukra és érdekeik képviseletére vonatkoznak, az ott székelő cs. királyi consulatusoktul és felsőbb vonalban a közös külügyi ministertül függnek.

Minden egyéb tekintetben a tengerészeti és kikötői közigazgatás a két államterület mindenikében, az illető kereskedelmi minister legfőbb vezetése alatt áll, mely lehetőleg összhangzatos módon fog intéztetni.

A két fél hajói a két államterület kikötőiben egyenlő bánásmódban részesülnek; mindkét államterület tengerészei mindkét fél hajóinak vállalhatnak szolgálatot és minőségi bizonyitványaik mind a két államterületen egyenlő érvénynyel birnak.

A kikötői, egészségügyi és egyéb hajózási illetékek, addig, mig törvényesen összhangzólag szabályoztatnak, a két államterület kikötői hatóságai által az eddigi határozmányok szerint fognak szedetni, s a beszedő résznek javára esnek. Hasonlókép fog történni a világitó tornyok illetékeinek beszedése, melyeknek felszámolása és végleges odautalása külön egyezkedésre hagyatik fel.

Mind a két államterület tengerpartjain és mindkét fél kereskedelmi tengerészeténél egyforma tengeri magánjog fog alkalmaztatni.

Az austriai Lloyd czim alatt működő s mindkét fél forgalmi érdekeit előmozditó nemzetközi tengeri posta-, szállitó- és hajózási vállalat a külügyminister vezetése alatt áll, ki az ezen intézetet illető tengerészeti és postaügyekben a két kereskedelmi ministerrel egyetértőleg fog eljárni.

Az ezen vállalatnak biztositott államsegély a külügyministerium költségvetésének egyik részét képezendi.

VII. Czikk.

Mindazon ügyek, melyek oly folyók hajózására vonatkoznak, amelyekre a bécsi congressusi okmány s az 1857-iki dunai szerződés határozmányai alkalmaztatnak, amennyiben ez ügyek az idegen államhozi viszonyt illetik, a jelen szerződés 3-ik czikkében körülményesebben meghatározott kikötések mellett a külügyminister által kezeltetnek.

Mindazon belső vizeket illetőleg, melyek folyásukban mindkét fél területét érintik, a hajózásra, folyamrendőrségre, javitásra vagy jó karban tartásra nézve egyetértő eljárás fog követtetni.

Valamennyi belső vizeknek hajók vagy talpakkal használatára nézve a két államterület lakói teljesen egyenlő bánásmódban részesülnek.

VIII. Czikk.

A létező vasutak mind a két államterületen egyenlő elvek szerint kezelendők.

Az ujan épitendő vasutakra nézve, amennyiben a

kölcsönös forgalom érdekei megkivánják, egyforma épitési és üzleti szabályok veendők alkalmazásba. Különösen az 1851. november 16-iki vasuti üzletrend és az 1863. junius 30-iki üzletszabályzat mind a két államterületen változatlanul meghagyatnak mindaddig, mig kölcsönös egyetértéssel mind a két félre nézve egyforma módon meg nem változtatnak.

IX. Czikk.

Az összes consulatusi ügyet a közös külügyminister vezérli. Consulatusok felállitásánál és a consulatusok számára kereskedelmi ügyekben adandó utasitásoknál a külügyi minister a két kereskedelmi ministerrel egyetértőleg fog eljárni.

Egyébiránt a két kereskedelmi minister mindegyikének joga van, midőn szükségét látja, a consulatusokkal egyenes levelezésbe bocsátkozni s ezek kötelesek kereskedelmi ügyekben készséggel megadni a kellő felvilágositást.

A consulatusok időszaki kereskedelmi jelentései a külügyminister által mind a két kereskedelmi ministerrel közlendők.

X. Czikk.

Mind a két fél ministeriuma egyetértőleg fog gondoskodni arrul, hogy a két állam területéből származó statisticai anyag egy statisticai főmunkálatban összeállitassék.

XI. Czikk.

A só- és dohányjövedék és azon közvetett adók, melyek az ipar-, termelésre közvetlen befolyással vannak, névszerint a pálinka-, sör- és czukor-adó, mindkét állam-

területen e szerződés ideje alatt egyenlő törvények és igazgatási rendszabályok szerint fognak kezeltetni.

Az e végből a két pénzügyminister által máris egyetértőleg megállapitott törvényjavaslatok még a jelenlegi ülésszak alatt alkotmányos tárgyalás végett mindkét törvényhozás elé fognak terjesztetni, s magától értetődik, hogy az akkép alkotott törvények ismét csak közös egyetértéssel, törvényes uton változtathatók meg.

Hogy az egyenlő rendszabályok kezelésében az összhangzat megóvassék, a két fél pénzügyministerének joga lesz a másik fél vezérlő és beszedő hatóságainak ügyvitelébe időrül-időre betekinteni. Az e czélra kijelölt közegek a másik rész pénzügyministere által a szükséges igazolványnyal ellátandók.

XII. Czikk.

Az austriai érték, mig törvényesen meg nem változtatik, közös érték marad: azomban mind a két törvényhozó testnek az aranyérték behozatalára nézve egyforma előterjesztések fognak mielőbb tétetni, miben a párisi pénzértekezlet elvei lehetőleg érvényre lesznek emelendők.

Szabadságában áll mind a két félnek 10 krajczáros és azon aluli váltópénzt veretni, mely a másik államterületen is a forgalomba fel fog vétetni. E váltópénz finomsági tartalma és sulya, valamint a mindenik fél által veretendő összeg mennyisége iránt a két ministerium közt egyetértés lesz eszközlendő.

XIII. Czikk.

Mindkét fél késznek nyilatkozik lehetőleg egyforma mérték- és sulyrendszert hozni létre, mind a két állam területén, s ennélfogva a két fél ministeriumai a mérték-

és sulyrendszer tökéletesbitésére nézve egyenlő törvényjavaslatokat fognak illető törvényhozásaik elé terjeszteni; mindaddig pedig a két államterületen jelenleg fennálló mértékek és sulyok fenntartatnak.

Hasonlókép az arany- és ezüstáruk finomsági tartalmára vonatkozó szabályok és azok feletti őrködés iránt egyenlő elvek fognak mind a két államterületen gyakorlatba vétetni.

XIV. Czikk.

Az egyik államterület lakosai, kik a másik államterületen kereskedést és ipart akarnak üzni vagy munkát keresnek, az iparüzlet megkezdésére és folytatására, valamint a fizetendő adóra nézve a benszülöttekkel egyforma bánásmódban részesülnek.

Az egyik terület iparosai s kereskedői fel vannak jogositva a másik területen gyártmányaikat bizományba adni, fióktelepeket s raktárakat állitani, megrendelésre dolgozni, megrendelt munkát mindenütt végezni, megrendeléseket és aláirásokat gyüjteni és vételeket eszközölni, továbbá az egyik terület lakosai a vásárforgalomra nézve a másik terület lakosaival tökéletes egyenjoguságot élveznek.

Az egyik államterületbeli iparos, ki a törvény által kijelölt esetekben iparüzlete folytatására megkivántatott műtani képességét bebizonyitotta, ha üzletét a másik területbe helyezi át, e képesség ujbóli bebizonyitására nem szoritható.

XV. Czikk.

Az egyik államterületen, annak lakói számára szabályszerüleg kiadott házalási engedélyek, a másik állam-

területen az ennek lakosaira fenálló korlátozások mellett, a házalási engedélynek az illetékes hatóság által történt látomásozása után jogot adnak a házalás gyakorlására.

A házalási engedélyek kiadására nézve, mind a két területen lehetőleg összhangzó elveknek kell alkalmaztatniok.

XVI. Czikk.

A szabályszerüleg kieszközlött találmányi szabadalmak mindkét államterületen érvénynyel birnak.

E czélbul a szabadalmi engedélyezés feltételei mindkét államterületen egyforma elvek szerint lesznek, kölcsönös egyetértéssel, törvényhozási uton megállapitandók, és ha a szükség kivánja, megváltoztatandók. Addig, mig ez megtörténhetik, az e részben mindkét államterületen jelenleg fenálló, lényegben egymástul el nem térő rendszabályok maradnak érvényben. A szabadalmak kiadásában követendő eljárást illetőleg, a szabadalom iránti kérvény azon terület ministeriumához nyujtandó be, melyben a feltaláló lakik.

Külföldieknek szabadságukban áll, találmányi szabadalomért az egyik vagy másik államterület ministeriumához folyamodni.

Azon ministerium, melynél a szabadalmi kérvény benyujtatott, a kérvényt szabályszerüleg megvizsgáltatván, azt azon esetre, ha a szabadalmat megadhatónak véli, a másik terület ministeriumához elfogadás eszközlése végett hivatalból átteszi.

A szabadalomlevelet mindenik ministerium a kormányzása alatti államterületre nézve külön állitja ki, de a két okmánynak ugyanazon kelte lesz és mindkettő

egyszerre adatik ki a kérvényezőnek azon ministeriumnál, hol folyamodását benyujtotta.

A találmányi szabadalmak meghosszabbitása vagy érvénytelenitése, hasonlókép közös egyetértéssel történik.

XVII. Czikk.

Az árubélyeg és mustra-ólomra nézve jelenleg fenálló rendszabályok érvényben maradnak és azoknak megváltoztatása csak a két fél egyetértésével eszközölhető.

Az árubélyeg, mustra vagy mintának a két állam területén levő akármelyik iparkamaránál történt letéteményezése és lajstromozása az illető részére mindkét fél területén törvényes oltalmat biztosit.

Az iparos vagy termelő telepitvényének neve, czime, czimere vagy megnevezése, ugy az egyik, mint a másik állam területén, a törvény által adott oltalmat élvezi.

Az e részben jelenleg fenálló szabályok alapján szerzett jogok mind a két fél területén teljes érvénynyel birnak.

A két államterületen bejelentett áru-bélyegek nyilvántartása végett, mindkét kereskedelmi ministeriumban árubélyeg-lajstrom fog a két kereskedelmi minister kölcsönös havi közleményei alapján vezettetni.

XVIII. Czikk.

A posta- és távirda-ügy a két államterületen külön, de a mennyiben a forgalom érdeke kivánja, egyforma elvek szerint fog rendeztetni és igazgattatni.

Az állami posta- és távirda-intézet részére fentartott jogok, az ezen intézeteknek, a közönség részérül használata, a postaküldeményekért való jótállás, a dijszabás (tarif-

fák), a kezelés és számvitel iránt jelenleg fenálló határozmányok és szabályok, csak a két törvényhozás, illetőleg a két kormány közös egyetértése utján és mindkét területre nézve egyenlő módon változtathatók meg.

XIX. Czikk.

Az irói és művészi tulajdonnak mindkét állam területen leendő kölcsönös oltalmazása iránt, a két törvényhozás utján fog megállapodás történni.

XX. Czikk.

Hitel- és biztositó-intézetek engedélyezése azon ministeriumot illeti, melynek államterületén az illető társulat székhelyét választja; ha azomban működését a másik államterületre is ki akarja terjeszteni, alapszabályainak előmutatása mellett, az ez iránti engedélyt az ottani ministeriumnál köteles megszereźni.

XXI. Czikk.

A második czikkben érintett nemzetközi kereskedelmi szerződések, a vámok, a közvetett adók és az ezen kereskedelmi szerződésben foglalt egyéb tárgyak egyforma alapjainak előkészitése és közvetitése végett, vám- és kereskedelmi értekezlet fog egybe gyülni, melyet a két részről való kereskedelmi és pénzügyi ministerek, s a mennyiben a tanácskozás tárgya a külföldhözi viszonyt érinti, a közös külügyminister, illetőleg mindezek helyettesei képeznek s a melyhez a hányszor a tárgy megkivánja, mindkét állam területbeli szakférfiak s különösen kereskedelmi kamarai tagok hivatnak meg.

Mindkét fél ministeriumai fel vannak jogositva, valahányszor szükségesnek tartják, a vám- és kereskedelmi értekezlet egybehivását igénybe venni.

XXII. Czikk.

E vám- és kereskedelmi szövetség a kihirdetés napján s 10 évi időre lép érvénybe s ha fel nem mondatik, további 10 évre s igy 10 évrül 10 évre folyton fenállónak ismertetik el. A felmondás mindenkor csak a 9-ik év végén történhetik meg s ez esetben a szerződés megujitása iránti egyezkedés hasonló uton haladék nélkül megkezdendő.

Mindazonáltal a szerződési időnek első öt éve elteltével mindenik félnek szabadságában álland, a határozmányok megváltoztatására alkudozást inditványozni, mely alkudozást a másik fél vissza nem utasithat. Ha ez uton az egyesség 6 hónap alatt el nem érhető, mindkét fél szabadságában áll egy évi felmondással élni. Ez esetben a szerződés megujitása iránti egyezkedés haladék nélkül megkezdendő.

Ha e szerződés egyes határozmányai azonnal nem lennének végrehajthatók, a két részrül való felelős ministeriumok a szükséges átmeneti intézkedéseket közös egyetértéssel fogják megállapitani.

A kiegyezési törvény.

A közösügyi törvény kétségkivül a legfontosabb alkotások közé tartozott, mert az országot uj alapokra fektette, uj egyességet kötött a fejedelemmel, szövetséget egy más állammal, az eddigi osztrák birodalommal. Ezen nagy hordérejü művet az elfogultak a bölcseség remekének, a rajongók árulásnak, a higgadtak a kényszerhelyzet által parancsolt kiindulási pontnak te-

kintik. Ezen mű mindenesetre a legfontosabbak egyike, mert Magyarországbul Magyar-Osztrák birodalmat alkotott, szövetségest szerzett és szövetségre kötelezte a nemzetet, Magyarországot az európai politika tényezőjévé tette, a feltételes önállás kapuit feltárta, a merev absolutizmus visszatértét elzárta; e fontos közjogi szervezés és nemzetközi szerződés felett tehát sem egyszerü diesének, sem indokolatlan kárhoztatás által napirendre nem térhetünk és felette csakis a mű pártatlan szigoru birálata, a közjogi és történelmi jogok, a tényleges, az 1867-iki politikai és erkölcsi helyzet kellő komoly mérlegelése után hozhatunk illetékes, méltányos és igazságos birálatot.

Meg kell bírálnunk tehát:

1. Közjogi tekintetben vivmány-e ez vagy jogfeladás?

2. Mi volt az ország tényleges közjogi helyzete 49. előtt?

3. Mennyiben külömbözik 1848-tul a kiegyezés?

4. Mik előnyei és hiányai? A politikai szükség parancsolta-e a kiegyezést? Várhatott-e a nemzet kedvezőbb politikai alakulásokra?

5. A 1848-iki előzményeket, az 1867-iki külpolitikai helyzetet, a belhangulatot tekintve, lehetett volna-e jobb egyességet kötni?

I.

Közjogi tekintetben a közösügyi szerződés kétségkivül jogfeladás nagy részben, mert elméletileg tekintve, minden állam, mely önfenntartási képességgel bir, mely külön területtel bir, mely egy államnak nem kiegészitő része, mely önállása által jogilag más állam jogait nem

sérti, a függetlenség és önállás elévülhetlen, kétségkivüli jogával bir és ha e jogrul a gyáva ősök lemondtak is, ha a kegyetlen hóditó az erőszak csunya hatalmával a legyőzöttet jogaitul megfosztotta is, ezen önállás visszaszerzésére mindég jogosult, mert a természeti jogok felfüggeszthetők, önkényes rendeletek által hatályon kivül tehetők; de soha sem el nem évülnek, sem el nem enyésznek.

Magyarország az önállás, a függetlenség minden jogával birt; az ország elfoglalása, tehát majd egy ezredév óta Magyarország önálló államot képezett, elannyira, hogy Magyarország a 14., 15. században Európa művelt államai közt területre a legnagyobb állam volt, mert a sokkal nagyobb, német birodalomnak nevezett Németország tömör testet nem képezett, a nagyobb Franciaországot nemcsak a franeziák királya birta, de egy nagy részét a burgundi, lotharingiai, bretagnei herczegek, a pápa, a navarrai király és más kis herczegek birták. Midőn I. Ferdinándot magyar királynak választották, Ferdinánd és minden választott és örökös utódai királyi hitlevelek- és esküvel kötelezték magukat Magyarország épsége fenntartására és az elveszett tartományok és részek visszacsatolására.

Magyarország semmi más ország- és nemzetnek alárendeltje, sőt köteles szövetséges társa nem volt; a helytelenül pragmatica sanctiónak nevezett törvény helytelenül idéztetett és erővel félre- és elmagyaráztatott, mert ezt mondja: „Paternam sancte et clementissimae Regiae Cesareae Majestates erga Status et Ordines Regni, in presenti Diaeta felicissime, et in frequentissimo vix ali-

quando viso numero congregatos, propensionem et ad permansionem eorumdem ac incrementum publici Status Regni Hungariae partiumque ei annexarum proque stabilienda in omnem casum, etiam contra vim externam, cum vicinis Regnis et provinciis haereditariis unione, et conservanda domestica tranquilitate directam curam et sollicitudinem ex benignis ejusdem sacratissimae regiae Majestatis ad Status et Ordines partiumque eidem annexarum clementissime emanatis Regalibus litteris, ac novissime factis propositionibus devoto sane homagialis fidelitatis eorumdem zelo et constanti fervore intelligentes.“

Vagyis magyarul: „Az ezen országgyülésre eddig alig látott nagy számmal összegyült Karok és Rendek jobbágyi alázat- és hűséggel értesülve a felséges császár és királynak Magyarország és kapcsolt részei Karai és Rendeihez intézett királyi leirata és javaslataibul ő Felségének az ország iránti hajlamárul, azon törekvése és szándokárul, hogy az országot nemcsak fenntartsa, de nagyobbitsa, hogy a belbékét megőrizze, s Magyarországot minden esetre kültámadások ellen is az örökös tartományokkal egyesülve megvédje.“

Ki beszél ezen szakaszban az osztrák tartományokkali közös védelemrül, a király-e vagy a Rendek, vagy közösen a király és az ország Rendei?

Beszél itt határozottan és egyedül a király, ki egyszersmind német császár, cseh király és több osztrák tartományok főherczege volt; mondja pedig ezt azért, hogy a királyválasztást a Rendek előtt kedvesebbé tegye, mert Magyarország önálló, a többi tartományokkal együvé

nem tartozó királyság lévén, ő mint császár, király és főherczeg Magyarországot nem kötelezteteti a császári német, a cseh királyi és főherczegi seregekkel megvédeni; az osztrák örökös tartományokkali unio nem azt jelenti, hogy ő szövetséget, egyesülést javasol és kiván, de jelenti azt, hogy apai szereteténél fogva seregeit Magyarország védelmére egyesiteni fogja; az unio tehát nem államszövetség, de seregeinek önkénti, viszontkötelezettség nélküli felajánlása. Hogy ezt, habár az egyesitést minden előde óhajtotta, a jelen politikai viszonyok közt nem merte felajánlani, bizonyitja, kétségkivül helyezi az is, hogy sem örököseit, sem tartományait nem kötelezte ezen egy századdal később védelmi egységnek keresztelt unióra, mit, ha valóságos egységi kötelezettségnek értelmezett volna, okvetlenül megemliti. Jelzi ezen egység (unio) azt, hogy a császár, főherczeg, király, ki az osztrák ugynevezett tartományokon kivül Belgiumnak és részben Olaszországnak is ura volt, hogy Magyarországot nemcsak a távoli belga és olasz, Magyarországtul távollevő és e miatt kevésbé használható seregeivel fogja védeni, de ezen hadsereget a szomszédos örökös tartományok haderejével is egyesiteni fogja Magyarország védelmére. Hogy ez nem egység-uniot képviselt, mutatja az is, hogy nem követeli a viszonvédelmet, már pedig, ha egységet ajánl, ki kellett volna fejezni, hogy igenis fiaim, én védelek titeket, de ezért ti is kötelesek lesztek engemet védeni, mert csak ez a védelmi egység; ezt Károly pedig nemcsak nem követeli, de nem is érinti. Hogy még maga a király sem értett alatta valódi seregegységet, bizonyitja az is, hogy a védelmi igéret a vis ex-

terna, tehát kültámadásrul szól, már pedig az egység eszméje szerint az egységes hadseregnek és általában minden hadseregnek a támadás épen oly feladata, mint a védelem; Magyarország a kültámadástul már ekkor nem félt, mert százados ellensége, a török ereje megtört, ellenben hajdani tartományai visszafoglalására mindég vágyott, királyait erre mindég megeskette, ha tehát a király az unio alatt seregegységet ért, a magyarokat a dunai tartományok visszafoglalásával kecsegtette volna. Magyarország önállását ezenkivül kétségkivül helyezik az 1741., 1791. törvények, ezekben a sereg egysége által eszközlött részletes egységnek árnyéka sincs, mert mindkettő az ország önállását és függetlenségét határozottan, feltétlenül biztositja, sőt még az 1791. határozottan kimondja azt is, hogy Magyarország a többi örökös tartományok módja szerint nem kormányozható; ha a hadsereg politikai egységének csak árnyéka is létezik, ezen törvény a függetlenség és önállás ezen hiányát mint kivételt a törvényben megemliti.

A birodalmi barátok mindezekre azt kérdezhetik, ha ez törvény nem volt, miért jött be a vis externa elleni unio törvénybe? Bejött ez, mert nem seregegységet értelmez, bejött, mint a király indokolása szó szerint, bejött másodszor azért, mert ez a királyt arra kötelezi, hogy Magyarországot nemcsak magyar királyi hadseregével, de összes hadseregével köteles védeni, ez tehát Magyarországra nagy és döntő segitség volt, ezen segitség a nemesi felkeléstül a nemességet felmentette, a felkelésért pedig a nemes urak már nem igen rajongtak, és pedig elannyira nem kedvelték, hogy Rákóczy nép-

szerüsége, az ügy szentsége, a szükség, az osztrákgyülölet daczára sem volt képes általános felkelést eszközleni. Behozták harmadszor ezt, mint előnyt a királyválasztási sarkalatos jogruli lemondás indokolására, és erre valóban a követeknek igen nagy szükségök volt, mert a királyválasztási jogot a magyar nemzet sarkalatos, ős alapjogának tartotta, a nőuralmat a magyar nemzet soha nem kedvelte, III. Endre az utolsó Árpád leányát idegenekért mellőzte, a legnagyobb magyar király I-ső Lajos leányát ideiglenesen a nápolyi Károlyért mellőzte, midőn Erzsébet Károlyt megölette, Máriát elösmerték ugyan királynőnek, de csakhamar férjét, a szegény Zsigmond herczeget választák királytársul és valósággal Zsigmond uralkodott. A középnemesség a királyválasztási joghoz, a Rákóczy bukása után bekövetkezett lehangoltság daczára erősen ragaszkodott, és pedig annyira, hogy 1715-ben a király nem merte ajánlani, ez időtül kezdve ügynökei az egész országot bejárták és az eszmének minden módon híveket kerestek, sikerült is a főurakat megvesztegetni; a megyék, vagyis a középnemesség nem adta meg magát; a követekre nézve a külsegély erős indokul szolgált, ezért is önmentségökre a királyi igéretet a törvénykönyvbe beiktatták.

A birodalombarátok azt mondták: a szolgálatkötelezettség, viszonszolgálatot követel ugy a magán, mint a közjogi életben, Károly császár tehát a védelemre magát egyoldalulag nem kötelezhette. Kétségkivül jogot, politikai előnyt ingyen nem adnak, de a Károly által nyujtott előny először nem volt nagy, másodszor a magyar nemzet ezt a leányág örökösödése által bőven meg-

fizette és ezen cserénél Károly király többet nyert, mint a magyar nemzet. A Károly által ajánlott védelem nem volt egetverdeső ajándék, terhes kötelezettség, mert Magyarországot a franczíák, németek csakis Austrián keresztül és csak Austriáért támadhatták meg, mert Magyarországra Belgium, Olaszország birtoklása közönyös volt, a német császárság ügyei bennünket nem érdekeltek, ennélfogva Franczia-, Német-, Olaszországgal sem politikai, sem anyagi érdekeink össze nem ütközhettek, a lengyelekkel 6 százados barátság füzött össze, a lengyel hóditási képességgel nem birt, Magyarország felé soha sem kivánt terjeszkedni, az orosz birodalom még nem számitott; a töröktül tarthattunk tehát csak, ezen nagy birodalom azomban már meggyengült, a török nem kivánt terjeszkedni, de ha támadt, saját erőnkkel is sikeresen megküzdhettünk vele, az igért védelem tehát Károlyt nem igen terhelte. A Magyarország részérül tett ajándék, a nőág örökösödésének elfogadása azomban a dinastiára életfeltétel volt, mert Magyarország területileg birodalmának felét tette, Magyarország I. Józsefig választó királyság volt, örökös királysággá csakis Magyarország jóakaratából lett, az örökös királyság csak az uralkodóház fiágára szabályoztatott, ennek kihaltával a választási jog a nemzetre visszaszállt, az ország által megválasztott nőági örököst tehát senki, semmi szin alatt meg nem támadhatta, mig ellenben a többi tartományokra többen különböző czimen igényeket tartottak; ha tehát Magyarország jogaihoz ragaszkodva, a nőági örökösödést elveti és idegen királyt választ, a Habsburg herczegasszony valószinüleg minden tartományát elveszti; Ma-

gyarország tehát tényleg nemcsak magát, de közvetve a nőági örökösödés elfogadása által, az örökös tartományokat is a Habsburg-háznak ajándékozta, ez tehát nagyon lenyomta a Károly által adott védelmi igéretet.

Magyarország közjogilag hadserege, pénzügyei, kereskedelmérül, belkormányzata, igazságügyeirül önállólag rendelkezett, önálló felelős kormánya, független állandó országgyülése volt.

Magyarországnak egész 49-ig kétféle katonasága volt: III. Károlyig a nemesség, a király és királyné zászlóaljai, illetőleg a királyi zsoldos sereg; III. Károlytul 48-ig a felkelő nemesség, a rendes katonaság és a határőrség; ezen rendes katonasághoz az ujonczokat az országgyülés szavazta meg, időrül időre magyar ezredekbe soroztattak, az ujonczokat a megyék állíták ki, az élelmezést, elhelyezést a megyék kezelték, a katonaság azomban a királytul függött, a rendes katonaság zsoldját béke- és hadiláboni költségeit az országgyülés szavazta meg, a nemesi felkelést az országgyülés rendelte el, a király és távollétében a nádor vezérelték, a határőrség élelmezésére földet kapott, a fegyvert és ruházatot a király adta, ezen intézmény jogosságát azomban az ország soha sem ismerte el. 48-ban a nemesi felkelés helyébe a nemzetőrség lépett, mely kizárólag a honvédelmi és belügyministertül függött. A magyar hadseregnél a király a tiszteket a személyénél levő minister által nevezte, a hadsereg külföldöni alkalmazásárul szintén általa rendelkezett. Az adónak minden nemeit az országgyülés szavazta meg, a vám-, kereskedelmi, közlekedési, vallási, nemzetőrségi, belkormányzati, törvénykezési, iskolai ügyekben az országgyülés intézke-

dett, mindezeket a magyar felelős ministerium kezelte, a ministerium felelős volt az országnak és királynak, az országot a közös ügyekben az ő Felsége személye körüli felelős minister képviseli felelősség mellett, a ministereket a király nevezi. Az országgyülés évenkint ülésez, jövő évi országos költségvetés, az évi országos számadások előtt azomban fel nem oszlatható. A hivatalnokokat, a főbb birákat, főispánokat a ministerium ellenjegyzése mellett a király nevezi, a megyei tisztviselőket a megyék választják. A sajtó szabad stb.

II. A tényleges helyzet.

A tényleges helyzet azomban lényegesen különbözött azon helyzettül, mely Magyarországot, mint független önálló államot megillette, melyet az országnak szentesitett törvényei, a királyi hitlevelek, koronázási eskük biztositottak.

Magyarországnak önálló, állandó magyar hadserege soha sem volt, mert az önálló hadseregnek fő kelléke a nemzeti zászló, nemzeti vezénylet, nemzeti nyelv, nemzeti jelvények, alkotmányos eskü, nemzeti tisztek, a hazábani elhelyezés, nemzeti minister, nemzeti hadparancsnokság. Minister nem volt 48-ban sem, mert a honvédelmi minister csakis a nemzetőrségrül rendelkezett, ellenben a tiszteket az ő felsége körüli minister, tehát nem a hadügyminister nevezte ki, a katonaság a császártul függött, a császárnak esküdött hűséget, a császár nevezte ki Magyarország hadparancsnokát és ez a császári hadügyministertül vette a parancsokat és ezen császári ministerrel érintkezett minden szolgálati ügyekben, az 1848-iki tör-

vények e tekintetben különlegesen nem intézkedtek. A A 48-iki törvény nem rendelte el a magyar ezredek behozatalát, nem az idegenek kivitelét, a régi törvények az idegen csapatok kivitelét csak esetenkint rendelték el azon időben, midőn ezen csapatok még csakis zsoldosok és nem rendes katonák voltak, a törvények nem tilták el a magyaroknak az osztrák, az idegeneknek a magyar hadseregbeni szolgálatát. A zászló, a váll- és kardbojt sárga-fekete volt, a zászlón hiányzott a magyar czimer. A törvény a magyar vezényletet, a különleges magyar előléptetést nem rendelte. A 48-iki törvény nem mondja, hogy a magyar ezredek csak az országot tartoznak védelmezni, sőt az olaszok ellen a magyar országgyülés a magyar ministerium javaslatára tényleges katonai segélyt is ajánlott meg. Magyarországnak tehát nem volt hadserege, csakis hadcsapatai, melyeknek kiegészitése, sőt a kiegészités megtagadása által leszállitása is az országtul függött. Ennek ellenében volt a határőrvidéki, majd 100,000-re menő hadsereg, mely tényleg az országtul semmi tekintetben sem függött, a hadüzenet és békekötés jogát tényleg mindég a király gyakorolta, ezen a 48-iki törvények sem változtattak semmit, régi időben ugyan a törökkel kötött két békekötés bemutattatott az országnak, de nem annyira tárgyalás és megerősités, mint inkább beczikkelyezés végett.

A külügyeket a Habsburg-ház trónfoglalása óta tényleg mindég a császári kormány intézte, a 48-iki törvény sem nevezett külügyministert, sem az udvaroknál külön magyar képviseletet nem rendelt el, Szalay Lászlónak a

német országgyüléshezi küldetése ellenkezett a 48-iki törvényekkel, a 48-iki törvények a külpolitikát csakis homályosan, a III. 13.-ban következőleg érintik : „a miniszterek egyike folyvást ő Felsége személye körül lesz, s mindazon viszonyokba, amelyek a hazát az örökös tartományokkal közösen érdeklik, befolyván, azokban az országot felelősség mellett képviseli". Ez tényleg frázis, mert nem mondja azt, hogy a magyar ministernek a külügyi tanácsban részt kell venni, nem mondja, hogy a követek a magyar minister hozzájárulása nélkül ki nem nevezhetők, nem mondja, hogy a követi utasitások a bécsi magyar minister hozzájárulása nélkül érvénytelenek, nem azt, hogy a követi jelentések a magyar ministerrel közlendők, vagyis csak egyszerüen annyit mond, hogy ha a császár vagy külügyministere tanácsát kikérik, adandó tanácsaiért az országnak felelős, vagyis ez az országnak semmi befolyást, hatalmat a külpolitikában nem biztosit. Magyarországot tehát, mint az 1791. törvény szerint független, önálló államot, elméletileg a külügyei feletti intézkedés megillette, tényleg azomban ezt 48. feladta és a külügyekben teljesen mellőztetett.

Pénz- és kereskedelmi ügyeiben az ország ugyan korlátlanul rendelkezhetett, de mindkettőben némileg feszélyezve volt, mert a pénzügyekben a bankjegyek kibocsájtására és forgalmára a bécsi nemzeti bank az egész birodalomra bizonyos évekre kiváltsággal birt, ezen társaság a bécsi, illetőleg osztrák politikusokat nagyban befolyásolta, irányukban tehát kimélettel kellett eljárni ; a kereskedelmi külszerződéseket a diplomatia köti, a diplo-

matia Magyarországtul nem függött, ha tehát Magyarország kereskedelmi consulatusokat állit is fel, ezek működését a hatalmasabb, tekintélyesebb osztrák követek meghiusithatták volna.

III. Mennyiben különbözik a kiegyezés az 1848-iki törvényektül.

Az 1848-iki alkotmány csillogó, de gyorsan készült mű volt, a felelős ministerium teremtőit és a közönséget elvarázsolta, azt hivék, hogy a ministerium felelőssége minden hatalmat a nemzet kezébe adott, a nemzet részérül adott nagy engedményeket eltakarta, a szenvedélyes vezér Austriát és a dinastiát haldoklónak tekintette, nem hitte, hogy a dinastia a könnyedén elfogadott engedményeket érvényesitené és midőn ezen engedményeket a király nemcsak érvényesiteni akarta, de ezeket félre is magyarázta, 48. vezére is értelmöket megtagadta, az erőszak ellen a védelem, vagyis nyilt ellentállás terére lépett és a részben feladott nemzetfelségi jogok alapjára helyezkedett. A nemzetet a csillogó vezér genialitása elbűvölte, nem látták 48-ban és sokan nem látják ma sem 48. hiányait, a rajongók azt ma is csalhatatlan műnek tekintik, az erre épitett művet az alkotmányosság remekének tartják, a 67-iki kiegyezést megvetik, a higgadtabbak ellenben minden hiányt 48-nak róják fel, a kiegyezést bölcs, csalhatlan műnek hirdetik. A történetiró egyszersmind biró is, nem lehet a közvélemény rabja, de köteles az intézményeket és eseményeket teljes meztelenségökben a közönség elé tárni, hogy a nemzetnek a hiányokat felfedezze, elosz-

lassa a mesterséges ködöt, melytül elvakitva, sorsát helyesen nem intézheti.

A kiegyezést főleg azért kell 48-al összehasonlitani, mert a 48-iki törvények 1867-ben a magyar alkotmányosság zárkövét képezték, 67-ben a kedvezőtlen politikai viszonyok miatt a nemzet-souverenitás alapjára támaszkodni nem lehetett, a vita tehát 48. fenntartása, módositása körül forgott.

48. a közös ügyeket, melyeknek létezését Magyarország soha el nem ösmerte, az előbeszédben következőleg konstatálja :

„A Karok és Rendek nem késtek figyelmöket azokra forditani, miket az összes magyar népnek jogban és érdekben egyesitése, az ország törvényes önállása s függetlensége, *a pragmatica sanctio által vele válhatatlan kapcsolatban álló tartományok iránti törvényes viszonyai megkivántak.*“

Ez a magyar közjog százados hitelvétül, mely csak a király személyének azonosságát ösmerte el, teljesen eltért, s e helyett a tartományokkali közös viszonyt állapitotta meg. A szakadárok később azt állitják, hogy a közös viszony nem kozös ügy, a szó nem egy, de az értelem, mihelyest ezen viszony a közös társakra kötelességeket ró, egyértelmü, mert a kötelezettségeket, bármi néven neveztessen is azok czime, a közös társak teljesiteni kötelesek. Ha Kossuth Lajos, ki a helyzetet 48-ban uralta, az előbeszédnél megállapodik, azt mondhatnánk, az előbeszéd csak sallang, melybül az erőszak kötelet köthet, a jog azomban kötelezettségeket nem következtethet. A törvényes viszony alatt egyedül a fejedelem

azonossága is érthető, a nagy izgató azomban az előbeszédnél nem állapodott meg, de azt lényegileg is alkalmazta.

A III: 2. ezt mondja: „*Ő Felségének az országbóli távollétében a nádor s királyi helytartó az országban s ahoz kapcsolt részekben a korona egységének s a birodalom kapcsolatának épségben tartása mellett a végrehajtó hatalmat a törvény s alkotmány ösvényén teljes hatalommal gyakorolja.*“ Ezen szakasz tehát már határozottan birodalmi kapcsolatot ösmer el, ez a magyar törvényhozásban unicum, ez már nem a király azonosságárul, de a birodalom iránti kötelezettségérül szól és valóságos törvényes kötelező kapcsot állit fel.

A III: 13. tovább megy, ugyanis: „*A ministerek egyike folyvást ő Felségének személye körül lesz, s mindazon viszonyokban, melyek a hazát az örökös tartományokkal közösen érdeklik, befolyván, azokban az országot felelősség mellett képviseli.*“ Ezen szakasz tehát már nemcsak elösmeri a közösséget, de egyszersmind a közös ügyek kezelésébeni részvétre az ország részérül képviselőt is állit.

A III: 14. a közös ügyek minőségét állapitja meg, és pedig:

A ministeriumnak azon tagján kivül, mely a Felség személye körül a 13-ik §-ban emlitett ügyekre ügyelend, következő osztályai lesznek:

a) Belügyek.

b) Országos pénzügy.

c) Közmunka, közlekedési eszközök, hajózás.

d) Földmüvelés.

e) Vallás, közoktatás.

f) Igazságszolgáltatás és
g) honvédelem osztályai.

A külügyekrül nem rendelkezik, tehát ezt határozottan közös ügynek ösmerte el, hadügyministeriumot nem állitott fel, a magyar hadseregnél a császári zászlót, kardbojtot, jelvényeket meghagyta, a magyar hadseregnek külföldöni alkalmazását a III: 8. §-ban megengedte, ennélfogva lényegileg a hadsereg közösségét is elfogadta, csak a közös adósságok ügyét mellőzte.

Mindezeknél fogva tehát a közös ügyeket nem az 1867-iki törvényhozás találta fel, de az 1848-iki és az 1867-iki törvényhozás csakis az 1848-as alapra helyezkedett. Az államadósságok jogilag Magyarországot nem terhelték, mert Magyarország soha egy fillér adósságot sem fogadott el, azokat tehát az uralkodó csakis mint az osztrák tartományok korlátlan ura kötötte és köthette, az alap némi árnyékával csakis a nagymérvü komáromi, pétervároradi, eszéki, aradi várépitések költségei, a fegyverfelszerelésekbül a Magyarországra eső rész birt. De a jogtalan és terhes adósságok elvállalását a politikai eszély parancsolta, mert ha Magyarország a merev joghoz ragaszkodik, Austria a terhek sulya alatt összerogyik, miután azomban sem ember, sem állam önként nem temeti el magát, ez esetben kétségkivül haddal támadott volna meg és Magyarország ez időben, miután az egész hadseregrül Austria rendelkezett, nem győzhetett volna, ha tehát a lovagiasság, méltányosság terére nem lép, a győző valószinüleg az adósságok felét és a hadi költségeket nyakunkba rójja, barát helyett nyerünk egy gőgös, ellenséges szövetségest.

A közös ügyek kezelésében már lényegesebben eltért az 1867-iki államszerződés 1848-tul.

A külügyek kezelésére Magyarország 48. szerint semmi különös jogokat nem tartott meg, mert a III: 13. szerint az ő Felsége személye körüli minister mindazon viszonyokba, melyek a hazát az örökös tartományokkal közösen érdeklik, befolyván, azokban az országot felelősség mellett képviseli. Ezen törvény felhatalmazza a befolyásra, de nem mondja, hogy ő a közös külügynek mellőzhetlen tényezője és igazgató tagja, nem teszi felelőssé a külügyministert politikájáért, vagyis a külpolitikában a magyar bécsi minister számfeletti tiszteletbeli hivatalnok volt, ki a külügyi hivatalban megjelenhetett, tanácsolhatott, tiltakozhatott, de csak akkor, midőn meghivták.

A 67-es kiegyezés egy közös külügyministerre bizza a külügyek vezetését, költségvetését a magyar delegatio elé is terjeszti, a külügyminister minden tettéért felelős a delegatióknak, a külügyminister politikáját, minden intézkedéseit, a kötendő nemzetközi szerződéseket köteles a magyar ministeriummal közleni és csakis a ministeriummal egyetértve intézkedhetik, vagyis a külpolitikában Magyarország tudta és beleegyezése nélkül semmi sem történhetik, az országnak a külképviseletbeni részvéte biztositva van, Magyarország ugyan ezáltal nem nyert önálló külügyet, miután Magyarország és a birodalomnak egy fejedelme volt, még ha teljesen önálló lesz sem lett volna elérhető, de tekintélye, ha magában marad, csekélyebb is lett volna, mert a 300,000 katonával rendelkező Magyarország az európai nagyha-

talmak mérlegében csakis csekély sulylyal birt, mig Austriával szövetkezve, ezen szövetség tiszteletreméltó helyet nyert, az őszinte benső szövetség által az osztrák-magyar birodalom a régi megvetett Austria helyett positiv hatalommá emelkedett. A külpolitikai részvét Magyarországot a német és absolutisticus politika visszatérésérül biztositotta és megadta a szükséges eszközt a keleti politikában érdekei érvényesitésére, általa a világ meggyőződött Magyarország létezésérül, mit oly sokáig tudni nem akart.

A közös adósságok kezelésérül 48. nem rendelkezett, mert nem ösmerte el; két mód állott az országgyülés előtt: az adósságok megosztása, vagy a korlátolt közös kezelés. Magyarországra a megosztás és külön kezelés okvetlenül czélszerübb lett volna, a közös kezelés azomban könnyebben ment, az osztrákoknak kedvesebb volt, a németeket le akarták kötelezni, Deák a pénzügyekhez nem értett, Lónyay szerette a gyors munkát, a németeket meg akarta nyerni.

A közvetett adókra és általában minden adónemekre 48. fenntartotta Magyarország függetlenségét, 67. azomban feláldozta, ezen engedékenységet semmi sem indokolta, ezt a politikai érdekközösség nem követelte, mert a közvetett adónemekben a magyar érdekek megsértése, az önállás e tekintetbeni felfüggesztése nélkül is adhatott volna egyik állam a másiknak engedményeket, mig ezen szerződés által a külömben is sértő közösség tere terjedt és az osztrákoknak minket erősen sujtó előnyöket adtak, miket csakis erős küzdelmekkel és nagy keserüséggel fog lehetni megszüntetni.

A hadügyek kezelése is sokban eltér a 48-iki kezeléstül, a 67. által elfogadott azomban majdnem előnyösebb a 48-iki rendezetlen módozatnál. 48. a nemzeti haderő egyik fő sulyát a nemzetőrségre fektette és ezt az ország magának fenntartotta, 67. azomban felfüggesztette. A nemzetőri intézmény ugy amint azt 48. felállitotta, hadi értékkel nem bir, mert a gyakorlatlan, részben egészségtelen, részben elöregedett, a fürge, begyakorlott, erős és fiatal katonával szemben még egyenlő fegyverzet és ruházat mellett is harczképtelen, becsesel csak akkor birna, ha a fiatalságbul alakulna, ha rendes nevezett tisztikarral birna, ha rendesen, szabályosan gyakoroltatnék. Ez azomban a 67-iki viszonyok közt majdnem lehetetlen, mert minden nagyhatalom milliónyi sereget tart, a fiatalságot tehát a hadseregbe kell besorozni, a belrend fenntartására felesleges, mert erre hadseregünk tizede is elegendő. A nemzetőrségi intézményt tehát nem politikábul, de mert feleslegessé vált, mert senki sem óhajtotta, fel kellett függeszteni. 48. szerint a magyar hadsereg hadügyministere, részben a király személye melletti ministere volt, mert ő nevezte a tisztikart, ő rendelte el a külföldrei küldetését, a fegyelem, gyakorlat, hadi felszerelés azomban már a császári hadügyminister köréhez tartozott, a bécsi magyar minister felelős volt a tiszti kinevezés, a külföldrei küldetésért, a bécsi császári hadügyminister, a magyarországi hadparancsnokok semmiért, az ezredek, tisztek függtek a bécsi hadügyministertül, a király személye melletti minister azomban még csekély körét sem teljesithette jól, mert a katonasággal nem érintkezve, a

tiszteknek sem képességét, sem szellemét nem ismerhette, a seregnél az egységes kormányzat létfeltétel, a 48-iki hatalommegosztás tehát nem maradhatott meg, de különben nevetséges intézmény, a felelősség bohózat volt, mert mindenki arrul felelhet, mit tesz, a bécsi magyar minister pedig igen keveset tudhatott, még kevesebbet tehetett, mert valódilag a bécsi felelősség nélküli birodalmi minister parancsolt.

A 67-iki mű lecsapta a magyar süveget, közös ministert fogadott el, de azt a magyar és osztrák delegatiónak felelőssé tette, ezáltal ha nem közvetlen, de közvetve az ország tudomást nyert a hadügyekrül, hozzá szólhatott a szervezés- és felszereléshez, kétségkivül ez nem felelt meg a nemzet-souverenitás eszméjének, amit azomban a pezsgő 48. elejtett, azt a szelid 67. nem szerezhette vissza.

IV. Előnyei és hiányai.

A kiegyezés nem egyszerü jogvisszahelyezés, de a fejedelem- és az Austriával kötött kölcsönös szerződés; az ily szerződéseknek a jog, az előnyök egyenlőségén kellene alapulni, valósággal azomban ha az erő, az esélyek nem egyenlők, a gyengébb félre mindig hátrányosabbak; midőn ezen szerződés megköttetett, a tényleges hatalom a király, részben közvetve az osztrákok kezében volt, Deákot feszélyezte a hatalom, a jövendő előnyeiért tehát kényszerült áldozatokat hozni.

1. Nagy előnyt nyert a nemzet a király bizalma és vonzalma megnyerése által, eddig a nemzet folyto-

nosan követelte souverén jogai visszaállitását, a királyok ezek egy részét nem akarták elösmerni, a legkedvezőbb viszonyok közt sem intéztettek el végleges en; a korona a jogalapot elismerte, a részletekben azomban nem engedett, az ország jogai fenntartása mellett elhallgatott; midőn azomban a korona jogtalan intézkedéseit folytatta, a nemzet zúgott és tiltakozott, ezek következtében a nemzetnek a királyi családbani hite és bizalma megszünt, valódilag csak II. Lipótot szerette és tisztelte. Az uralkodó-ház az Isten-kegyelmi jog rögeszméjétül vezetve, szolga, magyarellenes ministereitül ingerelve, a magyarokat forradalmároknak tekintette. Deák a háromszázados véres pört megszüntette, elment az engedékenység legszélső határáig, megtartott azomban az országnak annyi jogot, amennyi az ország önállását, önkormányzatát, a polgárok egyéni szabadságát loyalis király ellenében biztositotta, mely jogokkal az ország anyagi érdekeit kifejleszthette, a feliratokban, magán érintkezésekben a vezér, az országgyülés és főbb emberek világosan kifejtették, hogy Austria és a dinastia válságos helyzetét tökéletesen ismerik, tehát az engedményeket nem félelembül adják, de áldozatokat hoznak, mert érdekeiket Austria és a dinastia érdekeivel azonositani kivánják, és csakis ezen áldozatok által hiszik Austriát és a dinastiát a bukástul megmenteni. A király megnyerve mindazt, mit hatalma fenntartására szükségesnek vélt, a nemzet és vezére loyalitásárul az egyéni gyakori érintkezések-, az államszerződésbül meggyőződvén, őszintén elösmerte Magyarországot, őszintén kötelezte magát az ország

alkotmánya fenntartására; és ki fiatalságában az országot haddal támadta meg és a nemzetek közül kitörülte, Magyarország önállásának, az osztrák és magyar államok egyenjoguságának, a magyar eszmének és alkotmánynak őszinte barátja, legerősebb támasza lett, és pedig ez igen nagy előny, mert az osztrák-magyar birodalom császár-királya igen hatalmas ur, a legloyalisabb, legeszesebb királyok egyike.

2. Második nagy előnye Austria alkotmányának biztositása, ezáltal közvetlen nyert Austria, de közvetve nyertünk mi is, mert mig az osztrák herczegségek, Csehország alkotmánynyal birtak, ezen államok Rendei Magyarország ellen soha sem adtak segélyt, a vallásháboruk alatt Csehország, Morva és Austria Magyarország rendeivel tettleg szövetkeztek, a Magyarország elleni megsemmisitési merényletek csak ezen országok alkotmánya eltörlése után keletkeztek. Az absolutisticus német elem a cseheket, szlovéneket, lengyeleket épen ugy mint a magyarokat germanizálni akarta, ezeknek érdeke tehát azonos volt Magyarország érdekeivel, ezeknek szava azomban alkotmány nélkül elhangzott; megvolt ugyan a birodalmi alkotmánynak nevezett torzmű, de ezt tetszés szerint felfüggesztették, évekig szünetelt, a kormány a birodalmi tanácsot kénye szerint választatta, a többség erőszakos, mesterkélt volt, a 12 millió szláv csak a magyarok segélye által szabadithatta fel magát a németek önkénye alul, csak a magyarok kezessége biztositotta az osztrák alkotmányt. Magyarország a közös terhek, a közös hadsereg kötelezettségét erre alapitva, a politikai egység veszélye

nélkül többé az osztrák alkotmányt megsemmisiteni, sőt felfüggeszteni nem lehetett, az osztrák alkotmányosság pedig az absolutismus darázsfészkét felégette.

3. A kiegyezés a nemzetiségi mozgalmat legerősebb támaszaitul fosztotta meg. A nemzetiségi mozgalmat Magyarországban herczeg Metternich alapitotta meg, folytatták ezt Schwarzenberg, Bach és Schmerling egyenlő buzgalommal, mert általa Magyarországot vélték megsemmisiteni, izgatták a cseheket, a szlávokat azért, hogy részben Magyarországbul is neveljék erejöket, részben a kormánynyal ellentétes érzelmü nemzetiségi mozgalom által az osztrákokat megijesszék. A kiegyezés a külizgatást megszüntette, mert a kiegyezés a germanizáló absolut politikát eltemetvén, az izgatás indoka megszünt, de nem lehetett volna ezt folytatni azért sem, mert a loyális császárral mókázni nem lehetett, s ha ezt a minister urak megkisérlik, 24 óra alatt tárczájokat elveszi. A csehek 48. óta sokat tanultak, meggyőződtek, hogy a nagy szláv birodalom ábránd, mert az osztrák-szlávokat egymástul a németek és magyarok milliói választják el, a nagy Németország a szláv alakulást nem türi, maga Oroszország lomha, lélek nélküli tömeg, a kancsuka-uralom boldogtalanság, a csehek tehát ezen okulva, csakis Csehország elismerésére, a német járomtuli menekülésre törekedtek. Ha az izgatást folytatják, megnyernek néhány száz katholikus és lutheránus papot, kántort, zugügyvédet, a horvát proletárokat; a papok zsolozsmái, az ügyvéd replikái, a zágrábiak zsiviója pedig czéljokhoz nem csak közel nem hozzák, de fel-

ingerlik a császárt és a 13 millió magyart, ellenben, ha a magyarok támogatását vagy jóakaratu neutralitását megnyerik, czéljokat elérhetik, beszüntették tehát az izgatásokat. A kétnemü izgatás beszüntetése pedig a magyar eszme diadalát kétségkivül elősegitette.

4. Előnyünkre szolgált a külpolitikai befolyás. Austria századok óta egész Európában az absolutismus mellett küzdött, ettül vezérelve az oroszokhoz hajlott, Németország uralmára vágyott, a keleti ügyeket mellőzte, vagy midőn közbelépett, kellő erélyt nem fejtett ki, politikai gépezete roszul volt szervezve, elannyira, hogy a legfontosabb mozzanatokrul gyakran későn, többnyire hiányosan értesült. Jeles külügyministerei kivivták teljes egyedüliségét; kétségkivül a legjelesebb külügyminister sem győzhet rosz hadvezérrel, de az ügyes diplomatia állama érdekei szerint ködöt vagy világosságot csinál, szövetségeket szerez vagy bont, a legroszabb esetben, ha a viszonyok hatalmánál fogva sikert nem vivhat ki, legalább királyát az ellenség szándokai, seregei nagysága és felszerelése minőségérül felvilágositja; az osztrák diplomatia ezen utolsóhoz sem értett, mert a porosz háboruban Bécsben sem a porosz sereg mennyisége-, sem a fegyverek minőségérül értesülve nem voltak. — Magyarországot főleg a keleti és német politika érdekelte, nem akarhatta, hogy az aldunai tartományok közvetve vagy közvetlen egyesüljenek, óhajtani kellett az erős Németországot és ennek szövetségét, mert Austria csak az erős Németország segélyével gátolhatta meg a szláv alakulásokat. A Németországgali benső

biztos szövetség csak Magyarország külpolitikai befolyásával volt elérhető, mert az osztrák politikusokat a königgrätzi kudarcz Poroszország ellen keserüséggel tölté el, Poroszország tehát, ha a hatalom kizárólag az osztrákok kezében marad, nem számithatott arra, hogy Austria ellenében a francziákkal nem szövetkezik, ellenben a magyar befolyás bizalmi alapot nyujtott, bizalom nélkül pedig nincs szövetség. A nyert külpolitikai befolyás tehát Magyarországot biztositotta arrul, hogy a szent szövetség pásztori korszaka nem ujul meg, hogy az ország kincsét haszontalan német ábrándokra nem pazarolják, hogy Austria-Magyarország régi tekintélyét visszaszerzi és keleten érdekei tiszteltetni fognak. A külpolitikai részvét által Magyarország a politikai szinpadon három század óta tagadott diplomatikai államiságát visszanyerte, külpolitikailag tartományi helyzete megszünt.

5. Előny az osztrák nemzetek őszinte szövetsége. Magyarország a 16. században is, még akkor is, midőn a hűbéres tartományok elszakadtak, Európa első hatalmasságai közé tartozott, mert Oroszország még pólyás gyermek volt, Németország számos apró herczegségekre szakadt, ezen apró herczegségek a császári koronán folytonosan veszekedtek, a kis területü herczegekbül választott császároktul a herczegek, városok és lovag urak nem féltek, semminemü nagyobb politikában nem támogatták, mert nem akarták családi hatalmát hóditással nevelni. Németország tehát nemleges hatalom volt, mely határait megvédte, de Európa politikájába nem avatkozott. Francziaország egy nagy ré-

szét a hatalmas Burgundi herczeg birta, Bretagnet saját herczege uralta, Avignon Navarra külön fejedelmét uralta, Francziaország már ekkor kétségkivül a leggazdagabb európai nagy ország volt, de területre csak kevéssel haladta Magyarországot. Spanyolország több önálló részekre oszlott, Olaszország apró fejedelmektül hemzsegett. A hadsereget ez időben a nemesség tette, Magyarországnak számos, bátor, gazdag nemessége volt, tekintélyes erőt állitottak ki a jászok, kunok, székelyek, Ulászló tehetetlen királya ugyan foltos csizmában járt, a mészárosnál sem birt hitellel, a nemesség, papság azomban gazdag, a polgárok és nép vagyonosak voltak. A politikai viszonyok azóta azomban tetemesen Magyarország hátrányára alakultak. Oroszország óriási hatalommá növekedett, Francziaország egyesült és hóditott. Olaszország egyesült, Németország a hatalmas porosz király vezérlete alatt hadászatilag egyesült, a három nagy állam, a három nagyhatalom mindegyike ma 1 millió katonát tart. Magyarországnak területe azomban maradt a régi, lakossága a többihez arányitva keveset növekedett, az ország a rosz kormányzat, az idegen nyomás következtében elszegényedett. A democratia a nemzetiségi eszmét megteremtette, a nemzetiség tetszős ürügye alatt a nagyhatalmak kisebb rokonaikat óhajtották egyesiteni, az élősdi kis fejedelmek a szomszéd országok hasonfaju népeit csábitgaták, három éhes szomszédunk: Montenegró, Szerbia és Románia, Horvátországra, a Banátra, Erdélyre leselkedtek. Magyarországnak tehát, hogy megélhessen, 500,000 katonát kellett volna tartani, ezzel is csak

nemleges védelmi állást foglalhatott volna. Ki tehát magát és a nemzetet ámitani nem akarta, be kellett és be kell látnia, hogy az európai 67-iki viszonyok közt önmagát fenn nem tarthatja. A rajongó szakadárok ez ellen Poroszország példájára hivatkoznak, mely Magyarországgal egyenlő területtel birt és nem csak fenntartá magát, de a kétszer nagyobb Austria hadseregét néhány nap alatt tönkre tette; ez kétségtelen tény, csakhogy Poroszország királyai seregök felszerelésére a kincseket 52 esztendeje gyüjtögették, az olaszokkal szövetkeztek, vereség esetére Napoleon és Oroszország segélyére számithattak, mert Napoleon nem akarta a német egységet, Oroszország Austria nagysága által keleti vágyait látta veszélyezve. A mi kincseink ellenben századok óta Austriába vándoroltak, senki szövetségére nem számithattunk. Csak Austria helyzete volt velünk egyenlő, Austria épen ugy mint mi, képtelen saját lábán megállni, mert népessége, területe másodrendü, lakosainak egy része kifelé vágyik, mindenhol szomszédunk, Austria tehát egyedüli lehető szövetségesünk, és midőn Deák Ferencz ezen szövetséget a kiegyezéssel megkötötte, bölcsen cselekedett.

6. A kiegyezés hatodik előnye volt az önuralom. A közigazgatás, az igazságszolgáltatás, a közoktatás a kor igényeinek, a sokban változott viszonyoknak nem felelt meg, a provisorium a magyarságot nem támadta már ugyan meg, de előmozditására semmit sem tett, anyagi viszonyaink fejlesztése vasutakat, csatornákat követelt, a személybiztonság némely vidéken

a legnyomorultabb helyzetben volt, az alföldön nyiltan, rendszeresen raboltak, ezen bajokon csakis az önkormányzat segithetett. Az általános értelmiség visszamaradt, a hitel gyenge lábon állt, a földmivelés ingott, a földbirtok értéke és jövedelmi képessége, a hiányos közlekedés, a hitel hiánya miatt nem emelkedett, a magyar kereskedelmet Bécs uralta. Mindezen bajokon csak az önuralom segithetett; hogy általánosan nem segitett, ennek nem a kiegyezés az oka, nem az elvállalt terhek nagysága, de a kormány tehetetlensége, mely a mocsárbul nem tudott kiemelkedni, és az országgyülések romlottsága, melyeknek tagjai saját érdekeiket a közérdek fölé emelték, a kormány előtt meghajoltak, sem önállás-, sem magasabb nemzetgazdászati ösmeretekkel nem birtak.

A kiegyezésnek tehát kétségkivüli előnyei, de számos, tagadhatlan hiányai voltak.

1. A magyar hadsereget a kiegyezés határozottan feladta, vagyis a 48-iki álláspontot részben megvilágositotta, részben módositotta. A nemzeti hadsereg pedig a szabadság egyik fő biztositéka, az önállás jogos követelménye. A magyar sereg szinleg ugyan megmaradt, nem lett osztrák hadsereg, mert a kiegyezés az osztrák hadsereget is megszüntette, de része lett az a császári-királyi hadseregnek, ezen császári-királyi hadsereget a közös hadügyminister kormányozza, felelős ugyan a delegatióknak, vagyis, miután a delegatiók az országgyülés megbizottjai, közvetve felelős mindkét szövetséges államnak, de a tiszt és közkatona nem felelős sem a magasabb rendeletre elkövetett al-

kotmány- és törvénysértésért, mert esküje az alkotmányt, a hazát nem ösmeri, de feltétlen engedelmességre kötelezi a király-császár és az általa megállapitott fegyelmi rendszabályok iránt, ha a szolgálat ideje alatt a katonai hatóság jogtalanul, igazságtalanul sérti, elégtételért, védelemért sem a kormány-, sem az országgyüléshez nem folyamodhatik, mert a katonaság az ország hatalmi köre alul ki van véve. A magyar katonának nemzetisége szolgálata ideje alatt fel van függesztve, mert a szolgálati nyelv német, a katonai szabályok szerint pedig köteles ezen szabályoknak feltétlenül engedelmeskedni; Magyarországnak nincs katonasága, mert zászlóját nem a magyar király, de az osztrák császár czimere disziti. A katona nincs a hazához kötve, mert a magyar Austriába elhelyezhető; nincs nemzeti jellege a tisztikarnak, mert a magyar ezredekbe német, a németbe magyar tisztek nevezhetők, a tisztek nem ezredeikbeni érdem vagy szolgálati elsőbbség szerint léptetnek elő, de előlépnek az egész hadseregben, ennélfogva németbe magyar, magyarba német tisztek neveztetnek, elannyira nem nemzeti a magyar sereg, hogy a magyar nemzetiséget a gyalogságnál csakis a magyar nadrág képviseli. A magyarországi hadparancsnoknak nem kell magyarnak lenni, nem függ a magyar ministertül, a katonák polgári kihágások- és büntényeknél is ki vannak az ország hatósága alul véve, vegyes kihágásoknál a vizsgálatot együttesen teljesitik a polgári hatóságokkal, a vizsgálatot azomban rendesen évekig huzzák, a hadsereg állása tehát ellenkezik az önállás eszméjével, a kivé-

telesség sérti a polgárok jogait, az idegen hadsereg folytonosan fenyegeti az alkotmányt, az államcsinyek kész eszköze.

2. Sérelmes a közös költségek aránya, mely szerint ez Magyarország részére 30, osztrák részre 70 százalékban állapittatott, a pénzkérdés csakis az igazság és méltányosság, nem pedig a politika kérdése volt; e téren tehát mértékül csakis a vagyonarány szolgálhatott alapul, mert Magyarország Austriától nem csak jogokat nem nyert, de sőt inkább az osztrák alkotmányosság kikötése által Austriának oly jogokat biztositott, melyeket Austria magában eddig sem tökéletesiteni, de még fenntartani sem tudott. A 70 és 30 arány a két állam vagyonát nem képviseli, mert Magyarország az összvagyonnak 18 százalékát sem képviseli. Vagyonmérték-alapul ugyanis az adóalapot vették fel, ez azomban az osztrák vagyont nem képviselte, mert az államkötelezvények, takarékpénztári, tőzsdeforgalom, a bank, földhitelintézet tőkéje adót nem fizetett, a váltókat az adózás alul kivonták, ez pedig roppant vagyont képviselt, mert a 73-iki krach után a fennmaradt osztrák papiros-értéket 4500 millióban tüntették fel, mibül, ha a magyar papirosokat, a megadóztatott értéket levonjuk is, legalább 3000 millió kimaradt a számitásbul Austria javára, tehát kimaradt annyi, a mennyit ez időben az összes magyarországi földbirtok nem ért. A föld-, szesz-, czukor-, söradót sem lehetett egyenlő értékalapul felvenni, mert mindezek egyenlő alapon osztattak ugyan ki, mert az első és minden osztályu föld egyenlő mennyiségü adót fizetett, de a két or-

ságban sem egyenlő értékkel nem birt, sem egyenlően nem jövedelmezett, mert Austriában egy első osztályu hold földért átlagban fizettek 18 forint haszonbért, elkelt 200 forintért, Magyarországban fizettek 12 forintot, elkelt 150 forintért, tehát az egyenlően megadóztatott föld Magyarországban kevesebbet ért 25 százalékkal. A két ország területét kétségkivül megbecsültetni alig lehetett, mert ez sok időt igényel és az osztrák mint magyar becslő hazai érdekbül igyekezett volna az értéket csekélyebbnek tüntetni fel, de ez felesleges is volt, mert az értékarányt ki lehetett volna tüntetni az önkéntes eladásokbul, az árverésekbül, a haszonbéri szerződésekbül, mindhárom csalhatlan bizonyiték és Magyarország már ebben akkor is bővelkedett, mert az ez idő körül eladott herczeg Esterházy és Grassalkovics birtok 500,000 holdat tett, a bérbe adott 900,000 holdat, és ezenkivül is sok birtok eladatott, ezen eladások és bérletek után tehát nehézség nélkül be lehetett volna a külömbözletet bizonyitani. Külömbözött az egyenlően megadóztatott szesz-, czukor-, sörgyárak értéke is, mert Austriában a szesz drágább volt, miután Austria igen kevés, Magyarország nagyon sok bort termelt, a szesz és sör ennélfogva keresettebb czikk volt, a magyar szesz és sör felett az osztrák előnynyel birt, mert a fuvar sokba került, több volt az osztrák haszna, mert ő 6, a magyar 12 perczentes pénzzel dolgozott, többet jövedelmezett a gyárakkal összekötött marhahizlalás, mert Magyarország kövérhuspiacza Bécs, minden hizott marha darabjánál a fuvarbér-költség, husapadás legalább 10 forintot tett.

3. Terhes és igazságtalan az adósság kamatainak felosztása, mert mint az előbbi pontban hozzávetőleg felszámitottam, ez valódi arány szerint Magyarországot alig terhelhette volna. Millió után a gazdag osztráknak ajándékozott a szegény Magyarország milliót. És ez annyival inkább nagy hiba volt, mert mig a költségarány csak 10 évre kötelezett, az adósság-arány örök időkre állapittatott meg. Ezen tehát a legkedvezőbb viszonyok közt sem lehet segiteni. Nem helyeselhető az adósságok közösségének fenntartása sem, mert miután az adósságok fel nem osztattak, minden adósság együttlegesen kötelezi Magyarországot, midőn, ha megosztatnak, mindenik állam az adósságok átalakitását hitelezőivel megkisérthette volna, ez esetben Magyarország rögtön megadóztathatta volna adóssága kamatjait, mi a conversiót nagyban elősegiti, és miután ekkor még Magyarországnak erős hitele volt, a minister 69—71-ig, midőn a pénz Európában hemzsegett, hitelezőit rábirhatta volna arra, hogy részint a kamat megadóztatásától megijesztve, részint a biztonságtul csalogatva, régi kötvényeiket 4 perczentes papirosjáradékokkal cseréljék fel. A conversio-művelet nem uj találmány, ösmerte ezt mindenki, ki Európa pénzügyi műveleteit figyelemmel kisérte, mert ezt a francziák már többször nagy sikerrel eszközölték, de a törvényben is meg van emlitve, hogy tehát ennek daczára a felosztást nem eszközölték, ez gondatlanság és hanyagság, az osztrákok iránt túlságos alázatosság volt. Az adósság fel nem osztását azon léha okoskodással védték: az államadósságokat nem lehetett fel-

osztani, mert a birodalmat egyetemlegesen terhelte, mert a kamat, az érték, a fizetés minősége különbözött, az első valótlan, mert azt nem a birodalom, de a császárok kötötték, az államadósság nem zálogkölcsön, ezért tehát bátran fel lehetett osztani, nem akadályozta a kötésekkor lefizetett összeg mennyisége sem, mert minden államkötvény annyit ér, amennyit érte adnak; ezen alapon tehát meg lehetett volna a kötvények értékét állapitani és fel lehetett volna osztani, a méltányosság szerint Austriának hagyva főleg azon kötvényeket, melyek osztrák alattvalók birtokában vannak. Az államadósságokat azomban nem csak fel nem osztották, de még a kiszámitott 28 és 72 aránynyal meg nem elégedve, évi 2 százalékot, vagyis a közös költségi hányaddal együtt 4 millió forintot ajándékoztak, mely, mint látni fogjuk, még 3 millióval növekedett és pedig a kormány által elfogadott alapon. A kormánynak, ha már a közösséget elfogadta, a kamatok Bécsbeni fizetését felajánlotta, ki kellett volna kötni, hogy az osztrák kormány a magyar kormány beleegyezése nélkül meg nem adóztathatja s ha közmegegyezéssel megadóztatják, az elfogadott 30 millió utáni adóösszeg Magyarország javára leszámittatik; az udvarias magyar pénzügyminister azomban az osztrák-magyar házasság mézesheteit élte, örömmámorában ezt vagy elfelejtette, vagy ravasz öreg férjét megsérteni nem akarta, ez aztán azt eredményezte, hogy az osztrák pénzügyminister nemsokára az államkamatokra 10 perczent adót vetett ki és a mi 30 milliónk után 3 milliót bezsebel, vagyis ma tényleg az osztrákok

nem 70, de csakis 60 százalékot fizetnek, és mi ezért nem orrolhatunk, ennek betudását nem követelhetjük, mert a bölcs kormány és országgyülés magát örök időkre kerek 30 százalék fizetésére kötelezte.

4. Káros és könnyelmü a kereskedelmi szerződés XI. pontja, mely a szesz-, sör- és czukor-adóra egyenlő adóalapot fogad el, e három iparág Magyarországban nem csak mint iparág érdemelt és követel figyelmet ma is, de mint a termelés segédeszköze, mint a föld terményeinek egyedüli értékesitője, a földbirtoknak igen fontos tényezője. A szesz Magyarországban főleg burgonyából és kukoriczából készül. Mindkettő oly helyeken terem, hol a talaj az értékesebb buza-, dohány-, repczetermelésre alkalmatlan, hol a trágyázás mellőzhetlen, a fa értéktelen, melyek a központtul, a vevő-piaczoktul távol vannak, a kézimunka olcsó, a vidék népes, vagyis a krumpli terem a felföldön, a tengeri Erdély főterménye, és pedig mindkettő hasznos termény, mert a burgonya meghoz 20—22, a kukoricza 5 métermázsát, a krumpli azomban helyben értéktelen, mert a legszegényebb sem veszi, nehezen szállitható, értéke mázsánkint nem több 1 forintnál, mig a vevő-helyekre kerül, fuvarja belekerül 80 krba, de általában biztos forgalommal sem bir, mert a krumpli mindenütt divattermény, és a szegény ember is elegendőt termel saját szükségére, csakis a szesztermelésre van utalva; az erdélyi kukoricza pedig Pestig értéke felét elveszti, mert az állomási és vasuti fuvar Pestig belekerül 1 frt 50 krajczárba; a szesztermelés a két tárgy

értékesitése kedveért nagy lendületet nyert az 50-es években, mert mértékletes adót fizetett, a 60-as években azomban megállott, sőt nagyban visszament, mert kétszeres adóval terhelték, a versenyt az osztrák szeszgyárakkal a magyar már az általam elősorolt indokoknál fogva nem állhatta és állhatja ki ma sem, a magyar egyenlő adóviszonyok mellett hasonlag nem versenyezhet az osztrákkal, mert az osztrák répa több czukortartalommal bir, Austriában nagyobb mennyiséget ad, a munkabér felényi, ennélfogva olcsóbban megszerezhető, a hizott marha Austriában drágább, — az árpa, mibül a sör készül, Magyarországnak egyik leghasznosabb terménye, az ország évenkint 4 millió mázsát szállit külföldre, ezen termény azomban a fuvar által sokat veszit, az ország érdeke értékesitését parancsolta, a nagy adó azomban ezt is megölte, mert a legfőbb hasznot ennél is a hizlalás adja, ezt is tehát csak méltányos adórendszer mellett lehetett volna emelni; a földmüvelés- és kereskedelmi minister Gorove kétségkivül ösmerte az angol hires sörházat, hol a gyászos emlékü Haynaut megverték, ösmerte a franczia cognacot, az izletes párisi czukorkákat, nem foglalkozott azomban a magyar gazdaság, a czukortermelés nyomoraival, sajátunk védelme az osztrák papát felboszantja, mert a kedves öreg zsebeit nagyon féltette, a pohos örmény nem akarta magát a fürge Lónyayval megelőztetni, egész készséggel oda dobta tehát e három fontos iparágat az egyenlő adó elfogadása által.

A politikai szükség parancsolta-e a kiegyezést? Várhatott-e a nemzet kedvezőbb politikai alakulásokra?

A nemzetek erejének fő és mellőzhetlen feltétele a faj egysége, a függetlenség, önállás, szabadság eszméjéhezi általános ragaszkodás, az anyagi jólét; a mely nemzetnél e három kellék megvan, azt az önkény ármányai meg nem szakithatják, a szenvedés le nem hangolja, sőt tüzeli, az anyagi áldozat el nem kedvetleniti, a bitorló az országot a szurony hatalmával elnyomhatja, a nagy adóval fosztogathatja, feldarabolhatja, de ez örökké nem tarthat, mert a fegyver éle hosszas használat által eltompul, a bitorló nagyravágyása ellenségeket támaszt, a kedvező véletlen az elnyomottaknak alkalmat nyujt a menekülésre, az erőszak által szétszaggatottak egyesitésére. Csalhatlan példája ennek Olaszország, melyet a külerőszak századok óta uralt, darabokra szaggatta, végtére az olasz rongyok egyikének akadt három nagy embere: egy lovagias, eszes, lelkes, bátor királyka Victor Emánuel, egy genialis, valódi hazafi minister Cavour, egy önzetlen merész hazafi Garibaldi; a három nagy férfiu felhasználta Napoleon hiuságát, Poroszország érdekeit, Austria ügyetlen és tehetetlen politikáját, az olasz nemzet fajra egy és gazdag nemzet volt, a szétvált tagokat összeforrasztotta. Magyarországban azomban 67-ben mind a három főkellék hiányzott, Magyarország önállása- és függetlenségeért csakis a magyar faj és a németség felc lelkesült, a tótok őszintén ragaszkodtak hozzánk, de a tót lakosság műveletlen, engedelmes, türelmes, békülékeny termé-

szetü, gyenge ellenállási hajlammal birt, a nemességet a régi hagyományoknál fogva követte, forradalom esetére tehát reá semmi esetre sem számithattunk, az erkölcsi ellentállásra csak azon rövid ideig, mig ezt rövid időn kimerithető anyagi viszonyai megengedték, az oláh és szerb müveletlen, az ellentállás főtényezője: a vagyonos nemesség, mindkettőnél hiányzik, főleg a papság és ügyvédek vezették és vezetik, az osztrákokat gyülölték, mert jutalmul azt nyerték, a mit mi büntetésül: az önkényt, a mellőzést, az anyagi romlást, őszinte barátaink voltak tehát 67-ben, valószinüleg azomban sem a háromszinü önkény német aranyainak, sem az önkény dörgő hatalmának ellent nem állottak volna és ha Magyarország a török-kérdés lefolyása előtt meg nem alakulván, Austria tehetetlensége miatt orosz fennhatóság alatt Szerbia, Montenegro, Románia megerősödik, a csábitó testvéreket tárt karokkal fogadják. A határőrség sem horvát, sem szerb, sem román nem volt, de a császár személyéhez ragaszkodott. A horvátoknak tetszett a fehér lap, az osztrák birodalmi tanácsba nem vágytak, de az izgatók nagy Horvátországrul álmodoztak, a török események lezajlásáig hideg barátaink és ez után, ha ez inyök szerint alakul, ellenségeinkké váltak volna, 67-ben azomban már a magyar elem, az értelmiség is bomladozott. A főpapság nem mérlegelte a kiegyezés minőségét, de általában a kiegyezés után áhitozott. A főnemességnél, melynek némely tagjai még 1863-ban Kossuthnál udvaroltak és a leköszönt kormányzót az illetéktelen kormányzói czimmel tisztelték meg, alig maradt meg néhány fiatal az

igen is mérsékelt ellenzéknél, a császári hagyományok feltámadtak; az önállás eszméje mellett csakis a középosztály és a tősgyökeres magyar nép maradt meg állhatatosan, de ez sem tömören, mert a felvidék határozottan a kiegyezés mellett nyilatkozott. Az önállás- és függetlenségnek valódi vezére nem volt, mert Tisza Kálmán és Ghiczy Kálmán titokban a kiegyezést óhajtották, nyiltan egy hajszál választá el őket Deák Ferencz javaslatától; Madarász sem vezéri képesség-, sem népszerüséggel nem birt, a sajtó a „Magyar Ujság“ kivételével a Deák javaslatánál tovább is kész volt elnyargalni. Ha tehát Deák nemcsak a jogfolytonosságot, de még vivmányokat, illetőleg teljes korlátlan alkotmányt és önállást, tehát magyar hadsereget is követel, két eljárás volt képzelhető: a király feloszlatja az országgyülést, és vagy az ideiglenes kormányzatot állitja vissza, vagy uj választást rendel el; az első, tekintve a király éles eszét, nem volt képzelhető, de igen is a második. A király a feloszlató leiratban kifejti, hogy Magyarországot elismeri, kész volt a nemzettel kiegyezni, de ez megtört az országgyülés konokságán, hivatkozik a magyar nemzet loyalitására, a megváltozott helyzetre, melynélfogva többé az alkotmányos birodalommali érintkezés nem mellőzhető; az uj választásoknál az önállás mellett harczolt volna a középosztály, az adósságokkal terhelt középosztály ellenében tömörül a kormány, a hivatalnoki befolyás, 25 gazdag püspök, 15 gazdag káptalan, 60 főur, kiknek legszegényebbike 80 ezer forint évi jövedelemmel rendelkezik, 45 állambérlő, egy csomó gazdag zsidó, a hivatalra, vasuti con-

cessiókra vágyók hadserege. Komolyan megfontolva, ezek ellenében a népszerü Deák még Kossuthtal szövetkezve sem győzhetett volna. A hatalom tehát a Deák kezeibül a Bartal-féle conservativek kezébe megy át, kik bizonyosan olcsón, mondhatni nagyon olcsón kiegyeznek, illetőleg feladják az ország önállását és alapjogait.

A kiegyezés ellenei azt mondják: a császárság ingott, várnunk kellett volna az európai fejleményekre. Kétségkivül, mint már hosszasan előadtam, a császárság meg volt ingatva, de részünkről észszerüen kedvezőbb fejleményekre nem várhattunk. Eddig Magyarországot pénzzel csak két állam segitette, az olasz és porosz, és az első hadi segélyre is vállalkozik, ha viszonyai megengedik; segitett pedig az olasz azért, mert Magyarország által remélte Velenczét megszerezni és Olaszországot biztositani, czélja a prágai béke által teljesedett és Németországban nálunknál sokkal hatalmasabb szövetségest nyert, megszünve tehát a pártolás indoka, Olaszország tettleges szövetségére nem számithattunk, Bismarck még a háboru közben kijelentette, hogy kész Magyarországot 48-ra felsegiteni, de Austriát nem akarja megbuktatni, Austriát tehát csak azon esetben támadta volna meg, ha Austria ellene Németországban izgat, vagy a franczia- vagy oroszszal szövetkezve megtámadni készül, azonnal megtámadta volna az elégedetlen Magyarországban. Ezenkivül Austria támadásra még legalább 5 évig azért sem gondolhatott, mert hadseregét a porosz sereg mintájára alakitotta át, uj hadgyakorlati rendszert, ujnemü puskákat hozott be, a sereg be-

gyakorlása tehát sok időt kivánt, Olaszország elvesztése, a német birodalombuli kilépése által a francziák és Austria közti surlódási okok és ürügyek megszüntek, Magyarországért Napoleon soha semmit sem tett, a franczia-osztrák összeütközésre tehát józanon számitani nem lehetett, az osztrák-orosz összeütközésrül álmodni sem lehetett a török háboruig, sőt ezen esetben is a magyar kiegyezés nélkül alig, mert ez esetben a megoszlott Austria nem mer tettlegesen fellépni. A forradalmi szellem egész Európában elcsendesedett, Francziaországot császárja fékezte, Olaszország elcsendesedett, mert a mit kivánhatott mindent megnyert, Európa legszabadabb nemzete lett, elannyira, hogy a köztársaság által jólét-, sőt szabadságban csak vesztheteti volna, az amerikai köztársaság elnöke nem volt szerényebb, a polgárok szabadságát jobban nem tisztelte, mint a lovagias, bátor, kedélyes, eszes olasz király. Németországban a szabadságban nem fürödtek ugyan, de az okosabbak belátták, hogy a német egység fontosabb a szabadságnál, mert az egység a szabadságra biztos reményt nyujtott, egység nélkül az alkotmányosság tarthatlan, de külömben a nagy államférfi Bismarckkal nem lehetett komázni, mert figyelmét semmi sem kerülte el és vas markával a keletkezhető mozgalom legszerényebb csiráit is szétmorzsolta. Magyarország tehát külsegélyre évtizedekig sem számithatott.

A kiegyezést tehát ajánlotta a bel- és külhelyzet, parancsolták ezt az ország anyagi érdekei, a magyarság érdeke és a török viszonyok. Magyarország anyagi fő vagyonát földje képezte, a talaj ugyan jó, de nem volt

oly kitünő, mint a milyennek képzeltük, a rendetlen szeszélyes időjárás gyakran a legjobb reményeket tönkre tette, a termelés fenntartása ipart, nagyszerü beruházásokat igényelt, a hitel és pénz az előbbi kötetekben elősorolt okoknál fogva hiányzott, az ország sokat termelt, a legjobb belfogyasztó: az iparos- és gyárososztály, gyengén volt képviselve, ezen hiányt, valamint a hitelt és pénztőkét csakis az önuralom segélyével lehetett volna megszerezni, az ország Austria terményeit magas árakon kényszerült megvenni, a közlekedés eszközei a forgalomnak nem feleltek meg, a birtokos osztály az uzsora körmei közt vergődött, a birtokos osztály jóléte az ország magyar államiságával össze volt füzve, mert nagy része magyar volt, az értelmiség ezen osztályban összpontosult, az ország anyagi érdeke tehát az önkormányzat mihamarabbi átvételét ajánlotta, mert a nagy bajokon csak a felelős magyar kormányzat segithetett. A lelkesedés a magyarság főlényét, a megtámadt nemzeti jelleget visszaszerezte, magyar ruhát hordtunk, magyarul beszélt minden értelmes, művelt ember, a magyarság azomban hatalmasan csillogott már 1791-ben, de mert az országot Bécsbül kormányozták, a lelkesedés 10 év alatt elpárolgott és a 30—47. korszakban saját fiai, a főrendek és főpapok tartóztatták vissza fejlődését, a magyar nyelv és nemzeti érzület diadalát csak a magyar kormány tarthatta fenn, ezért is szükséges volt tehát az alkotmányos uralom felállitása. A török bonyodalmak, mint már előbb fejtegetém, Magyarországot közvetlenül érdekelték, nem türhettük, hogy hátunkban magyarellenes, a nem-

zetiségeket izgató államok alakuljanak, a roskatag Austria a belháboru által elgyengülve, ezt a legjobb akarattal sem akadályozhatta volna meg, de ha Magyarország csudás véletlen által 67-ben teljesen önálló országgá alakul, magyar király vagy köztársasági elnök alatt, maga egyedül nem akadályozhatja meg, mert tekintve a nemzetiségeket, a horvátok felébreszthető ábrándjait, a szerbek és oláhok felizgatható fajérzelmeit, 200,000-nél több katonát a roskatag Törökország segélyére nem küldhetett volna, ezzel pedig sem a vonaglót lábra nem állithatja, sem Oroszországnak törvényeket nem szabhat. Magyarország tehát e kérdésben csakis Austriával szövetkezve léphetett fel sikerrel, érdeke tehát nem Austria elrombolását, de megerősitését, a szövetségi alaponi ujra alkotását ajánlotta, ez pedig csak a kiegyezés által volt elérhető.

V. A 48-iki alapot, a 49-iki eseményeket, a 67-iki külhelyzetet, a változott osztrák viszonyokat tekintve, lehetett volna-e jobb egyességet kötni?

48-ban a közös viszonyokat, melyek ellen a nemes Magyarország tiltakozott, harczolt, vagyonát, életét feláldozta, a nép Magyarországa elfogadta a pénzügyek kivételével, de ezt is csak azért nem fogadta el, mert ezen kérdés eldöntése hosszabb időt, komoly számitást igényelt, a nemes urak pedig lovagias érzelmektül vezéreltetve, siettek a hatalmat tettleg a nép kezeibe letenni. A 48-iki törvények létesitése, mint azt az V. kötetben megvilágitottam, nem ment simán, mert a

dinastia félt a magyar felelős kormánytul, a szabadelvü párt programmjának alaptételét képezte az ország történelmi, soha fel nem adott joga, a magyar önálló hadsereg. A magyarok belátták, hogy a külszin daczára a győzelem nem épen biztos, mert az ellenzék katonasága vagy háromezer kardos jurátus-, néhány iróbul áll, kik a puskát sem tudták megtölteni, és pár ezer pesti botos proletárbul; Austriában csakis a lelkes bécsi fiatalságra számithattak, a dinastia ellenben 300,000 fegyveresrül rendelkezett, de félt a forradalmi szellemtül, egyik fél sem tartotta tehát a győzelmet biztosnak, megkezdődtek tehát a titkos alkudozások, ezek tárgyalásárul biztos tudomásunk nincs és nem lehet, mert az alkut Magyarország részérül István főherczeg nádor vezette és a tárgyalásokat nem dobolta ki, Batthyány és társai tudhattak ebből legtöbbet, de ők már elhaltak, Kossuth Lajos ha tudta is azokat, ma nem mondhatná el, mert ő 48-at szándékosan tévesen magyarázta és egész más térre lépett. Bárhogy történt is azomban, az kétségbe vonhatlan tény, hogy a magyar országgyülés a közös viszonyokat elfogadta, törvénybe iktatta. Ezen reactionarius engedményt két indok menti: a nemzetőrsegbe vetett remény, a felelős kormány mindenhatóságába helyezett vérmes bizalom, a magyar katonaság ekkor 60,000-bül állt, száma örök időkre meghatározva nem volt, tehát az országgyülés le is szállithatta, a nemzetőrséget 300,000 emberre számithatták, kétségkivül ha ezt felfegyverzik, begyakorolják, felöltöztetik, alkalmas tisztekkel ellátják, ha Kossuth és az értelmiség lángoló lelkesedését a száz-

ezrekbe bele tudják önteni, a 60,000 rendes katonától nem lehetett volna tartani. A felelős kormány hasonlag a nemzetnek nagy erőt adott, mert általa szellemi és anyagi erejét kifejtheti, a nemzetiségek összeforrasztását eszközölheti, ezen két indok tehát némileg menti a 48-iki magyar kormányférfiak könnyelmüségét.

Ezen indokok azomban csak történelmi értékkel birnak, a törvényt elmagyarázni nem szabad és nem lehet, a közös ügyeket a 48-iki törvények elfogadták, kezelésökrül kellett tehát gondoskodni, erre három lehető mód volt:

1. A 48-iki rendezetlenség.

2. Hadsereg, pénzügyek, külpolitika részben külön választása, különleges kezelés és ellenőrzés.

3. Közös kezelés, közös ellenőrzés.

A 48-iki rendszer, vagyis inkább rendszertelenség fenntartható nem volt sem hadügyi, sem külügyi tekintetben. Nem külügyi tekintetben, mert a 48-iki törvények a képzelt magyar külügyi, illetőleg ő Felsége személye körüli ministert felelőssé teszik ugyan, de jogot, hatáskört nem adnak, mert nem csak követeket, consulokat, de még követségi irnokot vagy kapust sem nevezhetett ki, a diplomaták utasitásaikat nem tőle vették, jelentéseiket nem neki küldték, de utasittattak az osztrák ministertül, érintkeztek az osztrák ministerrel, a magyar alattvaló teljesen védtelen volt külföldön, mert az osztrák diplomata Magyarországtul nem függött, ha tehát a panaszos ügyét el nem intézte, ezért a magyar külügyér által kérdőre nem vonathatott, az államközi szerződéseket nem a magyar

és osztrák, de kizárólag az osztrák kötötte, sajátlag tehát a magyar külügyér csak azon esetben volt meghalgatandó, ha az osztrák külügyér a magyar országgyülés hatalmi köréhez tartozó pénzbeli kötelezettségeket vállalt volna el. Magyarország tehát a 48-iki törvény által a külügyekbül majdnem teljesen ki volt zárva. A magyar hadügyminister hasonlag a király személye melletti ezermester képviselte, hatásköre azomban szükre volt szabva, mert csakis a tiszteket és személyzetet nevezte és a magyar hadseregnek a határon kivüli alkalmazását rendelte el. A fegyelmi, vezényleti, gyakorlati, felszerelési, egészségi ügyek hatalmi köréhez nem tartoztak, tiszteket is a gyalogságnál csak ezredesig nevezett, mert a magyar hadseregnél különleges magyar tábornokok nem voltak. A főhadparancsnokságok alá nem tartoztak, a tiszteket sem el nem mozdithatta, sem ellenök keresetet nem indithatott; a Magyarországban szállásoló idegen ezredek felett nem rendelkezett, a magyar katonaság felett a tiszti kinevezések kivételével az ország határán túl hatalma megszünt, az idegen, sőt a magyar katonaság is falukat perzselhetett, embereket ölhetett, és ezért sem a minister, sem az ország elégtételt nem adhatott. A várak, erődítések rendelkezése alá nem tartoztak. A minister hatalmi köre tehát csak azt biztositotta, hogy a magyar hadseregnél idegenek nem alkalmaztatnak a minister beleegyezése nélkül, a bentlévő magyar hadsereg külföldre nem vitetik. A minister felelőssége tehát, tekintve köre csekélységét, a felelősségnek csak árnyéka volt, a hadügyek nagy részérül az osztrák,

tehát idegen minister felelősség nélkül rendelkezett. De ettül eltekintve, azért sem volt meghagyható, mert ezen szabálytalan kezelési mód okvetlen folytonos surlódásokat idézett volna elő, mert ha a magyar minister kötelességszerüleg az osztrák tiszteket a magyar tisztikarból kizárja, ezt orrolták volna az osztrák hadügyminister és osztrák tisztek, ha visszatorlásul magyar tábornokokat nem nevez, ezért is jogosan haragudtunk mi, a két sereg tisztjei egymást mostohatestvéreknek nézik, ha a főhadparancsnok a fegyelmet a magyar tisztikar ellenében szigoruan alkalmazza, részrehajlással vádolja a közvélemény, az idegen országos főhadparancsnok, a hadtest-, ezred-parancsnokok nem függve a magyar kormánytul, ellenkeztek volna a kormánynyal és hatóságokkal, visszatorlásul a megyék, a hatóságok az idegen katonaságnak kellemetlenségeket csinálnak, a sajtó az idegeneket szidja. A sereg felszerelése nagy előny, minden ember keze maga felé hajlik, az idegen hadügyminister tehát minden lehetőt elvesz a magyaroktul, az országgyülésnek, a sajtónak ez ellen fel kellett volna szólalni, elégtételt nem nyerünk semmiben sem, mert a tiszti kinevezés kivételével minden a nekünk nem felelős közegektül függött volna, az elégületlenség nemcsak fennmarad, de még jobban elmérgesedik, ezt senki sem kivánta, mert mindenki vágyott a népek őszinte szövetsége után.

A legigazságosabb, legjogosabb lett volna a hadsereg, a pénzügyek külön választása, ez megtörténhetik a közös védelem veszélyeztetése nélkül, mert a két állam a szükséglethez mérve kötelezhette volna magát

egy meghatározott számu hadsereg tartására és a megtámadott fél részére küldésére, mellőzhetlen támadás esetében a háborut a két ministerium közösen elhatározhatta volna; a hadvezényletet mindkét államban ugyanegy személyt, a császárt és királyt illetvén, a közös fejedelem nevezte volna a közös hadvezért, közös érintkezési nyelvül el lehetett volna fogadni a németet, miután ezt minden müvelt magyar tiszt ugyis beszélte, a magyart ellenben az osztrák nemzetiségek sem nem beszélték, sem nem értették. A pénz- és kereskedelmi ügyekre a közösség teljesen felesleges volt, mert az államadósságok, mint már emlitém, minden nehézség nélkül elkülönithetők voltak, aránylagos hitellel mindkét állam birt, szükség esetében tehát szükségletét mindenik külön fedezhette volna. Csak is a külpolitika igényelte a közös kezelést, a közös ellenőrzést, mert szövetséges államok külön képviseletet nem tarthatnak.

A magyar hadsereg önállását maga Deák Ferencz is, a legjobb magyar hazafi, a szabadelvü alkotmányosság legerősebb hive, kétségkivül óhajtotta, de ez már, tekintve az előzményeket, gyökeres és nagyszerü vivmány lett volna, mert a 48-iki kormány a nemzetőrség ábrándjától elragadtatva, az önálló hadseregről lemondott, a közös hadsereget elfogadta, tényleg Magyarországnak III. Károly óta önálló rendes hadserege nem volt. Ez tehát valóságos vivmány lett volna, a nagy vivmányokra pedig 67. nem volt kedvező, mert az ország nem volt maga ura, az osztrákok nem támogatták, a nagy államokban nem a nemzetek, de a királyok uralkodtak, 48. az önálló hadsere-

get feladta, ezen uj vivmányhoz tehát a magyar király hozzájárulása kivántatott. A király pedig a közös hadsereghez feltétlenül ragaszkodott, mert azt hitte, hogy a hadsereg kettészakitása által a seregekben az egységes szellem megszünik és a két külön alapu hadsereggel a hadi műveletek egységes vezetése, a siker egyik főkelléke lehetetlen, de nem adta volna meg főleg bizalomhiánybul, és kénytelenek vagyunk bevallani, a 48-iki előzmények által ez már némileg indokolva volt, mert az országgyülés és kormány (valószinüleg sejtve a reactió szervezését) a 48-iki törvényeket elmagyarázta és hatáskörén túlment, az olaszok ellen megszavazta ugyan az ujonczokat, de azt ahhoz kötötte, ha az országban a béke helyreáll, és kikötötte az olaszoknak adandó alkotmányt, midőn Batthyány Innsbruckban kiegyezett, nem kötött ki semmit; az első jogos követelmény volt, a második azomban nem, mert Olaszország Austriához és nem Magyarországhoz tartozott, az olasz viszonyokba tehát Magyarország jogilag be nem avatkozhatott; később Frankfurtba a német parlamenthez követet küldött, mit szintén nem tehetett, mert 48. szerint az ország nem csak különleges, de általában semmi követküldési joggal nem birt. A király tehát attul tartva, hogy most vagy később a Kossuth-párt Magyarországban többségre emelkedve, a különálló hadsereget a 49-iki eszmék valósitására fogja felhasználni, az önálló hadsereget határozottan ellenezte.

Miután tehát a 48-iki mód rosz, az önálló hadsereg felállitása lehetetlen volt, a harmadik módot, a

közös kezelést, a közös ellenőrzést kellett elfogadni, vagyis a közös ministeriumot, a közös ellenőrzési közeget kellett alkotni. A közös kezelés jogfeladás, de egyszersmind jogelőny, mert a szövetséges társ beavatkozik ugyan a mi ügyeinkbe, de mi is beavatkozunk az ő ügyeibe, a jogfeladást tehát kiegyenliti a jogelőny, ez csakis a számra, gyengébbre csak akkor hátrány, ha az ellenőrzést gyakorló közegben a kisebb rész lakossági számarány szerint képviseltetik, mert ez esetben a többség a kisebbséget leszavazhatja és reá érdekeivel ellenkező, anyagi tehetségét túlságosan sujtó terheket róhat.

Elméletileg a közös ministert az országgyülések közvetlen is feleletre vonhatják, gyakorlatilag azomban ez lehetetlen lett volna, mert a felelősségre vont ministeren a büntetést csak saját hatósága hajthatja végre, ha tehát az elitélt minister osztrák, a magyarok, ha pedig magyar, a büntetést az osztrákok nem hajthatták volna végre, a minister tehát egyszerü tárczavesztéssel menekül. Az elvileg kétségkivül leghelyesebb országgyülési ellenőrzés számos nehézségekkel van összekötve, mert a közös ministernek tárczája tárgyalásakor jelen kell lenni, és miután egy ember egy időben két helyt jelen nem lehet, a tárgyalás csak egymás után lehetett volna megtartható, ha az egyik országgyülés a másik jogait korlátozni akarta volna, a tárgyalást hónapokig annyira elhuzhatta volna, hogy a másiknak nem maradt volna ideje a közös budget kellő letárgyalására, hogy ez mennyire lehetséges, mutatja a 72-iki magyar országgyülési botrány, midőn a

kis ellenzék egy jelentéktelen törvényjavaslat általános tárgyalását a ministerelnök elleni dühbül hetekig elhuzta. De még a rendes menet mellett is az országgyülési tárgyalások hosszadalmasak lettek volna, mert ha egyik országgyülés valamely részletet elvet, ha az egészet elvben elfogadta volna is, azt a másikkal kellett volna közölni, ha általában a két országgyülés ellenkező nézetei mellett megmarad, a király vagy császár kénytelen lett volna egyik vagy másik országgyülést feloszlatni, ezen feloszlatás azon országban, melynek országgyülését a király feloszlatja, idegenséget szült volna a király iránt, és végre, ha az uj országgyülés nézetei mellett megmarad, akkor a másikat kellett volna feloszlatni. A hadügyeknél, a külpolitikában azomban vannak oly esetek, midőn a késlekedés válságot idézhet elő, ilyen a fegyverzet átalakitása, a mozgósitás lehetővé tétele, midőn az államot békevágyai daczára a másik állam meg akarja támadni, vagy az államnak tekintélyes erőt kell kifejteni, hogy ezáltal a terjeszkedni kivánó állam nagyravágyását lehűtse, a közösség fenntartása mellett tehát oly intézményt kellett megalkotni, mely egyrészrül az ország önállását fenntartsa, másrészrül a ministeri felelősséget gyakorlatilag érvényesitse, a gyors intézkedést eszközölhesse. Ezt csakis az egyenlő jogokkal biró delegationalis intézménynyel lehetett elérni.

A delegatio a két országgyülés kifolyása, a közös ministereket tényleg felelősségre vonhatja, nem közös országgyülés, de a két állam kitünőségei érintkezésére a legkedvezőbb alkalom; kétségkivül a közös szavazás,

mely ki nem egyezés esetében alkalmaztatik, a delegatiót közös parlament szinében tünteti fel, és némi tekintetben az is, ezt azomban csakis ugy lehetett volna elkerülni, ha ezen esetekben a vitás kérdés korlátlan birájává a közös fejedelmet teszik, ez a közös szavazásnál veszedelmesebb lett volna, mert ez a különben is nagyhatalmu király-császárt rendkivüli hatalommal ruházza fel, ha a király választott biró lesz, akkor sem a király vagy császár, de a közös fejedelem, a császár-király dönt.

A delegatiót az ellenzék mindkét része átkos intézménynek, a nemzeti jogok kijátszásának hirdette, a közjogi ellenzék még ma is annak tartja és tanácskozásaiban ma sem vesz részt. Kétségkivül nem vivmány ez, nem is lehet tetőzetnek tekinteni, de csakis kiindulási pont, kisegitő eszköz addig, mig a korona a nemzeti hadseregek felállitásának megnyerhető lesz. Az alkotmányosság-, az önállással ellenkező intézménynek nem tekinthető, mert a delegatiót az országgyülés többsége választja, ezen többség pedig mindig az ország többségét vagyis az országot képviseli. Kétségkivül nem a 416 képviselő tanácskozik és határoz itt, de valjon ki az országgyülések belszervezetét, a pártok működését, a képviselők egyéniségét ösmeri, mondhatja-e azt, hogy a jogilag egyenlő képviselők az ország ügyeire egyenlően befolynak? Ezt határozottan tagadnunk kell, a faldák Falstaffjai, a folyosók bramarbásainak szavazata a szavazati vederben épen annyit számol, mint a Tisza Kálmáné, Apponyié, Irányié, csakhogy ezen népszerüségek nagy része távolléte által tündöklik, bölcsesé-

gét a laza hirlapokbul meriti, nincs harmincz, ki a törvényjavaslatokat elolvassa, midőn a törvényjavaslatokat a pártkörökben felolvassák, kártyázik, midőn az országgyülésen tanácskoznak, a faldában falatozik, vagy a folyosón szivarozik, vagy a hölgyek-, futtatások- és városi mendemondákrul társalog, midőn a nagyfejü elnök csenget, szavaz pártvezérei javaslataira. A törvényeket, a politikát a ministerek csinálják a többség értelmiségével, tehát valódilag vagy 30 ember, de ez anyagi korunkban máshol is igy megy. A delegatióba a többség beválasztja a maga embereit, tehát gyakorlatilag véve a delegatióban is az ország határoz. A delegatio határozataiért nem felelős a delegatio és delegatus, valamint nem felelős a törvények- és kormányzatért az országgyülés és képviselő, de mindkettőért alkotmányos értelemben felelős a kormány, mert a kormány vezeti az ország politikáját, a delegatio működése ezen politika részletét képezi, az ellenzék, az ország a kormányt tehát delegationalis politikájáért épen ugy megtámadhatja és megbuktathatja, mint kormányzati politikájáért, mert ez a kormány-politika kiegészitő részét képezi, és ha megbuktatta, változik a delegatio szelleme is, mert ez csak egy évre választatván, a győztes a delegatióba saját barátait küldi.

A delegatiónak azomban vannak hiányai és oly hatásköre, melyek szükség nélkül magát az alkotmányos gyökeres alapjogokat támadják meg, és pedig a delegatio a sereg uj fegyverzetét, várerőditéseket, uj épitéseket, nagyszerü külpolitikai költségeket szavaz meg,

ez a két állam fő joga: az adómegszavazás jogába vág, a seregnek rögtönzött felfegyverzése, a várépités időt kiván, a külpolitika milliókkali ellátása nem feltétlen szükséges, e téren tehát a czélszerüséget a joggal ki kellene egyeztetni, vagyis czélszerüségi tekintetbül a delegatiót fel kellene hatalmazni arra, hogy fegyverbevásárlások, megrendelések, várerődítések, épitések, erődített táborok, külpolitikai, mozgósitási, hajóépitéseknél a delegatio felhatalmaztatik a tervezett költségvetés $^1/_4$ részének megszavazására, a háromnegyed azomban a két törvényhozás elé terjesztendő és általa elhatározandó, ez által fedezve lenne az előleges szükséglet, mert ezen munkálatok és tárgyak előállitása több hónapot igényel, az országgyülések pedig e felett hetek alatt határozhatnak, az országgyülések általi visszautasitas pedig nem képzelhető, mert a VI. törvényczikk szerint a közös költségvetés csakis az osztrák és magyar ministerium jóváhagyásával terjeszthető a delegatio elé, tehát ez nemcsak a közös minister, de a ministeriumok javaslata és előterjesztése, ezen ministeriumok pedig a többségeket vezetik.

Alkotmányosság tekintetébül pedig el kellene határozni, hogy a magyar és osztrák ministerelnökök a delegatio által elfogadott $^1/_4$-ért is felelősek és ez gyakorlatilag jogosan követelhető, mert a javaslat csak az ő jóváhagyásukkal terjeszthető a delegatio elé, ki valamit jóvá hagy, az saját cselekményévé is válik és cselekményeért minden minister felelős.

Ha a delegationalis intézmény ilyképen módositatnék, elvesztené sértő fullánkját és az alkotmány és

szövetség méltó megtámadhatlan támaszává válnék. A ministeriumoknál is a paritást alkalmazni kellene olyképen, hogy a három minister közül egynek, ha kettő német, magyarnak, ha kettő magyar, egynek osztráknak kell lenni, a magyarok-, mellé osztrák, az osztrák mellé magyar államtitkár nevezendő, a ministeriumok hivatalnokai felében magyarok-, felében osztrákokbul alakitandók, had-, vár-, hadtestparancsnokoknak a birodalomba osztrákok, Magyarországba magyarok neveztessenek. Ezen módositások a 67. törvénynek sem szellemével, sem elveivel nem ellenkeznek, sem a királyságot, sem a szövetséges Austria valódi érdekeit nem sértik, és ha ezek elfogadtatnak, a kiegyezés feltétlenül jobb és czélszerübb lesz, a 48-iki közösügyi rendezés, illetőleg zavaros rendetlenségnél.

Általában a kiegyezés a szükség műve, hiányai a helyzet kényszerüsége miatt csusztak be, kétségkivül az ország semmivel sem volt rosszabb helyzetben az egyezkedő feleknél, de elodázását az ország érdekei nem kivánták, mert ha az ország ki nem egyezik, ha az álalkotmányosság rohamát kiállja, Austria valószinüleg összeomlik, ez azomban kielégithette volna ugyan a boszuérzetet, de Magyarországra nem lehetett volna hasznos, mert ekkor kénytelen lett volna a Kossuth és az emigratio által tervezett dunai confederatiót elfogadni, vagyis le kellett volna mondani feltétlenül Horvátország- és Határőrvidékrül, feltételesen Erdélyrül, tehát a jelenlegi Magyarország harmadárul, ez drága boszu, gyenge függetlenség lett volna.

II. FEJEZET.

A kiegyezés utáni hangulat. — A kormánypárt, az ellenzék elemei. — A kormány feladatai: az államadósság átalakitása, hitelviszonyok rendezése, a külközlekedés, az adórendszer arányositása, az államvagyon rendezése, a jogi viszonyok, a megyék, a felsőház rendezése.

A kiegyezés utáni hangulat, az ország kivánalmai.

A kiegyezést az ország nagy része helyeselte, a higgadtabbak nyugalom után vágytak, a valódi önállás és függetlenségi vágy lelohadt, a forradalmi ábrándokat a diadal kivihetetlensége lehűtötte, a küzdelmet, a szolgaságot a nagy tömeg megunta, a független belkormányzat a hivatal kapuit megnyitotta, a közjog hiányát az egyéni érdek kielégitése kárpótolta. Az ország az anyagi romlás lejtőjén állt, a kiegyezés a nemzetnek eszközt adott az anyagi fejlődés eszközlésére, az országos romlás megszüntetésére. A németesitést a közszellem legyőzte, de a hatalom az ellenség kezében lévén, a magyarosodás kellően nem haladhatott, félni lehetett, hogy az oláhok, a románok, a ráczok, a szerbek karjaiba rohannak, a szlávok egy részét az orosz propaganda megnyeri ; a magyarság biztosan csakis a magyar önálló kormány alatt terjeszkedhetett. Sokaknak tetszett a kiegyezés, mert a közművelődés fejlesztését lehetővé tette és erre az országnak nagy szüksége volt, mert a közértelmiség a mai polgárisult világban az állami lét egyik főtényezője ; a tudományos művelődés az országban teljesen el volt hanyagolva, a pesti egyetemen és a katholikus iskolákban kegyenczek és szolgák tanitottak, a szám-, orvostan, a természettudományok kivételével mindent elferditve és hanyagon adtak elő; az iskola ugyan tudósokat és bölcseket nem nevel, mert ehhez sok idő és tanul-

mány kivántatik, ez adja meg azomban az irányt és alapot. A népnevelés érdeke hasonlag nagyon kivánta az önálló kormányzatot, mert eddig a népnevelést csakis a protestánsok gondozták, a katholikusoknál a világiak a nevelésbe nem folyhattak be, mert az iskolák kizárólag a papoktul függtek, a főpapság családokat alapitott, az alsó papság gazdag jövedelmeit élvezte, a népneveléssel kevés kivétellel egyik sem gondolt, sőt általában a világossággal ellenszenvezett, mert tőle gazdag javadalmait féltette. Az oláhok és szerbek szegények voltak, a nevelés ügyére nem áldozhattak. Általában az elhanyagolt nevelés nagy áldozatot, szoros függést, szigoru felügyeletet igényel, vagyis a népnevelést csakis önálló független kormány virágoztathatja. A közönség örült az önkormányzatnak, mert a fennálló közlekedési eszközök mellett a termelvények ára sem biztos, sem türhető nem lehetett, ezen csak az önálló kormány által eszélyesen vezetett csatornák és vasutak segithettek; örültek, mert azt hitték, hogy a magyar kormány okosabb és becsületesebb lesz az osztráknál, az érvágó igazságtalan osztrák adórendszert megváltoztatja. Reménylték, hogy a magyar kormány a hivatalnokok ezreit, a nagy hadsereget le fogja szállitani. Örültek, mert a magyar bankot a kormány nyiltan fel nem adván, reménylték, hogy a bank rövid időn fel fog állitatni. A káros kereskedelmi szerződést a tömeg nem ismerte, de külömben is a gyenge közönség azt hivé, hogy Magyarország Európa gabonatárháza és ha Fiumét Pesttel összekötjük, a francziák, angolok, olaszok, németek viaskodni fognak buzánk, repczénk és többi terményeinkért. És mindezt a buza-

ábrándon kivül jogosan is hihették, mert a magyar kormány, ha kormányképességgel bir és komolyan tud gondolkozni, az ország bajai nagy részén segithetett volna. Sokan a kiegyezést alapnak, kiindulási pontnak tartották és azt hivék, hogy a nemzet ez alapra támaszkodva, a feladott jogokat idővel vissza fogja szerezni. A kiegyezést népszerüvé tette Deák Ferencz és a ministerek egyénisége is; Deákot a nagy közönség bölcsnek, kitünő államférfi-, nagy hazafinak tartotta; a ministereket kitünőségek-, edzett hazafiaknak képzelték, sokan tehát a haza bölcse, az ország kitünőségei által készitett egyességet a bölcseség köve-, a jóllét szarujának tartották.

Az öröm azomban nem volt általános, a nagy közönség főleg jelszavak után indul, kevés szánja el magát a törvények elolvasására, megelégszenek a czimekkel, a független magyar a törvényeket mindég a szabadság érdekében magyarázta el, sokan ezenfelül visszagondoltak azon időkre, midőn Magyarország nagy európai hatalom, a király az ország első nemese volt, sokan nem birták elfelejteni a hosszas rém- és kényuralmat; sokan a 48-iki törvényeket sem tartották elegendő biztositéknak, többeket a végzet az ellenzék táborába vitt 61-ben, némelyek 49-iki gyengeségöket 66-iki erős hazafiságukkal kivánták elfelejtetni, végre az ellenzékiség ős magyar jelleg, mindezeknél fogva tehát sokan a 66-iki egyességet jogfeladásnak tekintették, a kiegyezési mű ellen tehát erős, országos ellenzék alakult, nemcsak az urak közt, de a népben is. Ezen ellenzék megalakult izgatás, ámitás, vesztegetés nélkül. Sok Deák-párti képviselőt mint 48-as jelöltet választottak meg, a képviselők tehát a kerületeket sok

helyütt nem képviselték, sok helyt a Deák-párti képviselő csak kis többséggel győzött, mig az ellenzékiek nagy részét vagy egyhangulag, vagy óriási többséggel választották meg.

A többséghez tartozott Erdély kivétel nélkül, a kárpáti, bánáti megyék, az idegen ajku városok, a dunántúli vidék kiváló része, általában minden idegen faj és a magyarság kisebb része; az ellenzéket képezték a magyar alföldi földmüves-városok, a tiszta magyar falusi kerületek; a vegyes megyék- és vegyes kerületekben a szlávok, oláhok, a németek egy része Deák-párti, ellenben a magyarság ellenzéki volt. A választásokat és közvéleményt nagyban befolyásolták a papok és főurak pénzzel, vallással, a középosztály a tisztviselői karral; Pestmegye alispánja Nyáry, a középosztály, a tisztviselők kivétel nélkül ellenzéki volt, Biharban a közép osztály, a tisztviselők ellenzékiek voltak Tisza Kálmán alatt, ezen két nagy megyét tehát két képviselő kivételével ellenzékiek képviselték, ellenben Bács, Nyitra, hol a tisztviselői kar Deák-párti volt, tisztán egyezkedőket küldött. A katholikus fő- és alpapság, a főurak 4—5 kivételével az egyességi párthoz tartoztak és a Deák-pártot pénzzel és befolyásukkal támogatták, hová tehát hatalmok kiterjedt, kiegyezési közvéleményt alakitottak, a román és szerb papság a kiegyezéshez csatlakozott, az alsó papság azomban semleges állást foglalt el. A nemesség vallás, faj, családi hagyományok, megyék szerint oszlott meg. A kárpáti, bánáti, bácskai, dunántúli nemesség, a fertálymágnások kis kivétellel egyességpártiak voltak, ellenben a pesti, gömöri, hevesi, bihari, szabolcsi, szatmári,

általában a kalvinista nemesség a 48-iki zászlóhoz hű maradt. Az ügyvédek, a Bach-Schmerling-huszárok dicsőiték a kiegyezést, a nem magyar városok vezetését magukhoz rántották, az egyezség hymnusa elfelejteté multjokat és a képviselőházba segitette. A polgárság a kiegyezés által biztositva látván érdekeit, a kiegyezést örömmel fogadta; a polgárság azomban Magyarországban gyenge tényezőt képezett, politikai tekintetben kevés, egyesek kivételével a népnél értelmesebb nem volt, a számtant és elemi tudományokat kivéve nem tanult és semmit sem olvasott, a zsidó hazafisága a Wertheim-ládára terjedt, minden politikát pártolt, mely az uzsorát és kereskedelmet felkarolta, minden kormányért rajongott, mig tőle egyéni előnyt várhatott; a zsidó már gyermekkorában utnak indult, a kis üzérekbül lettek a milliomosok, nem maradt tehát ideje a tanulásra; a polgárság tehát nem ösmerte sem 48-at, sem a kiegyezést, de vakon elhitte a hirlapok és ügyvédek meséit, elfogadta volna, még ha rosszabb is, mert a zsidónál a politika is üzlet, a polgár a nyugalmat nagyon kedveli. A nép a kiegyezésben rejlő biztositékokat nem látta, ellenben azt észrevette, hogy a zászló, a katona nem lesz magyar, a király Bécsbül parancsol, az ország több száz millió adósságot elvállalt, a sokallott adó tehát kevesebb nem lesz. Ezen indokoknál fogva tehát a magyarság fele az ellenzéki zászlóhoz hű maradt, és pedig bor és vesztegetés nélkül, ösztön- és meggyőződésbül. A kiegyezés elleni ellenszenvet nevelte Kossuth Lajos támadása. Kossuth belátva, hogy azok, akikben bizott, ámitották, a szenvedély- és gyülölettül megvakitva, a ki-

egyezést erősen megtámadta, neve pedig a népnél nagy varázszsal birt. A tótok, németek a kiegyezést elfogadták, a szerbek és oláhok közönyös állást foglaltak el.

A hangulat tehát a kormányra kedvező volt, az országgyülésen engedelmes nagy többséggel rendelkezett, a közjogi kiegyezés azomban a jóllétnek, az ország ujjá alkotásának csak egy részét képezte, a kormánynak nagy és fontos feladatokat kelle megoldani.

1-ső feladata volt az elvállalt államadósság leszállitása. Az ország Austria adósságából sok száz millióra menő államadósságot vállalt, és pedig, mint már elébb bebizonyitottam, sokkal többet, mint amennyi jogosan, méltányosan és aránylag terhelte. Ezen adósság az országot közvetlen és közvetve egyenlően terhelte, mert az ország nem saját lakosainak, de idegeneknek tartozott, ezen tartozások fejében tehát a készpénzkészlet egy része idegen földre vándorolt, az idegen tőkepénzesek az országnak adót nem fizettek, a pénztőke, a forgalmi pénz tehát már e miatt sem szaporodott, a kamatok nagy részét ezüstben kellett fizetni, tehát a fizetés mennyisége sem volt állandó, általában tőlünk nem függő viszonyok- és eshetőségektül függött. Ezen terhek azomban uj, okszerü kölcsönök által leszállithatók voltak, és pedig 67-ben 20 perczenttel, mert Austria hitelét a politikai események megingatták, a kötvények értéke 70—80 közt változott, ellenben Magyarország gazdag ország hirében állt, kormányát és országgyülési képességét nagyra becsülték. Ha Magyarország ez időben járadék-kölcsönt köt, 450 millióval kifizethette volna adósságát, miáltal az agio

ide számitásával évenkint majd 9 millió tehertül megmenekül és felszabadul az egyik közösségtül.

2. Égető szükséget képezett a hitelviszonyok rendezése, az uzsora megszüntetése. A földbirtok az előszámolt okoknál fogva eladósodott, a földhitelintézet a szükségletet nem fedezte, a birtok egészséges forgalma hiányzott, a pénz a zsidó tőkepénzeseknél halmozódott fel, a takarékpénztárak és általok a keresztény tőke is a zsidó tőkepénzesek kezébe került; a pénzrül tehát egy osztály rendelkezett, ez a helyzetet felhasználta és a földbirtokos osztályt irgalmatlanul nyuzta. A birtokos osztály magán nem segithetett, mert az egész osztály pénzkórságban szenvedett, ha hitelszövetkezeteket állit is, ez által sem nyer külföldrül pénzt, mert a bécsi ujságirók és tőzsérek, a magyar zsidók a magyarországi törvénykezést, a hitelviszonyokat, a gazdálkodást rémségesen festették le; a földbirtokos osztályt tehát az elmerüléstül csak az ország menthette volna meg, ha országos pótföldhitelbankot alapit, vagy az országos kezdeményezés mellett alakuló földhitelszövetkezet hiteleért a jótállást elvállalja. A magyar földbirtok az országos pártolást méltán és jogosan követelhette, mert a magyar földbirtok az ország összes vagyonának legalább háromnegyed részét képezte, a földbirtokot 2 millió család, tehát a lakosság 80 százaléka birta, az ipar kizárólag ezen osztálytul függött, mert ezen osztály vásárolta a gyártmányokat, a kézmű-készitményeket a többi osztályoktul, a kereskedő, a gyáros és iparos reggelit sem volt képes keresni. A földbirtokos osztály tehát az országos segélyt száma- és anyagi sulyánál fogva követelhette és várhatta, mert a magyar

állam létele a magyar birtokos osztálylyal össze volt nőve, a török és német ellen Magyarországot a nemesség és volt jobbágyai, a földbirtokos paraszt védték meg; az alkotmány, a szabadság, az önállás mellett 336 év óta a mostani birtokosok és őseik harczoltak és vérzettek, az utolsó erkölcsi küzdelemben az ügyvédek letették az esküt az összbirodalom épségére, hűséget fogadtak a császárnak, a papság a protestánsok kivételével a kényuralom előtt meghajlott, a katholikus papok a felügyeletök alatti iskolákban sötét szabadságellenes tanokat hirdettek, az értelmes proletariatus tódult a hivatalokba, az irók nagy része sárga-fekete tintával irt, a nemesség és főrendek ellenben néhány kores vagy koldus kivételével szembe szálltak a hatalommal, a népet ellenállásra buzditották. A magyar nyelv a nemesség udvarházai-, a kalvinista papok vityillóiban maradt fenn, a nyelv mellett a nemesség küzdött a császárok, főurak, főpapok ellen, a magyar nyelv uttörői a nemességből kerültek ki, a muzeumot, akadémiát, szinházat a nemesség alapitotta, a pánszlavizmust a lutheránusok közt a középnemesség fékezte. Az ország területének kétharmadát a magyar nemesség és főpapság birta. Ez volt a birtokos osztály diesteljes multja, de a jövőt tekintve is, a magyar állam a semmiség örvényébe saját bukása veszélye nélkül nem rughatta, mert Magyarország létfeltétele Európa minden más állama létfeltételétül lényegesen külömbözik. Franczia-ország-, Anglia- sőt Németországban a pénz- és ipartőke nagyobb értéket képvisel a földtőkénél, tehát kevesebb figyelmet érdemel; Magyarország fővagyona a föld; ezen államokban a polgári osztály gazdag, művelt,

értelmes, a birtokos osztály helyét tehát képes az államügyek-, a hivatalokban pótolni; nálunk a polgárság még pólyában van, az irodalmár demagógok bölcseségöket a Conversations-Lexiconokbul meritik, az ország valódi történelmét, lakosait nem ösmerik, mert némely divatröpiratot bemagoltak németül, beszélnek esetleg francziául, vagy angolul gagyognak, a világmüveltség csillagainak képzelik magukat; a valódi politikai müveltség azomban még ma is főleg a nemesi osztálynál található. Franczia-, Angol-, Németországban mindenki egy nyelvet beszél, mindegy tehát, ha a pomerániai Würtembergben, a badeni Westfaliában, a hannoveri Szászországban vásárol birtokot, mert mindenik német, tehát nemzetellenes irányt követni, terjeszteni nem fog; nálunk a magyarság 66-ban volt 6 millió, a tótok vonzódhatnak az oroszokhoz, a németek a németekhez, az oláhok a románokhoz; a magyar szellemet az idegen fajoknál a középbirtokos nemesség tartotta fenn, fenntartotta vagyona, értelmisége által, a régi hagyományok, a protestánsoknál ezenkivül a vallási kötelékeknél fogva is; az idegen fajok mindenik régi családja a magyarság egy oszlopát képezi; ezen oszlopok ha kidőlnek, viszonyaink közt nem pótolhatók, mert, ha Görgey helyébe Máriássy, Salamon helyett Csáky, Szmrecsányi helyett Zmeskál, Kubinyi után Szentiványi, Geczy helyett Radvánszky, Eszterházy után Huszár, Szunyog helyett Csáky, Baross helyett Majtényi, Balassa után Forgách jön s a t. ez nem baj, mert a magyar utód a magyar elődöt helyettesiti, a nép kegyeletét megnyeri; midőn azomban egy egész osztály inog, helyét nem társai, de idegenek, zsidó uzsorások foglalják el; az idegen vagy gazdag zsidó kül-

földön vagy Pesten lakik, nem érdekli magát a magyarságért, az idegen vagy zsidó tisztet tart, a nép bámulja gazdagságát, ha megszorul, kezet csókol, borát megiszsza, de nem viseltetik iránta sem tisztelet-, sem kegyelettel, minden kidült oszloppal a magyarság elveszt egy falut, vagy annyit, mennyivel a kidőlt oszlop birt. A magyar kormányt a jövevény, mig a kormány erős, pártolja, midőn azomban inog, elhagyja és szövetkezik az ellenséggel; a kormány a kidőlt oszlopok befolyását a pesti cultur-demagogok-, a főispánok-, a tanfelügyelőkkel nem pótolhatja, mert a nép a pesti, előtte ismeretlen nagyságokra semmit sem ad, a megyei hatalmasságok előtt, midőn velök érintkezik, meghajlik, titokban azomban ragaszkodik azon izgatókhoz, kikkel többször és bizalmasan érintkezhet. Mindezeknél fogva, józanon felfogva, Magyarországra a nemesség birtoka fenntartása létkérdés lévén, a birtokos osztály a kormánytul várta és követelhette, hogy a kormány számára hitelt alkosson és a bukástul mentse meg.

3. Magyarországban a népesség csekély és szegény lévén, mag-, gyapju-, vas-, hus-, bor-, szesz-terményeit az országban nem értékesithette, az ország tehát kivitelre volt utalva, a fogyasztó országok egy részével olcsón, gyorsan csak a Dunán érintkezhettünk, a dunai közlekedés is az esztendő egy részében el volt zárva, az országutakon a közlekedés drága és bizonytalan volt, a kivitel tehát a természeti nehézségeknél fogva meg volt akadályozva, Szeged ugyan Bécscsel vasuttal össze volt kötve, de Bécs Németországgal egyenesen nem kötött össze, a fuvar Berlinbe tehát már ennélfogva sokba került, Franczia-

ország-, Anglia-, Olaszország-, e három nagy fogyasztó országgal egyenesen nem közlekedhettünk, de a belső közlekedés is gyarló volt, mert az alföldön a kőanyag hiánya miatt kőutakat nem lehetett épiteni, az alföld fuvaranyagja, a termelés mennyiségéhez mérve csekély volt, a vitel a sáros utakon novembertül májusig fennakadt, nagyban a legjobb időben, augusztus-szeptemberben nagyobb távolságra nem lehetett szállitani, mert augusztusban a nép részben a magáét, részben az urak termését nyomtatta, szeptemberben és októberben szántott, a több napot igénylő fuvarokra tehát drága pénzen sem vállalkozott, a termény tehát a magtárak- és vermekben hevert és midőn legkeresettebb volt, a világpiaczon nem jelenhetett meg, a belkereskedelem is csak vontatva döczögött, mert a kereskedő a szállitás pontosságára nem számithatván, csakis a magtáraiban heverő vagy a Dunához közel levő terményekre szerződhetett. A demagógok által ostobáknak hirdetett nemes urak a közlekedés hiányaibul eredő károkat belátták már 1715-ben és csatornák kiépitése szükségét jelezték, sőt mint az V-ik kötetben előadtam, 1836-ban már az országgyülés a vasuti vonalakat is elhatározta, ezen tervezet azomban, önálló kormány nem lévén, végre nem hajtathatott. A vasutrendszer megállapitásával egyidejüleg a kormánynak gondolkozni kellett a kőutaknak a vasutakhozi alkalmazásárul, mert a hosszu vasuti vonalakkal parallel országutak a vasutak által feleslegessé váltak, az ország érdeke tehát főleg azt kivánta, hogy a vasuttól távol fekvő községek kőutak által köttessenek össze a vasuti állomásokkal, a vasutaknál az országos érdek a nyerstermények lehető legolcsóbb fuvarbérét

követelte, mert a nyerstermény, csekély értékénél fogva, nagy fuvarbért nem bir el és Magyarország Oroszországgal és Amerikával csak azon esetben versenyezhet, ha a fuvarbér Pestrül vagy Szegedrül Londonba vagy Marseillbe nem drágább, mint Amerika- vagy Dél-Oroszországbul; elkerülhetlen szükséges volt a Tiszának a Dunával, a Dunának Károlyfehérvárig a Dráva- és Szávával egyenes csatornávali összekötése, mert a vizi fuvarbér sokkal olcsóbb lévén a vasutinál, csak ez által számithattunk volna előnyös versenyre. A jó közlekedési rendszer a nemzetre életkérdés volt, az ország tehát a magyar kormánytul a közlekedési rendszer komoly megfontolását és gyors életbeléptetését jogosan várhatta és pedig annyival inkább, mert e tekintetben Magyarország szabad kézzel birt, Európa pénzbőségben uszott, a tőkepénzesek kapkodtak a vasuti vállalatok, biztositott csatornák után, az országos utakat a divó országos munkaerő fedezte, a jó közlekedési rendszer megalapitásához, mint a következés mutatta, csakis az ész és jóakarat hiányzott.

4. Az adórendszer méltánytalan és igazságtalan volt, azt minden józan eszü ember tudta, hogy a magas adóssági és közös költségi quota és az ország számos mellőzhetlen értelmi befektetései miatt az adót leszállitani nem lehet, de jogosan várta mindenki, hogy a kormány a földadót a valódi jövedelmi alapra fogja fektetni és az egyensulyt a föld és pénztőke közt helyre fogja állitani, ezt a méltányosság és földbirtok értéke egyenlően kivánta. Az osztrák adórendszer teljesen igazságtalan volt, mert a földadó alapjául a tiszta jövedelem szolgált, de a földet terhelő adósság kamatjait nem vonták le, mert ki 3000

forint földjövedelemmel birt és 1000 forint kamatot fizetett, az egész 3000 forint után adóztatták meg, ez képzelt erőszakos megadóztatás volt, mert az adósság kamatját a földbirtokos földje jövedelmébül fizette, sőt a betáblázott hitelező a birtoknak a betáblázott összegig félig tulajdonosa is volt, mert a birtokot követelése erejéig elárvereztethette; a kamat épen oly kiadás, mint a kezelési költség, mert a birtokos a kamatokat földje jövedelmébül fizette, a tiszta jövedelmet csakis a bevételi maradvány képezi, ki tehát 1000 forintot kényszerült kamatba fizetni, az valósággal csakis 2000 forint után volt megadóztatható, az osztrák rendszer azomban ezt nem vette figyelembe, de megadóztatta a föld egész jövedelmét és megadóztatta a hitelezőt kamatjaiért, tehát egy rókárul két bőrt nyuzott. Igazságtalan volt a föld- és pénztőke megadóztatása, mert a föld fizetett $29^{10}/_{100}$ százalékot, a pénztőke pedig csak 10 százalékot, már pedig 1 forint jövedelem mindég 1 forint, akár a terménybül jön be, akár a tőke után fizetik, sőt a kamat ez időben már biztosabb jövedelem volt a föld jövedelménél, mert az adós a kamatot előre fizette, tehát az 1865. január 1-sején kikölcsönzött tőke után a felét levonta január 1-én, a másik felét kapta julius 1-én, ellenben a földbirtokos juniusig, midőn a gyapjubevétel megindult, birtokára mindég előlegezett, birtoka általában csakis októberben jövedelmezett, a pénztőkét semmi csapás sem sujthatta, az adós kénytelen volt a kamatokat pontosan fizetni, késedelem esetére a tőketulajdonos a kamatok kamatját is kiköthette, ellenben ha a birtokost elemi csapások sujtották, a birtok nemcsak nem jövedelmezett, de a birtokra még

költeni kellett. A pénztőke doktorai a pénztőke mellett kettőt hoztak fel: a pénz bizonytalan, ellenben a föld örök értékkel bir; a tőkére vetett adót mindég a földbirtokos fizeti. Egyik ellenvetés sem áll. A pénztőke 1865-ben a devalvatiótul nem félhetett, mert a bankjegyeket nem az állam, de az osztrák bank bocsájtotta ki, ezen bankjegyek arany, ezüst és ezekkel egyenértékü váltók által biztosittattak, tehát a devalvatio értéköket nem ronthatta meg, a tisztes hitelre kiadott pénzek betábláztattak és pedig többnyire kétszeres biztositékra, az uzsorás váltókat fedezték a termés, szerelvények, de különben is az uzsora oly nagy volt, hogy az uzsorás három év alatt a tőkét beszedte, általában 100 eset közül alig volt egy, melyben az uzsorás pénzéhez nem jutott. Téves állitás az, hogy az adót ha a tőkére vetik ki, azt az adós fizeti; a hitelező kétféle: tisztességes vagy uzsorás; a tisztességes pénzét becsületesen és biztosan kivánja elhelyezni, midőn tehát a tisztes kamat 6 perczent, elhelyezi 6-ra, ha hét, vesz hetet; ha a kamatért a törvény a hitelezőt adóztatja, ez az adósra nem gyakorol nyomást, akár kicsi az adó akár nagy, mert a kamatnak az adós általi fizettetése a törvény kijátszása, vagyis csalás. Magyarországban ettül azért sem lehetett tartani, mert a tisztes tőke főleg alapitványoké, intézeteké, árváké volt, az uzsorás nem róhatta volna az adós nyakára, mert az uzsorás a különböző válfajok szerint adósától 12—36 százalékot vett; a 12-es nem lelkiismeretesség- és emberségbül nem vett 12-nél többet, de azért nem, mert jó hitelü gazda többet nem adott, a 12—36-os hasonlag azért nem sajtolt többet ki, mert adósai többre nem ajánlkoztak; midőn a 10 perczent

adót behozták, az uzsorás az adóstul soha sem kérte az adót és az adóval az uzsora mellett nem érvelt, de a váltókat eldugta és csakis igen kis összegtül fizetett, de ha valósággal is megveszik az adót és 20 perczentre felemelik, még akkor sem szünteti be a 12 perczentes sem az uzsoraüzletet, mert pl. 6 után vettetvén ki az adó, 12 frt jövedelem után 1 frt 20-at vagyis $1^1/_5$ rész százalékot fizet, vagyis marad $10^4/_5$, mit Európában sehol semminemü befektetés nem hozott, ha a magyar kormány a pénztőke adóját 10 százalékkal feljebb emeli, ez által 300 millió forintnál, melynél a magyar földesurakat több uzsoraadósság nyomta, a többletbül le lehetett volna a földbirtokrul 3 milliót venni, vagyis ez esetben a földadó leszállhatott volna majd $2^1/_2$ százalékkal, ez egymaga kétségkivül nem menti meg a földbirtokot, de legalább megkönnyitette volna.

5. Ez időben már minden gondolkozó egyén belátta, hogy a mely ország csak a nyerstermelésre van szoritva és minden gyártmányt külföldrül vesz, kénytelen elszegényedni, belátta hogy a földet, termő ereje csökkenése nélkül folytonosan zsarolni nem lehet, tehát a régi magtermelő gazdaságot iparral kell összekötni. Magyarország azomban a gazdasági ipar több nemeiben Austriával szemben hátrányos helyzetben állt, a posztóiparnál Austriával nem versenyezhetett, mert Austriában a kamatláb 6, Magyarországban 12 volt, az osztrák hadsereget osztrák posztóval ruházták, a magyar posztóipar tehát egy hatalmas fogyasztótul meg volt fosztva, a czukorgyárak az osztrákkal egyenlő magas adó mellett nem versenyezhettek, mert Austria földje jobb és több czukorrépát termel,

a répa olcsóbb, mert a kézimunka 50 százalékkal olcsóbb, tehát sokkal olcsóbban eladható a magyarországi répánál, a pénztőke hasonlag 15 perczenttel olcsóbb a magyar tőkénél, a moslék többet jövedelmez, mert a hus Austriában drágább ; a szesz- és söriparnál a magyar gazda egyenlő hátrányos helyzetben volt, mert Austria nagyon kevés bort termelvén, a nép sört ivott, mig Magyarországban sok bor termett, ennélfogva az osztrák tartományokban a sör és pálinka drágább volt, termelvényeiket helyben értékesitették, mig Magyarország nagy részt kivitelre volt utalva, kivinni csak finomitott szeszt lehetett, a rectificáló gyárak nagy befektetést és olcsó pénzt igénylettek, nálunk a pénz kevés és drága volt, a moslék Austriában jobban értékesült, mert a nép gazdagabb lévén, több és drágább hust fogyasztott, a magyar hizott marhának Bécsbe szállitása az értékből sokat levont, a husmennyiség a hosszas szállitás alatt apadt. Vámokat Magyarország és Austria közt még ekkor felállitani nem lehetett, mert a magyar nyerstermények legbiztosabb vevője volt az osztrák birodalom, a fiumei kikötő és vasut még nem épült ki, ennélfogva terményeinket csak Austrián keresztül szállithattuk ki, ha Magyarország Austria ellenében vámokat állit fel, Austria hasonlag vámokat állitott volna s mert a franczia-angol gyártmány nagy mennyiségben csakis Austrián keresztül jöhetett Magyarországba, a vámháboru által azt nyerjük, hogy a gyártmányokat drágán veszszük és nyerstermények inkért a vámot mi fizetjük meg, mert Austria területén a kivitelre nagy vámot vetve, mások nyerstermények inket nem vették volna meg és kényszerültünk volna

azokat olcsó áron Ausztriának eladni. Az önálló vámterületet tehát az ország nem kívánta, de várta és reménylette, hogy a kormány magyar bankot állit fel és közvetitésével lehetővé teszi a nagyobb gyárak felállitását, hogy a 300,000 magyar katonát magyar gyártmánybul szerelteti fel, várta hogy a szesz-, sör-, czukorgyárak nem az eddigi egyenlőségi alapon, de a tiszta jövedelem arányában fognak megadóztatni.

6. Magyarország államvagyona nagy kincset képviselt. A föld, erdő, uradalmai, vas- és kőszénbányái, gyárai 230 millió értékkel birtak, a föld 500,000, az erdő 4 millió holdat tett, az italmérési jog 1.500,000 forintot jövedelmezett, az államuradalmak részint csalfán kezeltettek, részint jó borravalóért vagy hazaárulási jutalomdijul igen olcsón adattak haszonbérbe; báró Fiáth császári biztos egy 20,000 holdas birtokot kapott bérbe, a bérlet kitelt a királyi haszonvételek jövedelmébül, az egész uradalom tehát ingyenbe maradt; a Banátban egy igen jó és nagy uradalom holdját két forintért bérelték ki, a bérlő azomban 18 év óta már haszonbért nem fizetett, a kincstár perelt, a bérlő a jövedelmet élvezte. A hűtlen és hanyag kezelés következtében a több millió bevétel felment a kiadásokra és maradt tiszta jövedelemnek a regále-jövedelem. Ha a pénzügyminister ezen uradalmakat több évekre, 20—30 évre bérbe adja, betelepiti vagy eladja, az uradalmakbul az adón kivül évi 10 millió jövedelmet, tehát $8^1/_2$ millió többletet bevehetett volna, önérzetes minister és kormány minden bérletet megszüntethetett volna, mert a törvénytelen kormány szerződései jogérvénynyel nem birtak és alig volt bérlő, ki a szer-

ződésnek eleget tett, tehát már ennélfogva is megsemmisittethettek. Az erdélyi erdőségek csak ipar által voltak értékesithetők, a kormány a gyárakat tökéletesen soha sem kezelheti, mert ezek csak szigoru és szakértő kezelés mellett jövedelmeznek. A kormányhivatalnok kétségkivül a reá bizottakat hűségesen kezelheti, de nem önálló, tervei, szerződései a bureaucraticus rendszer természeténél fogva sok kézen forognak meg, a kedvező alkalmat nem ragadhatja meg, nem terjeszkedhetik túl a megállapitott rendszeren, nem koczkáztathat még akkor sem, midőn a koczkázat majdnem bizonyos nagy nyereséggel biztat. Az ország tehát méltán várhatta és reménylhette, hogy a kormány a kor kivánalmaihoz alkalmazkodik és az ország értéke és jövedelmei emelésére mindent el fog követni. Tiz millió évi többlet minden államban fontos tétel, különösen sokat segithetett volna ez elhanyagolt hazánkban, ha az ország ezt megnyeri, sok hasznos befektetéseket megtehetett volna, melyek vagy elmaradtak, vagy drága pénzen alkalmazták.

7. A jogi viszonyok rendezése égető szükséget képezett; az országbirói értekezlet csak felületesen intézkedett, polgári törvénykönyvünk nem volt, a büntető törvénykönyv szükségét az ország már régen belátta, az esküttszékek után minden szabad és okos ember vágyott, az uzsora az országot naponta szegényitette, a szőllődézsma, a királyi haszonvételek megváltását a közérdek kivánta, a birói önkény sulyosan nehezedett az országra, mindezek gyors megoldása a kormány feladatát képezte.

8. A vallásegyenlőséget a törvény kimondta, de a forradalom miatt nem léphetett életbe. A protestánsokat

ugyan a vakbuzgó főpapok többé nem zaklathatták, a válóperek azomban lassan haladtak, a protestans egyház a felsőházban nem képviseltetett. A zsidók 500,000-re szaporodtak és még a polgárjogokat teljesen nem élvezték, a kényuralom alatt a zsidók Magyarországot a boldogság földjének tartva, különösen Gallicziából évenkint tömegestül rohantak az országba, miután tehát a bennszülöttektül a polgári jogot megtagadni nem lehetett, a bennszülöttekre a polgárjogokat ki kellett terjeszteni, de másrészt a bevándorlást honositási törvény által kellett volna szabályozni és mérsékleni. A zsidók kétségkivül az ország lakosainak nagy károkat okoztak, mert féktelen uzsorájokkal a birtokos osztályt megrontották, vesztegetéseikkel a birák és hivatalnokok erkölcseit meggyengitek, a népet korhelységre csábitották, de a kereskedelmet ők közvetiték, a törvénynek engedelmeskedtek, az adót fizették; az uzsora ijesztő magasságát nemcsak a zsidók önzése, de részben a rossz törvények, a rossz kormányzat idézte elő, általában ügyes, szorgalmas, takarékos faj volt, az ország lakosainak 4 százalékát képezték, egy részük magyarul beszélt, az ország kincse a zsidóságnál volt összehalmozva, egy része századok óta az országban lakott, az 1836. törvény által lakási, sőt birtokvételi jogot is nyert. Mindezeknél fogva a méltányosság polgárositásukat követelte; másrészrül azomban intézkedni kellett, hogy ezen önző, idegen faj söpredéke, mely semmi vagyonnal sem birt, a tudatlan nép bárgyuságából gazdagodott, mely mint jövevény velünk nem rokonszenvezett, ezrenkint az országban ne települjön meg. A kormánynak a polgárositás- és honositásnál intézkedni

kellett, hogy anyakönyveiket, illetőleg a szülöttek bejegyzését szabályosan teljesitsék, iskoláik- és templomaikban a felebaráti szeretet-, a közerkölcsesel ellenkező tanokat ne tanitsanak és a magyar államnak minden tekintetben alárendeltessenek.

9. A megyék hatáskörét össze kellett a felelős kormánynyal egyeztetni, a megyéket egyenlően és ujonan kellett szervezni, szabályozni kellett a községek és jegyzők hatáskörét. Az 1848 : 16. törvény a megyérül ideiglenesen rendelkezett, a nemes egyénenkint, a nép községi képviselői által választotta a megyei állandó bizottmányi tagokat, ez a népre kiterjesztett jogegyenlőségi elvekkel ellenkezett, mert egy nemes vagy honoratior annyi szavazattal birt, mint 500 vagy ezer honpolgár; hol a köznemesség nagyon számos volt, az állandó bizottságot az értelmetlen tömeg választotta. Szabályozni kellett a főispánok jogkörét is, mert az 1848 : 17. törvényczikk a tisztválasztásnál a főispánt a megyei bizottsággal egyenlő joggal ruházta fel, tehát sokkal több joggal, mint amennyivel a főispán régi törvényeink szerint birt. A XVI. törvény Magyarországban egyedül a magyar nyelvet jelentette ki tanácskozási nyelvnek, kétségkivül a jegyzőkönyv csak magyarul szerkesztethetett, a fő- vagy alispán a határozatot csak magyarul mondhatta ki, miután azomban az ország lakosainak fele magyarul nem beszélt, de a megyegyülés- és bizottmányba képviselőket küldött, azt kivánni nem lehetett, hogy a magyar nyelvet nem tudó gyülési vagy bizottmányi tag saját nyelvén ne nyilatkozhassék, mert ez által polgári jogaik teljesen kijátszatnak, a tót, oláh megyékben valóságos oli-

garchia alakul. A községi jegyzők a közélet valóságos tényezőivé váltak, a jegyzőtül azomban minősitvény nem kivántatott, rosszul fizették, a község elmozdithatta, a felelősség a birákat terhelte; a jegyzői kar tehát leginkább munkakerülő, tudatlan emberekbül alakult, a falu kolomposaival czimboráskodott, az uzsorás korcsmárossal kebelbarátságban élt, a rend a községekben elporlott, az árvákat pusztitották, a népet csalták, az adót helytelenül és hűtlenül kezelték, a szolgabirák inasaivá aljasultak, a jó jegyző kivételt képezett.

10. A felsőház szervezése elodázhatlan szükséget képezett. A felsőház hosszu létele alatt soha sem teljesitette kötelességét, jogi alappal, erkölcsi erő- és tekintélylyel nem birt. A magyar közjog alapját az egyenlőség képezte, a nemesség egyenlőségét minden magyar király esküvel biztositotta, miután ez alaptörvény volt, a grófi és bárói czimek után senki sem vágyott és azt csakis igen kivételes esetekben adományozták, az osztrák ház uralmáig magyar herczeg csakis Ujlaky, a bosnyák király, Corvin János, Mátyás király fia, grófok Hunyady László és Mátyás, Zápolya István és János voltak, mert a Szentgyörgyiek német, Ujváriak német, a Frangepánok olasz grófok voltak; ország báróinak neveztettek a zászlós urak, comesek, a mai értelemben grófoknak neveztettek a főispánok, haláluk után azomban a czim megszünt és fiaiknál, ha főispánok nem voltak, a grófi czim megszünt; a grófi és bárói czimeket csakis a Habsburg-ház hozta divatba, de a Habsburg-ház alatt is ez csak czim volt, egyetlen királyi czim- vagy birtokadomány sem ruházta fel a bárót vagy grófot a különleges törvényhozási jog-

gal. A Habsburg-ház alatt a nemesség részint követei által, részint személyesen jelent meg az országgyülésen, személyesen a főispánok és a király meghivottjai, a meghivottak és választottak, a főpapok közösen tanácskoztak. A megyék követei a meghivottak ellen azért nem tiltakoztak, mert a magyar közjog szerint az országgyülésen minden nemes személyesen megjelenhetett, ha tiltakoznak, ezen gyökeres jogrul lemondtak volna, mit nem akartak. A főrendiház valósággal 1608-ban alakult, e törvény azomban a főrendiház tagjainak csakis az ország báróit, a főpapokat, a főispánokat (magnates) ösmeri el; I. Lipót alatt hozatott a második törvény a főrendiház ülésérül, ez elősorolja az 1608-ban emlitetteket és megszaporitotta a királyi tanácsosokkal: et coeteri consiliari Regii, — ezen királyi tanácsosok voltak a grófok és bárók; — III. Károly uralma óta a grófok és bárók az uralkodóház kényuralmi politikáját folytonosan, feltétlenül támogatták, ennélfogva divattá vált a grófokat és bárókat meghivni, bár nálunk is némely szegényebb és jelentéktelen indigenát nem hivtak meg, Erdélyben ellenben, hol a kálvinista grófok- és bárókban nem biztak, csakis a megbizhatókat hivták meg és meghivtak némely nemeseket is. A felsőháznak tehát törvényes alapja nem volt, a király, a grófok és bárók közül törvénysértés nélkül bárkit kihagyhatott. A felsőházat reformálni kellett, mert a 66-iki felsőház erkölcsi sulylyal nem birt, 1530. óta 1848-ig tehát 218 esztendeig az absolutismust, a sötétséget, türelmetlenséget pártolta, 1791-ben az alkotmányosság azért nem vivott ki a kedvező európai helyzet daczára nagyobb sikert, mert a főurak rövid ellenzékeskedés után a

császári politikához pártoltak; 91-tül 44-ig a magyar nyelv ellenében ellenséges állást foglalt el, 40-szer visszaküldte a magyar nyelvet biztositó javaslatokat, 48-ban megijedt, meghódolt, de egyszersmind visszavonult, a felsőházban a pesti országgyülésen alig diszelgett néhány főur, Debreczenben már a határozatképességet 20-ra kellett leszállitani és e husz közül 12 főispán volt, pedig a főurak kötelességöket teljesitve, ezen válságos időkben nagy szolgálatokat tehettek volna, mert egyrészrül a koronát jelenlétökkel meggyőzik, hogy a 48-iki harcz nem párt-, de önvédelmi háboru, másrészrül a forradalmárokat mérséklik, e helyett elhagyták a királyt, el a nemzetet, és külföldre menekülve vagy kastélyaikba vonulva, közönynyel nézték a nagy harczot. 49. után már a főrendeket hazafiatlanság-, szolgasággal vádolni nem lehet, de igen is páratlan álmosság- és közönynyel, pedig a főrendek a haza területének egyharmadát birták, ezen közöny egyrészrül az országnak sok anyagi kárt okozott, mert ha hivatásuk magaslatára emelkednek, a diadalmaskodó erkölcstelenséget megakadályozzák, másrészrül ha a közönséget meggyőzik, hogy nem lélektelen, felczifrázott kiaszott mumiák, a jogpártot a demagógia ellen megalapithatták volna. Reformálni kellett volna a felsőházat azért is, mert a felsőház 700 tagnál többre szaporodott, ily nagy számu testület képtelen tanácskozni, egy része külföldi indigenákbul állt, már pedig idegen alattvaló, ki sem a viszonyokat, sem a tanácskozás és törvény nyelvét nem ösmeri, kinek érdekei Magyarország érdekeivel összeütközhetnek, jó törvényeket nem hozhat; a felsőház egy része a főispánok-, a kormánytul függött, tehát önállással nem birt, a kormány

a 70 főispán, a 60 püspök által bármikor, bármi czélokra többséget alkothatott, a 700 tag közül legalább 300 elszegényedett, tehát vagyoni helyzeténél fogva a tanácskozásban csak ugyis akkor vehetett volna részt, ha a kormány hivatalokba alkalmazza, vagy magas napdijakkal tartja. Sajátlag a reformot már 48-ban Pozsonyban meg kellett volna hozni, nagy fejtörést ez nem igényelt, mert a felsőházi intézmény egész Európában már régen divott, 48-ban a főrendek képzelt jogaik megszoritását könnyebben vették volna akkor, midőn a 800,000 nemes kiváltságairul lemondott, midőn egész Európában a democratia győzött, az aristocraticus kiváltságok fennmaradása kevés esélylyel birt és a főurak gyászos multjoknál fogva politikai tekintélylyel nem birtak, az uralkodó családra nem támaszkodhattak, mert ez saját hatalma fenntartásával volt elfoglalva. 66. a reformra már kedvezőtlenebb volt ugyan, mert a főrendek a forradalomtul nem félhettek, de a békés viszonyok daczára a főrendek merev álláspontot nem foglalhattak volna el, mert a királynál népszerüséggel nem birtak, a kormány a papság- és főispánokkal feltétlenül rendelkezett, a főurak gróf Andrássyt szerették, Deák Ferenczet feltétlenül tisztelték, a közügyekben csak kevés független főur vett részt, a többség felett tehát Deák Ferencz és gróf Andrásy Gyula rendelkeztek. A felsőház megszilárditását a kereskedelmi egyesség után az ország érdeke is követelte, mert ezen egyesség által Magyarország 10 évre tisztán földmüvelő országgá sülyedt, a föld érdekei védelmére a főurak voltak hivatva, mert a földterület egy harmadát a főurak birták, a középosztály már ekkor erősen ingadozott, a

demagógok, a tőzsérek, a birtokot egész Európában ostromolták, ezen tervszerü roham ellen a birtokos osztályt csakis egy erős felsőház védhette volna meg. Kétségkivül a felsőház ez időben gyenge értelmi erővel rendelkezett, ha azomban biztos alapot nyer, ha életben maradásáért nem kellett volna a kormány előtt hajlongani, ha a tehetetlen tagok a felsőházbul kizáratnak, a főispánok kirekesztetnek, valószinüleg a független aristocraták kötelességérzet- és saját érdekökbül az ország ügyeiért jobban érdeklődtek volna, az eddigi közöny legalább részben megszünik, annyival is inkább, mert már ekkor minden főur beszélt magyarul, többeknél a hatalom iránti feltétlen hódolat megszünt. A főrendek egy része hasonlag az anyagi bukás szélén állt, az okosabbak belátták, hogy a demagogia, a tőzsérek ellen 700 egyén sikeresen nem küzdhet meg, ennélfogva a középosztályhoz közeledtek. A főrendiház megalapitása tehát országos szükség volt, a reform elodázása az országot megrontotta.

III. FEJEZET.

A kormány hibáinak és mulasztásainak főoka. — Mi hozta be a corruptiót? — Kossuth beavatkozása. — Váczi választás. — A vácziakhoz intézett válasza

Mindezen feladatok megoldása azomban, mint látni fogjuk, elmaradt, minek oka nagyrészt a kormány ferde alakulásában keresendő. Deák Ferencz, a párt vezére, mondhatjuk ura, a kormányban nem vett részt. Deák önkéntes kimaradása ferde, az alkotmányos szokásokkal ellenkező helyzetet idézett elő, mert a kormányt a többség támogatta ugyan, de a kormány azért a többségben feltétlenül nem bizhatott, mert ez Deákot ismerte diktátorának, Deák tehát a kormányt bármikor elfujhatta volna. Deák a kormányon kivül állván, a kormány cselekményeiért még erkölcsi felelősséggel sem tartozott, mert a végrehajtásban, a kormányzatban nem vett részt. Viszont a kormányt politikájáért erkölcsileg kérdésre vonni nem lehetett, mert a többséget nem ő, de Deák Ferencz vezette, a kormány a magyar politikának csak tiszteletbeli vezére volt. A kétfejü sas kormánya volt ez, melynek egyik fejét maga Deák, a másikat az összes magyar kormány képezte. Deák Ferencznek a kormánybai be nem lépése az ügyekre károsan hatott, mert egyes cselekményeknél a ministerek Deák Ferencz palástja alá bujtak, képviselőknek, főuraknak kényszerültek az ország kárára jutalmakat osztogatni, a felelősség nagy részt a pártvezért terhelve, sok ügyekben pazaron, könnyelmüen intézkedtek. A ministerelnök egyes ministerek szakmakörébe nem avatkozott, mindenik minister nagy követelésekkel állott elő, hivatalszemélyze-

töket szaporitották, az erkölcstelen zsákmányolás a vasutak-, az államkölcsönöknél, az államvagyon-, üzletek-, államépitéseknél megkezdődött. A kormány Deák Ferencz jóváhagyását kétségkivül minden törvényjavaslatnál, tehát minden vasut- és kölcsönnél, minden nagyobb szerződés-, terhes befektetésnél kikérte, de ezen egyéni előterjesztéseknél a minister a javaslatnak mindég fényoldalát tünteté elő, a javaslatokat egy harmadik, érdektelen fél nem birálta meg, a valódi indokokat a minister eltitkolta, nem mondá, hogy a Pál vasutját meg kell szavazni, mert már Gyula, Menyhért vasutat kaptak, nem mondá, hogy miért adták át U.-nak a hidépitést, midőn F. ugyanerre 700,000 forinttal olcsóbb ajánlatot adott be, nem mondta, hogy S. B. fővállalkozókkal nagylelkülcg kell eljárni, mert ezen idegenek titkos társai P. Cs., W. F. képviselőknek, nem mondá, hogy W. nagy vasuti vállalkozó mellé F. és társait tették biztosokká és ezek szemeire közhir szerint W. ur ezresekbül csinált szemtapaszokat, nem mondták, hogy a fa- és sószállitás, kőszénbérlet több emberek nevein szerepel, de gazdájok egy képviselő, nem világositották fel, hogy ha az ország szélén vagy közepén egy 200 kilométeres vasutat épitenek, hogy ezen vasut megélhessen, hogy a termény-forgalom fel ne akadjon, 1000 kilométert kell még épiteni, hogyha egy vidéknek egy rossz vasutat engedélyeznek, más vidéknek sem lehet a hasonló rossz vasut engedélyezését megtagadni; Deák nem tudta, hogy a magyar engedményesek a vasutakbul csak hitvány borravalót huznak, a vasutaknak valódi urai pedig az idegen bankok és tőzsérek, nem tudta, hogy a hirlapirók az idegenek zsold-

jában állnak és minden betü meg van fizetve, Deák a szerződésekbül csak azt látta, hogy a biztositási kamatpótlékok az engedményzett idő leteltekor beszámittatnak, azt azomban nem gyanitotta, hogy igen sok vasutnál már a tőke 30 év alatt kitelik és az ország pénze talán 40 évig is haszontalanul hever. Deák nem tudta, hogy ez a sok rossz vasut 15 millió évi hiányt fog eredményezni; hogy a külömböző ajánlatok mesterségesen rutul kijátszatnak, a képviselők és főrendek többsége a bizalommal visszaél, ennélfogva a baj orvosolhatlan, örökös betegséggé válik. Deák nem tudta, hogy a hivatalok csak azért szaporittatnak, hogy a ministereket megnyergelt bureaucraták gyermekei, a ministerek kegyenczei, a képviselők, a kortesek és gyermekeik, az ujságirók, a demagóg tapsonczok alkalmaztassanak. Deák a hatalom körén kivül élvén, nem ösmerte a világpolitikát, mely a közös sereg leszállitását kiszámithatlan időkig lehetetlenné tette; nem ösmerte az államjavak czélszerütlen kezelését, az államkölcsönök önös előállitási módozatát, mely drágaságukat emelte. Mindez, ha Deák minister, nem történhetik, mert a minister és pártvezér állása lényegesen külömbözők, a pártvezér csak az országnak felelős az elfogadott törvényjavaslatok elveiért, ellenben a minister felelős az országnak és királynak, felelős nemcsak az elvek, de a végrehajtás- és azok következményeiért, felelős a kormányzat szellemeért, felelős közegeiért. A ministereknek ismerni kell a részleteket, adatokat, ellenben a pártvezér a javaslatokat csak nagy vonásokban ismeri, a részleges tanulmányozásra nincs ideje, mert látogatásokat fogad, a körben időz, az országgyülésen a kor-

mányt a véletlen rohamok ellen védenie kell, az osztályokbul nem hiányozhat, a ministerekkel tanácskozni kell, a pénzügyi és közlekedési javaslatok tanulmányozására nincs ideje, mert ezeket a pénzügyi és közlekedési bizottságok hosszabb ideig tárgyalják. A pártvezér a kormány politikáját még a pártkörben sem támadhatja meg, mert ez pártbomlást idézne elő, önérzetes kormány vagy minister a pártvezér támadása esetében leköszön, miniszterjelölt (aspirans) van elég, jeles minister azomban nagyon kevés. Ellenben, ha Deák tárczával vagy tárcza nélkül minister lesz, a főfelelősség, mint a czim nélküli, de valóságos ministerelnököt, okvetlen őtet terheli, ennek tudatában, miután Deák Ferencz igen becsületes és lelkiismeretes ember volt, igyekezett volna magát mindenrül tájékozni és bár a pénzügyekhez nem értett, éles eszével a részletekbül belátta volna, hogy a vasutak tekintélyes részét a piszkos önérdek kielégitésére épitik, hogy a magyar vasutak, tekintve az anyag és tér olcsóságát, a legdrágábbak; meggyőződött volna, hogy gróf Mikó Imre becsületes, művelt főur, de a közlekedésrül fogalma nincs, Lónyay takarékossági rendszerét érvényesiti; ha Deák minister, a jobb akaratu ministerek Deákra támaszkodva, a tolakodó érdeküzéreket eltávolithatták volna, az önzetlen, a becsületes hazafiak a titkos fondorlatokra Deákot figyelmeztethetik és ezt Deák meggátolhatja, mert Deák egymaga a király és haza előtt több sulylyal birt, mint az összes ministerium, és mig a pártnélküli ministereknek káros engedmények árán is hiveket kellett szerezni, Deák ezt nem szükségelte, mert Deákot a nagy többség vakon,

lelkesedéssel követte és az ellenzék is tisztelte. Deáknak, miután dolgozni nem szeretett, nem kellett volna tárczát vállalni, mert főfeladatát az ellenőrzést tárcza nélkül jobban teljesitheti; sajnos, hogy Deák erre nem gondolt, s mert a kormánytul távol volt, a politikai morál csakhamar csődbe esett és ez által a kiegyezés előnyeit elvesztettük és az anyagi bukás örvénye felé való nyargalás megkezdődött.

A kormány kineveztetése után a szervezést azonnal megkezdte, illetőleg a kormányzatot általvette. Az átalakulás semmi nehézséggel sem járt, mert az osztrákok többet nyertek, mint amennyit reménylhettek, nem volt tehát okuk a magyar kormány elé nehézségeket gördíteni. Főispánoknak pártjok népszerü embereit nevezték, a megyék nagy részében többségök volt, tehát ezek sem alkalmatlankodtak. A ministerek azomban mindjárt kezdetben a szervezésnél nagy hibát követtek el, a két legfontosabb ministeriumban: a pénzügyek- és közlekedésnél megtartották a régi rendszert, az összes hivatalnoki kart. Az osztrák bureaucratia lassan, nehézkesen mozgott, szerette a kenőcsöt, minden félt, ki szokásaihoz nem alkalmazkodott, az állam ellenségének tekintett, ennek következtében az ispántul kezdve minden hivatalnok uraskodott, az államvagyon példásan keveset, több ág semmit sem jövedelmezett, a bérlők, vállalkozók rohamosan gazdagodtak, az állammal érintkező feleket hosszas huzavona után lehetőleg megkopasztották; ha valamely csalásra fátyolt vetni nem lehetett, biztost küldtek, a biztos a nyomozást addig huzta, mig a bünös nemcsak minden vagyonát családjára átjátszotta, de szerencsésen meg

is halálozott. Ezt mindenki tudta, százados rendszerré vált már ez, e rendszert csakis uj elemek behozatalával lehetett és kellett volna megváltoztatni, a tömeges nyugalmazás azomban pár százezer forintba került volna; a minister urak, kik az egyességnél az osztrákoknak száz milliókat ajándékoztak, sokaltak 200,000 forint nyugdijt, meghagyták az egész hivatalnoki személyzetet; a hivatalnokokkal megmaradt a rendszer, mely a változtatást lehetlenné tette, mert az egész személyzet igyekezett a sürü ködöt fenntartani, melyen a legügyesebb minister sem láthatott át és ez a nemzetnek évenkint több milliókba került, különösen káros volt ez a tömeges vasutépitések előestéjén.

A diadalmas kormány poharába először is Kossuth Lajos öntött ürmöt a váczi választókhoz irt lemondó levelében, mely a „Magyar Ujság"-ban augusztus 28-án közöltetett. Az első alkotmányos ministerium kedvezőnek találta az alkalmat a kiegyezés komoly ellenzéke, a szélsőbal megijesztésére; a demagog igazságügyminister Horvát Boldizsár meg akarta mutatni, hogy a demagogok annyi udvaronczképességgel birnak, mint a régi aulicusok, a demagogok czélja a hatalom élvezete és nem a jog védelme, és midőn a törvények feláldozása hasznos, a demagogok a democrata társaikat nem kimélik, vagyis demagogok lefelé, szolgák és bukfenczek felfelé, még akkor is, midőn ezt sem a korona érdeke, sem a király nem követelik, elrendelték tehát Böszörményi és Kossuth perbe fogását. Kossuth ezen nyilatkozata által ismét a tevékenység terére lépett, belátta végre, hogy eszméit Magyarországban csakis a szélsőbal képviseli (habár az

utolsó időben gyengén képviselte) belátta, hogy az általa képviselt függetlenségi eszme végkép elporlik, ha a szélsőket nagy népszerüségével nem támogatja; a 49-esek megválasztották azért, hogy a választás által Kossuthnak a nyilatkozatra alkalmat nyujtsanak és ezen indokbul a pártfő kiáltvány-természetü válaszát a párt közlönye-, a „Magyar Ujság"-ba is bevette Böszörményi szerkesztő és képviselő; a kiadótulajdonos kapott a czikken, mert a békés, közönyös hangulatot nem ismerve, azt hivé, hogy Kossuth nyilatkozata előfizetői számát megháromszorozza. A nagy hullámokat előidézett válasz következőleg hangzott:

Rudnay József urnak, mint a váczi kerület választási elnökének, Váczon.

Tisztelt Elnök Ur!

Tartozó tisztelettel vettem a választási jegyzőkönyvet, melynek átküldésével tudtomra adni méltóztatott, hogy a váczi kerület országgyülési képviselőjévé közakarattal megválasztattam.

És megilletődéssel olvastam a hozzá mellékelt szivélyes felhivó levelet, mely által annak 597 aláirói a jóakaratnak csekély személyemet érdemen túl megtisztelő kifejezéseivel szólitanak fel, hogy a reám ruházott képviseleti tisztet vállaljam el.

Engedje elnök ur önt, s ön által a haza jó- és balszerencséjében mindig határozott hazafias szellemü váczi választókat, becses bizalmukért őszinte hálaérzetemről azon kijelentéssel biztositanom, hogy tekintetbe véve a fennforgó körülményeket, lehetetlen volt a

váczi választás tényéből, polgári törekvéseim irányát illetőleg a multra nézve megnyugtatást, a jövőre nézve bátoritást s a végsikerre nézve biztató reményt nem meritenem.

A váczi kerület érdemes választói nemcsak politikai multamat ismerték, midőn választásukkal megtiszteltenek és ismerték az irányt és elveket, melyeknek életem szentelve van, hanem ismerték különösen azt is, hogy minő meggyőződéssel vagyok a fontosságban minden egyebet túlhaladó napi kérdés felől, értem az ugynevezett közösügyi egyezkedést. Mert nagy nyilvánosságot nyert hazánkban ama nyilt levél, melyet ez ügyben Deák Ferenczhez intéztem. Tudták tehát, hogy én a jelen országgyülés többsége által immár, fájdalom! törvény erejére emelt közösügyi munkálatot nemcsak határozottan rosszalom, de sőt ha a részletekben is gyakorlati foganatba vétetik s a nemzet belenyugvásával érvényesittetik, a nemzeti öngyilkolással határosnak itélem.

Másrészt a váczi kerület alkotmányos érzelmü választói igen jól ismerik azon elemi igazságot is, miként a képviseleti rendszernek alapját és lényegét azon kétségbevonhatlan elv képezi, hogy a választók oly szándokkal választanak országgyülési képviselőt, miszerint az ország dolgainak intézése körül saját politikai irányuknak s vezérelveinek szerezzenek érvényt és befolyást, ugy a törvényhozásban, mint általa az ország kormányzatában.

Ezek igy lévén, a váczi választásnak értelme csakis az lehet: hogy azért esett választásuk csekély szemé-

lyemre, mert a közös ügyek kérdésében nyiltan kifejezett nézeteimmel választóim egyetértenek s általában közéletem politikai irányában és elveiben saját politikai irányukat és elveiket ismerik fel.

Ez az, a minek lelkemből örvendek. Ugy érzem magam, a midőn e sorokat irom, mintha a vigasztalásnak egy fénysugara tört volna be hazafiui bánatom éjjelébe.

Mert habár az országgyülés többsége által követett politika nagy veszély felé s tömérdek bajba és szenvedésekbe sodorja is hazánkat, ez azomban végkép halálossá mégis csak az által válhatnék, ha a nemzet magatartása annak szolgálna bizonyitványául, hogy ezen politika valóban a nemzet akaratát képviseli.

S mert ez lehetetlen, hogy igy legyen, azért tartom én rendkivülileg fontosnak, hogy a nemzet közéletében minél sürübben nyilvánuljanak oly jelenségek, melyek tanuságot teendnek Európa előtt, hogy a jogfeláldozási készség, mely az alkotmány visszaállitásának csalóka hangoztatásával pillanatnyilag túlsulyra vergődött, nem bir állandó talappal a nemzetnek sem véleményében, sem érzelmeiben.

Ez hazánk érdekeire nézve igen kedvező befolyást gyakorolhat még külföldön is.

A jelenségek között, melyek ez irányban nyilvánulni kezdenek, bizonyosan nem utolsó fontossággal bir a váczi választás, minthogy az annyit mindenesetre bizonyit, hogy az a hiresztelt megelégedés az osztrák birodalommali összeforrással éppen nem oly általános Magyarországon s a politikai irány, melylyel csekély

nevem azonositva van, még sincs annyira számüzve a nép szivéből, mint azt a bécsi lapok által „jó osztrák-magyarnak“ nevezett oldalról szinlelik, vagy elhitetni iparkodnak.

A váczi választás tagadhatatlanul egy igen határozott értelmü nyilatkozványa a nép józan ösztöneiben rejlő ellenárnak, mely előbb-utóbb a felszinen is érezhetővé s hiszem, döntővé válik.

Köszönöm a váczi kerület független jellemü választóinak, hogy ily határozott alakban kivántak kifejezést adni ragaszkodásuknak azon politikai irányhoz és elvekhez, melyeknek életem szentelve van.

Hogy vajjon ezen elvek országgyülési képviseletének kötelessége én reám, vagy más valakire fog-e hárulni? ez igen alárendelt tekintet; kivált ha meggondoljuk, hogy minő tér az, melyre a már elfogadott határozatok után, ezen országgyülésen a képviselők befolyása szoritva van.

Ha ezen tér nem olyan volna, a minőre lépni tiltanak elveim, tilt lelkiismeretem s tilt az európai viszonyoknak is számbavételével komolyan átgondolt polgári kötelesség érzete: büszkeségemnek tartanám magamat a váczi kerület országgyülési képviselőjének nevezhetni.

Hanem hogy én olyan Magyarországba térjek vissza, mely magát az osztrák birodalommal politikailag összeolvasztotta s az ország pénzéveli rendelkezést idegen avatkozásnak, annak elköltését s az ország haderejéveli rendelkezést az osztrák birodalmi miniszteriumnak alája vetette; hogy én ily viszonyok közt haza menjek s haza menjek a végett, hogy mint képviselő

részt vegyek a költséghányad megszavazásában, mely hazánk kizsarolt népeinek véres verejtékéből az osztrák miniszterium számára be fog hajtatni (mert hiszen már csak ezen hatóság maradt fel az országgyülés számára a közösügyi alku körül), hogy én ily körülmények között s ily czélból menjek haza, ez nemcsak czélszerütlen volna, hanem teljes erkölcsi lehetetlenség is, mert hiszen ekként cselekedve nemcsak a többet, de még az 1848-iki törvényeket is megtagadnám, melyeknek őszinte kiegyezkedési szándékkal megalkotásában nem csekély részem vala.

Nem is tartom szükségesnek ez elhatározásomat bővebben indokolni, kivált azok után, miket a jászladányi kerület megkeresésére irott s eddig — bár a mint látom csonkitva — nyilvánosságra is jutott válaszomban elmondottam.

E helyett inkább engedelmet kérek tisztelt elnök urtól, hogy a helyzet felderitése végett a közügyek iránt némely észrevételeimet közölhessem.

* * *

Én ugy látom, hogy azokra, amik Magyarországon történtek, két dolog igen nagy befolyással volt.

Egyik: az orosztóli félelem, mely mesterségesen terjesztetett, s ügyesen felhasználtatott.

Másik: a nagy szavak hangoztatásával s látványos czerimóniákkal előidézett fogalom-zavar, melynek folytán sokan a jelen állapotot az 1848-iki alkotmány visszaállitásának hitték, s azért azt, ami állami függetlenségünk napjának alkonya, „egy szebb jövendő hajnala“ gyanánt üdvözölték.

Hallottuk nyiltan felállittatni a doctrinát, hogy azért szükséges a közösügyi jogfeláldozások árán is kiegyezkedni a bécsi hatalommal, mert csak az osztrák birodalommali szorosabb egyesülés biztosithatja hazánkat az orosz ellen.

És a nemzet megijedett és sietett az osztrák-sas szárnyai alá bujni.

Ne higyjen a nemzet ez ámitásnak. A félelem mindig rossz tanácsadó. Ez esetben pedig már épen a dőreséggel határos. Mert a tény az: hogy az osztrák birodalommali összeolvadás nemcsak hogy nem biztositja hazánkat az orosz ellen, hanem épen ez az összeolvadás, vagy real-unio, vagy szorosabb egyesülés, vagy akárminek nevezzük, éppen ez az, a mi az orosz invasiót nyakunkra hozza.

Ugy van vele a nemzet, mint ama kis madár, mely a crocodilustóli félelmében a crocodilusnak szájába repül.

Ez a szorosabb egyesülés az osztrákkal, nemcsak nem villámháritó, de sőt villámvonzó. S azonkivül nemcsak hogy nem tesz minket erősebbekké a védelemre, de sőt gyöngékké s tehetetlenekké teszen, mert a maga által provocált kültámadás veszélyét a belső szétbomlás kilátásával complicálja.

Figyelmet kérek az orosz agitatiók tényére, melyek nagyon sürüdnek, minthogy termékeny mezőt készitett számukra az osztrák birodalommali szorosabb egyesülés.

Hallom nem hiányoznak capacitátorok, kik azzal nógatják a magyar madarat a crocodilus torkába, hogy ilyen meg amolyan szövetség segitségével Austria

helyre fogja állitani Lengyelországot és ez majd biztos védfala leend hazánknak az orosz ellen.

Senki nálamnál nem óhajthatja forróbban, hogy a lengyel nemzetnek a rajta elkövetett irtózatos bünért Európa igazságot szolgáltasson; követeli ezt az örök igazság s az európai szabadság közérdeke, és megérdemli ezt a lengyel nemzet bámulatos erélye, melyet sem az idő, sem a szenvedés nem képes megtörni. Irtják mint az erdőt; és a dülő fák virágporából s a földbeszakadt gyökérszálakból uj erdő nő, szilárdabb, mint valaha. Magasztos látvány! Le kell előtte borulnunk, bárha magunkra gondolva elpirulunk is önkénytelenül.

Hanem én azt mondom a nemzetnek: ne higyjen az ámitásoknak. Ha Lengyelország ily combinatiók kiséretében visszaállittatnék is (ha visszaállittatnék), nem szolgálhatna védfalul Magyarországnak — mert a mikorra Lengyelország igy visszaállittathatnék, Magyarország jutandott Lengyelország jelen sorsára s nem lesz mit védfalaznunk.

Ennyit röviden ama félelemre, mely a közösügyi egyezkedés elfogadásánál oly átokterhes befolyást gyakorolt.

A mi pedig az alkotmány körüli fogalomzavart illeti: nem győzök eléggé bámulni, hogy akadhat ember az országban, a ki csak egy pillanatig is képes magát azzal mystificálni, hogy az alkotmány vissza van állitva Magyarországon.

A ki a had- és pénzügyre és általában az országkormányzati politikára nézve összehasonlitja az 1848-iki

törvényes állapotot a mostanival, teljes lehetetlen nem látnia, hogy a közjogi helyzet, melyet a közösügyi egyezkedés teremtett, nemcsak hogy nem visszaállitása s még csak nem is módositása az 1848-iki alkotmánynak; hanem annak egyenes negatiója, sőt annak valóságos eltörlése.

Általában azon közjogi helyzetben, melyet a mostani országgyülés teremtett, nem is lehet alkotmányról szólani. Institutiókról igen, de constitutiórul nem. Administratiórul igen, de országkormányzatról nem. Legkevésbbé parlamentáris kormányzatról. Mert a feladott államtributumok nélkül sem ország nincs, sem parlament nem lehet. Csak osztrák birodalmi magyar tartomány van s csak tartományi gyülés lehet.

Ezen állapotnak ellene kiált a jog, az igazság, az ősi hagyomány religiója, a történelem törvénye, a nemzet geniusza, a szellemi ösztön, az anyagi érdek és az önfentartás kötelessége.

És pedig ellene kiált nemcsak Magyarországon, hanem az osztrák birodalomhoz tartozó nemzetek nagy részénél is.

Mert nemcsak Magyarország államjogi személyisege sequestráltatik, az osztrák birodalmi nemzetek személyisége is sequestráltatik ama fantasticus uj állameszme számára, melyet Cislajthániának kereszteltek.

Elégedés nélkül nincs kiengesztelődés. Pedig veszélyesen téved az uralkodóház, ha azt gondolja, hogy ily állapottal lehetséges oly igazi tartós elégedést előidézni, a minőre szüksége van, hogy hatalmas lehessen, sőt hogy magát csak biztosnak is érezhesse.

A könnyen magyarázható illusiók mámora hamar elszáll a ruinosus valóság fagyos ujjainak nyomása alatt; és tapasztalni fogja a bécsi udvar, hogy e nagyon rosz számitásu experimentatio által az elégedés pohara helyett Pandora átkos szelenczéjét üritette ki Magyarországra is, a birodalomra is; — ki senkit nem elégitett, meg senkit nem nyugtatott, hanem támasztott magának ellenségeket benn és künn, jobbra és balra, mindenfelől, és veszélyeket idézett elő, nagyobbakat mint valaha ért, — veszélyeket, melyekkel szemben még a barátság, még a szövetségek is csak a bukás kutforrásai lehetnek.

Mondhatja elnök ur! hogy ismert elveim mellett nem épen hivatásom nagyon aggódni a felett, hogy a bécsi udvar magát veszélybe dönti. Elismerem. De igenis hivatásomnak tartom inteni nemzetemet, ne hagyja magát oly utra tereltetni, melyen a bécsi udvar bukásába Magyarország is beletemettetik. Ne ajánlkozzék Magyarország máglyának, melyen a történelem kérlelhetlen logicája az osztrák sast elégeti.

És én loyalis ellen vagyok. Engedjen nekem a hatalom egy tartalék-gondolat nélküli szabad szót.

Igaz: — én nem ujságot mondok, mert hirdettem azt ezernyi ezrek hallattára, két világrészben éveken át, — igaz, én az osztrák ház uralmát hazám függetlenségével s önállásával incompatibilisnek hiszem.

De hát czáfoljon meg engem a bécsi udvar. Övé az ország és a hatalom. Győzze meg nemzetemet, hogy nincs igazam. Állitsa helyre az 1848-iki alkotmányt csonkitlanul, és tartsa meg hűségesen.

Ekkor a magyar nemzet elégedettnek érzendi magát, bármi legyen is az én véleményem.

Higyje el, jobban — szerencsésebben fog gondoskodni saját javáról és hatalmáról ezáltal, mint minden által, a mit birodalomegységi rögeszméjének hizelgő tanácsosai javásolhatnak.

Hanem arról is legyen meggyőződve a bécsi udvar, hogy ama történelmi problemát, mely a bécsi politika s a magyar nemzet önfentartási ösztöne közt 350 év óta vitattatik, ily experimentatiókkal, mint ez a közösügyi transactio, megoldani lehetetlen.

Fontolja meg a hatalom e szavakat, mert bennök a nemzet geniusa s a történelem logicája szól. A loyalis ellen szava bizony érdemel annyi megfontolást, mint a hizelgő barátoké.

* * *

Valóban különös fátum, hogy azt, a mi a valódi hatalom egyetlen lehetséges kutforrása: a népek elégedését, a bécsi udvar annyi átalkodottsággal feláldozza egy képtelen inpracticus rögeszmének.

Századok óta követi különféle formák alatt a birodalmi egységre törekvés politikáját.

Századok óta tapasztalja, hogy nem megyen. Mégis ragaszkodik hozzá. Azt gondolja, csak a formát nem találta el, és fájdalom, mindig akadnak hizelgő tanácsadói, kik uj meg uj formákat suggerálnak neki, a lehetetlenség experimentatiójának folytatására.

Nem mehet semmi forma alatt; nem fog menni a dualisticus forma alatt sem, mint nem menne trialisticus, foederalisticus, vagy akárminő forma alatt; mert

az eszmének, a mellett, hogy inhaerens büne az igazságtalanság, még azon orvosolhatlan hibája is van, hogy lehetetlent akar.

Egy létező nemzetnek politikai egységét a faj-, nyelv-, valláskülömbség nem teszi lehetetlenné. Legvilágosabb példa erre a politikai organisatio két ellentétes véglete: az orosz birodalom és a republicanus Észak-Amerika.

De kifejlett s külön személyiségük teljes öntudatával biró nemzeteket egy állammá összeolvasztani lehetetlen.

Felejti a bécsi udvar, hogy nem a nyugoti római birodalom szétbomlására következett chaoticus századokat éljük.

Aztán — Istennek a történelem minden betüjéből kimennydörgő szava kiáltja, hogy a mely uralkodó biztos és hatalmas akar lenni, népeit elégedettekké kell tennie.

A bécsi udvar pedig fület dugva Isten szava előtt, biztonsága s hatalma forrását még mindig csak a hadseregben s annak a nemzetek külömböző geniusait violentáló hadszervezeti s vezénynyelvi egységében keresi, mely őt Solferinóhoz és Sadovához vezette.

Kutatja az okot mindenhol, csak ott nem a hol fekszik.

Hadseregek, organismusok, — nem mechanismusok. Erkölcsi rugókra van szükségük. Csak lelkesedett sereggel lehet győzni, már pedig a birodalmi egység absurd eszméje, akár absolutistikus formában nyilatkozzék, akár alkotmányos szinü köpenyegbe drapirozza

magát, akár reichsrathban, akár delegatiókban legyen személyesitve, lelkesedést teremteni bizony soha sem fog, legkevésbbé most, midőn az önczélra jogositottság érzete annyira kifejlett a népekben, miszerint a disciplinának semmi vaspálczája sem képes megakadályozni, hogy a szuronyok is gondolkozzanak.

Sem a magyar koronának, sem az osztrák birodalomnak népei nem szolgalelkü barbár népek, melyeket lánczon vezetni lehetne. Nincs itt és nem lehet a trón biztonságára s hatalmasságára más mód, mint tiszteletben tartani a népek jogait, — kielégiteni legitim aspiratióit, és szabad kezet engedni nekik, hogy magukat önczéloknak tekintve, boldogságukat sajat módjuk szerint eszközölhessék.

És ennek practicuma az adott helyzetben? — országolni, de hagyni a népeket, hogy maguk kormányozzák magukat. Nem administratiót értek, hanem kormányzatot a szó teljes értelmében.

Önkormányzat nemcsak Magyarországnak az 1848-iki törvények értelmében, hanem önkormányzat az osztrák birodalom minden külön nemzeteinek is, a mi 1848-iki törvényeink hasonlatára.

Ebben van a biztonság s a hatalom titka. Minden más rendszert vagy kinevet az élet, vagy megtöri.

A personalis unio eszméjét, ha nem léteznék, a bécsi udvarnak fel kellene találnia. Nemcsak nem kellene azt bántania a magyar korona irányában, — hol a kétoldalu kötések ellenére hozzányulni vétek; — hanem a birodalom nemzeteire is ki kellene azt terjesztenie.

A bécsi udvar más uton jár!

Ha az volt czélja, hogy magát jobbra, balra, mindenfelé elégedetlenséggel vegye körül, — azt elérte mesterileg.

S még mást is elér. Azt, hogy a háborukban, melyekre a követett rendszer okvetlenül vezetni fog, maga készit ellenségei számára oly támaszpontokat, melyekre a belső szétbomlasztás emeltyüit hatalmasan reá fektethetik.

Legyen neki az ő hite szerint.

Hanem a nemzet nézzen maga körül és ébredjen fel az önfenntartás ösztönének bölcseségére.

Legfőbb szükségnek tartom ez idő szerint, hogy a fennforgó nagy politikai kérdések iránt a nemzet véleménye félreismerhetlenül nyilatkozzék.

Azoknak a jobbra-balra küldött bizalmi nyilatkozatoknak nincs határozott értelmük s azért nem is nyomnak semmit.

Nézetem szerint az égető specialis napi kérdéseket kell a megyékben, kerületekben, városokban és népgyülésekben discussio tárgyává tenni s azok iránt kell a közvéleménynek határozott alakban nyilatkozni. Csak igy remélheti a nemzet, hogy magatartása befolyással lehet a viszonyok alakulásánál, ugy benn a hazában, mint külföldön is.

1. Ezen égető kérdések között én legégetőbbnek látom a háboru veszélyét, mely hazánk felett lebeg, akár a német kérdés, akár a keleti miatt, akár (a mi több, mint valószinü) a kettőnek egymással complicálása folytán.

Én ugyan meg vagyok győződve, hogy ez a közösügyi egyezkedés — ha csak a nemzet erélyes magatartása annak élét el nem tompitja — előbb-utóbb háborut hoz szegény hazánkra, még pedig olyat, melyben nemzetünkre ugy a győzelem, mint a megveretés egyiránt halálos veszélylyel jár.

Ha foganatba megyen a magyar országgyülésnek (soha eléggé nem roszalható) lemondása azon magas attributumokról, melyekkel az udvari politikát fékezhetné, tökéletesen bizonyos, hogy a bécsi udvar németországbóli kizáratásában nem fog megnyugodni; — a keleti kérdésbe pedig, a mint az a világra kerül, oly irányban fog avatkozni, melynek már csak puszta kilátása is ellenségeinkké teszi a keleti népeket s őket és velök hazánkbani fajrokonaikat s még a horvátokat is az orosz karjaiba fogja hajtani.

De én életkérdésnek tartom, hogy a magyar nemzet ne csak ne identificálja magát azon politikával, mely ily háborura vezet, de sőt mérlegbe vesse közvéleményét teljes erővel, miszerint a háboru akadályozva legyen; — mert oly helyzetbe juttatta hazánkat az országgyülési többség, hogy ha a bécsi udvar most hamar háboruba hagyja magát kevertetni, a legközelebbi sz. István napkor már nem lesz Magyarország!

Teljes elismeréssel méltánylom a tényt, hogy a magyar időszaki sajtó egyhangulag ellene nyilatkozik minden oly szövetségnek, melynek czélja s iránya az lehetne, hogy a magyar nemzet vére és pénze a német kérdésbei avatkozásra pazaroltassék.

Hanem a veszély oly nagy, s következményeire

nézve épen hazánkra nézve annyira fenyegető, hogy ennek ellenében az időszaki sajtó dicséretes magatartását elegendő óvszernek nem tarthatom.

És tekintve a működésben levő hatalmas befolyásokat, fajunk keleties indolentiája igen rémületes jelenségének tartanám, ha nemzetünk amugy törökösen megnyugodnék Allah oltalmában, vagy abban, hogy ugy is megteszi a ministerium, amit tenni kell (szegény! nagyon keveset tehet!), vagy abban, hogy beldolgainak rendezetlensége s financiális zavarjai ugyis visszatartandják a bécsi udvart a háborutól. Taval sem voltak sem beldolgai rendezettebbek, sem financiái virágzóbbak, mégis belekeverte magát a német felsőbbségi vágyak miatt a háboruba.

Itt élet-halál kérdés forog fenn. Ébredjenek fel a municipiumok hivatásuknak, kötelességüknek érzetére. Hangozzék országhosszant a megyék termében a honmegmentésnek szabad szava, mint hangzott sokszor a multakban. Mondja ki a nemzet megyéről-megyére, kerületről-kerületre, városról-városra határozatokban, felirásokban a kormányhoz, kérelmekben az országgyüléshez, hogy a magyar nemzet örömmel üdvözli a nagy német nemzetiséget az egységes nemzetté törekvés utján, s hogy annak megzavarására magát eszközül nem fogja felhasználtatni, s hogy előre tiltakozik minden lépés ellen, mely egy csepp magyar vért s a magyar nép véres verejtékének csak egyetlen egy fillérét is ily czélra akarná igénybe venni.

Hangozzék a municipiumokon végig a honmegmentésnek szabad szava. Mondják ki országszerte, hogy

a magyar nemzet a keleti kérdést olyannak tekinti, melyet elintézni a török kormány s a török birodalom népeire tartozik, s hogy bár hálás elismeréssel van a porta nagylelkűsége iránt, melyet 18 év előtt a magyar menekvők irányában tanusitott, de valamint egyrészről határozottan visszautasit minden terjeszkedési politikát, ugy előre tiltakozik minden avatkozási szándok ellen, mely keleti szomszédaink szabadsági törekvéseik ellen lehetne irányozva.

Ezt tartom én most a legégetőbb szükségnek. Vajha felemelkednék nemzetünk a fenyegető veszély szinvonalára. Vajha ne hangoznék el számüzött hű fiának intése, mint a pusztában kiáltó szava.

2. Ezzel kapcsolatban szükségesnek látom, mind a béke politikájának biztositéka szempontjából, mind a nemzet anyagi végromlásának eltávoztatása végett, hogy a municipiumok a jelenlegi adók elviselhetetlenségét constatirozva — a hadsereg megkevesitését s vele az adók tetemes leszállitását sürgessék az országgyüléshez intézendő kérelmekben. — Tény, hogy a hatalom a legszigorubban alkalmazott adóexecutiók mellett annyira nem volt képes a mostani adókat behajtani, hogy az adóhátralékok, ha nem csal emlékezetem, közel 28 millió forintra, mindenesetre tömérdek milliókra mentek, ámbár maga a bécsi fináncminister is bevallotta, hogy a kivetett adókkal már a nemzeti vagyon tőkéje van megtámadva, ami anyagi tekintetben a lehető legkétségbeejtőbb állapot, melynek folytatását a világon senki iránti kiméletességből nem lehet, nem szabad türni!

Valóban bámulatos! hogy szemben ezen kiáltó nyomorral, az országgyülés többsége még idegen statusadósságok elvállalására is igérkezett. Ha mégis e nagylelküség árán az 1848-iki alkotmánynak s vele hazánk törvényes függetlenségének helyreállitása volt volna megvásárolva! de hogy a függetlenségért az osztrák birodalmi ministeriumtól függés törvényesitését — s a nemzet pénzével minden idegen avatkozástól ment rendelkezés joga helyett a közös delegatiókat kapja nemzetünk cserébe s ráadásul még idegen adósságokat is vállaljon az adók által már vagyona tőkéjében megtámadott nemzet, ez az önfenntartási kötelesség feledésének oly példája, amihez hasonlót hiába keresnénk az emberi aberratiók történelmében.

De hát hallassa a nemzet, hallassa hangosan nyomorának panaszszavát s adjon az országot végig rezgő szavával támaszt az országgyülésnek, hogy a közösügyi hányad s adósságfizetési generositás meghatározása körül a nemzetről a romlást elhárithassa.

3. Szükségesnek tartom, hogy a hevesi eseten fel nem akadva mondják ki a megyék s egyéb municipiumok az országgyüléshez intézendő kérelmekben, hogy a közösügyi törvény azon intézkedései, melyek az 1790 : 10-ik alaptörvénynyel ellenkeznek, a nemzetben mély és méltó megütközést okoztak; s hogy az ország önállásának s egész kormányzati rendszerében minden idegen avatkozástól ment függetlenségének helyreállitása nélkül megnyugvás és elégedés nem eszközölhető. Ne complicálják e nyilatkozatokat a megyék eljárására vonatkozó külön kérdésekkel; és szóljanak tisztelettel,

mint az országgyülés irányában szólani illik, de ne szóljanak határozottan, mint kötelesség.

4. Általában pedig nem ismerek semmi fontosabbat ez idő szerint, mint hogy a nemzet a megyei institutióhoz egész törvényes kiterjedésben, a municipalis hatósághoz s az önkormányzati jogokhoz nagyban, kicsinyben, mindig és minden körül örök éber figyelemmel s megtörhetlen erélylyel ragaszkodjék. Ragaszkodjék az életmentés ösztönének azon erélyével, melylyel a hajótörést szenvedett ragaszkodik a mentő csónakhoz s még a deszkadarabhoz is, mint menekülésének utolsó eszközéhez.

Legyen hű a nemzet önmagához; — még mindent meg lehet menteni. Veszve csak azon nemzet lehet, amely lemondott önmagáról.

* * *

Ezen megjegyzésekre kivántam a jelen alkalmat felhasználni. Hosszadalmasságomat menteni fogja, remélem, a fennforgó érdekek fontossága.

Engedje tisztelt elnök ur s engedjék tisztelt választóim hinnem, miként az, hogy a reám esett választást ezuttal el nem fogadhatám, nem fog irántami jóindulatukban csökkenést okozni.

Fogadják szivesen hálás köszönetemet és engedjék, hogy magamat jóakaratukba s becses emlékezetükbe mély tisztelettel ajánlhassam.

Kelt Turinban, aug. 20-án, 1867.

Kossuth Lajos s. k.

IV. FEJEZET.

Kossuth vádjainak alaptalansága. — A kormány Hevesbe királyi biztost küld. — Böszörményit a kormány perbe fogja. — Tisza a kormány vád alá helyezését inditványozza. — A kormány győzelme. — A zsidók jogegyenlőségérüli törvény. — Az első költségvetés.

Kossuth válasza vádakat tartalmaz, de a vádakat nem indokolja; 48-on mereng, de a 48-iki törvényeket nem idézi, az orosz háborut rémképül állitja és ezen háborut a közös egyességbül származtatja le, a király személyét, uralmi jogát nem támadja meg, a törvény a kiegyezés érvényét elösmeri, megváltoztatására törvényes módokat ajánl; az egész eleven virágcsokor, mely első látásra tetszik, 24 óra alatt azomban elhervad, mert csak állit, vádol és nem bizonyit.

Legerősebb részei a következők:

1. A közügyi munkálatok érvényesitését a nemzeti öngyilkossággal határosnak itélem.

2. Nem mehetek haza, hogy mint képviselő részt vegyek a költséghányad megszavazásában, mely hazánk kizsarolt népeinek véres verejtékébül az osztrák ministerium számára be fog hajtatni.

3. Ki 48-at a jelenlegivel összehasonlitja, annak be kell látni, hogy a jelenlegi 48-nak nem visszaállitása, nemcsak negatiója, de valóságos eltörlése.

4. A feladott államattributumok nélkül nincs sem parlament, sem ország.

5. Én az osztrák ház uralmát hazám függetlenségével s önállásával incompatibilisnek hiszem.

Kétségkivül erős szavak, de bünös izgatásnak nem tekinthetők, mert bünös, törvényellenes izgatás az, midőn az illető iratában vagy beszédében a közönséget

az intézmény erőszakos megsemmisitésére, a személy elkergetésére vagy megsértésére hivja fel; Kossuth tehát a feltétlen véleménynyilvánitás jogánál fogva kimondhatta azt, hogy az osztrák-ház uralmát Magyarország függetlenségével, önállásával összeférhetlennek tartja, mert ez nem izgatás, izgatássá csak akkor fajult volna, ha a nemzetet a király iránti hűség megtörésére, a pragmatica sanctio által a Habsburg-Lothringen-háznak biztositott örökösödési rend, a XII. törvény által kikötött szövetség erőszakos felbontására hivja fel, ezt azomban teljesen mellőzte. A Böszörményi perbefogatása által tehát a kormány az egyéni vélemény-szabadságot támadta meg, nem menti ezt a politikai kényszerhelyzet sem, mert az országban teljes nyugalom uralkodott, az uj alakulást sem a megyei, sem a népgyüléseken nem támadták meg, az ország és birodalom háborut nem folytatott, tehát a kormány általában belzavaroktul nem tarthatott. Ezen törvénysértésért a felelősség első sorban az igazságügyért terheli, mert a felelős igazságügyér első és főkötelessége: a polgárok legdrágább kincse, az egyéni szabadság védelme; a többi ministerek nagy urak, Eötvös és Lónyay nagy műveltségü egyének voltak, az ügyvédi vizsgát letették, de a fiatalabb ezelőtt 24 évvel, a jogot tehát amelyik tudta is elfelejtette. Az igazságügyminister előtt két példa állt: a becsületes Németh királyi ügyészé, kinek Ferencz király az 1823-iki megyei ellenzéki férfiak perbefogatását megparancsolta, a becsületes hazafi azomban kijelentette, hogy erre törvény nincs, ennélfogva senkit sem perel be; a másik Bach

osztrák ministeré, ki a torlaszokról lépett a ministeri székbe és parancs nélkül minden democrata barátját üldözte. A magyar demagog az osztrák demagog példáját követte.

A Kossuth leveléért nem lett volna szabad pert inditani, de az irodalom utján meg kellett volna czáfolni, mert több tétele nem való; az indokolt czáfolat ezreket hóditott volna, mig a törvénytelen eljárás ezreket keseritett el és mert Kossuth állitását meg nem czáfolták, a nagy közönség elhitte és az uj szervezetet elitélte. Böszörményi képviselő lévén, kiadatását kérték.

Böszörményinek a ház általi kiadatása sok időt vett igénybe, időközben Eger városa a váczi levelet tárgyalta, Kossuthnak ezen levélben kifejezett elveit helyeselte és hozzá bizalmi iratot intézett, a kormány, miután Eger városa Hevesmegyének részét képezte, Hevesmegyének megparancsolta, hogy a város törvénytelen határozatát semmisitse meg. Hevesmegye közönsége nem tartotta a város határozatát törvénytelennek, a kormány az egérbül elefántot csinálva, királyi biztost küldött Hevesbe. Ez felesleges hatalmi tüntetés volt, mert ha a határozatot törvénysértésnek tartotta és a régi rendszerrel (mely semmi törvényes alappal nem birt) magát azonositotta, elég lett volna, ha Eger városa és Hevesmegye határozatát megsemmisiti. A királyi biztos küldését semmi sem indokolta, és ha már küldött, a törvény logikája azt követelte, hogy nemcsak Böszörményit és Heckenastot, de mindazokat, kik ezt az egri gyülésen támogatták és saját

véleményüknek nyilatkoztatták, perbe fogassa, mert ha ez törvénysértés volt, akkor a törvénysértő társakat is meg kellett büntetni, ha nem volt törvénysértés, ez esetben sem Böszörményit, sem Heckenastot nem lehetett volna perbe fogni. Az egyik hevesi képviselő nyilatkozatra hivta fel a belügyminister: igazolja, miért küldött Hevesmegyére királyi biztost? miért függesztette fel a megyebizottság gyüléseit bizonytalan időre? A másik hevesmegyei követ felszólitá, mikor szándékozik a királyi biztost visszahivni. A minister október 30-án felelt. A minister erre a tényállást előadta és kijelenté, hogy a királyi biztos feladatát teljesitvén, a gyülések felfüggesztését beszünteti és a királyi biztos a megyét elhagyja, gyenge vita után a ház a minister nyilatkozatát tudomásul vette. A szélsőbal, a ministerium eljárása helyeseltetvén, másnap inditványt adott be, melyben a hevesi eljárásért a ministerium vád alá helyezését javasolta, Tisza ellenben csakis a kormány eljárása rosszalását inditványozta; a két inditvány közt lényeges volt a külömbség. A szélsőbal elégtételt kivánt a törvény, a megyék elméleti joga megsértéseért és az indokolatlan királyi biztosság megszüntetését czélozta, Tisza pedig ezen ürügy alatt a kormányt akarta megbuktatni. A hevesi kérdés azomban nem volt oly éles, mint ezt előtüntették, mert midőn a királyi biztost kiküldték, a megyének, ha a biztosküldés által jogait sértve érezte, mielőtt a kalpagos ur a terembe belépett és süvegét feltette, tiltakozni kellett volna a biztosküldés jogtalansága ellen, az országgyüléshez panaszát be kellett volna terjeszteni,

ehhez volt idő is elég, mert a királyi biztos nem maga nyitotta meg a gyülést, de két órai időt engedett a tanácskozásra, sőt a megye azt a feloszlatás után is megtehette volna, mert a megyegyülés érvénye nem a megye gyülésterméhez van kötve, de ha a megye területén bárhol összejön, jogérvényesen határoz. 1823-ban, midőn az ujonczokat és adót királyi biztosokkal hajtatták be és a megyegyüléseket a kormánybiztosok feloszlatták, katonai erővel szétverték, Nógrádmegye a köztemetőben tartotta meg a gyülést, tiltakozott és felirt a törvénytelenség ellen. Hevesmegyében azomban időközben a kormánypárt többségre emelkedett és midőn mi a gyülésben a régi végzéshezi ragaszkodást, a tiltakozást, az országgyüléshezi felirást javaslottuk, kisebbségben maradtunk, a királyi biztos csakis bukásunk után jelent meg, a megye tehát a kormánybiztosi intézmény érvényét elismerte, sőt hallgatag az e tárgyban hozott végzést is megmásolta. A megye az eljárást elfogadván, panaszos, sértett fél nem volt, ennélfogva a kormányt eljárásáért megbüntetni nem lehetett, a vád alá helyezés, sőt a rosszalás is tehát csak tüntetés volt.

Tiszának és Ghiczynek azomban a hevesi ügy a támadásra kedvező tért nyujtott és alkalmas fegyvert adott a ministerek népszerüsége gyengitésére. Mind Tisza, mind Ghiczy titokban a kiegyezést óhajtották, ezért tehát a kormányt a még függőben levő adósság, hányad, kereskedelmi szerződés kérdéseiben komolyan meg nem támadhatták, mert ezek a kiegyezés feltételeit képezték; a megyéket a nemesség a megye véd-

bástyáinak tartotta, ki 48-ban már a megyei életrül némi tudománssal birt, a megyékhez kegyelettel ragaszkodott, elannyira, hogy maga Eötvös, a centralisatio feltétlen hive, a nemesség ellensége, czélszerünek látta magát mentegetni, azt hitték tehát, hogy a megye ősi pánczéljába öltözve, sok renegát megtér, sok a külszintül elvakitva, a csatatérrül visszavonul. A hevesi kérdés örve alatt tehát mindenrül beszéltek, a tárgyrul azomban legkevesebbet; a hevesi vita, illetőleg a felelősség, a rosszalási inditvány, Magyarország 18 éves vitái közt a legfényesebbek közé tartozik, egy egész hétig tartott, 110-en nem mertek a kormány mellett, meggyőződésök ellen szavazni, a kormány hivei száma 195-re apadt, ellene szavazott 79, 4 minister és az elnök nem szavaztak; fényes bizonyitéka ez a megyeintézmény népszerüségének és a politikai romlottság hajnalának, ezen urakat az önérdek a kormányhoz füzte, de eljárásában kedvencz ősi intézményök megtámadását látták, a koncz csábitott, a lelkiismeret azomban a csábitással szembe szállt, az ész ily semleges állást ajánlott, hiszen Heves maga megadta magát; a képviselő urak tehát 110-en visszavonultak, ha a táblabiró urak az ellenzékkel szavaznak, a kormánynak még akkor is 6 többsége marad, tehát tarthatta volna magát, de a csekély többség által a nemzet a kormányt szigoru alkotmányos érzületére figyelmezteti, mi az elbizakodott kormányra nem lett volna felesleges és az országgyülés iránt a nemzet tiszteletét és bizalmát megerősiti. Böszörményi kiadatása már csak elv- és nem hatalmi kérdés volt, tehát már simábban

ment, kétségkivül törvényes biráitul alkotmányos elvek szerint elvonni senkit sem szabad, a képviselőség nem büntelenségi kiváltság, a képviselőház azomban az egyéni jog őre, azon esetekben tehát, midőn a törvény hatáskörrel ruházza fel, köteles a törvénytelenséget és erőszakot meggátolni. Böszörményi kiadatása ily eset volt. Böszörményi első sorban nem volt perbe fogható, mert az 1848 : XVIII. 33. azt mondja: „Minden czikkekért, melyek valamely lapban megjelennek, ha a szerző felelősségre nem vonattathatnék, a nyilatkozatban kijelölt felelős személyek is felelet-teherrel tartoznak.“ A váczi lemondási levélben Kossuth nemcsak alá volt irva, de utólagosan a képviselőházhoz intézett levelében határozottan kijelentette, hogy ezen levelet Böszörményinek a „Magyar Ujság“-bani kiadás végett ő küldte. A szerző tehát tudva volt, alkotmánysértésért vagy bármely más bün- és vétségért, melyet valaki az ország törvényei ellen elkövet, felelős, és pedig ha az országban nem lakik, azon állam közvetitésével, melyben lakik, a magyar bíróság elé idéztetik és ha meg nem jelenik, elmarasztatik. Felelős azomban nemcsak a honpolgár, de az idegen is, mert az ország törvényeit, az egyesek jogait idegen sem sértheti meg és ha megsértette, azon ország törvényei szerint kereset alá vonandó és elitélendő, amely országban lakik.

Kossuth Lajos a szerzőséget beösmerte, tartózkodási helyét tudta a kormány, mert ezt a képviselőházhoz irt levelében megjelölte, magyar nemes és polgár volt, mert Magyarország törvényei a polgárjogot nem

kötötték az országbani lakáshoz ; a magyar nemes polgári jogait az aranybulla szerint csak törvényes itélet által veszthette el, az aranybullát, vagyis II. András törvényeit, magyar király ő felsége Ferencz József a királyi hitlevél 1. pontjában és koronázási esküjében határozottan, világosan, különlegesen megerősitette ; Kossuth Lajos 48. és 49-iki cselekményeiért magyar bíróság elé nem idéztetett, tehát a számüzetés ellene törvényes birói itélet által kimondva nem volt, ennélfogva idegennek vagy számüzöttnek törvényesen magán- és közjogilag nem tekintethetett. Az előbb idézett sajtótörvények szerint tehát Kossuth Lajos lett volna beidézendő, annyival inkább, mert magyar jogi axioma az : „quis quis verborum suorum est optimus interpres“, vagyis : „saját szavainak mindenki legjobb magyarázója“. Nem Böszörményit és Heckenastot kellett és lehetett volna tehát perbe fogni, de magát Kossuth Lajost ; jogilag az alkotmány, az egyéni jog, a sajtószabadság durva megsértése nélkül Böszörményi és Heckenast csak akkor lettek volna perbe foghatók, ha Kossuth a sajtóbiróság által elitéltetik és az olasz kormány az elitélt Kossuthot Magyarországnak ki nem adja. Az országgyülés köréhez tartozott annak megitélése : a képviselőház tagja elleni eljárás indokolt-e ? vagy zaklatás és törvénysértés-e ? Ezt tehette és tennie kellett volna a vád tárgyalása és megbirálása nélkül ; midőn tehát az önkénynek kaput tárt, menthetlen silányságot követett el.

A kormány kétségkivül Kossuth nyilt támadását közönynyel nem nézhette, mert Kossuth nagy népsze-

rüséggel birt, bár eszméi már bűverejükbül sokat vesztettek, mert a „Magyar Ujság“-nak a váczi levél előtt 1700 előfizetője volt, a váczi levél utáni októberi negyedben azomban 500-al esett. A kormánynak tehát az egyesség ellen dobott keztyüt fel kellett venni; az alkotmányos kormánynak azomban első sorban a szigoru törvényesség, az ész fegyverével kell harczolni, midőn kényszer nélkül az absolutismus fegyvereihez, a börtön-, a kötél-, a golyóhoz nyul, azonositja magát az önkénynyel, elveszti léte alapját, a jogot, a közbizalmat és tiszteletet; a martyrok vére és példája szüli a forradalmat, az erőszak elnyomja a pillanatnyi kitörést, de megteremti és neveli a titkos, konok ellenszegülést. A kormánynak tehát nem hatalmát kellett volna fitogtatni, de le kellett volna a közel multak leplét rántani, 1 millió példányban szétosztott röpiratban be kellett volna bizonyitani a lényegtelen, sok tekintetben előnyös külömbséget, meg kellett volna világitani, hogy a Couzával kötött szövetségben mennyire volt kész Kossuth Magyarország területi épségét, a magyar nyelv diplomaticai felsőségét feláldozni, be kellett volna bizonyitani az osztrák szövetség előnyét az aldunai szövetség felett, le kellett volna leplezni a Magyarországra kedvezőtlen külpolitikai viszonyokat, kegyelmet kellett volna adni Kossuthnak, hogy a lanyha hangulatrul, a rajongók politikai tehetetlenségérül meggyőződjön. Ez többet használt volna a haldokló Böszörményi üldözésénél, ki miatt a magyar kormány a hatalom párnáin nyugodtan pihenhetett, mert nagy népszerüséggel, teremtő erővel nem birván,

a lanyha hangulatot fel nem villanyozhatta, de maga Kossuth a lángelméjü szónok sem birta volna 1867-ben tenni, mert a lelkesedést fokozni igen, de teremteni nem lehet, a szabadeszmék az emberekkel születnek, a szikra a hideg kősziklát nem gyujthatja meg, az anyagiság az ábrándokat nem érti, csak a nyugalmat kedveli, mert az ábrándok az anyagi jólétet veszélyeztetik, az 1867-iki korszak pedig az anyagiság számitó korszaka volt. A nagy közönség szerette a hazát, a szabadságot, de magát jobban szerette; tisztelte, becsülte az elszánt puritán jellemeket, de a hatalom embereit követte, az önkényt, az idegen uralmat utálta, megelégedett azomban a mérsékelt önuralommal, a szövetséges függetlenséggel, a bizonyos mérsékelt jólétet, feltételes függetlenséget nem volt hajlandó koczkáztatni a régi hagyományokért, a nagy áldozatokkal kivivható fényes, de bizonytalan jövőért. Tekintve a korszak jellegét, a kormány eszes politikával határozottan nagyobb sikert viv ki, az erőszak által azomban sokakat elkeseritett és bizalmatlanná tett.

Ez év és a törvényhozás nevezetes eseményei közé tartozik a zsidók jogegyenlőségérüli törvény. A zsidóság az osztrák kormány alatt hatalommá fejlődött. A zsidók kétségkivül a birtokososztályt kegyetlenül szivták és pusztitották, a népet nemcsak zsebelték, de erkölcseit is megrontották, idegen fajt képeztek, melynek csak istene, de valódi hazája nem volt, mely templomában, családjában, üzletében, nem fajnyelvén, mert a Dávid nyelvét már csak némely müveltebb rabbinusa ösmerte, de németül beszélt; általában rideg üzlet-

emberek, a haza érdekei iránt közönyös faj volt, de 500,000 lelket számolt, ember és Magyarország lakosa volt, a jogegyenlőséget tehát tőlük elvonni nem lehetett, menthetlenül hibáztak azomban Deák Ferencz és Andrássy, hogy a zsidó-emancipatióval egyidejüleg a honositási törvényt meg nem hozták és a hitelviszonyok rendezésérül nem gondoskodtak, mert a bentlakókat, kik egy gazdag, szorgalmas, értelmes, mozgékony osztályt képeztek, a kereskedelem főtényezői voltak, igyekezni kellett Magyarországnak megnyerni, de egyidejüleg a hitelviszonyok rendezése által a keresztténységnek módot kellett volna nyujtani, hogy a zsidók nyomása alul szabadulhassanak, az egyensuly a pénztőke, a földbirtok, a munka, a tőke közt helyreállittassék; meg kellett volna akadályozni az idegen poloskáknak bevonulását, mert Magyarország nem Palestina, nem Botanibay, nem paradicsom, magunk is csak szüken, fáradsággal élhettünk, volt ez országban eddig is elég szemét, a honositási törvény által tehát a gallicziai és orosz sepredék bevonulását meg kellett volna gátolni. A zsidók mellőzhetlen és halaszthatlan egyenjogositása által az ország nyert és vesztett is; nyert, mert a zsidók földbirtokot vásároltak, szaporodván a vevők száma, a földbirtok értéke is emelkedett; vesztett azomban erkölcsileg, mert a földbirtok egy része az eddigi magyar birtokos osztály kezérül közönyös cosmopolita elem kezébe ment át és ez erkölcsileg az országra igen nagy veszteség volt, mert Magyarországban a magyar állam eszméjét főleg a birtokososztály képviselte, Magyarország magyarsága-,

függetlensége-, önállásáért ezen osztály harczolt karddal, észszel és pénzzel; a birtokososztályt főleg a középosztály vezette, ezen osztály hagyományai, vére, nevelése, társadalmánál fogva tökéletesen magyar volt, a nép, a kisbirtokosok hozzá kegyelettel ragaszkodtak, ezek egy részének helyét, birtokait a zsidók vásárolván meg, zsidó foglalta el; a zsidó külön faj, melyet a nemzethez sem a mult, sem a jelen kötelékei nem füznek, a zsidónál a birtok csak a pénztőke ideiglenes elhelyezésének egy módja, ha birtoka rosszul jövedelmez, eladja, ha az ország inog, távozik, mert ő nem magyar, nem német, nem franczia, de zsidó, nála a haza kötelékét a vallás köteléke pótolja, ő társakat minden országban talál, a haza hiányát tehát nem érzi; kiváló életmódja, mondhatjuk eleme a pénz- és kereskedelmi üzlet, ezt a polgárisult világ minden országában gyakorolhatja. A zsidó- és kereszténynél a haza- és vallásruli fogalom teljesen külömbözik, a kereszténynél első a haza, második a vallás, a zsidónál első a vallás, azután jön a haza. A zsidónak hitelve is a kereszténvektüli különzést ajánlja, tehát már ennélfogva is közönyös a haza és embertársai érdekei iránt. A zsidónál a szokás, nevelés, üzlet által, sőt véralkatánál fogva is az önzés uralgó szenvedély, az áldozatokkal ellenszenvez, a hazafiság pedig folytonos áldozatokat kiván, az adót fizeti, mert ha nem fizet, hátralék-kamattal kell megtoldani, minden kormányt pártol mig hatalmas, mihelyt azomban megbukott vagy az országot hóditó foglalja el, letérdel a hóditó előtt; miután a földet vagy pénztőkét az ország romjai el

nem temetik és ő mindenekelőtt zsidó, Magyarország önállása nem érdekli, irodalmát, nemzeti intézményeit nem pártolja. Mindez igy marad, mig a zsidó vallás nemzeti jellegét, különző szokásait fenntartja, le nem veti; az országra politikai veszteség, hogy a régi lelkes, tevékeny, áldozó hazafiak helyét politikai jégcsapok foglalták el.

Lónyay pénzügyminister pénzügyi bizottság alakitását inditványozta, ezen inditvány igen helyes és czélszerü volt, mert az állam mozgató kerekét a pénzügyek képezik, rossz rendszer, rossz kezelés mellett a legerősebb állam is kimerül, tehetetlenné lesz. A magyar országgyülésen eddig a pénzügyi törvényjavaslatokat is az osztályok tárgyalták, erre az osztályok képtelenek, mert az országos pénzügy nagy erdő, melyben csak szakember tájékozhatja magát; a nemzetgazdászat és pénzügy fáradságos, háladatlan, hosszu tanulmányozást igénylő szakma, melyre igen kevés politikus vállalkozik, a költségvetés komoly vitát, érett megfontolást igényel, az országgyülésen alig van 20 egyén, ki ezzel foglalkozik, az osztályokban ezen 20 egyén feloszlott, a nagy közönség az egyes szakemberek fejtegetéseit unalommal hallgatta és leszavazta, ellenben a pénzügyi bizottságban szakember állt szakemberrel szemben, ennélfogva komoly, alapos eszmecsere keletkezett, a pénzügyi bizottságok folytonosan működő tagjai a nagy erdő rejtekeit (hol bizony sokszor betyárok is tartózkodtak) felösmerték; a pártok tagjaik által a pénzügyek állásárul biztos tudomást szereztek, a minister bizalmas körben elmondhatta a titkos indokokat, miket

az állam kára nélkül dobra ütni nem lehetett. A minister komoly, hazafias terveinek a bizottság tagjaiban erős országgyülési pártfogókat nyert, kik az ügy védelmét megkönnyitették; a bizottság a helyzettel megismerkedve, az országgyülést a pénzügyi elvek és rendszer rosszaságára vagy hiányaira figyelmeztethette. Az országgyülés Lónyay inditványát elfogadta, az intézvény azomban feladatát nem teljesitette, a magánérdekek találkája, a pártfondorlatok műhelye lett és még eddig egy egészséges eszme sem került ki belőle, azomban ezt nem a bizottság czélszerütlensége, de az emberek, a kor gyengesége, a magyar államférfiak tehetetlensége okozta.

1868. kiváló cselekményét az első költségvetés képezte, várva vártuk a nagy zajjal harsonázott csodagyermek születését; a hegy egeret szült.

Magyarország Schmerling alatt:

	1860.	1861.	1862.	1863.	1864.	1865.
Telekadó	18.687,809	24.819,600	19.512,000	21.141,000	20.232,000	21.608,315
Házadó	2.690,000	2.594,000	3.074,000	3.345,000	3.865,000	3.682,000
Személy- és keres.	2.111,000	3,788,000	6.307,000	4.602,000	4.998,000	3.950,000
Királybér						317,000

Közvetett adók:

Fogyaszt.	11.871,000	9 387,000	12.007,000	11.435,000	9.620,000	13.129,000
Só	13.523,000	14.206,000	14.401,000	11.904,000	11.710,000	10.740,000
Dohány	14.015,000	11.977,000	12.581,000	13.196,000	13.224,000	12.365,000
Bélyeg	3.524,000	1.547,000	2.550,000	3.477,000	3.663,000	3.365,000
Dijak és illeték	5.169,000	2.572,000	6.831,000	6.268,000	6.940,000	5.762,000
Lottó	1.211,000	967,000	1.104,000	1.136,000	1.184,000	1.181,000
Posta	177,000	736,000	695,000	872,000	44,000	302,000
Vám	234,000	130,000	203,000	205,000	581,000	670,000

Ebbül Horvátország összes adója 6 év alatt:

Telekadó . .	9.000,000	Fogyasztás .	894,000
Házadó . . .	1.425,000	Só	5.740,000
Személyadó .	1.520,000	Dohány . .	8.800,000
Jövedelmi adó	1.200,000	Bélyeg . . .	1.465,000
Királybér . .	34,000	Illeték . . .	1.791,000
	13.179,000	Lottó . . .	777,000
	19.887,000	Posta hiány	
	33.066,000	Vám . . .	420,000
			19.887,000

Tett tehát Horvátország 1 évi átlag-jövedelme	5.526,200
Magyarország 6 évi jöved. Horvátországgal	455.804,000
Egy évi átlag	75.980,000
Mibül Magyarországé	70.941,000
Horvátországé	5.576,000

1868-iki bevételek:

1. Telekadó	34.850,000
2. Házbéradó	3.077,000
3. Házosztályadó	2.900,000
4. Személy- és kereseti adó	7.400,000
5. Jövedelmi adó, mibül vallományok szerint 3.808,000 frt hátralék	6.500,000
6. Királybéri hátralék	17,000
7. Szeszadó	5.500,000
8. Boradó	1.923,000
9. Söradó	1.000,000
10. Husadó	1.580,000
Átvitel	64.747,000

*) Az 5. tételbül levonandó 134,000 frt költség.

Áthozat	64.747,000
11. Czukoradó	720,000
12. Só brutto 10.200,000, kiadás 832,000, tiszta jövedelem	9.368,000
13. Dohány brut. 22.528,445, kiad. 13.537,000, tiszta jövedelem	8.891,000
14. Lotto brutto 2.520,218, kiadás 1.269,000, tiszta jövedelem	931,000
15. Bélyeg brutto 3.387,000, kiadás 48,500, tiszta jövedelem	3.338,500
16. Jogilletékek és dijjak brutto 5.860,000, kiadás 9,300, tiszta jövedelem . . .	5.850,700
17. Ut- és hidvám brutto 129,000, kiadás 2,200, tiszta bevét	126,800
18. Fémjelzés	9,000
19. Államjószágok brutto 3.809,859, kiadás 1.743,843, tiszta bevét	2.066,000
20. Államépületek	27,000
21. Államerdőségek brutto 1.776,693, kiadás 1.382,692, maradvány	387,000
22. Szállományok	54,000
23. Bányászat és pénzverde brutto 5.875,170, kiadás 5.510,370, felesleg, mit tisztán az agio adott	325,000
Összeg	96.841,000

I. Rendes szükséglet.

1. Legfelsőbb udvartartás	1.100,000
2. Királyi cabinet-iroda	36,400
Átvitel	1.136,400

Áthozat	1.136,400
3. Közösügyi kiadások	22.048,000
4. Államadósági járadék	32.425,000
5. Országgyülés	940,000
6. Ministerelnökség	102,200
7. Ő Felsége személye körüli ministerium	84,300
8. Belügyministerium	8.919,000
9. Pénzügy	7.381,000
10. Közlekedés	2.968,500
11. Kereskedelem	509,500
12. Vallás	1.074,000
13. Igazságügy	2.885,000
14. Honvédelem	506,000
15. Horvátország	1.723,000
16. Földtehermentesitési kamat és törlesztés	14.683,000
Összeg	99.386,000
Bevétel	96.841,000
Hiány	2.545,000

II. Rendkivüli szükséglet.

1. Közös ügyek	8.058,800
2. Belügy	657,000
3. Pénzügy	3.246,000
4. Közlekedés	1.559,000
5. Kereskedelem	501,000
6. Igazság	210,000
7. Horvátország	200,000
8. Vasutépités	16.550,000
Összeg	30.981,800

III. Rendkivüli fedezet.

	Ministeri	Valódi
1. Közös activák	8.058,800	
2. Államjavak eladásábul . .	90,000	90,000
3. Urbér-kötvények, bordézsmaváltság	570,000	570,000
4. Adóhátralékbul	6.372,000	
5. Bérhátralék	1.245,000	
6. Pénzverés	900,000	900,000
7. Liquidatio alatti követelésbül	300,000	
8. Vasuti kölcsön	30.000,000	16.550,000
Összeg	47.535,800	18.110,000
Kiadás		30.891,800
Hiány		12.781.000
Rendes hiány		2.545,000
Összeg		15.326,000

Az első tétel valódi bevételnek nem volt elfogadható, mert azt a közös hadügyér markolta és meg is tartotta.

4. Az adóhátralék tőkévé vált, nem a magyar uralom, de régi évek maradványa volt.

5. A bérhátralék nem volt folyó bevét, de több évek maradványa, befizetésére számitani nem lehetett.

7. Csak reménybeli bevét.

8. A vasuti kölcsön nem jövedelem, de adósság, melyet az ország határozottan vasutépitésbe kivánt elhelyezni; ezen összegbül tehát jövedelemnek csak az tekinthető, mely a vasutak épitésére előirányoztatott a rendkivüli kiadásokban.

1867. végén fennmaradt hátralékok.

1. Egyenes adó	21.777,000
2. Fogyasztási adó	1.463,700
3. Illetékek	10.588,000
4. Bélyeg	400
5. Ut- és hidvám	30,500
6. Dohány	312,900
7. Határvám	9,900
8. Sorsjáték	5,400
9. Haszonbéri hátralék az áll. uradalmaknál	9.823,780
Összeg	44.011,580

A magyar pénzügyminister és országgyülés elfogadta azon adórendszert azon mennyiségben, melyet a minister az 1861-iki országgyülésen erősen megtámadott, mely ellen az 1861-iki országgyülésen 50 képviselő siralmi dalt zengett, melyet az ország fizetni képtelen, mely általános elszegényedésre, országos bukásra vezet. Az osztrák ministereket csalóknak, butáknak bélyegezték és a pénzügyminister, az országgyülés megtartotta az alapot, meg a személyzetet, egyedül és kizárólag csak a ministerek személyében, a pecsétben történt változás ; sőt, hogy teljes legyen a hasonlat, hogy a paritás árnyékot ne szenvedjen, megmaradt még a deficit is, mit ugyan a ravasz minister többletnek mutatott fel, s ezt a hajlékony pénzügyi bizottság, mely első felléptével is szolgai könnyelmüséget constatált és a buta országgyülési többség elfogadták, és pedig a deficit épen azon arányban maradt meg, mint az osztrák birodalomban. A földadó az osztrák kimutatásban kevesebbnek tünik fel mint a

magyarban, valósággal azomban csak fél százalékkal emelkedett, tehát néhány százezerrel, és pedig ezt is csak azért emelték, mert az elegans minister szegényes dolognak tartotta a törtszámok szereplését a gazdag Magyarország költségvetésében, sokkal többnek az avatatlanok előtt azért látszik, mert az 1865-iki kimutatás mellőzte az urbéri pótlékot, mely a direct 16 százalékos földadón felül a jövedelemnek még 13 százalékát vette igénybe. Az adózásra a ministeri előterjesztés nyomán következő alapelvek, illetőleg adókulcs állapitatott meg:

1. Földadó fizettetik a catastralis jövedelem alapján 1 forint tiszta jövedelem után Magyarországban 29_{76} százalék, Erdélyben 22%.

2. Jövedelemadó fejében, mely három osztályra oszlik, és pedig: az I. osztály 10%; ez alá tartozott:

a) kilenczed és hegyvám,

b) királyi kisebb haszonvételek,

c) haszonbérleti bérlemény nyeresége,

d) nyereményes részvénytársulatok jövedelme,

e) bányászati, gyári, kézmű- és iparüzlet, kereskedelmi, művészi, tanügyi, orvosi, sebészi, ügyvédi, mérnöki, ügynöki, személy- és áruszállitási vagy bármi más hasznos foglalkozásbul származó jövedelem.

Az adó minimuma haszonbérlőnél a bérösszeg 2½, az ügyvédek-, orvosok-, mérnökök-, sebészek-, tanitók-, bábáknál lakbérök 12—20, kereskedőknél üzleti helyiségök bérével együtt 20—25, falusi mesterember négy segéddel 6, minden segéd után 2 forint.

II. osztály 1—5%. Köz- és magántisztviselők, szolgák, tisztek, cselédek és bérviszonyban állók, életbizto-

sitási járadékok, az akademia tagjainak fizetése. Egyházi személyek, testületek jövedelme, amennyiben még meg nem adóztattak.

III. osztály. Minden kamatjövedelem és életjáradék 10%, az államadósság azomban adómentes; az urbéri kárpótlástul 7%, a másodikban 100 forinton alul adómentes.

3. Dohány. Minden hold után 1 forint, a saját szükségletre engedélyezett termelésnél 1 □ öl után 20 kr.

4. Szeszadó-egyesség engedtetik, alapja minden szeszfok után 6 krajczárral számitandó, ha egyesség nem létesülhet, az erjesztési kádak ürmérete szerint minden osztrák akó után 38 krajczár.

5. A bor- és husra a régi szabályok teljesen érvényben hagyatnak.

6., 7. A sör és czukor adója marad a régi.

8. Házadó. Budapesten tiszta házjövedelmet képvisel a nyers betét 85, máshol 70 százaléka, adóba fizetendő a tiszta 24, egyebütt 20 százalék.

9. Illetékek. Örökösödéseknél értékalapul a földadó 70-szeres értéke tekintetik, nem számittatik azomban a földtehermentesitési adó, házaknál Pesten az 50-szeres, más városokban a 60-szoros érték. Zálogbirtok megörökitésénél csak a fél érték vétetik fel. Szülők, gyermekek és azok gyermekei örökösödési illetéke 1½, illetékmentes szülők, gyermekek, házastárs közt 100 forint.

10. Személy-kereseti adóra a régi eljárás megerősittetett.

V. FEJEZET.

Magyarország mennyirül rendelkezhetett. — A költségvetés fontossága. — Az adórendszer hiányai. — A titkos deficit. — A véderőrüli törvényjavaslat hiányai. — Mily jogokkal birt az ország eddig a hadügyek terén.

A költségvetésbül az ország meggyőződhetett, hogy a kezelési költség levonása után csakis 98.400,000 forinttal rendelkezik és ebbül a közös költségek, az államháztartás, honvédelem igénybe vesznek 80.840,000 forintot, marad tehát a kormányzatra 18.400,000 forint, vagyis a nagy adó mellett is szükségletét alig birja fedezni, az értelmiségi, igazságügyi befektetéseket pedig csakis kölcsönbül fedezi; meggyőződhetett, hogy a többség kormánya az európai béke közepette pénzügyeit nemcsak nem rendezte és a deficitet nemcsak meg nem szüntette, de sőt inkább az alkotmányosság pecsétjével szentesitette. Meggyőződhetett, hogy azon férfiak, kik 1861-ben, sőt 1866-ban is a fennálló rendszert rossznak, a terheket elviselhetlennek nyilvánitották és mégis ugyanazon rendszert, ugyanazon adót egy évi kormányzat után elfogadták, vagy folytonosan hazudtak, vagy nagyobb eszmék, egészséges, gyökeres javitások eszközlésére képtelenek. Az ország a deficit mesterséges elpalástolásábul meggyőződhetett, hogy azon kormány, mely 15 millió hiányt többlet szinében tüntet fel, erkölcsi sulylyal nem bir és amely többség ezt észre nem veszi, az vagy vak, vagy vak akar lenni, a vakok és nyeglék vezetése az országot idővel a szegénység, a tehetetlenség örvényébe rántja.

A költségvetésnek az államjavak, bányák, erdőségekrül szóló gyászrovata az ország előtt kétségkivül meg-

világitotta az e téren elkövetett szemtelen csalást, a kormány léhaságát. Az állam földbirtoka tett 500,000 holdat, e föld Magyarország legtermékenyebb földjei közé tartozott, jövedelmezett tisztán 2.066,000 forintot a királyi haszonvételekkel együtt, mik maguk 1.500,000 forintot fizettek, tehát a földbirtok tisztán 566,000 forintot, vagyis holdankint (1600 □ öllel) 1 frt 12 krajczárt, és pedig a bérlők hátralékban voltak 9 milliéval, vagyis átlagban 4 évi bérrel akkor, midőn magánosoknak ily földekért 6—10 forint bért fizettek; ha a minister erélyesen lép fel, ezen bérleteket kevés kivétellel azonnal megszüntethette vagy átalakithatta volna, mert a szerződéseket bitorló kormány kötötte, a feltételeket nem teljesitették, mert tartozásuk megfizetésére képtelenek voltak. A magyar állam erdő-uradalma tett 4 millió holdat, jövedelmezett pedig 387,000 forintot, jövedelmezett tehát átlagban 9½ krt; valóban nevetséges jövedelem, mert hol a fa nem értékesithető is, 1 catastralis hold legelő jövedelme is legalább 40 krajczár; kétségkivül az erdélyi uradalmak fajövedelme akkor majdnem semmit sem ért, de a marmarosi fenyves-erdők, a felföldi erdőségek nagy jövedelmi képességgel birtak, elannyira, hogy az összes erdők átlagban legalább 1 forint jövedelmi képességgel birtak, de nem jövedelmeztek, mert a nagy hasznon az uraskodó ispánok, tiszttartók, igazgatók a vállalkozókkal osztoztak, az államot szemtelenül csalták. A bányászat és pénzverde jövedelmezett 325,000 forintot, ezt is csak az agio adta és ha esetleg az agio nem 20 perczent, az állam még rá is fizet; kétségkivül az aranybányák fénykora már a 16. században

elmult, az államnak azomban gazdag vasbányái, kimeritheteten kőszéntelepei, nagyszerü vasművei voltak, vasbányája több volt, mint az összes magyarországi bányabirtokosoknak, bányáit és vasműveit, kőszéntelepeit 30 millióért eladhatta volna, de nem jövedelmeztek, mert kezelési rendszere az 1840-iki rég meghaladott álláspontom maradt, tisztjei uraskodtak, henyéltek, bureaucratiával a gyáripar kezelése lehetetlen, mert e téren gyorsan, gyakran koczkáztatva kell intézkedni, a kezelés csak percentuatio mellett czélszerü, mely a tulajdonos és kezelő személyzet érdekeit összeköti és a kezelőknek a jólétre csalás nélkül alkalmat nyujt. E három nagy jövedelmi ág elhanyagolása, a milliókra menő évi veszteség nem az egy éves Lónyay pénzügyminister büne, csakis annyiban és azért hibás, hogy a bajokat rögtön fel nem ismerte, szakemberekkel nem érintkezett és Augias istálójának kitisztitását vaskézzel meg nem kezdte.

A deficit megállapitásánál és eltitkolásánál a költségvetés, illetőleg a pénzügyi kormányzatnak sokkal nagyobb hibája, sőt büne volt a régi rendszer elfogadása, a külömböző adónemek és ugyanegy adónem közti aránytalanság fenntartása.

A költségvetés ma nemcsak számtani művelet, de egyszersmind a termelés emelésének és értékesitésének eszköze, vagyis amennyit közvetlen az ország a polgár jövedelmi forrásaibul merit, azt az államnak pártfogása által kárpótolnia kell; a teherviselés a jogegyenlőségen alapulván, nem szabad egy adóágat a másik adóág kimélésével túlterhelni, mert ez a túlterhelt adóág gyengeségét idézi elő és ezen gyengeség, miután a termelési

ágak ma szervesen össze vannak kötve, nemcsak magát a túlterheltet gyengiti, de kihat a többi ágakra is. Az adófizetésre a viszonlagos arányosságon kivül ugy kell intézni, hogy az adózó lehetőleg akkor fizessen, midőn készpénzhez jut, ennélfogva adóját ne legyen kénytelen tőkéjébül fizetni. Ma az adózásnak egész Európában két neme van: az egyenes és közvetett adózás. Az osztrák monarchia megalakulása óta, bár a leghatalmasabb államok közé tartozott, bár a természet áldásaival elárasztotta, bár fejedelmei nem pazaroltak, folytonos pénzhiánynyal küzdött, mert nagy sereg hivatalnokokat tartott, kik a császárt támogatták ugyan, de folytonosan csalták, a folytonos hiány fedezetére tehát az adónak minden nemeit alkalmazták, csakis két adó maradt el eddig csudaképen: a czikória- és gyufa-adó; a magyar pénzügyminister tehát az adónemekben észlelhette több adónemek káros következményeit, első sorban tehát az osztrák adórendszert kellett volna megváltoztatni. Minden adók közt legterhesebb és legnehezebben meghatározható a földadó, mert a földbirtok ugyanegy talaju határban külömböző termelőképességgel bir, az őserejü fekete földön, ha sok eső esik, a buza megdül és laza lesz, nagy forróságban a mag, a levegő nem járhatván, elsoványodik, mig a soványabb fekete földön a sok eső nem árt, a forróságot is jobban elbirja, az erős föld kevés esővel dús termést ad, mig kevés esővel a középszerü föld már nagyon középszerüen terem; ugyanegy minőségü, a vasutak-, a főpiaczoktul egyenlő távolságban fekvő helyeken az érték külömböző, mert ha nagy község határában vagy közvetlen közelében fekszik, nagyobb lévén a fuvarerő, biz-

tosabban és olcsóbban szállithat, — mert nagyobb a fuvarverseny, — mint oly birtokos, ki pusztaságokkal vagy dohánytelepekkel van keritve, vagy szomszédjai gazdag parasztok, kiket saját gazdaságuk is elfoglal, a fuvarra tehát, a helyzetet uralva, csak ritkán és drágán vállalkoznak. A földbirtok termelése-, illetőleg jövedelmezésénél legerősebb tényező a gazdától nem függő időjárás; rossz időjárás mellett semmi sem terem, a gazda kénytelen hitelből élni, egy rosszat a legjobb év sem pótolja ki, midőn a termés jó, az árak nevetségesen elsilányulnak. Pénz nélkül gazdálkodni nem lehet; az aszály, rozsda, férgek, marhavész ellen nincs óvszer, az árakat nem a magyar termelő szabályozza, a gazdaság és főleg a magyar gazdaság koczka-üzlet; a gazda 8 hónapig folytonosan előlegez, a jövedelem csakis juniusban kezdődik. A föld jövedelme tehát biztosan meg nem határozható, a legterhesebb, mert egy részét előlegezi, a magyar a külviszonyoktul függ.

Az egyenes adónemek közt a ház-, a személykereseti adózók, a tőkepénzesek helyzete a földbirtokosénál mindenütt kedvezőbb, mert a ház-, a kamatjövedelem mindenütt nemcsak biztos, de negyed- vagy félévenkint előre fizetik, sem az aszály tönkre nem teheti, sem a jégeső le nem veri, a kamatot biztositja a betáblázás; ha esetleg az adós a kamatot nem fizetheti, a biztos kötelezvényre az intézetek, sőt magánosok is hiteleznek, elannyira, hogy a tőkepénzes, ha megszorul, nemcsak nagy kár nélkül, de 24 óra alatt magán segit; a pénztőke a földtőkénél azért is előnyösebb, mert mennyisége ki nem puhatolható, csakis a törvényes kamat után fizet adót,

pedig nálunk a váltóforgalmi tőke már nem 6-ot, de 12—40 százalékot jövedelmezett. A személykereseti adózó hasonlag előlegesen és folytonosan élvezi jövedelmét, a kereskedő nemcsak saját tőkéjén, de hitelén is nyerészkedik, egész pénztőkéje forog, az adót tehát minden időben áldozat nélkül fizetheti. A só-, hus-, bor-, sör-, dohány-, liszt-fogyasztási adók azomban minden egyenes adónál kellemesebbek és biztosabbak, mert minden ember akkor fizet, midőn tulajdonát értékesiti; a dohány nem életszükség, de élvezet vagy fényüzés, tehát az illető részérül önkéntes áldozat, nem nagy, de kis mennyiségben fizettetik; a só nélkülözhetlen, de olcsó életszükség, annyira olcsó, hogy azt a legszegényebb ember sem érzi meg. A közvetett adók a legigazságosabban oszlanak fel, mert a gazdag ember nemcsak egyénileg többet fogyaszt, de számos cselédet is tart, közvetve ezek adóját is ő fizeti.

A közvetett adók főlényét ennélfogva már minden nemzetgazda, minden okos kormány elösmerte, a földbirtok kiméletét mindenik vezérelvül tüzte ki, a fősulyt tehát mindenütt a közvetett adókra fektették, csak Austria különözte el magát; Austria pénzügyi kezelését azomban már régóta az egész világ nevette, ministereit kontároknak tekintették, csak a bölcs magyar kormány ösmerte el szellemi felsőségüket. Az okos kormányok tehát a földadót leszállitották és egy részét a föld által fizetett közvetett adóvá alakitották át, igy Poroszország malomadót hozott be, Angliában megtartották a perczenteket és adóösszeget, de az adót a mult századi jövedelmi becs szerint állapitották meg; a porosz egyenes

föld- és közvetett malomadó összesen a magyarországi földadónak felét sem tette. A malomadót kétségkivül a föld fizeti, de fizeti akkor, midőn terményét értékesiti. A földadót kétségkivül eltörülni nem lehetett, mert ez a legbiztosabb államjövedelmi alap, de részben épen ugy, mint a bölcs Bismarck tette, közvetett adóvá kellett volna átalakitani. A földbirtok pedig sehol annyi figyelmet és kiméletet nem érdemel, mint Magyarországban, mert Angliában a földbirtokos osztály bukása csak aristocraticus kérdés, ha a pár ezer angol főur megbukik, helyét ismét angolok és talán értelmesebb angolok foglalják el; ha Poroszországban megbukik, a junkerek kezéből átmegy a német polgárok kezébe, változik a név és hatalom, de az uj elem épen oly hazafias, egészséges nemzeti elem lesz, mint a régi, mert Németországot németek, Angliát angolok lakják, hazája nagyságáért, jóléteért mindenik egyenlően lelkesedik, a pénz és értelmiség az egész nemzet közt fel van oszolva. Magyarországban azomban a pénz zsidók, tehát idegen faj kezében van, az ország külön faju nemzetiségekbül áll, kik általában kegyelettel viseltettek és viseltetnek ma is régi uraik, a magyar nemesség iránt, és pedig nemcsak a nevek, a vagyon iránti kegyeletbül, de azért, mert tudták azt, hogy apáiknak kegyes uraik voltak, hogy saját érdekeiket a nép érdekeivel összekötötték, hogy saját érdekeikért a hazát el nem adták és midőn a jármot becsülettel hordani nem lehetett, midőn a kényuralom a haza fennállását fenyegette, kardot rántottak a haza, a jog, a nép érdekében. Ha a nemesség (mert még czimerét nem vették el) vagy egyesei a terhes adó, a részrehajló törvények következ-

tében megbukik, vagy egyesei kidőlnek, vagyonukat kétségkivül a zsidók foglalják el, mert ezek uralják az árveréseket, ezek pedig nem magyarok és a nép őket, még ha jót akarnának is, nem fogja követni, mert a nép, ha szüksége van reá, az aranybornyunak kezet csókol, de magában megveti és lenézi. De nem fogja követni az ujsütetü demagogokat sem, mert a népnek helyes érzéke van, ennélfogva sejti, hogy az ismerettárak üres tudósait csak az irigység és uralmi vágy vezeti, az alkalmi nagy hangu férfiak minden hatalom előtt meghajlanak, pánczéljok, sisakjok papiros, golyójok hagyma, kardjok fa és kellő megvilágitás mellett testi, lelki minőségökre madárvázak, hajlongó inasok. A földbirtok figyelmet érdemel nemcsak mert a nemesség földbirtokos, de főleg azért is, mert a birtok 2 millió család kezében van; ezen két millió család a kereskedelem fővevője, ennek pénzéből él az iparos, a munkás, ha tehát ezen osztály meggyengül, tehetetlenné válnak a többi osztályok is; a birtokos osztály tehát mint termelő és fogyasztó, kiméletet, sőt pártfogást igényel.

A budget igazságtalan, mert 29_{76} százalékot vet a földbirtokra, a pesti házakra 24-et, a vidékiekre 20-at, a pénztőkére 10-et, a földtehermentesitési kötvényekre 7-et. Ügyvédek, orvosok, mérnökök lakbérök átlaga 16, kereskedőknél 22 százalékot szab, vagyis az elsőkre 2_3 százalékot, az utolsókra 3 százalékot, mig a mesteremberre 4 százalékot ró. Az ügyvédek-, orvosok-, mérnökökre ugyan az adó határozott százalékokban megszabva nem volt, de a vidéki városokban köztudomás szerint 200—400 forint közt változott, vagyis tett az átlag 300 forintot,

fizetett tehát 48 forintot, a leggyengébb megkeresett 1500, a szerencsésebb, ügyesebb 3000 forintot, tett tehát az átlag 2250 forintot, vagyis ezek fizettek átlagban 2 és $^3/_{10}$ százalékot, tehát majdnem felényit, mint a mesteremberek, nagyobb rész szállása felét felesége nevére vette ki, tehát 1 $^1/_2$ százaléknál is kevesebbet fizetett. Az adó nem érték, de jövedelem után vettetik, az igazsággal ellenkezik tehát, hogy 300 holdas (1-sö osztályu) birtokos 2250 frt jövedelem után fizessen 595, a 2250 forintos háziur 540 forintot, a 37,500 frtos tőkepénzes 225, a 2250 frt jövedelmü ügyvéd stb. 48, a hasonló jövedelmü kereskedő 100 forintot, mert végtére mindegyik 2250 frt jövedelmet huz; a tőkepénzes adója azért is aránytalanul csekély volt, mert a váltók nyilvántartása az akkori viszonyok közt a lehetetlenségek közé tartozott, a tőkepénzes uzsorás tőkéje nagyobb részét eltitkolta, adóalapul csak 6 perczentet vettek fel, ezen időben a tisztesebb tőke kamatja 8—12 közt változott, tehát jövedelmi mértékül az átlagot véve, 37,500 forint jövedelmezett 3095 forintot, de az illető a felét eltagadta, vagyis fizetett 111 forint 50 krt, tehát valósággal 3 és $^2/_3$ százalékot; ezt mindenki tudta, nem lehet az üzlet embere-, Lónyay Menyhértrül feltételezni, hogy épen ő nem birt róla tudomással. Egy pár százalék különbség a legokosabban, legszigorubban kormányzott országban is van és lehet, mert az ügyvédnek, az üzlet emberének a törvény kijátszása mestersége és a csalást csak a föld- és háznál lehet kikerülni, mert ezeket nem lehet eldugni; a kormány által azomban ily aránytalan adórendszer megállapitása vagy páratlan tudatlanság, vagy szemtelen protectio.

Az aranybornyu bálványozói, az értelmi proletariátus demagog hivei, a pénztőke, az ügyvédek és társaik kényeztetését következő álokoskodással védik:

A tőkét kimélni kell, mert külömben az országbul kivonul, a tőkeadót az adós fizeti, a pénztőke bizonytalan.

Az értelmiséget kimélni kell, mert külömben az emberek ezen diszes pályára nem vállalkoznak, az ügyvéd stb. jövedelme bizonytalan.

A pénztőke megtartása, sőt szaporitása valóban államérdek, mert saját belértékétül eltekintve, az ingatlanok a pénztőke segélyével jövedelmeznek és amely államban a pénztőke nagy, a jólét is általános; kétségkivül a pénztőke mozgó természetü, idegen földön csak biztos haszon mellett helyezkedik el, ha üldözik, elvonul. Magyarországban azomban a tőke a legkedvezőbb helyzetnek örvendett, mert kétszer annyit jövedelmezett, mint Angliában, az uzsorás pedig tőkéjét 5 év alatt megkettőztette; a pénztőkét a méltányosság, az egyenletes eljárás nem sérti, adót a tőke mindenütt fizet, a gazdagabb országokban ugyan rendesen kevesebbet, de ezen államokban az ingatlanok is kevesebbet fizetnek, üldözésnek csak az ingatlan adóját haladó adóztatás tekinthető. Angliában a kamatláb kezdődött 2-ön és végződött 8 százalékon, Franczia- és Németországban 4—8-ig volt elhelyezhető, nálunk 6—12-ig, sőt a biztositatlan uzsora 100-ra is felemelkedett, ha tehát nálunk az adót az állam a jövedelem 20 százalékára emeli is, a tőkepénz helyzete még ezen esetben is legkedvezőbb marad egész Európában, mert ezen emelés daczára kamatoz 5—11-ig. Nem igaz

az, hogy a kamatadót az adós fizeti, a pénz árucikk, a kölcsönök megkötésekor mind a két fél elmegy a lehetőség legszélső határáig; 6 percentet ezen időben a becsületes hitelezők nem azért követeltek, mert többet venni bünnek tartották, de azért, mert 6-nál többet sem a földbirtok, sem más biztos kétségtelen üzlet nem jövedelmezett, mert belátták, hogy amely birtokos, tekintve a viszonyokat, ennél többet ajánl, annak állása bizonytalan, a rendes kamatfizetésre számitani nem lehet; az adós a 6 percentnél többet nem adott, mert anyagi állása koczkáztatása nélkül többet nem adhatott és ha ily áron kölcsönt nem szerezhetett, ha a kölcsönt beruházásra tervezte, felhagyott a beruházással, ha régi adósságot kellett fizetni, eladta birtoka egy részét, ha a család fenntartása kivánta, vagy eladta állatjait, vagy szerződött a jövő termésre. Az adó és a törvényes rendelkezések ezen annyira nem változtattak, hogy midőn az absolutismus a kamatot 5 százalékra leszállitotta és 10 percent adóval róta meg, senki sem mondta fel a tőkét és nem kötötte ki az adónak az adós általi fizetését; mit a törvény nem tiltott és ha az ország az adót 10 percenttel felemeli is, a hitelező helyzete 6 percent kamat és 20-as jövedelmi adó mellett kedvezőbb, mint 5 percentes kamat és 10 százalék jövedelmi adóval, mert 5 percenttel 100 forint az adó leszámitása után jövedelmezett 4 frt 50 krt, 6 és huszszal pedig 4 frt 80 krt, vagyis sokkal többet, mint bárhol a polgárisult Európában. Nem igaz az, hogy a pénztőke a földtőkénél értéktelenebb, mert a pénz ez időben négynemü volt: arany, ezüst, bankjegy, államjegy; az arany és ezüst európai

forgalmi értékével egyenlő valódi értékkel birt, a bankjegyérték ezüsttel kétségtelenül volt biztositva, magánintézet fedezetét az állam el nem veheti, az államjegyek Magyarországra eső részét a magyar államjavak bőségesen biztositották, a pénz tehát a földnél a jelenben nem értéktelenebb, sőt kedvesebb tulajdon, mert ez biztosan és előre jövedelmez, az egyenlő adót azért is játszva elbirja, mert a pénztőke megadóztatása a legnehezebb, a váltóbul százezrek zsebre dughatók, a kereskedelmi nyereményt mesterségesen kicsinyiteni lehet, csakis a betáblázott kötvények és beperelt váltók el nem titkolhatók, vagyis az osztrák rendszer mellett legalább 50 százalék nem fizetett adót. Az ügyvédek, orvosok, mérnökök védelme is álokoskodás; mindenki saját előnyeért tanul és egy szegény, igénytelen társadalmi állásu polgárra nagy előny, ha 1500—3000 frt évi jövedelmet megkeres és társadalmi állást nyer; ezek jövedelme a földnél biztosabb, mert per és beteg mindig van, a birtokosoknak sem sülve száll a galamb a szájába, de megfárad és sokszor többet fárad érte, mint a toll és nyelv embere, a gazdára az adó épen oly kellemetlen, mint a toll embereire, aki semmibül 1500—2000 frt vagy sokkal több jövedelemre emelkedik, ezen előny- és kényelemért duzzogás nélkül feláldozhatja jövedelme egy ötödét, mert az egészet az állam védnökségének köszönheti, a négyötöd is már kedvező állást biztosit.

A méltányosság, az eszély, a józan nemzetgazdászat azt követelte, hogy ezen adók 20 százalékra emeltessenek, a föld- és házadó 20-ra szállittassék le, ez esetben a személy- és kereseti adó emelkedik 13.900,000, a ház-

béradó alászáll 500,000, a földadó 11.600,000 frttal, ezáltal tehát nemcsak az igazságtalan adó száll alá, de még az államjövedelem is emelkedik 1.800,000 frttal, miáltal tehát nemcsak az igazságtalan teher könnyebbül, de a deficit is apad.

Nagy bűne volt ezen költségvetésnek az ugyanegy adónemek közti aránytalanság. A földadó egy alapon volt ugyan minden birtokra meghatározva, a catasteri bizottságok azomban a tekintély és pénz által megvesztegetve, igazságtalanul osztályoztak ; átlagban a parasztok ugyanegy minőségü földtül fizettek 2 frt 40 krt, a középbirtokosok 1 frt 50 krt, a főurak és főpapok 50 krtul 1 forintig. Ezt mindenki tudta, mert az adómennyiség nyilvános volt, a telekkönyvek a birtok területét mutatták, tehát legtöbbet fizettek azok, kiket az adó leginkább terhelt, legkevesebbet, kik legtöbb valóságos felesleggel birtak, nem az adó kiszabásánál alakult pedig ezen visszaélés, de részben és főleg az osztályozásnál, részben pedig azáltal, hogy az adó-ideiglen nem ösmerve a magyar gyepek nagy értékét, a gyeptöréseket 20 évre a legelő rovatába sorozta. Igazságtalan volt az Erdélyre alkalmazott kulcs, mely szerint Erdélyre csak 22 százalékot szabtak, Erdélynek gyengébb földje volt a magyar alföldnél, de semmivel sem rosszabb a felföldnél, távolabb feküdt a világpiaczoktul, mindezt azomban tekintetbe vették az osztályozásnál, ennélfogva földje alsó osztályokba soroztatott, a 7 perczent külömbözletet tehát semmi sem igazolta, a 7 perczent a többség politikai ajándéka volt. Igazságtalan volt a pesti és vidéki házadó közti 4 perczent külömbség, mert mindkettő jöve-

delem után fizetett, sőt inkább a vidéki háziur helyzete kedvezőbb volt, mert vidéken minden anyag kevesebbe került, a családfenntartás olcsóbb a pestinél, de különben ez mind mellékes körülmény, 1 frt jövedelem épen oly 1 frt Pesten, mint Ilyefalván, tehát egyenlő adóalap. A földbirtok közti egyenlőséget rögtönözve helyre nem lehetett volna állitani, de elvben ki kellett volna mondani, hogy az állam meggyőződve az adó egyenlőtlen felosztásárul, az egyenlőséget helyre fogja állitani és ki 1867. óta igazságtalanul terheltetett, a sértett félnek visszafizeti, ki azomban kevesebbet fizetett, az a hiányt az államnak kárpótolja. És ez gyorsan keresztül lett volna vihető, mert a jövedelem nem volt sem túlságos, sem alacsony, sok helyt helyesen is végrehajtatott, tehát csakis adófelülvizsgálati bizottságokat kellett volna felállitani és megengedni a felszólamlást az államnak és egyeseknek azon feltétel alatt, hogy az alapos ok nélkül reclamálók tartoznak a költséget fizetni, valamint azok is, kiknek birtoka a törvény kijátszásával becsültetett, ez esetben azok, kiknek birtoka helyesen becsültetett, nem reclamálnak, uj vizsgálat alá tehát több mint a terület harmada nem jött volna.

A fátyolozott hiányt el lehetett és el kellett volna kerülni. Ezen hiány tett 15.300,000 forintot, ha a földbirtok-, személykereseti, jövedelmi, házadó közt az egyenlőség helyreállitatik, maradt volna 14 millió; ezt meg lehetett volna szüntetni részben a kezelő személyzet alászállitásával, részben és pedig legalább felére lehetett volna szállitani az állambirtokok haszonbérbe adása, az erdők czélszerü kezelése, az érczbányák, vasművek, kő-

szénbányák eladása által, a hiánynak a fogyasztás közti felosztása által. Az állambirtok tett 500,000 holdat, ezért ezen időben átlag megadtak volna 4 millió haszonbért, ha az egész haszonbérbe adatik, 4 igazgató és néhány ügyész a kezelésre elegendő lett volna, ez 200,000-et, az adó 500,000-et igényelt, mit levonva marad tisztán 3.300,000; a regále 1.800,000-et, vagyis 5.100,000-et jövedelmezett, levonva 2066-ot, tehát marad nyeremény ül 3.000,000

A bányák eladhatók voltak 30 millióért, ennek kamatja 1.800,000, ebből levonva 325-öt	1.655,000
Az erdők tettek 4 millió holdat, ezek mindjárt első évben beadhattak volna 50-et	2.000,000
Összeg	6.655,000
Czélszerü takarékosság által csak 1.345,000 forintra számitva	1.345,000
Összeg	8.000,000
A magyar kormányt különlegesen illető mindennemü hátralékok tettek 44 milliót, ennek 6-os kamatja	2.640,000
A közös activákat ez időben 37 millióra számitották, ennek 5% kamatja 1.850,000, mibül Magyarországra esik	555,000
Összeg	11.195,000
Maradt volna tehát még hiány	2.805,000

Ezen hiányt részben pótolni lehetett volna a katonaváltság behozatalával, ez — tekintve a zsidók gazdagságát és puskapor-ellenszenvét — legalább behozott volna

egy milliót, fedezendő lett volna tehát még 1.800,000 forint.

Ezen hiányt legczélszerübb lett volna a föld-, személykereseti, házbér-, sör-, hus-, czukor-, dohány-, só-, bélyegilleték-adók közt felosztani (illetőleg a dohány és só árát ezzel emelni), esett volna pedig minden adó-forint után 2 százalék, minek megszüntetésére azomban a szivarnak darabonként fél krajczárali emelése is elegendő lett volna.

A költségvetésnek igen nagy hibája, hogy képzelt, a valóságban nem létező tételeket adóztat meg; a földadó határozottan a föld tiszta jövedelmére volt kivetve, a föld jövedelme csakis, mi a föld terhein felül marad, a bekeblezett adósság oly teher, mint bármi más kezelési költség, mert a jelzálogos hitelező lezároltatja kamatjai és tőkéje erejéig a termést, sőt bármily kis részét képviselte is az értéknek, a tőke vagy esedékes kamat rövid per utján elárvereltethette magát az egész birtokot; kézzel fogható számtani igazság az, hogy ha Péternek 1000 holdja 7000 forint jövedelemre volt becsülve és Pálé ugyanannyira, ha Péter Stinkelesznek 50,000 forinttal tartozván, neki 3000 forint kamatot fizetett, Pálnak pedig semmi adóssága sem volt, Péternek a valódi jövelme csak 4000-et, Pálé 7000-et tett, Pétert és Pált tehát egyenlően megadóztatni nem lehetett, és pedig annyival inkább nem, mert Stinkelesz 3000 forint kamatjáért, mely Péter birtokára volt betáblázva, az államnak jövedelmi adót fizetett, már pedig sem egy rókáról két bőrt nyuzni nem szabad, sem a képzelt jövedelemért tisztességes állam polgárait meg nem adóztathatja, a törvénykönyv a szinlett követelést csalásnak nevezi.

A rosz, kontár költségvetésnek méltó párja volt a pénzügyi eljárás is; a pénzügyminister az egyes adótörvényeket a költségvetés benyujtása előtt egyenkint beterjesztette és megszavaztatta, a képviselőház tehát az ország jövedelmei összegérül nem tájékozhatta magát, de feszélyezve, erőszakolva volt a tanácskozás már az által is, hogy a kiadások nem lévén az országgyülés elé terjesztve, nem tudta mennyit tesz az ország valódi szükséglete. Általában a költségvetés és viták, a pénzügyminister és kormány tehetetlensége- és álnokságának, a képviselőház éretlenségének szomoru képét tüntették fel. Az első pénzügyi javaslat egy édes és bóditó tárgyrul: a czukor és szeszes italok adója visszafizetésérül szól. A költségvetést a pénzügyminister ápril 16-án hosszu, eszme nélküli beszéddel nyujtotta be, beszéde két nagy valótlanságot tartalmaz, a költségvetést ugy tünteti fel, mint pénzügyi egyensulylyal birót, reformokrul beszél, melyre 1 év óta nem gondolt, az engedelmes ház a pénzügyi törvényeknek, illetőleg a jövedelmi tételeknek előleges tárgyalását elfogadta. Az egyes törvényjavaslatok vitáját némi előleges vita előzte meg, mi azomban a komoly viták torzképe volt, mert magasabb pénzügyi és nemzetgazdászati eszméket sem a képviselők, sem a ministerek nem hangoztattak, a rendszert elfogadta mindenik, nem mondta meg egyik sem, hogyan lehetne a tervezett leszállitás vagy elvetés által támadt ürt pótolni. Gróf Zichy Ferdinánd nem helyesli a rendszert, a ministernek kötelessége lett volna reformjavaslatokat beterjeszteni, volt ehhez ideje is; a reformoknál nem kell és nem szabad a saját tapasztalatokra várni, mert ha ezt teszszük, a mel-

lőzhetlen reform sokáig elhuzódhatik. Lónyay a reform szükségét elösmeri, a pénzügyi bizottságot ezért inditványozta, ennek a reform is feladata. Tisza nem helyesli ugyan a beterjesztett javaslatokat, de az országot kormányozni kell, tehát elfogadja. Legerősebb füst emelkedett a dohánynál, a nagy pipáju de kevés dohányu kezdetleges politikus urak a dohány-egyedáruságot nagy hévvel megtámadták, az ez által megszünendő milliók mimódoni helyettesitésérül bölcsen hallgattak, Tisza jövőre kivánta eltörültetni, valószinüleg azért, hogy a népszerü támadási tárgy megmaradjon, s mert maga is látta az egyedáruság czélszerüségét. A földadó nagysága ellen röviden, táblabirói modorban többen felszólaltak. Nyáry 1870. deczember végére kivánta a földadó leszállitásárul a reformokat a kormány által beterjesztetni. Lónyay elösmerte, hogy a földadó némely helyeken terhes és kijelenté, hogy a kormány valószinüleg már rövid idő mulva a földadó leszállitását fogja javasolni. Általában ezen törvényjavaslatoknál a támadás igen gyenge volt, magasabb nemzetgazdászati eszméket senki sem hangoztatott, a dohány- és só-monopoliumot támadták meg legerősebben, melyhez mindenki birtokarányiag járul, senkire sem terhes, mert a dohány fényüzési czikk, melyet mindenki nélkülözhet, a só nagyon olcsó, nagy mennyiségben csak a gazdagok használják, a kettő majd 20 milliót jövedelmezett, ha tehát nem léteznék, okvetlenül be kellett volna hozni. A földadó sulya ellen szónokoltak, de senki sem magyarázta meg, miért sulyos a földadó, nem fejtették ki, hogy a magyar földbirtokososztály adóján kivül mily nagy mérvben járul a többi

adónemekhez, nem világiták meg, hogy a földbirtokos osztály fennállása a magyar állam fennállásának létfeltétele, az ellenzék ellenkezett, mert az adó terhét a nép érezte, a dohánymonopolium eltörlése, a sóár leszállitása a választókra hatott, az ez elleni szónoklatok a népnek tetszettek, a kormány képtelenségét nem idézték elő, a kormányképes ellenzéknek, mellőztetvén, a kormány javaslatait meg kellett támadni.

A pénzügyi törvényjavaslatokat rögtön követe a véderő rendezésérüli törvényjavaslat vitája.

A véderőrüli törvényjavaslat nem volt önálló mű, de csak a közösügyi egyességnek alkalmazása és kifolyása. A kormányt és többséget tehát a szerződés, saját műve, feltétlenül kötötte, ennélfogva azt sem meg nem változtathatta, sem semminemü módositást el nem fogadhatott, mert ez az osztrákokkal kötött szövetség-, a királylyal kötött szerződésnek egyik alapfeltételét, jogi és logicai következményét képezte, a balközép lényeges módositását nem követelhette, mert alapját, a hadügyek közösségét elösmerte, fenntartotta ugyan a magyar hadsereg eszméjét, de azt javaslatában korlátlanul a király alá rendelte, a balközép ellenzéke tehát csakis politikai tüntetés volt; a szélső bal a 48-iki alapra helyezkedett, törpe kisebbséget képezett, ennélfogva ellenzéke csakis tiltakozás jellegével birt, miután 48. a sereg közösségét elfogadta, a törvényjavaslatot el nem vethette, csakis 48. szerinti módositását követelhette. Az európai hadügyi szervezet teljesen átalakult, a hadseregek óriásilag növekedtek. Oroszország hadserege 1.237,000 rendes és 229,000 rendetlen, de 1.460,000 harczosbul állt, roppant nagy határai vé-

delme, a belrend fenntartása azomban sokkal nagyobb haderőt igényelt, mint a három nagyhatalom. Poroszország 1.229,000 katonárul rendelkezett, Franciaország (papiroson) 1.350,000 harczossal birt. Austriának serege mind a három hatalmasság seregénél egy harmaddal kevesebb volt, mert sem honvédsége, sem mozgó nemzetőrsége, sem rendetlen csapatai nem voltak, az eddigi rendszere rossznak bizonyult, fegyverzete sem a porosz-, sem a francziáéval nem mérkőzhetett, a katonaság szelleme meglazult, a tisztikar önbizalmát a folytonos vereségek, a rossz fegyverzet miatt elvesztette, az egész hadsereget tehát ujonnan kellett alakitani. Magyar-osztrákország fejedelme a hóditás babérairul, a német-uralmi vágyakrul, olaszországi jogairul lemondott, békét akart, békét óhajtott birodalmának minden polgára, de a leggyengébb lévén, a hatalmaknak a lefegyverzést nem parancsolhatta. Európa külszine békés volt, de ki a politikát figyelemmel kisérte, ki a falu tornyánál tovább látott, tudta azt: hogy Poroszország Németországot egyesiteni akarja; hogy Napoleon uralma ingadozik, ennélfogva a francziák vakitására háborut kell kezdeni; hogy Oroszország Törökország felfalására folytonosan készül. A politikában a jog semmi, a hatalom minden, a gyengeség folytonos áldozat, s ha valamely hatalom gyenge, bármily békésen viseli is magát, a hatalmasak közös zsákmánya, mindezeknél fogva a sereget szervezni és a legnagyobb áldozattal is a hatalom nagyhatalmi magaslatára kell emelni és még jogi áldozatok árán is szervezni kell. Ez volt a magyar kormányférfiaknál a közjogilag halvány véderőtörvényjavaslat egyik fő indoka, meg-

alkudtak a politikai helyzettel, melynek megváltoztatására elég erővel nem birtak, megmentették azt, mit a király erős egyéni meggyőződésével szemben megmenthettek.

A véderőtörvény a védelmi erőt három részre osztotta:

1. A rendes császári királyi hadseregre.
2. A honvédségre vagyis magyar hadseregre.
3. Az országos népfelkelésre.

A magyar rendes katonaság tehát nem magyar hadsereg, csakis hadcsapat, mely a közösnek nevezett császári királyi hadseregnek kiegészitő részét képezte, a vezényelet és vezérlet a király jogaihoz tartozik. Vezényleti nyelvül nem mondatott ki a német, az országok errül nem rendelkeztek, a nyelv egységét nem határozták meg, a divó nyelv fenntartása, megváltoztatása, módositása tehát a király rendelkezésére hagyatott. Ez tehát kötés tárgya nem lévén, megváltoztatása a hadsereg magyar részére, vagyis a XII : 11. szerint a magyar hadsereg részére a magyar királytul és a magyar országgyüléstül függ.

A véderőrül szóló törvény nem mondja ki ugyan, hogy a magyar ujonczok a magyar ezredekbe, zászlóaljakba soroztassanak, de a régi törvények azon rendeletét, mely szerint a magyar katona csakis magyar ezredekbe sorozandó, érintetlenül hagyta, ennélfogva a magyar ujoncz a véderőtörvény és kiegyezés szerint sem sorozható idegen ezredekbe. Tiszteknek azomban idegenek is alkalmazhatók.

A 800,000-ben megállapitott létszám, a magyar és osztrák hadseregnek a magyar és osztrák ministertüli

függetlenitése, a király- és császárnak ugy Magyarország mint Austria ellenében óriási, az alkotmányosságot fenyegető hatalmat adott, mert a hadsereg a legmagasabb hadi számra lévén emelve, a császár és király a nemzetet mellőzheti. Igaz ugyan, hogy ez 10 év mulva a király és országgyülés közös megegyezésével megváltoztatható, 10 év azomban a nemzetek életében nagy idő. Kétségkivül, miután a magyar és osztrák állam katonai szövetséget kötött, meg kellett a kölcsönös katonai illetéket határozott időre és határozott mennyiségben állapitani, mert külömben megtörténhetett volna, hogy az osztrák érdekért folytatott háboruban Magyarország, a magyar érdekü háboruban Austria nem nevelte volna a szükségletnek megfelelőleg hadseregét, a közös fejedelem a segély mennyiségében biztos nem lévén, czélszerü politikát nem folytathatott volna, nem tudhatván mennyi erőrül rendelkezhetik. A sereg nagy számát nem a fejedelem hóditó katonásdi szenvedélye kivánta, de parancsolták ezt a világpolitikai viszonyok, a divó hadi szervezet és harczmodor. 49-ig kevesebb rendes hadsereget kivánt, mert sem az ágyu, sem a puska nem hordott annyira, mint ma, a csatákat főleg a szuronyroham döntötte el, ez nem gyakorlatot, de főleg bátorságot igényelt, a bátor magyar három hónap alatt kész katona lett; ma azomban a puska, az ágyu messzire hord, a puska-golyó hatalmasabb a szuronynál, mert mig a rohamos csapat az ellenséget megközelitheti, a jó lövő ellenség a rohamosok felét már lelőtte; hajdan az ágyu nem talált oly távolrul, mint ma, a csapatok kirendelt helyeiken megállottak, ma ha a tábornok gondatlan, a

messzire hordó ágyu tartalékát lövi össze; a katonának tehát ma a terület minden előnyeit fel kell használni, gyakran mozognia kell, nemcsak a vezénylő tábornoknak, de még a kapitánynak is gondolkozni kell, a katonaság tehát ma több edzést, gyakorlatot igényel, ma az ujoncz csakis ágyutöltelék. A sereg nagy számát, a szolgálat idejét tehát a hadászati és politikai viszonyoknál fogva kevesebbe megállapitani nem lehetett az állam biztonsága és politikai sulya veszélyeztetése nélkül, ez tehát a politikai kényszernek tett ideiglenes áldozat volt, a világkényszer ellen szónokolni igen, de győzni nem lehet.

A katona-váltságot ezen törvény világosan ugyan nem, de elvileg megszüntette, ez pénzügyi hiba volt, mert a katonaságtul csak az váltja meg magát, ki a hazáért nem lelkesedik, ki a fáradalmaktul irtózik, kinek a katonaszolgálat nagy anyagi áldozat, mindhárom tehát rossz katona, az ily egyén besorozása a hadseregre nem előny, mert az ily egyén kötelességét mindig ellenszenvvel teljesiti; mig ellenben az eddig divott 1500 frttal az állam szép jövedelmi forrással birt, mert sok oly alkatu ifju is megváltotta magát, akinek képessége kétséges volt. Czélszerütlen volt ez azért is, mert a tisztességes váltság eltörültetvén, a közönség csalás-, vesztegetéshez folyamodott. Vesztegető-intézet alakult Pesten a gazdagabbak számára, 1500 frtért a legerősebb Herkules is megmenekült, a vidéken a zsidók és parasztok 300 ftért is felmentettek, a vesztegetés ugyan el volt tiltva, de ezen tilalmat komolyan nem vették és ha a polgári hatóság beavatkozott, a pesti felülvizsgáló bizottság mindig

a katonaorvosnak adott igazat. Egy lelkiismeretes alispán megsokalta a csalást, 150 egyént felebbezett a központi felülvizsgáló hatósághoz, a bizottság kivétel nélkül helyeselte az orvos eljárását, az alispánt 280 frtban elmarasztották, ezután az alispán is elnémitotta lelkismeretét és nem zavarta a csalók működését. Az ország tehát elesett egy nagy jövedelmi forrástul és a kinek pénze volt, a törvényt kijátszotta.

A 800,000 katonábul Magyarországra 329,632 katona esett, a honvédség 80,000 = 409,000. Miután azomban a tényleges szolgálat csak három évig tart, sajátlag 98,000 ember vonatott el családjától, vagyis a tényleges szolgálatban álló sereg 98,000-bül áll, állt pedig a régi magyar sereg 60,000 emberbül, tehát 60 perczenttel nagyobbodott, mint 48. előtt, azóta pedig az európai viszonyok lényegesen változtak, mert a középszerü Poroszországbul nagy Németország lett, a török birodalom elgyengült és nem számitott, Oroszország hadseregét megkétszerezte. Ha Magyarország önálló, ily sőt nagyobb sereget kellett volna tartania, a tiszti vázt az esetben is fenn kell tartani, mert a mai hadászati viszonyoknál fogva a tisztet nem lehet sem az akadémiábul, sem az eke mellül, de még az altisztekbül sem nevezni, mert a tisztnek ma folytonosan tanulni és gyakorolni kell magát, hogy teljes képzettséggel birjon. Kétségkivül a magyar sereg sokba kerül, de nem azért, mert közös, de azért, mert a politikai viszonyok bonyolultak és aki a véderő leszállitását igéri, az vagy tudatlan vagy ámitó; igy marad még ez félszázadig, vagy talán tovább is, mert Németország teljes egysége sok

időt kiván, Törökország eltemetése évekig eltarthat. A Romanow-háznak, ha Törökországban csatát veszt, háborus politikát kell vinni, mert csak az oroszok nagyravágyó rajongása őrizheti meg részben a szabadelvüek-, részben a nihilistáktul. De különben is a politika olyan, mint az áprilisi időjárás, a legszebb idővel kelünk és viharban ebédelünk vagy viszont, egy fejedelem nagyravágyása, egy kegyencz vagy népszerü minister ostobasága kész az egész világot felforgatni, nagyravágyó fejedelem, ostoba minister pedig volt, van és lesz. Ezenkivül fenyegető felhő a socialismus, a pénz- és munkatőke közti harcz idő kérdése, mert a pénztőke kényurai a birtokost, de főleg a munkást kiméletnélkül sajtolják, a nép naponta szegényedik, de élni akar, e két elem közti véres harcz kikerülhetlen, a zsarolt nép türelmetlen, a pénzzsákok telhetetlenek, a kormányok részint elfogultak, részint a pénz embereinek teremtményei, ezen kérdés tehát békésen nem fog megoldatni, a kormányok az önelégtételt, a szenvedélyek tettleges harczát nem nézhetik összetett kézzel, kénytelenek lesznek tehát a rendet fegyverrel fenntartani. A proletariátus még csak titokban forrong, de kitörése csakis idő kérdése és soká fog tartani, mert a pénz bárói telhetetlenek, a nép jólét után vágyik, a nyomor naponta növekszik, ha tehát a világpolitika a kedvező fejlemények következtében teljesen békéssé alakul is, fel fogja váltani a socialis-kérdés és harcz, melynél a nagyszámu katonaság nem lesz mellőzhető, mert ezen harcz anarchiává fejlődhetnék, a fejetlenség, a szenvedélyek uralma pedig a társadalom, az országok sirja.

Előnyös ezen törvényben az önkéntes-rendszer, mert a szorgalma és tudománya után élő fiatalságra, a vagyonosabb birtokosra a három évi szolgálat nagy teher, mert iskoláját nem végezheti, gazdaságát elhanyagolja, az önkéntes azomban egy évi szolgálat után haza bocsájtatik, tiszti vizsgát tehet, tehát a közlegénység feszélyes kötelékébül kimenekül, a szolgálati egy év alatt nem sokat mulaszt és rendhez szokik, megtanul németül, mit eddig a fiatalság erősen mellőzött.

A honvédség a hadsereg második részét képezte, ez már kiválólag magyar sereg, mert a magyar honvédministertül függ, nyelve magyar, az országbul csak az országgyülés beleegyezésével kiküldhető, ezen sereg megalakitása alapjául szolgál az önálló magyar hadseregnek, hatalmat adott a ministeriumnak a támadható belmozgalmak megfékezésére. A sereg kezdetben 80,000-ben állapittatott meg, száma azomban nem volt kikötve, szaporitása tehát az ország- és királytul függ, tüzérsége, műszaki csapatai nincsenek, ezek felállitását azomban sem ezen törvény, sem a XII. törvényczikk nem tiltja.

A védelem harmadik részét a népfelkelés képezi. A népfelkelésrüli törvény azomban csak bohózat, mert önkéntesekbül, a pénzügyőrökbül, csendőrökbül áll. Miután azomban az ország fiatalsága 32 éves koráig katona és honvéd s a népfelkelés nem kötelező, a népfelkelésre senki sem fog vállalkozni, mert veszély esetében a korosztályokat is kilebb terjesztik, a lelkes rész nem megy a gyülevész csoportokba, de lesz honvéd, az idősb, a gazda honn marad; mert mindenik félti vagyonkáját, mert a nagy tömeg szegény, a megélhetés mindennapi honnlétet és mun-

kát igényel, nem fog fegyvert; mert gyakorlatlan, ennélfogva a rendes katonaságtul fél, az ágyutul remeg. 49-ben sem ért a népfelkelés semmit, pedig akkor a törvény parancsolta, kiindult kemény parancsokra, az urak vezették, de pálczával, bunkóssal, kaszával volt felfegyverezve, helyt állt mig a tarisznya ki nem fogyott, szétszéledt mihelyt lehetett, elszaladt mihelyt ellenséget látott; igy van ez azomban az egész világon, az emberek nem hősök és nem költők, sőt a költők és izgatók is többnyire csak biztos helyrül, tele gyomorral lelkesitenek, a veszélyben gyakran elbujnak, ha az ügy megbukik, a helyzet uraival és lelkiismeretökkel megalkudnak.

A véderőrüli törvényt a puritán hazafiak, a rajongók jogfeladásnak tekintették; kétségkivül történelmi és elméleti szempontbul tekintve az is, mert a régi, a szabad, önálló Magyarországnak önálló, hatalmas magyar hadseregc volt ezelőtt 340 esztendővel, az önálló hadsereg minden független államot megillet, a jelen törvényt azomban háromszázados szempontbul megitélni nem lehet, de megitélendő az utolsó jogi viszonyok, a legutolsó törvény után, mert amirül a nemzet lemondott, mit módositott, az közjogi erejét elvesztette, ennek javitása vivmány, ellenben jogtalan módositása, önkényes eltörlése jogfeladás. A hadügy terén utolsó törvényünk a 48-iki törvény, ehhez kell tehát a 67-iki véderőrül szóló törvényt mérni és azon tényleges állapothoz, melyben a hadügy 48-ban volt.

I.) Magyarország védereje III. Károlyig állt:

1. A nemességbül és katonáibul, mely felett az ország rendelkezett.

2. A király és királyné zászlóaljaibul, vagyis azon zsoldos csapatokbul, melyeket a király magyar királyi jövedelmeibül az ország, illetőleg maga a király tartott és tartani köteles volt, mert az ország védelmére magát a királyi hitlevél- és esküvel kötelezte. Ezen csapatokrul a király korlátlanul rendelkezett, tisztjeit az ország beavatkozása nélkül nevezte és az országon kivül is alkalmazhatta. Ezen csapatok zsoldosok voltak, midőn a hatalom a nemzet kezében volt, kiküldetésöket mindig követelte, midőn a király erősebb volt, bennmaradásukat megengedte.

II.) III. Károlytul 48-ig:

1. A nemességbül.

2. Az állandó katonaságbul, melynek létszámát időrül-időre az ország határozta meg, időrül-időre szabad ajánlat utján kiegészitette, a király-császár a tiszteket a magyar kormány beavatkozása nélkül nevezte, a császári ház czimerét használta zászlóul, róla általában feltétlenül rendelkezett, az országgyülés magyar, a király királyi seregnek tartotta; az utolsó században törvényeink már a császári katonaságnak az országbani elhelyezését sem tiltották.

III.) 48. szerint a véderő állott:

1. A nemzetőrségbül, melyrül a honvédelmi minister rendelkezett.

2. A népfelkelésbül, mely rendezve nem volt.

3. A rendes katonaságbul, vagyis a magyar hadseregbül. Magyar hadsereg 48-ig is volt, a mennyiben a magyar katonaság számát az országgyülés határozta meg és az ujonczokat időrül időre az országgyülés

állapitotta meg, a sereg tisztjeit azomban az osztrák hadügyminister nevezte ki, a katonaság a császárnak esküdött hűséget, a katonaságot a császár tetszése szerint helyezte el és alkalmazta, a vezénylet, a parancs, a hivatalos nyelv német volt. A magyar hadsereg műszaki csapatokkal nem birt, a seregnek magyar jellege már a tisztikarnál megszünt, mert a magyar ezredekbe honositási minősitvény nélkül idegenek is neveztettek, a seregnél különleges magyar tábornokok nem voltak. A magyar hadsereg tehát tényleg a császári hadseregnek szerves kiegészitő részét képezte.

A 48 : 6. ezt némileg megváltoztatta, rendelvén: „Ő Felsége a végrehajtó hatalmat ezentúl katonai s általában minden honvédelmi tárgyakban kizárólag csak a magyar ministerium által fogja gyakorolni.“

A 11. §. a ministerek közt elősorolja a honvédelmi ministert is.

Ezt megelőzőleg azomban a 8. §. ezt mondja: „A magyar hadseregnek az ország határain kivüli alkalmazását, nemkülömben a katonai hivatalokrai kinevezéseket, szinte ugy ő Felsége fogja a 13. §. szerint folyvást királyi személye körül leendő felelős magyar minister ellenjegyzése mellett elhatározni.“

A honvédelmi minister tehát nem volt hadügyminister, mert a tiszteket nem nevezte, a sereget nem mozgósitotta, tehát a hadügyminister valódi minősitvényével nem birt, a 48-iki törvény a magyar hadsereget nem szakitotta ki a császári királyi hadseregbül, az idegeneket a tisztikarbul nem zárta ki, a császári hadseregnek az országbuli kiküldését nem rendelte el,

nem hozta be a seregnél a magyar zászlót, nyelvet és alkotmányos esküt, megmaradt tehát minden a régi állapotban, de a király katonai ügyekben is csak felelős ministeriuma által rendelkezhetett.

A védtörvény szerint:

1. A nemzetőrséget a honvédség váltotta fel, a honvédség az önálló nemzeti haderő majdnem mindazon kellékeivel bir, mivel a nemzetőrség birt, mert a felelős honvédministertül függ, vezénylete magyar, a hazából csak rendkivüli esetben, az országgyülés beleegyezésével mozdittatik ki. A honvédség főleg a tisztikar alkotásában külömbözik, mert mig a honvédtiszteket őrnagyig a nemzetőrség választotta, ma az összes honvéd tisztikart a honvédminister nevezi. Ezen változás azomban csakis előnyös, a tisztikar választása a jelenlegi viszonyok közt tarthatatlan nevetséges intézmény lenne, a katonatisztnek ma nemcsak bátorsággal és értelmiséggel, de valódi szakképzettséggel kell birni, ma a legmüveltebb államférfinál, a legelső jogásznál, a leghiresebb orvosnál hadnagynak vagy kapitánynak alkalmasabb egy jól begyakorolt őrmester. A választás mellett a fegyelem lehetetlen, mert a nemzetőrséghez tisztnek a polgári kitünőségeket, a gazdagokat, a szájas ügyvédeket választják meg, ezek mint politikai és társadalmi tényezők, a társadalmi és közéletben megszokják társaik, a hatóságok, a kormány birálatát, ezt a katonasághoz magukkal viszik; a katonaságnál pedig a vak, a néma engedelmesség a siker egyik főfeltétele. A nemzetőrségnél hiányzik a katona másik nélkülözhetlen minősitvénye: a gyakorlat, a testi

edzettség; a nemzetőrséget sem testileg megedzeni, sem begyakorolni nem lehet, mert részben testalkata, részben koránál fogva nagyobb testi fáradtság elviselésére képtelen, részben oly egyénekbül áll, kik gazdaságuk, üzleteik, ügyleteik, hivataluk által naponta el vannak foglalva, hosszas gyakorlatokra tehát az egyén és ország anyagi érdekei kára nélkül be nem rendelhető, de különösen a lovasság képezése majdnem lehetetlen, mert a lovasságnál nemcsak a lovast, de a lovat is be kell gyakorolni; a jól begyakorlott számos lovasság a mi viszonyaink közt mellőzhetlen, mert az egyedüli ellenség, melylyel előbb-később meg kell mérkőznünk, az orosz; az orosznak számos és jó lovassága van és hogy Austria ellenében túlsulyt nyerjen, a magyar-osztrák birodalmat Magyarország rónáin fogja megtámadni, mert itt számos lovasságát sokkal inkább kifejtheti, mint a hegyes, erdős Austriában. A honvédség ellenben a legjobb katonai anyaggal bir, mert részben kiszolgált, részben erőteljes fiatalságbul áll, melyre a katonáskodás nem teher, a kiszolgált huszár kész lovas, alkalmas, kész altiszti anyaggal bir, az anyagi érdekek, a családi élet megzavarása nélkül összevonható, tényleg 100,000 honvéd többet ér 400,000 nemzetőrnél.

Magyarság tekintetében a honvédség jobb tényező a nemzetőrségnél, a nemzetőrség sok tekintetben fajjelleggel birt, mert némely megyékben tisztán egy faju és nyelvü nép lakik és a magyarság csakis szigetecskéket képez. Trencsén, Árva, Turócz, Liptó, Zólyom, Szepes, Sáros tisztán tót megyék, Erdély nagy része oláh me-

gyékbül állott, csak a kevés ur, a csekély értelmiség volt magyar, a kevert népességü megyékben a különböző nemzetiségek külön területeken laktak, a századok község szerint alakultak és a nemzetőrség természeténél fogva nem voltak összekeverhetők, olannyira nem, hogy azon vegyes megyékben, hol a lakosság túlnyomólag magyar, mint Pest-, Bihar-, Heves-, Borsodmegyében, tisztán tót és oláh nemzetőri századok is voltak, és pedig Biharban számosak. A honvédség ellenben nem község, de kerület szerint alakul, Magyarországban nincs oly kerület, melyben magyarok ne lennének, az értelmiség az egész országban magyar, az altisztek tehát ezekbül neveztettek, vagy az idegen faju, de magyarul beszélő más nyelvü nemzetiségekbül, de ezek már magyaroknak tekintendők, és pedig a magyarokbul kell neveztetni nem azért, mert a törvény a magyarokat kiváltságolja, de kell azért, mert a vezénylet nyelve magyar. Három kerület főhelye magyar, kettőé félmagyar, tehát a magyarság a köznéptül is ragad reájok. A lakosság $^{8}/_{14}$-ed része magyar lévén, a keverékben már a magyar elem számra is túlnyomó, a honvédség tehát sokkal olvasztóbb intézmény, mint a nemzetőrség.

A honvédséget a túlzók nem szeretik, mert a tisztikar szellemét németnek tekintik, az elnémetesedéstül féltik. Ez balhit, mi leginkább a honvédtiszteknek a közös tisztekkeli barátkozásábul, német társalgásukbul származik, egyik sem bizonyitja azomban a rossz szellemet, az osztrák hadsereg nem az, ami volt, az osztrák sereg meghalt, a mai hadsereg nem zsoldos sereg többé, de osztrák-magyar hadsereg ; az osztrák csapatok is függ-

nek tőlünk, mert az ő ügyeikrül is döntőleg intézkedik a magyar országgyülés a delegatio által, az osztrák hadsereg nem különleges osztrák ministertül függ, de a közös osztrák-magyar ministertül, ki épen ugy felelős a magyar, mint az osztrák delegatiónak. Az osztrák tisztek tehát a magyarnak pajtásai, fegyvertársai, a balsors, a politikai végzet összekötött bennünket, az eszély, a társadalmi illem tehát szivélyességet, baráti viszonyt ajánl. A német nyelv tudása műveltségi kellék, mit még ma sem nélkülözhet értelmes ember, mert irodalmunk épenséggel nincs oly magaslaton, hogy más nyelvet nélkülözhetnénk, megrovást, sőt megvetést csak azon magyar érdemel, ki magyarul nem tud, ilyen tiszt azomban alig lehet, mert még az osztrák tiszteknek is meg van rendelve a magyar nyelv tanulása; a német társalgás nem bün, de nevetséges gyengeség, mert ma már nem is divat, társaságban, közhelyeken ma már a nagy urak is magyarul beszélnek, Magyarországban a német nyelv csak a zsidóknál maradt meg, a német társalgás tehát a zsidók majmolása.

2. A kényszer-népfelkelést az önkéntes népfelkelés váltotta fel; az első kiczifrázott bohózat, a másik rongyos madárijesztő, az első a sajnálatra nem érdemes, a második oly semmi, mely birálatra sem méltó.

3. A honvédség nem magyar hadsereg, de a közös hadseregnek kiegészitő része, tehát az, ami azelőtt volt, mert a 48-iki törvény sem rendelt magyar hadügyministert, nem adott sem magyar zászlót, sem magyar vezényletet. Nem tiltotta el az idegen seregeknek magyarországbani elhelyezését, sem a magyarnak Austriában

tartását, ezt nem menti a régi törvényekre való hivatkozás sem, mert mint munkám előbbi köteteiben korszakonkint kifejtettem, ezek mind alkalmi, időleges rendelkezések voltak. A tiszteket az ő Felsége személye körüli minister ellenjegyzésével a király nevezte, ugyszintén a magyar katonaságnak az ország határain kivüli alkalmazását, csak ezen kétrendü intézkedés tartozott a magyar minister köréhez, csak ezért volt felelős az országnak; ezen minister a magyar kormány tagja volt és a ministerelnök előterjesztésére neveztetett a király által. A védtörvény szerint a közös hadügyminister kezel mindent, mi a hadügyre tartozik, lehet magyar is, mert osztrák minősége az egyességben kikötve nincs, a közös hadügyminister a magyar delegatiónak minden cselekményeért felelős, és pedig nemcsak a magyar hadsereg-, de az osztrák hadseregrüli intézkedéseiért, ezenkivül költségvetéseért felelős a magyar ministerium a magyar országgyülésnek is a XII : 40. szerint, mely ezt mondja:

„A közös költségvetés megállapitása leend a bizottságok feladata.

Ezen költségvetést a közös ministerium mind a két külön felelős ministerium befolyásával fogja készitteni, s ugy adja azt át mindenik bizottságnak külön.“

A magyar kormány jóváhagyása ugyan egész világosan kifejezve nincs, de a befolyás politikailag, közjogilag beleegyezést jelent, a hadügyi költségvetés tehát a magyar ministerium cselekménye is, mert jóváhagyásával készül, a hadi budget elvei- és indokaiért felelős is, vagyis felelős mindenért, mi költséget igényel. A pénz pedig a hadügyeknél is lényeges tényező, mert a fegyverzetet, ágyu-

kat, öltözéket csakis pénzzel lehetett beszerezni, pénz kell az erődítésekhez, pénz kell a mozgósításhoz, áthelyezésekhez, a tisztek szaporitása, fizetése emeléséhez, a rendes zsoldhoz, ruházathoz, vagyis a fegyelmi ügy, a kinevezések kivételével, a közös hadügyminister a magyar kormány beleegyezése nélkül semmirül sem rendelkezhetik és mindezen ügyekért a magyar kormány az országgyülésnek felelős és ha a többséget nem birja vagy elveszti, azokért is megbuktatható, minden egyéb ügyekért pedig felelős a delegatiónak, mely az országgyülés kifolyása. 48-ban az adót és ujonczokat az országgyülés szavazta meg, 67-ben az ujonczokat az országgyülés, az adót a delegatio szavazta meg, e tekintetben tehát 67. a 48-iki jogállás- és gyakorlaton nem változtatott, mert a delegatio az országgyülés kifolyása.

Mindent összevonva tehát 67. 48-tul következőkben különbözött:

48-ban a király személye melletti Bécsben lakó minister nevezte vakon a magyar sereg tisztjeit, a tőle nem függő ezredesek ajánlatára, kik tőle a kinevezés után többé nem függtek; az ő beleegyezésével lehetett a magyar sereget külföldre küldeni, a hadügyekrül a király-császár csakis felelős magyar ministeriuma által rendelkezhetett, a hadseregrül azomban, miután a sereg cs. k. hadsereg volt, miután hadügyministerünk nem volt, tényleg a császári királyi hadügyministertül függött, ki azomban a magyar ministeriumot nem mellőzhette.

67. szerint a tiszteket ugyan nem a magyar minister nevezi, de nem is osztrák, hanem közös, Bécsben lakó minister, ki nemcsak a tisztek kinevezéséért, de

minden cselekményeért felelős a magyar delegatiónak; ezen minister nem adhat ki egy fillért a magyar ministerium jóváhagyása nélkül, a pénzügyi részért pedig felelős a közös minister és az összes magyar kormány.

48-ban az ország rendelkezett a fegyelmetlen, majdnem fegyvertelen nemzetőrségrül, ma van 200,000 tökéletesen felfegyverzett, jól begyakorolt magyar honvédségünk, ma a hadügyekért felelős a közös minister és a magyar ministerium. Valjon ha 48-ban 80,000 honvédünk van, meg merte volna-e a reactio Magyarországot támadni? Kétségkivül nem, mert 80,000 honvéddel három hét alatt leverjük a reactiót, két hónap alatt Jellasichot nemcsak Horvátországbul, de a határvidékrül is kikergetjük. Ha erősek vagyunk, nem lesz forradalom, mert az országot a forradalom karjaiba az önvédelem vezette, az önvédelem kényszere pedig nem születik meg, mert a reactio belszövetségeseitül megfosztva, nem mert volna támadni, nem, mert ha a belellenséggel élet-halálharczot nem kell vivnunk, a békés érzületü országgyülés és ország a dinastia jogos védelmét nem tagadta volna meg.

Komolyan, szenvedély nélkül megmérve a 48-iki hadügyi helyzetet, a jelenlegi helyzet közt kevés a külömbség. Kétségkivül a jelenlegi helyzet nem kielégitő, mert sem nekünk, sem az osztrákoknak nincs nemzeti önálló hadserege, ez pedig a nemzeti önállás mellőzhetlen kelléke, erre kell tehát minden önérzetes nemzetnek és polgárnak törekedni, de ha 67. nem adta is meg az önállást, a honvédségi intézmény erre biztos kiindulási pontot alkotott; a lefolyt 18 év meggyőzte felséges királyunkat, hogy a nemzet kezébe adott fegyver a trónt

nem fenyegeti, hogy Magyarország szakadár vágyakat nem táplál. Midőn tehát gróf Andrássy Gyula a honvédség magyar szervezetét és kifejtését kivivta, hervadhatlan babérokat szerzett és a leendő önálló magyar hadseregnek alapját, lehetőségét alkotta meg. 67-ben a hadügyi szervezet az ország többségének nem tetszett, mert fájt az önállásruli ideiglenes lemondás, a királyt csak a szomoru tények után itéltük meg, nem ösmertük sem éles eszét, sem loyalitását, sem a magyar nemzet és alkotmány iránti őszinte jóakaratát, azt hittük tehát, hogy a kiegyezés nem őszinte, a bécsi várpalotában a reactio, a germanizálás szelleme még mindég kisért, a 18 éves uralom azomban bebizonyitotta az ellenkezőt és ma minden komoly hazafinak be kell örömmel ösmerni, hogy mi, a kétkedők, tévedtünk és a hivőknek volt igaza.

VI. FEJEZET.

Böszörményi elitéltetése. — A forradalmár emigránsok haza jönnek. — Klapka, Perczel a kormányhoz csatlakoznak. — Horváth Bódi fondorlata Kossuth számüzésére. — A kormány meghátrál. — A gyáva horvát egyesség. — A régi Magyarország szemben a régi horvát tartománynyal. — Az egyesség hiányai. — A nemzetiségi törvényjavaslat. — Miletics Szvetozár törvényjavaslata. — A nemzetiségi képviselők törvényjavaslata. — A pánszlávok kivánalmai. — A 69-iki költségvetési vita. — Az ellenzék a delegatióbul kilép. — Horváth Boldizsár a katonai bíróságokrul reactionarius javaslatot ád be. — Deák Ferencz visszavéteti.

68-ban fejeztetett be Böszörményi pöre. Böszörményi eleinte védelmezni akarta magát, később azomban a védelemről letett. Böszörményi rajongó, de becsületes, tiszta keblü hazafi volt, Kossuthot véghetetlenül tisztelte, a 49-iki hagyományokhoz szilárdul ragaszkodott, ösmerve a hangulatot, tudta azt, hogy az igazságügyminister minden áron el akarja itéltetni, azt hitte, hogy habár ügye igazságos, a kiegyezési mámorban a demagog ministernek sikerülni fog konczleső pajtásaibul oly esküttszéket alakitani, mely Hunyadi Jánost vagy Rákóczy Ferenczet is elitéli; mint jó hazafi, az alkotmányos Magyarországot nem akarta a reactio világában bemutatni, másrészt tudta, hogy ha védi magát, a kormány a távollevő Kossuthot is kiméletlenül meg fogja támadni, nem akart a Kossuth iránti tiszteletbül a nagy hazafi gyengéinek szellőztetésére alkalmat nyujtani, ennélfogva nem jelent meg, természetesen az esküttszék a meg nem jelenőt elitélte. Böszörményi már ekkor veszedelmes beteg volt, sorvadása nagy mérveket öltött, fenn járt ugyan, de az orvosok betegségét aggasztónak jelezték, a kormány kegyelmi kérvényét várva várta, a becsületes hazafi azomban a gyávaságot nem ismerte, megkezdte fogságát, de nem tölthette ki, mert néhány hónap mulva a börtönben elhalt. Irányi Horváthot mint Böszörményi hóhérát tüntette fel, embertelen eljárással vádolta, ezen vád

igazságtalan; börtöne nem volt fényes, de kényelmes, szabadon jártunk hozzá, nem volt bezárva, tisztességes őrizet mellett megengedték a kocsizást, a városerdő használatát, az olvasás- és élelmezésben nem feszélyezték. Kossuth a szélső balhoz közeledett, bejött előbb Simonyi Ernő, utánna Irányi, lassanként a többi számüzöttek is beszivárogtak, Klapka a kormánypárthoz csatlakozott Perczellel, a forradalmár Perczel hosszu beszédben dicsőitette magát, megtámadta Kossuthot és ajánlotta a közös hadsereget. Irányit Kossuth helytartónak küldte be, ily alakban mutatta be magát, a „Magyar Ujság“ szerkesztését átvette, a pártot és olvasó közönséget azomban doctrinair modora nem hóditá meg. Ez évben Madarász Vilmos és Asztalos democrata hadjáratot kezdtek az alföldön, amerikai modoruk azomban a kormánynak nem tetszett, mindkettőt elzárátták és hűtlenségi perbe fogták; mindkettő közönséges kalandor volt, erőszak nélkül is elhamvadtak volna, ugylátszik azomban, a kormány a széllel béllelt hólyagtul vagy megijedt vagy tüntetni akart és nem elégedve meg a két democratával, még 30 democrata polgárt elitéltetett 2—3 évre. Félegyházán a katonaság a szétoszlást megtagadó nép közé lőtt, egy ember elesett.

A Kossuth-cultus az alföldön nagyban mutatkozott, a követválasztásoknál, hol a kormány pénze és befolyása ellenében senki sem vállalkozott, felléptették Kossuthot és győzött; a kormányt Kossuth levelei, választási diadalai feszélyezték, nagyobbnak, veszedelmesebbnek hitték Kossuthot, mint valósággal volt,

féltek, hogy haza térve, csillogó szónoklatával a hiszékeny közönséget elragadja. A választások közeledtek, a párt főemberei Kossuthtul kerületeiket féltették, attul tartottak, hogy sok kerületben jelöltül lép fel, zászlója alatt a párt megalakul, a leköszönő helyett jelöltjét megválasztják. Kossuth az osztrák-magyar kormány hatalmi körén túl esett, az olasz kormány, király és nép kedvelte, de ha nem lett volna is népszerü, a fiatal Olaszország még az öreg Angliánál is, szabadabb volt, az osztrák bilincsek nyomai még látszottak, az osztrákot gyülölték, Olaszországban tehát a kormány Kossuthnak még kellemetlenséget sem csinálhatott. Kossuthot a vérkormány számüzte, ezen számüzetést a kormány érvényesnek nem tekinthette, mert alakilag törvénytelen volt, a ministerelnök képét hasonló alapon akaszták fel 49-ben, az országgyülés ezen itéleteket törvénytelennek mondta, megszüntetésüket követelte. Kossuth európai népszerüséggel birt, Magyarország ügyében a külföldön lelkesen és becsületesen fáradozott, a fátyolvetők kormánya és pártja, mely a muszkavezetőknek, Bach bérenczeinek, Haynau segédeinek nagyszerü nyugdijt szavazott meg, egyedül Kossuthot a 49-iki eseményekért perbe nem foghatta, módot kelle tehát találni Kossuth végleges elnémitására. A régi magyar háztartásban az ármány fizetett mestere a fiskális volt, ezen hagyományos szokásnál fogva, s mert a demagog a democratának legnagyobb ellensége, a reactiót legszebben tudja kiszinezni; a kormány Horváthot bizta meg Kossuth kifüstölésével, a találékony Boldizsár ur nem hiába birt

két oklevéllel, leleményes esze csakhamar kitalálta a mérget, mely Borgia módjára jel nélkül öl. Eszközül a honositási törvényt ajánlotta; honositási törvényünk nem volt, a galicziai zsidók nagyszámu bevonulása sokaknak nem tetszett, a honositási törvény tehát korszerü is volt. A törvényjavaslat az országbul 15 évig távol levőnek magyar polgári jogát eltörülte, Kossuth 18 évig volt távol, tehát polgári jogát hűtlenségi, felségsértési per és itélet nélkül ezen czikk nyomán elveszti, valóságos számüzött lesz minden zaj nélkül, tehát sem meg nem választhatják, sem a képviselőséget el nem fogadhatja. A Kossuth-ellenes irány álczázására ezen javaslat III : 31. §-a ugyan az uj honositást megengedi, de Kossuthnak lehetetlenné tette az I : 17. §., mely a honositandót következő esküre kötelezi: „Én N. N. a magyar szent korona alattvalójának felvétetvén, ugy a törvényes királynak, mint az alkotmánynak hűséget, a törvénynek pedig engedelmességet fogadok és honpolgári kötelességeimet szentül teljesiteni kötelezem.“

Az eskü a honositásnál felesleges, mert a honositott a honositás által az ország polgárává válik és minden más állam kötelékéről lemond, az ország törvényeit vallási fogadalom nélkül is köteles tisztelni, mert a törvény a törvénysértőt különleges fogadalom nélkül is megbünteti. Az eskünek csak a törvény végrehajtásánál van helye, ha a király, az országgyülés, a kormány, a hatóság az egyént a törvény végrehajtásával bizza meg, vagy általában fizetés- és hivatallal, méltósággal látja el; ezen esetben is azomban csakis

az elvállalt hivatalkörre, és pedig a hivatal tartamáig kötelező ez eskü. Az alattvalói eskü csak régi időben volt indokolt, midőn a terület urának a fejedelmet, a nemességet pedig a birtok feltételes haszonélvezőjének tekintették; Magyarországban azomban a magyar nemes, a városi polgár a fejedelemnek hűségi esküt nemesi vagy polgári minőségben soha sem tett le, mert birtokának ura volt, a törvény nemcsak az egyénnek, de a királynak is felette állt. Magyar fogalmak szerint felesleges az eskü azért is, mert a honositott a honositás által a hon polgáraival egyenlő jogokat nyert, egyenlővé lett, tehát tőle sem többet, sem kevesebbet követelni nem lehetett, a magyar honpolgár pedig sem a királynak, sem az alkotmánynak hűséget nem esküdött, tehát a honositottul sem lehetett ezt okszerüleg kivánni.

Ezen esküt bárki letehette Kossuthon kivül, — mert Magyarország alkotmányos királyság, ennélfogva ki kötelékébe lép, hűséggel is tartozik a királynak, mint alkotmánynak; Kossuth azomban az önálló Magyarország eszméjét képviselte 20 év óta, az osztrák szövetséget öngyilkosságnak jellemezte, az osztrák dinastia uralmát Magyarország önállásával összeférhetlennek nyilvánitotta; ha polgári jogaival élve, kegyelmi kérvény, eskü nélkül Magyarországba bejön, a képviselő-állást elfoglalja, szolgasággal, hittagadással senki sem vádolhatja; ha a törvény korlátai közt az országgyülésen, hirlapokban a kiegyezést megtámadja, ellenségei is csak azt mondhatták volna: törpe politikus, de következetes, becsületes hazafi; ellenben ha a királynak, az alkotmánynak (melynek sarkpontját a ki-

egyezés képezte) hűséget esküszik, ha hallgat, mindenki gyáva tehetetlennek, ha megtámadja, becstelen szószegőnek tekinti; Kossuth tehát, ha ezen törvény létesül, sem Magyarországba be nem jöhet, sem pártja nem jelölheti, mert megszünvén a választóképesség, jelölni sem lehetett volna.

Nem menti ezen eljárást a politikai kényszer sem, mert az országban az izgalom, a forradalmi vágyak megszüntek, az anyagiság, a tekintély, a nyugalom csillaga uralkodott; a forradalmi szellemet fokozni, tettekre vezérelni igen, de teremteni nem lehet, mint nem lehet esőt csinálni; Kossuth, ha az országgyülésbe belép, lángoló, virágos, szellemes szónoklatát megtapsolják, az öreg Deák éles logikájával a kápráztató csokrot szétszedi, a Cousa-szerződést bemutatják, szándéka kivihetlenségét, a forradalmi politika veszélyét bebizonyitják és a nagy többség leszavazza. Az utczai, a piaczi politika is elveszté hatását; a fiatalság 49-ben először a hazát akarta boldogitani, a 68-iki fiatalság első sorban saját jóllétét akarta hivatalok által megalapitani, az iró 48-ban a haza apostolának tartotta magát, 68-ban a hazát megalapitva hitte, a kormánytul függő gyümölcsök után esengett. A nép tisztelte Kossuthot, meghallgatja, megkoszoruzza Kossuthot, de a nagyobb rész másnap már elment volna az ellenfél tanyájára, a bor, a pálinka, a bankjegyek által meggyőzetve, a nagyzsebü ellenfélre szavaz; ki tehát a Kossuth-nimbuszt meg akarta semmisiteni, annak Kossuthot nem számüzni, de az országba kellett volna behozni.

A demagog minister gazda nélkül számitott, az ellenzéket ezen fátyol-világban vaknak hitte, azomban nagyban csalódott. A szélső bal és a Tisza-párt belátta, hogy az igazságminister kancsal mészáros, nem a galicziai göndör zsidókat kivánja visszatartani, de Kossuthot akarja agyonütni; a szélső bal tehát élet-halálra készült, a Tisza-párt nem egyezhetett be ezen prókátori furfangba, mert Kossuth számüzetése meggyalázta volna 48-at is, melyet Kossuth képviselt, melyet a Tisza-párt is zászlójára tüzött, de nem hagyhatta Kossuthot azért sem, mert nevét ők is felhasználták, sőt a párt sok másodrendü tagja hozzá kegyelettel ragaszkodott; az ellenzék tehát erős vitára készült, ezen vitában a kormány kényszerült volna szándékát bevallani, meg kellett volna tagadnia 48-at, melyért az ország 20 év óta ernyedetlenül küzdött, a vitából lesz világbotrány, mert az egész világ tudta azt, hogy 48-nak egyik főalkotója Kossuth volt, buta és hálátlan szinben tüntette volna fel azon férfiu számüzése, ki Magyarországot két világrészszel megismertette. A győzelem magában az országgyülésben sem volt biztos, mert Deák Ferencz a csalásokat, a méltatlanságot nem kedvelte, nem helyeslette a Kossuth politikáját, de becsülte tiszta hazafiságát, nem vágyott Kossuthot az országgyülésben látni, mert a szenvedélyek harczát nem kedvelte, de nem is félt tőle, mert hitte, hogy higgadt politikája Kossuth izgalmas politikájánál a hazára üdvösebb, a jog és igazság embere volt, 48-at nagyra becsülte, a 48-iki eseményeket Kossuth vezette, nem akarta tehát az érdemes hazafit számüzni. Deák

a kormányt mint saját gyermekeit szerette, nem foglalt volna tehát ellene álláspontot, de nem is támogatta volna, ha Deák hallgat, a kormánypárt nagy része falura megy hüsölni, mert e pártban Kossuthnak sok régi barátja volt, kik számüzetését árulásnak tartották volna; sokan 48. személyesitője számüzetése által 48-at nem akarták volna elitélni, sokan nem akarták volna a számüzetési határozatbani részvét által népszerüségükön ejtett csorbát czrecekkel fedezni. A kormány tehát látva a veszélyt, pihenni hagyta Boldizsár mester javaslatát, a mellőzhetlen horvát és nemzetiségi, a kedves vasuti kérdésekkel foglalkozott.

Hosszas vajudás után végre a horvát egyesség is megért, a bizottság az egyességet julius végén a ház elé terjesztette.

A horvát kérdés jogilag nem létezett, mert Horvátország Jellasich 48-iki lázadása előtt semmi önállással nem birt, Horvát- és Tótország Magyarország kiegészitő részét képezték, a szlavon megyék 48-ig, mint a többi magyarországi megyék, a magyar országgyülésre egyenkint és nem egyetemlegesen képviselőket küldtek, midőn László és Kálmán királyok Horvátországot Magyarországhoz csatolták, nem éltek a hóditó jogával, de a nemességet és népet a magyar nemesség és nép kedvezményeiben részesitették, a Dráva és Száva nem képezett határt, a horvát és szlavon királyság czimét czimeik közé bevették, mert a hosszu czim ez időben királyi divat volt. Időnként tartás fejében Horvátországot és Szlavóniát a trónörökösök- vagy királyi herczegeknek adták, mint máskor adták Erdélyt, vagy a Tiszán-

túli részt, de nem mint önálló tartományt. A területet főleg védelmi tekintetben a bánok alá helyezték, mint Erdélyt a vajda, a szörényi és machói bánságokat az illető bánok alá, a törvénykezés, adózás, általában minden a magyarországival egyenlően kezeltetett, a nemesség személyesen, vagy követei által jelent meg a magyar országgyülésen, időnként tartományi gyüléseket tartott a bán, mint tartott az erdélyi vajda, ezeknek hatásköre azomban főleg a nemesi hadi szolgálatrul hozott országgyülési rendelkezések alkalmazására terjedt s mint minden megyei gyülés, saját ügyeiben kérelmeket, felterjesztéseket intézhetett a királyhoz, szegényebb lévén Magyarországnál, a magyar országgyülés az adó és só tárgyában némi kedvezményekben is részesitette. A mohácsi csata után, a bán és püspök Ferdinánd pártján lévén, Ferdinándot királynak választotta a tartományi gyülés, midőn azomban a magyar országgyülésen is megválasztották, ezen választásra Ferdinánd semmi sulyt nem fektetett, a magyar országgyülés ezt csakis választási bohózatnak tekintette, megválasztotta nemcsak Magyarország, de Magyarország, Horvátország, Dalmatia, Jeruzsálem s a t. királyának és hitlevelében Magyarország területe és tartományai területi épségét biztositotta, ezen választásban horvát nemesek is részt vettek, bánoknak két magyart nevezett ki: Tahyt és Batthyányt, kiknek Horvátországban ekkor még egy talpalatnyi birtokuk sem volt, ha a horvátok Horvátország önállásárul legtávolabb ábrándoztak volna, a választáson sem meg nem jelennek, sem nem türik, hogy független államukba két magyar neveztessék bán-

nak. A leányági örökösödési törvényt III. Károly előlegesen a horvát tartományi gyüléssel is elfogadtatta, midőn azomban a magyar országgyülés ezt elfogadta és az örökösödési törvényben az örökösödést Magyar- és Horvátországban a leányágra ruházta és a nőág kihaltával a királyválasztási jogot fenntartotta, sem III. Károly, sem a horvát követek nem hivatkoztak ezen választásra, nem mondta a törvény azt, hogy a nőág kihalása után a királyválasztás jogát Magyarország külön és Horvátország is külön fogják gyakorolni, de határozottan kimondta a törvény, hogy Horvátország és Szlavonia a magyar királyság részét képezik és a nőág kihaltával Magyarország választ királyt és nem külön Magyarország és külön Horvátország, nincs egyetlen törvényünk sem, mely a horvátoknak biztositotta volna, hogy bánnak, zágrábi püspöknek, főispánoknak, várkapitányoknak horvátok neveztessenek. II. József Horvátországot Magyarországtul erőszakosan elszakitotta, midőn a törvényes király II. Lipót magyar király lett, a horvátok maguk legerősebben szorgalmazták Magyarországhozi visszacsatoltatásukat, a szlavon megyék egy szóval sem jelezték, hogy Horvátországhoz csatoltassanak. Midőn Napoleon Ferencz alatt Horvátországot elfoglalta és Napoleon bukásával Ferencz király uralma alá visszakerültek, a horvátok sem önálló államiságért, sem az Austriához csatoltatásért nem folyamodtak, de vágytak a régi magyar kötelék után. Az illirismust, melynek a horvát szakadár vágyakat ez időben nevezték, Metternich teremtette meg és pedig mesterségesen, az irodalom megvesztegetése, a zágrábi

püspök, a bán erőszakoskodása által, de ez gyökeret nem vert, mert midőn a magyar országgyülés a rakonczátlanok megfékezését komolyan követelve, a törvényes rend helyre állott, a szakadár párt a tartományi gyülésen is megbukott. 48-ban midőn a képviselőválasztást szabályozó V. törvényczikk megalakult, Horvátországnak 18 képviselőt adott, a szlavon megyék és Eszék városa nem kérték, hogy a nekik adott 9 képviselő a 18 horváthoz csatoltassék.

48-ban Jellasich kinevezése után, a magyar kormány ügyetlensége és gondatlansága miatt Jellasich Horvátországban a katonai uralmat állitotta fel s a golyó és kötél daczára, midőn a horvát támadó sereg a Dráva hidjára lépett, egy egyszerü őrmester azt kérdezé: „Miért akarjuk mi a magyarokat megtámadni, ők testvéreink és minket nem bántanak.“ Erre Jellasich azt felelé: „Ők nem a magyarok, de a magyar kormány ellen harczolnak, mely a magyar királyt elkergette, és ha ezt legyőzöm, ismét visszavonulok.“ A kérdés mutatja, hogy a folytonos izgatás, fenyegetés daczára a horvát nép a szakadás, sőt az önállás után sem vágyott, mert ha ez után vágyik, Jellasich nem a királylyal, de a függetlenség eszméjével áll elő. Magyarország összeomlása után már természetesen nem vágytak a közös iga után, de a romokbul az igért önállást kivánták megalkotni. Ez ugyan nem sikerült, mert Schwarzenberg, Bach, Schmerling a szabadság eszméjeért általában nem rajongtak, ők első sorban a legkonokabb elemet, a magyart akarták a fajgyülölet segélyével megbuktatni, miután ez részben a nemzetisé-

gek, főleg az oroszok segélyével sikerült, egyenlő igába akartak minden nemzetet szoritani és másodsorban germanizálni kivánták a birodalmat. A germanisatio tekintetében a szlávok még veszélyesebbekké válhattak volna a magyaroknál, mert 14 milliót tettek maguk a szlávok a szerbek nélkül, az oroszokra, az aldunai elvi orosz hűbéresekre támaszkodtak, megadták tehát jutalmul a horvátoknak az adó, a kötél előtti egyenlőséget, s mert a szláv értelmi proletariatust sem helyezték hivatalokba, mert szellemöktül féltek, a horvát-német mézeshetek nemcsak elmultak, de a szegény horvát menyecskét minden tekintetben koplaltatta, rugdalta a goromba osztrák férj. A rövid Jellasich-uralom azomban az uri, a függetlenségi vágyakat megalapitotta, a horvát proletariatus független akart lenni már csak azért is, hogy az egyéni jólét aranyalmáit a független horvát fárul leszedhesse; kacsintgattak tehát mindenfelé. Kossuth, Klapka, Teleky hasonlóul szövetségeseket kerestek mindenfelé, Magyarországot minden áron meg akarván menteni, jogos türelmetlenségökben az osztrákgyülölettül elvakitva, beleegyeztek Magyarország feldarabolásába is, a horvátoknak Horvátország állami függetlenségét feligérték, mit eddig még egy magyar sem ösmert el. Ezen igéret megszilárditotta az önállási vágyat. A 61-iki országgyülés ezen igéret által sarokba szoritva, hogy Erdélyt, a Bánátot megmenthesse, a horvátok államiságát elösmerte, a magyarok tehát maguk fujták fel a kis Horvátország állami vágyait, az elkényeztetett horvátok nagy követelésekkel álltak elő.

A 61-iki horvát országgyülés következő békepontokat ajánlott:

1. Horvát-, Tótország és Dalmáczia országgyülése (melyhez jogilag tartoznak még a Muraköz, Fiume városa, a 8 horvát és 3 tót határőrvidéki területek, a Quarnerói szigetek) kijelenti, hogy ezen országok és Magyarország között a törvényhozás-, közigazgatás-, törvénykezésre mindennemü törvényes viszonylat megszünt, Horvátországot azomban saját közjogán felül mindazon közjogok megilletik, melyek Magyarországot 47. végeig megillették.

2. Tekintve azomban a régi viszonyt, a kegyelmes királyi leirat felhivására kijelenti, miszerint tekintve a kölcsönös előnyt és szükségességet, kész Magyarországgal szorosabb összeköttetésbe lépni, ha Magyarország részérül ezen országnak függetlensége, önkormányzata, tényleges és reménybeli területe el fog ismertetni.

3. A közjogi egyenjoguságon alapuló kapcsolatnak bizonyos közügyek iránti közös törvényhozásra és ezek kormányzatára kell szoritkozni, melyek is kölcsönös egyesség utján lesznek meghatározandók.

4. A közigazgatás, közoktatás, vallás és törvénykezés és azokruli törvényhozás nem közös ügy.

5. Mihelyt a magyar országgyülés ezen alapot elfogadja, Horvátország egyezkedő küldöttséget választ és küld.

Ezen határozatot Horvátország októberben, tehát a magyar országgyülés eloszlatása után hozta. Sem Magyar- sem Horvátország gyülései egymást kölcsö-

nösen nem biztositották, a helyzet tehát közjogilag 48. óta nem változott, a 48-iki törvények hozatalában Horvátország is részt vett, tehát Horvátországot is kötelezte, Horvátország fellázadt és győzött, a lázadás azomban jogot nem ad, Magyarország tehát mihelyt hatalmát, önállását visszanyerte, Horvátországot jogosan megtámadhatja, Szlavoniát bekeblezheti, vagyis a 48-iki jogi és területi helyzetet visszaállithatja, sőt erre háborut is csak azon esetre kellett volna inditani, ha erővel ellentáll, mert Horvátország sem önálló, sem független nem volt, mert vivmányait a magyar király elkobozta és Horvátországot önkényesen kormányozta, országgyülése csak tartományi jogokat gyakorolt, kormánya a tartományi gyüléstül nem függött, törvényt nem hozott, az adót és katonát nem szavazta meg, a birákat és hivatalnokokat a király nevezte, a horvát függetlenség tehát csak ábránd, valóságos délibáb volt. Közjogilag tehát Magyarországnak azon hatalomtul kellett Horvátországot visszakövetelni, amely hatalom Horvátországban Magyarország jogait bitorolta és a horvátoknak tartományi és egyéni jogait elkobozta.

Tényleg azomban Magyarország királya Horvátországnak jogokat igért, e jogokat, bár eddigi cselekményei törvénytelenségét elösmerte, visszavonni nem akarta és az országgyülést a horvátokkali kiegyezésre hivta fel; az ügy állását tehát gyakorlatilag véve fel, Magyarországnak az egyezkedés terére kellett lépni. Az egyesség a hóditásnál, az erőszaknál czélszerübb, mert az erőszak tör, az egyesség pedig olvaszt. A ki-

egyezés Magyarországnak érdekében állt azért is, mert Horvát-Szlavonországot kizárólag horvátok és szerbek lakták, tehát a horvátok közt a magyarokkal rokonszenvező elem, melyre Magyarország biztosan támaszkodhatott volna, csak a kevés számu urakbul állt. A horvátok kis, de tömör testet képeztek, ha a horvátok ki nem elégittetnek, Horvátország a romboló, kifelé hajló nemzetiség központja, örökké égő tüzhelye marad, mely az orosz, szerb, montenegrói ármányok góczpontját képezi és Magyarországban a szlávok, szerbek elégületlenségét folytonosan szitja, kihatott volna ez az osztrák szláv tartományokra is, a belellenség, mely az orosz hűbéresek szomszédjában lakik, az orosztörök háboru esetében Magyarország és Austria cselekvési képességét megbénitotta volna. Horvátország magyarositása nem magyar érdek, mert ez csak erőszakkal, óriási pénzáldozatokkal volna elérhető, ha Magyarország ezt Horvátországban megkisérti, bizalmatlanságot támasztott volna a magyarországi másfaju nemzetiségekben; a méltányos kiegyezést tehát Magyarország érdeke is kivánta. Horvátországrul nem mondhattunk le, mert Magyarország tekintélyes részét képezi mind lakosság, mind terület tekintetében; mi kis állam vagyunk, a lemondás által gyenge európai tekintélyünk sülyed, külömben is minden állam gyáva, mely ősi területébül egy marok földet is elajándékoz; nem mondhattunk le, mert Magyarország nyerstermelő ország, terményeit kivitel által értékesitheti, Magyarországot tengeri kikötőjétül Horvátország zárja el; az erőszakos eljárást nem ajánlották a politikai viszo-

nyok, mert a seregek vezére a magyar király, ki egyszersmind horvát király is, alig feltételezhető tehát, hogy ha Magyarország a kiegyenlités lehető határáig el nem megy, belegyezett volna a horvát háboruba.

Horvátország Magyarországnak 600 év óta részét képezte, a horvátok becsületesen harczoltak közös érdekeinkért, a 48-iki lázadás nem a nemzet, de egyes nagyravágyók büne volt, a multak iránti kegyelet is tehát a feledést, a méltányos egyességet ajánlotta. Az egyesség azomban a horvátoknak még jobban érdekében állt mint nekünk, Horvátországban még mindég az önkény parancsolt, a német uralom csak a magyar egyesség után szünhetett meg, mert ha a magyar király a horvátoknak az önuralmat Magyarország beleegyezése nélkül átadja, miután Horvátország közjogilag Magyarország kiegészitő részét képezte, esküjét szegi meg és a magyar alkotmányt sérti meg, ennélfogva Horvátországnak királyi zár, vagyis német uralom alatt kellett volna maradni. Horvátország epedve vágyott a katonai határvidék után, ezt egymaga ki nem viheti, mert a bécsi katonai körök a határőrvidéki szervezetet imádták, Magyarország, ha a horvátok hátat forditanak, nem a bekeblezés, de magyar felsőség alatti önállás mellett működött volna és a polgárositást nem sürgeti. Horvátország szegény földmüvelő ország, az önállás költségei agyonnyomják, a fiumei vasut életfeltételét képezte, ha magában marad, ezen vasutat csak nagy áldozatokkal lett volna képes felépiteni, sőt addig, mig Magyarországgal viszonya el nem dől, általában fel sem épithette volna, mert bizonytalan állásu állam-

mal terhes szerződést senki sem köt. Az osztrákok támogatására nem számithattak, mert a hatalom az osztrákoknál volt, ezeket saját szlávjaik erősen szorongatták, az osztrákok ennélfogva a szlávokat nem kedvelték, a magyarok a politika mérlegén a horvátokat igen lenyomták, a horvátok tehát elszigetelve, egyedül állottak.

Magyarország helyzete a horvát ügyben 61. óta nagyban javult. 61-ben Schmerling vezette Austria kormányát, Schmerling ellenszenvezett Magyarországgal, irigyen nézte nagyobbodását, Horvátországot ellensulynak tekintette, Horvátországot pártolta, 67-ben Schmerling megbukott, a császár Magyarország önállását elösmerte, Magyarország az uj politika sulypontját képezte, anyagi tekintetben az engedmények legszélső határán is túlment, az osztrákok a szlávok elleni küzdelemben a magyarok erkölcsi segélyét nem nélkülözhették, a magyarok Bécsben népszerüek lettek, Beust ministerelnök Magyarországgal őszintén rokonszenvezett. A horvátok a németeknek nem kellettek, mert a nagy szláv elem ellenében nehéz volt helyzetök, ellenségeik számát tehát nem kivánták szaporitani. A provisorium a horvátok anyagi erejét megrongálta, az osztrák hivatalnokseregetet gyülölték, a magyar-párt megerősödött, az udvar szolgái, kik eddig vezényszóra kiabáltak Magyarország ellen, elhallgattak, maga Strossmayer, a nagyszáju diakovári püspök elcsendesedett. A 61-iki országgyülés azomban nagy hibát követett el, midőn Horvátország önálló államiságát elösmerte, mert ezt elösmervén, alku tárgyát csakis a szövetség feltételei képezheték.

Az országgyülések már 66. juniusban megválasztották küldöttségeiket, a magyar megválasztá: gróf Majlát Antalt, gróf Széchen Antalt, Szőgyény Lászlót, Jankovich Lászlót, Deák Ferenczet, gróf Andrássy Gyulát, br. Eötvös Józsefet, gróf Mikó Imrét, Csengeri Antalt, Siskovich Józsefet, Somsich Pált, Ghiczy Kálmánt; a horvátok megválasztották elnöknek Strossmayer püspököt, báró Kuslant, Csepulics, Klaics, Mrazovics, Perkovics, Prica, Racki, Smaics, Szubotics, Suhaj és Vranicsany országgyülési tagokat. Mindenik bizottság saját nyelvén mutatá be magát, — közös elnöknek megválasztották gróf Majlátot, a jegyzőkönyvet két nyelven vezették, 12-éig magán-értekezleteket tartottak. A két bizottság összejövén, egyezkedési alapul a horvát országgyülés 61-iki határozatát tüzte ki, melyet a magyar, miután ez Magyarország jogait megszüntnek nyilatkoztatta, Fiumét, sőt még a Muraközt is el akarta venni, alapul el nem fogadhatott. A horvátok erre kijelenték, hogy őket utasitások kötik, ennélfogva ujabb utasitások végett haza mennek.

Végre 68-ban sikerült az egyesség, és pedig a horvátok teljes diadalával, mert még Fiume felett sem határoztak, de Fiume ügyét későbbi határozatra utalták.

A bizottság következő egyességet terjesztett az országgyülés elé:

A magyar-horvát egyesség főpontjai.

1. A koronázás és királyi hitlevél közös.

2. Horvátország a XII., XIV., XV., XVI.-ot elfogadja.

3. Magyar- és Horvátország közt közös az udvartartás.

4. Közös az ujonczmegszavazás, védrendszer, a katonaság elhelyezése, élelmezése.

5. A horvátok saját ezredeikbe soroztatnak.

6. Közös az adórendszer, monopoliumok, államvagyon eladása, általában minden pénzügyi intézkedés.

7. A horvát állam földbirtoka azomban Horvátország beleegyezése nélkül el nem adható.

8. Közös a pénzrendszer, bankügy, az államadósságok, az ujabb adósságok kötése, a régiek convertálása.

9. Közös a kereskedelem, vasut, távirda, posta, hajózás, kikötők.

10. Minden közös ügyben a magyar ministerek rendelkeznek (amelyek t. i. Magyarországgal közösek).

11. Közös az iparügy, utlevél, idegenek feletti rendőrség, honositás, mindezeket azomban a horvátok hajtják végre.

12. A horvátok elösmerik, hogy a közös ügyek minden neméhez adóarányban tartoznának járulni, mely is következő:

Magyar	9	=	5.592,201.
Horvát	6	=	4.407,799.

Miután erre képtelenek, a horvát jövedelmekbül egy bizonyos összeg Horvátország belszükségletére levonatván, csak a maradvány fordittatik a közös költségekre.

10 évre a horvát belszükségletre évenkint 2.200,000 forint fog fordittatni, vagyis ennek fedezetére a jöve-

delem 45 százaléka, a közös költségekre 55 százalék lesz forditandó; ezen kivül a közösbül kivétetik és Horvátország rendelkezésére marad:

a) a bor- és hus-fogyasztás;

b) a határvám.

11. A horvát földtehermentesitést a horvátok maguk kezelik, szükség esetében Magyarország segélyezi.

12. A magyar pénzügyminister Zágrábban pénzügyigazgatóságot állit.

13. A horvátok az adóbehajtásban segédkeznek.

14. Ha a 45 százalék a szükségletet nem fedezi, a magyar kormány előlegez.

15. Ha 45-nél kevesebb a költség, a felesleg a közösre fizettetik.

16. Ha a közös kiadás 55-nél kevesebb, a felesleg a horvátoknak adatik.

17. A 67-ig terjedő adóhátralékbul 63 százalék horvát, 37 közös.

18. A magyar országgyülésre a horvát országgyülés 29 követet választ, utasitás nélkül emelkedik ezen szám lakosságaránylag:

a) ha a magyar változik;

b) ha Dalmáczia, a határőrség Horvátországhoz csatoltatik.

A főrendiházba kettőt küld, ezeken kivül meghivandók az egyházi és főrendi méltóságok, kik 48. előtt is üléssel és szavazattal birtak.

19. A horvát képviselők dijjai a közösbül fizettetnek.

20. A delegatióba horvátok a képviselők arányá-

nak megfelelő számban választatnak, vagyis 4 képviselő, egy főrend.

21. A magyar ministeriumba horvát, tárcza nélküli minister neveztetik, ki a ministeriümban szavazattal bir, a magyar országgyülésnek felelős.

21. A magyar kormány horvát területen a horváttal egyetértőleg járjon el, intézkedéseiben, amennyire ezt közegeivel nem végezheti, a horvát kormány és hatóságok teljes készséggel támogatják.

21. A magyar kormány a horvát ministeriumot és horvát közegeit lehetőleg horvátokbul nevezi.

22. Horvátország önkormányzat- és törvényhozással bir:

a) a beligazgatásban;

b) vallás- és közoktatásban;

c) igazságügy- és törvénykezésben.

23. A kormány élén a bán áll, kit a magyar minister ajánlatára és ellenjegyzése mellett a király nevez, a horvát országgyülésnek felelős, hatósága a katonaitul külön választatik, horvát bán katona nem lehet, tagja a felsőháznak.

24. Horvát-Szlavonországban a kormány, országgyülés, törvénykezés nyelve horvát.

24. Horvátország határain belül a közös közegek nyelve horvát.

25. A közös ministeriumnál horvát előterjesztések és beadványok horvát nyelven elfogadandók és ezekben a ministerium horvátul intézkedend.

26. A horvátok a közös országgyülésen horvátul beszélhetnek, a törvények horvát eredeti szövegben kiadandók.

27. A horvátok belügyeikben saját határaik közt saját szineiket és czimeröket használják.

28. A közös ügyek jelvénye a horvát-magyar czimer.

29. Közös ügyek tárgyalásánál a magyar országházra a horvát zászló is feltüzendő.

30. A pénzeken a horvát királyi czim is alkalmazandó.

31. Magyarország Horvátország területi épségét elösmeri, sürgetni fogja Dalmáczia és a horvát határőrség hozzácsatolását.

32. Horvát terület:

Fiume vármegye (Fiume városán kivül);

Zágráb, Varasd, Kőrös, Pozsega, Verőcze, Szerém megyék, a likkai, ottocsányi, szluini, első és második báni ezredek, varasd-kőrösi, varasd-szentgyörgyi, gradiskai, bródi, péterváradi ezredek és Dalmáczia.

Ezen javaslat az országgyülés által egészben elfogadtatott; Fiume városára ugyan kimondta, hogy magyar terület, de a két országgyülés közt még közös intézkedést, illetőleg tanácskozást tart fenn.

Ezen törvény számos hiánynyal bir, Magyarország gyávaságának és pazarlásának, Horvátország kapzsiságának fényes bizonyitéka.

Sérelmes és lealázó az állambirtok eladásárul szóló szakasz; ezen szakasz ugyanis közösnek mondja az államvagyont, de már a másik pontban külön horvát államvagyont ismer el; a magyar államvagyon eladásánál a horvátokat is feljogositja a tanácskozásbani

részvétre, a szavazásra, ellenben a horvát államvagyont már a közös országgyülés rendelkezése alul kiveszi, mert azt rendeli, hogy a közös országgyülés elrendelheti ugyan az eladást, de ez csak akkor érvényes, ha a horvát országgyülés megerősiti; ez nem vagyonközösség, nem jogegyenlőség, de Horvátországnak kiváltságolása, Magyarország fölé emelése, mi Magyarországot lealázza.

Magyarország érdekeit sértő pazar eljárás az adóruli rendelkezés. Magyarország Horvátország önállását elismeri, meghatározzák közösen az arányt, mely az Austriától elvállalt adósságok kamataibul, a hadsereg és honvédség költségeibül illeti; a magyar király egyszersmind horvát király is; Horvátország saját költségei fedezetére adót is vethet. Midőn ezt elmondják, Magyarország először is lemond a horvát hus- és borfogyasztási adórul, másodszor kötelezi magát arra, hogy Horvátországnak először 2.200,000 forintot ád a közösbül belszükségletére és csakis mi ezt fölözi, az szolgál közös kötelezettsége fedezetére, ha nem elegendő, akkor Magyarország pótolja, ha több, akkor Magyarország Horvátországnak kifizeti; és miután ez valósággal kevesebb, mert Horvátország brutto adója 60—66-ig átlagban csak 5.500,000 frtot tett és a közös költségekhezi járuléka 3.240,000 forint: mi fizetjük a horvát király udvartartását, a horvát ministert, a horvát országos képviselőket, mi tartunk postát, mi fizetjük a horvát vasutak kamathiányait, mi tartjuk a pénzügyőröket és az összes pénzügyi személyzetet és kötelesek vagyunk lehetőleg horvátokat alkalmazni, és mindezt elvállal-

tuk akkor, midőn saját kiadásainkat is kölcsönbül pótoljuk. Ezen rendelkezés erkölcsileg is káros azért, mert a horvát képviselőt Magyarország pénzügyi rendszere nem érdekli, mert bármennyi adósságot is csinál Magyarország, bármennyi katonát tart, bármily káros befektetéseket csinál, bármennyire emeli a hivatalnokok számát és fizetését, ez a horvát képviselőre közönyös, mert az ő szükséglete, védelmi költsége, adósságai kamatja fedezve van, őtet csak az adó érdekli, de valósággal az sem, mert már a földadó 68-ban oly magasra emeltetett, hogy azt ha Schmerling ülne is Buda várában, feljebb nem emelhetné, mert igy sem birja az ország; tőkepénzes pedig Horvátországban kevés van, tehát a tömeget ez sem sujthatja. A horvát képviselő tehát a magyar kormány született testőrsége, feladata saját magának, egyéni érdekeinek értékesitése és ezért még napidijjal is az ország látja el.

Nevetséges a közös adók behajtásárul szóló §.: „Horvátország kormánya és hatóságai a közjövedelmek biztositásában és behajtásában teljes készséggel támogatják a közös pénzügyi kormányzat közegeit, s pontosan teljesitik a közös országgyülésnek felelős pénzügyminister törvényes rendeleteit.“

Az adóeljárásnak három része van: az adó kivetése, a foglalás, az árverés; az elsőt az adóközegek végzik a kataszteri könyvek alapján, a személykereseti, jövedelmi adót az adóhatóságok, az illetékeket az illetékkiszabási hivatalok rójják ki; az egyenes adókivetés nehézség nélkül megy, a jövedelem- és személykereseti adó-kivetéseknél azomban már a hatóságok

őszinte segédlete mulhatlanul szükséges, mert ezek az egyéni viszonyokat legjobban ismerik; a foglalást az adóhivatal által kinevezett végrehajtó végzi a községi előljáróság segélyével; ezen eljárásnál már a községi előljáróság főtényező, mert ez ismeri az adózó vagyonát, az ő segélye és tekintélye nélkül a végrehajtó egy negyedóráig sem maradhatna meg a községben, mert az adóvégrehajtót még a rendes adófizető is gyülöli, az önkény kopójának tekinti; a lefoglalt tárgy részben a tulajdonosnál marad, részben a községházánál helyezik el; ha a község előljárósága nem őrködik, a tulajdonos a kezeinél maradt tárgyat eladja, a községnél elhelyezettet haza viszi; ha a község előljárósága nem felelős, az árverésnél összejátszik a tulajdonossal vagy zsidókkal, a lefoglalt tárgyat tizedrész áron más név alatt megveszi a tulajdonos vagy saját neve alatt a zsidó. Az adó rendes behajtásának tehát fő és mellőzhetlen feltétele a községi előljáróság függése és felelőssége; Magyarországban az előljáróság közvetve a belügyministertül függ, ez tehát a pénzügyminister felhivására a hanyag előljárókat megbüntetheti. Horvátországban a belügyminister a bán, de a bán a magyar kormánynak nem tagja, a magyar országgyülésnek nem felelős, de ha a bán loyalis, erélyes kormányzó is, miután a községek közvetlen nem tőle, de a helyhatóságoktul függenek, a helyhatóságokhoz csak dörgedelmes rendeleteket küldhet, a hátralékokon, sikkasztásokon nem segithet. Ezenfelül még a rendes adófizetők adójának befolyása is bizonytalan, mert a kis adót a községi pénztárba fizetik, a községi előljárók, ha

akarják, visszatarthatják, elsikkaszthatják, ez esetben a pénzügyi közegeknek ismét a megyék vagy szabad városok hatóságához kell folyamodni; a megyékre a közös adó behajtása közönyös, mert az ő szükségleteket a magyar pénzügyminister még akkor is köteles fedezni, midőn a magyar kormány Horvátországbul egy fillért sem vesz be.

Pénzügyekben az erkölcsi, a lovagias kötelezettség nem számit; midőn tehát az egyességet megkötötték, ki kellett volna mondani, hogy Horvátországban mindennemü mulasztások- és sikkasztásokért a községi előljárók, megyei tisztviselők minden vagyonukkal felelősek, a hűtelen tisztviselő a bán által felfüggesztendő és elmozditandó, a bán ez ügyekben felelős a magyar kormánynak és magyar országgyülésnek; ha 68-tul kezdve Horvátországnak egy évinél nagyobb hátraléka lesz, ezen hátralék a kikötött 2.200,000 frt törlesztésére átadatik. A közös ügyek kezelési rendszere a magyar-gyülölet legbiztosabb tényezője; az adót a nép sehol sem szereti, behajtja ezt a magyar hivatalnok, a horvát népszerüsége érdekében kezeit mosva, azt mondja: sajnállak barátom, ez nem horvát, de magyar adó, a magyarok parancsolnak, nekem be kell hajtani; ugyanezt mondja a katonárul is, az egyszerü paraszt nem tudja és nem tudhatja azt, hogy az adót a közös adósság, közös hadsereg, az árulók nyugdija teljesen felemészti és a bárgyu magyar nemcsak egy rézkrajczárt zsebébe nem tesz, de még ő fizeti saját magáébul a horvát királyt, a horvát ministert, horvát zászlót, nem tudja, hogy az ő kukoriczája, zsirja,

fája, bora azért drágább, mert Magyarország sajátjából tartja fenn vasutját, nem tudja, hogy a közös terheket képviselete önként elvállalta, nem tudja, hogy a magyar kormány buta nagylelküségbül szemet hunyt az ő termelési viszonyaira és ő aránylag kevesebb adót fizet, mint a magyarok. Az ügyetlen pénzügyi egyesség tehát béke helyett elszórta az elégületlenség magvát.

Határozatlan és hátrányos a báni kinevezésrül szóló szakasz, mert a horvát bánt ugyan a magyar ministerelnök előterjesztésére és ellenjegyzése mellett a király nevezi ki, de nincs kimondva, hogy a bán, ha kötelességét nem teljesiti, vagy alkalmatlan, el is mozditható; a bán tehát, ha a magyar kormánynyal ellenkezik, a magyar minister által jogilag el nem mozditható. Az alkotmányosság logicája szerint ugyan, ki valakit kinevez, ha az elmozdithatlanság biztositva nincs, el is bocsájthatja; egyesség-szervezéseknél azomban nem elég a logika, mert az emberek észjárása különböző, de határozottan ki kell jelelni a jogokat és kötelezettségeket. Ezen törvényben az elmozditás joga kimondva nem lévén, könnyen megtörténhetik, hogy mint Jellasich feltámad, az ország az uj bánt el nem ismeri és a horvátok által támogatott bán Magyarországgal nyiltan és konokul szembe száll.

Az igazságszolgáltatás-, a beligazgatásruli lemondás Magyarországnak nem ártott, midőn azomban lemondott, biztositani kellett volna magát Magyarország megtámadása ellen, meg kellett volna jelölni a támadás, a sértés eseteit, meg kellett volna szabni az izgatás büntetését;

e nélkül a kebelbarátság daczára Horvátországban Magyarország ellenségei fészket rakhatnak, bármely horvát suhancz Magyarországot, kormányát, intézményeit lepiszkolhatja, a magyar hivatalnokokat sárral dobálhatja és viszont, már pedig miután közös ügyeink vannak, miután az önállást Horvátországnak megadtuk, de bizonyos ügyekben közös kormányunk van, a méltányosság, az észszerüség azt követelte és követeli, hogy a társak egymást tiszteljék és semminemü támadásnak se adjanak menhelyet. Annyival inkább szükséges ez, mert Magyarország ilynemü támadásokat nem türhetvén, ha visszatorlást követel és nyer, ellenfelei ezt erőszaknak, hatalmaskodásnak keresztelik, az ilynemü elégtétel zajjal eszközölhető, ellenben ha a támadást a törvény tiltja, a rajongó vagy bérencz, ösmerve a következményeket, szenvedélyét mérsékli, a bán a tüntetést, támadást csirájában elfojthatja.

A közoktatási rendelkezést a horvátoktul elvonni nem lehetett, tekintve azomban a gyakori érintkezést, tekintve azt, hogy a magyar kormány a legjobb akarattal sem állithatja ki horvát hivatalkarát horvátokbul és a horvát, ha magyarul nem tud, Horvátországban megfeneklik, tekintve azt, hogy a törvényjavaslatok magyarul szerkesztetnek és magyarul tárgyaltatnak, ennélfogva a horvát képviselő véleményét csak magyarul érvényesitheti, a horvát érdek is tehát a magyar nyelv elsajátitásának lehetősége mellett szólt, ennélfogva a czéiszerüség és méltányosság azt követelte, hogy a zágrábi akadémián magyar, a pestin horvát tanszék állittassék fel.

Valóságos szennyfolt a Fiumérul szóló szakasz:

„Mindazon terület, mely jelenleg Buccari városával és kerületével együtt Fiume vármegyéhez tartozik, Fiume város és kerülete kivételével, amely város, kikötő és kerület a magyar koronához csatolt külön testet (separatum sacrae coronae adnexum corpus) képez, s amelynek mint ilyennek külön autonomiájára s erre vonatkozó törvényhozási és kormányzati viszonyaira nézve, Magyarország országgyülése s Horvát-, Szlavon- és Dalmátország országgyülése s Fiume városa közt küldöttségi tárgyalások utján, közös egyetértéssel lesz megállapodás eszközlendő.“

Fiume, mint az egyesség is mondja, a magyar koronához tartozott; ha Magyarországhoz tartozott, akkor e tárgyban semminemü közös egyetértés nem szükségeltetett, mert az érintkezést a törvény szabályozta, általában Magyarországnak csak azon esetben kellett volna érintkezni a horvátokkal, ha a horvát kormány Fiume jogait, illetőleg területét vagy annak egy részét elfoglalja vagy vámokkal veszi körül, lakosai jogait Horvátországban a kereskedelem- vagy anyagi ügyekben megsérti, ez esetben is azomban nem a magyar országgyülésnek kellett volna a horváttal érintkezni, de a magyar kormánynak a bánnal, mert a személy- és birtokjog védelme nem az országgyülések, de a kormányok feladata; a kormány és Deák megijedtek a horvátok üres zajától, féltették a kiegyezést, megalázták magukat, a horvát küldöttségnek a jövő országgyülési tárgyalások fenntartása által diadalmenetet készitettek.

Általában Deák és a kormány rongyos hazánkat kimeríthetlen kincsbányának tekintették, azt hivék, hogy

földünk aranykalászokat terem, Magyarország Európa éléstára, e hitben a milliókat nyilt marokkal ajándékozták, a kiegyezésekhez görcsösen ragaszkodtak, a többség nem gondolkozott, nem vették tekintetbe, hogy a kiegyezés épen olyan osztrák és horvát, mint magyar érdek. Fiumét Magyarországnak nem államférfiai szivóssága tartotta meg, de az osztatlan közvélemény, mely Fiume birtoklását Magyarország életfeltételének tartotta ; ez ellen nem mertek harczolni, azért maradt meg Fiume, különben ezt is feláldozták volna.

Az 1865—69. országgyülés harmadik fő művét a nemzetiségi törvény képezi. A nemzetiségi áramlatot a democratia, a jogegyenlőség győzelme teremtette. Európának egy nagy állama sem áll egy faju népbül, Angliában a britteket legyőzték a német szászok, a német szászokat meghóditották a franczia normannok, a normannok nyelvökbe szász szavakat fogadtak el, a szászok franczia szavakat, a két törzsnyelvbül megalakult egy közös nemzeti nyelv, az angol nyelv, megtermett az angol nemzetiség. Franczia országban a hóditó frankok elfogadták a müveltebb francziák nyelvét ; a később elhóditott német tartományok, a francziák hatalma, fénye és erőszakának meghódoltak, a nemzetiségi vágyak és jogkivánalmak a forradalom után sem támadhattak fel, de fajigényeit azért sem hangoztatta, mert a müveltek, a vagyonosbak francziául beszéltek és éreztek. A germánok midőn a német birodalmat megalapitották, nemcsak szolgákká tették a szlávokat, de öldösték és pusztitották, a szláv faj tehát csakis a mostani porosz tartományokban maradt fenn, hol még még ma is a nemesség tekintélyes

része szláv hangzásu nevekkel bir, a szlávok azomban politikai befolyással nem birtak, mert a nemesség, az udvarok, tehát a valódi hatalom német volt, a hatalom a németesitésre mindent elkövetett, lassankint tehát tökéletesen elnémetesedtek, midőn a democratia győzött, szláv követelésekkel nem állhattak elő, mert elnémetesedtek. A németek szlávirtó politikájának a csehek vitézsége ellentállt, a magyarok azomban a szláv birodalom egy részét meghóditván, a szlávok a két hatalmas nemzet, a német és magyar közt fenn nem állhatván, a német birodalom fennhatóságát elösmerték, de királyaikat maguk választották, a szláv nemzetiség tehát fennmaradt. A mohácsi csatában elesett utolsó szláv eredetü II. Lajos magyar király halála után Habsburg Ferdinándot, az elhalt király nőtestvérének férjét választották királyuknak, Ferdinánd és utódai Csehországot már Bécsbül kormányozták, a szlávok elnémetesitését, szabadságuk eltiprását tüzték czélul, hosszas nyilt és alattomos küzdelem után végre II. Ferdinánd a cseh nemességet a fehérhegyi csatában leverve, Csehország önállása megszünt, a cseh királyság csak geografiai fogalommá sülyedt, a Habsburg-ház ezen időtől fogva minden erőszakos és sima eszközöket felhasznált a jogarja alatti népek elnémetesitésére, teljesen czélt azomban nem érhetett, mert a német elem kevés volt, ennélfogva, bár igen haladt, 48-ban Galliczián kivül az osztrák örökös tartományok szláv népe 7 milliót, a német 8-at tett, a gallicziaikkal együtt pedig a szláv 4 millió többséget képezett, az osztrák birodalomban tehát a nemzetiségi eszme jogalappal és számsulylyal birt, az aldunai tartományok kisszámu, különböző faju népsé-

gekből álltak, egygyé nem olvadtak a fajkülömbség miatt, Magyarország nagy hatalmának egyesülve sem állhattak ellen, Magyarország fenhatóságát tehát elösmerték, a magyar nemzet és királyai a politikai kötelékct elegendőnek tarták, beolvasztási kisérleteket tehát még Mátyás alatt, már közvetlen a magyar király által uralt Boszniában sem tettek, a nemzetiségek tehát az Aldunánál teljes épségben fennmaradtak. A török Oláhországot, Szerbiát, Moldvát, Boszniát lassankint meghóditotta, a török azomban hűbéresekül fogadta, nemzetiségöket nemcsak a hűbéri államokban, de közvetlen területén sem akarta beolvasztani a bolgárokat, görögöket és szerbeket. Oroszország Törökországot fel akarta falni, jogosan idegen állam ügyeibe nem avatkozhatott, felkarolta tehát a nemzetiségi álláspontot, a helyzetet, a nemzetiségeket a török uralommal összeférhetlennek nyilvánitá, a szerbek, oláhok, montenegróiakban terjeszkedési vágyakat támasztott. Az aldunai kérdés nem volt sajátlag nemzetiségi kérdés, mert Törökország az oláhnak, szerbnek nemzetiségét elösmerte, de volt függetlenségi kérdés, mely a régi történelmi jogon alapult.

Magyarországban, midőn a magyarok az országot meghóditották, szlávok és oláhok laktak, — a magyar nemzet sem kényur, sem türelmetlen nem volt, a hóditott népeket tehát meghagyta, sőt beolvasztani sem akarta, a királyok hatalmok és az ipar érdekében németeket telepitettek, később beszállongtak a szerbek, számukat a magyar elem ellensulyozására, I. Lipót és III. Károly nagy mérvben szaporitotta, sőt a szerbeket nemzetnek czimezte, mit az ország el nem ösmert. A kirá-

lyok és a nemzet az idegen fajok beolvasztására soha semmit sem tettek, mert a külömböző fajok a magyarok főlényét elösmerték, hozzánk őszintén simultak, mert a nemzetet ezen időben a nemesség tette, ez pedig kizárólag magyar volt, de a magyar királyok alatt a magyarositást nagy mérvben alig is lehetett eszközölni, miután ezen vas időben az iskolák, a beolvasztás legfőbb tényezői hiányoztak, később a Habsburg-házi királyok, mint ezt munkám előbbi köteteiben előadtam, a magyar ellenében nemcsak mindent elkövettek, de herczeg Metternich a nemzetiségi izgatókat folytonosan pártolta. 1867-ben tehát 7½ millió magyarral szemben 7 millió idegen faju lakosság volt Magyarországban, tehát az idegen faju nemzetiségek létezését tagadni nem lehetett.

A nemzetiségi ügy nem világpolitikai ügy, mert ebben Franczia ország, Németország, Anglia, sőt ma már Olaszország sincs érdekelve, mert ezen államoknak határai a világpolitika által szabályozva vannak, melyen túl az egyensuly veszélyeztetése nélkül nem terjeszkedhetnek, csak Oroszországnak vannak vágyai, ezen vágyakkal azomban a nagyhatalmak ellenszenveznek, ez tehát a vegyes nemzetiségü országokra nem veszedelmes. A nagyra felfujt nemzetiségi ügy tehát nem világpolitikai, de kétségkivül igen fontos és kényes belügy. Élő politikai nemzetet jogától és czimétül megfosztani nem lehet, mert ez gyalázat, mit ember és nemzet egyiránt nem tür és nem türhet, a nemzetiségek mint külön önálló nemzetek csak a politikai és történelmi nemzet bukása, feloszlása után alakulhatnak, a nemzetek élete nem ábránd, nem bohózat, de rideg való, nemzetté csak azon faj vagy

lakosság alakulhat, mely önmaga meg tudja magát védeni, ez országot századok óta Magyarországnak hivták és hijják, politikai lételérül tehát semmi viszonyok közt le nem mondhat, de ez jogosan nem is követelhető, mert az ország többsége magyar, értelmisége magyar, a terület nagy része magyar kézen van. Nemzetek szövetségévé nem alakulhat, mert egy királya van, a többi nemzetiségek egyenkint kétheti háborut sem birnának kiállani, a magyar nemzetiségek nemzetté kikiáltása tehát még ábrándnak is nevetséges. A polgároknak azomban a nemzetiségökkel összekötött több olyan jogaik vannak, melyeket tisztelni kell és jogsértés nélkül tőlök megvonni nem lehet. Minden polgár jogosult saját nyelvét a községekben, megyegyülésen, polgári és bünvádi ügyekben használni, mindennemü vizsgálatok, kihallgatások a vádlott nyelvén tartandók, az itéletek a felek saját nyelvén is szerkesztendők, a törvények minden divó nyelvre leforditandók, minden okmány saját nyelven szerkesztendő, a népiskolákban a gyermekek saját nyelvökön tanitandók, a vallási ügyekbe az állam be nem avatkozhat, a községi iskolákat, papokat az állam nem lélek-, nem adó-aránylag, de a hiány, a polgárok tehetetlenségéhez mérve segélyezendő, a hivataloknál méltányos tekintettel kell lenni a nemzetiségekre, az akadémiákon, egyetemeken nemzetiségi tanszéket kell felállitani, tekintettel kell lenni a vidékek közlekedési eszközeire. Ha az állam ezeket megadja, megadta mindazt, mit a polgárok kivánhatnak, mit az állam egysége veszélyeztetése nélkül megadhat, a polgárok pedig az állam gyengitése nélkül többet nem követelhetnek.

A nemzetiségi ügy nagy változásokon ment keresztül. 1861-ben a szerbek és szláv izgatók még területekrül álmodoztak, a szláv izgatók azomban a mérlegben semmit sem nyomtak, mert a nép az egész felföldön magyar érzelmü volt. Az oláhokat, a szerbeket a szerb kormány sugalmazta, néhány haszontalan ügyvéd és pap vezette. Az oláhok legtisztesebben viselték magukat, a nemzetiségi izgatók az országgyülés elé három javaslatot adtak be, az elsőt Miletics, a karloviczi szerb congressus határzatát, mely Magyarországot fel akarta darabolni. A szlávoknak nem volt Dobránszkyn kivül más képviselőjök, tehát a turócz-szentmártoni zuggyülés még 1861-ben fogalmazta követeléseiket és ezt küldték be az országgyüléshez, ez is tót területet akart. A harmadik volt a 24 nemzetiségi képviselő törvényjavaslata, melyhez a congressus határozatát elejtvén, Miletics is csatlakozott, ezen javaslat, tekintve azt, hogy az alkudozó félnek, hogy kevesebbet érhessen el, többet kell kivánni, komoly, sőt mérsékelt ajánlat volt, mert területet nem követelt, de e helyett nemzetiségi megyéket és választó-területeket kivánt. A nemzetiségi képviselők tisztességesen viselték magukat a tanácskozásokban és türelemmel vártak. Helyzetök azomban kedvezőtlen volt, mert az országgyülés többsége és kormánya, mind Austriának, mind Horvátországnak nagy engedményeket adtak, ennek elfedésére nagy és dühös magyarokra kellett magukat az ország előtt játszani, a nemzetiségeket veszedelmes, ármányos szinben kellett feltüntetni, midőn egy jámbor nemzetiségi képviselő felszólalt, azt azonnal közös erővel nagy gorombán letorkolták, szavait félre magyarázták, ezen

divat megörökült és most is tart. Kedvezőtlen volt helyzetök, mert a derék magyar Csernovics Péter, a jeles fiatal Mochonyi Sándor kivételével képviselőik vagy ellenünk harczoltak, vagy az osztrákok alatt szolgáltak. Miletics lapjában folytonosan izgatott, magyarul nem tudott, beszédjeit más által lefordittatta és szórul szóra betanulta, előadása tehát kellemetlen volt, de bárkik lettek volna, bármint beszélnek, nem tetszettek volna, mert bünbakul szemeltettek ki.

Az 1861 karloviczi szerb congressus határozata.

(Mint saját inditványát beterjesztette Miletics 1867. január 21-én.)

I. Szerb vajdaság alakittassék :

1. Szerém megyébül,

2. alsó Bács megyébül,

3. a Bánságbul (Temesvárnak csak külvárosait követelték),

4. a pétervaradi, német, szerb bánsági ezredek, titeli zászlóaljbul.

II. A szerb vajdaság önálló beligazgatással bir. Közvetlenül a magyar kormánytul, a Szerémséget illetőleg a horvát kormánytul függ.

A közigazgatás élén a választott szerb vajda áll, választott szerb tanácsosai.

III. A szerb vajda a szerb congressus által szabadon választatik, a választási módozatot a szerb congressus határozza meg, a vajdát ő Felsége erősiti meg, fél évnél tovább betöltetlen nem maradhat, csak bebizonyitott vétségért elmozditható, nyugalomba csak a congressus bele-

egyezésével helyezhető, a magyar felsőház tagja, az állam fizeti.

IV. A szerb vajdaság autonomiáját területi gyülésén gyakorolja, melynek hatásköre:

1. A köztörvénynyel nem ellenkező szabályrendeleteket hoz, melyeket ő Felsége erősit meg.

2. A törvényeket kihirdeti.

3. Ellenőrzi a vajdaság politikai ügyeit.

4. A vajdaságra eső közadót kiveti, behajtja, átszolgáltatja.

5. A terület költségeit megállapitja és kiveti.

6. A vajdaságra eső ujonczilletéket kiveti.

7. Határoz a vajdaság belügyeiben.

8. A területi gyülést ő Felsége beleegyezésével a szerb patriarcha szervezi.

V. A szerb vajdaság a Bánátot és Bács megyét illetőleg Magyarországgal, Szerémet illetőleg Horvátországgal a törvényeket közösen hozza, a magyar országgyülésen collective lesz képviselve, képviselőit a területi szerb gyülés választja. Szerém megye képviseltetését a horvát országgyülés szabályozza.

VI. A szerb vajdaság közigazgatási, törvénykezési, a felsőbb hatóságokkali érintkezési nyelve szerb.

Hason állásu hatóságokkal a viszonosság elve alkalmazandó.

A községekkel a hatóság saját nyelvökön érintkezend.

Ügykezelési nyelvét minden község maga határozza meg.

A kérvények és panaszok a divó nyelven beadandók.

VII. Külön főispányok nem neveztetnek.

Az alsóbb közigazgatást és bíróságokat a szerb gyülés ő Felségével határozza meg.

VIII. A vajdaság részére külön feltörvényszék alakittatik, és pedig szerbekbül.

IX. Harmadfoku bíróság Bács- és Bánátra a pesti, Szerémre a horvát feltörvényszék.

X. Ezen bíróságokhoz szerbek alkalmazandók döntő szavazattal.

XI. Szerb patriarcha a karloviczi érsek, a magyar felsőházban a primás után ül.

XII. A szerb vajdaságnak saját czimere és zászlója van.

XIII. A vajdaság védszentje szent Sebők.

XIV. Ha a határőrvidék eltörültetik, beosztatik a vajdaságba, ez esetben a szerb képviselők és birák száma a magyar- és horvátországi feltörvényszékeken aránylag szaporitandó.

XV. Az egyházi, nevelési, alapitványi ügyekrül a királyi felügyelet fenntartása mellett a szerb nemzet intézkedend.

XVI. Ezen szerződés elfogadtatván, örökre kötelező.

XVII. A király a szerb vajdaság nagyvajdája.

Ezen javaslatot Miletics, maga maradván, elejtette és csatlakozott a 24 román és szerb képviselő javaslatához Dobránszky Adolffal.

A pánszlávok kivánalmai.

A pánszlávok képviselőt nem birtak Dobránszkyn kivül küldeni, kivánalmaikat Turócz-Szentmártonban fogalmazták még 1861. junius 7-én, főleg katholikus és lutheránus papokbul és ügyvédekbül álltak, egy magyar

is azomban hozzájok keveredett: Pongrácz Sándor vágbeszterczei plebános és esperes, köztök voltak Hurbán elcsapott pap ezredes, Daxner, Francis kötéltül menekült 48-iki reactionarius forradalmárok.

I. A szláv nemzeti egyediség a koronázási diplomában ösmertessék el.

II. Egy körvonalazott szláv nemzeti terület alakittassék a felföldön.

1. A szláv területen a hivatalos és közoktatási nyelv szláv legyen. Alakittassék szláv felső- és váltó-törvényszék, a semmitőszék- és kormánynál szlávok is alkalmaztassanak.

2. A magyar nyelvet diplomatikai nyelvnek elösmerik.

3. Az 1791 : 16., 1792 : 7., 1805 : 4., 1836 : 3., 1840 : 6., 1844 : 2., 1848 : 3., 16. littera e. eltörlendő.

4. Az országgyülés a törvényeket hiteles tót szövegben is adja ki.

5. A pesti egyetemen szláv nyelvi és irodalmi tanszék, a szláv területen országos költségen szláv jogi akadémia állittassék.

6. Irodalmi és nemzeti társulatokat alakithassanak.

7. Az idegen területen levő szlávok, a szláv területen lévő idegenek saját nyelvöket használhassák a községekben.

8. A felső táblánál a szlávok is képviseltessenek.

IV. A szláv nemzetiségek érdeke azonos a többi nemzetiségek érdekeivel.

Ezen emlékiratban, megjegyzendő, hogy bár minden felvidéki lakost tótnak keresztelnek, a felvidéki főurakat azomban már nem tekintik tótnak, pedig itt laktak a

gr. Forgáchok, Pálffyak, Csákyak, egy Apponyi, Desasse, Balassa, Czebrian, Andrássy, Révayak, Péchyek, Dessewffyek, Sztárayak, Klobusiczky, Szirmayak birtak, a Prónayak, ezen családok által tehát az ugynevezett tót aristocratia bőven volt képviselve, helyökre azomban ugylátszik a tót fiskálisok vágytak.

A nemzetiségi képviselők törvényjavaslata.

1. Magyarországban a területi épség, az államegység korlátai közt a magyarok, románok, szlovákok, oroszok, szerbek, németek, egyenjogu országos nemzeteknek ösmertetnek el. A magyar zászló mellett minden nemzet saját zászlóját használhatja.

2. Az egyes nemzetiségek képviselése lélekszám szerint meghatározandó, a vármegyék és választókerületek lehetőleg nemzetiségek szerint alakitandók.

3. A megye, kerület, község nyelve a többség nyelve, a gyülések tagjai azomban saját nyelvökön is beszélhetnek.

4. Minden nemzetiség aránylag legyen képviselve a felsőháznál, a központi, megyei, törvényszéki hivatalokban.

Az országos nyelv a többség nyelve, ez leend a törvényhozás, a kormány hivatalos nyelve, egyes osztályok határozatai a más nemzetiségü polgárok ügyeiben saját nyelvökön szerkesztendők. Az országgyülésen minden képviselő saját nyelvén beszélhet.

5. Az ország törvényei, a kormány rendeletei, az országos és nemzeti nyelvek szerint közlendők.

6. A megyék, kerületek, városok, fel és le saját

nyelvökön közlekednek és (az 5. pont kivételével) saját nyelvökön fogadnak mindennemü határozatokat és megbizásokat, saját nyelvökön közlekednek az egyenlő nyelvü hatóságokkal, ellenkező esetben a kormány nyelvét csatolják a magukéhoz. Ugyanez áll a községekre és előljáróikra.

7. A felek ügyeikben saját nyelvöket használják, a törvényszékek és hatóságok a felek nyelvén tárgyalnak, itélnek, határoznak.

8. A nemzeti oktatás az állam által arányosan segélyeztessék. A vallási oktatás a nemzeti congressuson szabályozandó.

9. A felső és népiskolák tanitási nyelve a nemzeti nyelv. A tanintézetek egyenlők, a kormánynyal és minden hatósággal saját nyelvökön érintkeznek.

10. Az országos egyetemnél nyelvi, irodalmi és jogi tanszékek állittassanak minden nemzetiség számára, más szakok számára is a magántanitás és a vizsgának a használt nyelveni letétele megengedtetik. Az állami közép- és felső iskoláknál a tanulók többségének nemzeti nyelve lesz a tanitási nyelv; a mely nemzetiségnek aránylagos tanintézete nincs, ilyenek országos költségen felállitandók.

11. Az 1., 2. §. az alkotmány alkatrészét képezik.

12. Ezen törvény a 2. §. kikerekitési rendelete előtt is életbe lép.

Beadatott tehát a nemzetiségi kérdésben két javaslat, a központi és a nemzetiségi törvényjavaslat; a vita megkezdése után Deák Ferencz harmadik javaslatot adott be,

melyet a többség tárgyalási alapul fogadott el. A viták higgadtan folytak, a nemzetiségi 26 képviselő kivételével a képviselőház Deák javaslatát pártolta, a szláv képviselők közül csak Dobránszky védte a nemzetiségi javaslatot, a szászok saját nemzeti kiváltságaikat hangoztatták, egyik javaslat mellett sem szavaztak, a szélső bal hallgatott, de e kérdésben — először és utóljára — Deákkal szavazott. A nemzetiségek, az általános tárgyálásnál inditványuk elvettetvén, kijelentették a nemzetiségi vitátuli visszavonulásukat, ez rossz politika volt, mert azt hiteté el, hogy a nemzetek diplomatikai elösmertetése, a megyék és kerületek nemzetiség szerinti alakitása és kikerekitése által, az ország feldarabolására törekednek.

Magyarország már egy és fél éve birt felelős kormánynyal, a kormány az összes igen nagy kormányzati személyzetet, a régi pénzügyi rendszert átvette, reformokrul nem gondolkozott, a törvény évi költségvetést, évi számadásokat rendelt és az országgyülés még szeptemberben sem vette tárgyalás alá a 68-iki költségvetést; 69-re pedig a kormány rendszeres költségvetést nem terjesztett a ház elé. A kormány első sorban a törvény őre, mert a többség megbizottja, tehát az ország vezére; a költségvetés elkészitése, midőn az adórendszer nem változik, egy hónapi munkát sem igényel, a ministernek csekély fáradságába kerül, mert minden ministerium kiadásait és bevételeit a ministerium minden szakosztálya a lefolyt hat hónap és a mult év eredményei szerint állitja össze és irányozza elő, a szakosztályok munkálatát egy tanácsos az államtitkárral állitja össze, a minister a budgettel különlegesen csakis akkor foglalkozik, midőn

uj állások vagy fizetésemelések ajánltatnak, csakis a pénzügyministerium költségvetése látszik nehezebbnek, mert hatásköre sokkal nagyobb mint valamennyi minisiteré, de ha ez nagyobb, személyzete is hasonlithatlanul számosabb mint a többi ministeriumoké; előirányzata elkészitésénél tehát csak a ministeri és államtitkári felülvizsgálat igényel több időt, de ez sem valami nagy munka, mert a sok tanácsos közt akadnak jelesek, kik az államtitkárnál több tehetséggel birnak, ennélfogva némely szakok előirányzatának megvizsgálására biztosan alkalmazhatók; a ministerek részérül tehát a nagy munkávali mentség, csakis ámitás és szédelgés volt. Deák vezérsége mellett a kormányt az országgyülési tanácskozások sem igen foglalták el, az osztályokrul az elnökök Deákot tudósitották, Deák jelen volt minden értekezleten, minden országos ülésen, harczolt érveivel, logikájával, tekintélyével; a ministerek a kiegyezésen kivül együttesen nem szólaltak fel, de mindenik csak saját szakmájánál, a politika sem vette tehát nagyon igénybe, a kormányzat nem volt kezdet, csak a régi rendszer folytatása háromszinü lobogó alatt, a hivatal-kar, a birák régi edzett osztrák bureaucratákbul álltak, kiket nem ők vezettek, de általok vezettettek. Az ellenzék zöme 60 éves hidegvérrel támadt, a szélsőbal némely tagja dorongolt csak, Madarász azomban modora és hangzatos szavai által a tiszteletet eljátszotta, Simonyi még ujoncz volt, a szélsőbal 14 vezérbül állt, a nemzetiségek elszigetelt ellenzéket képeztek, a közönség külügynököknek tekintette. A minister uraknak tehát a költségvetés elkészitésére bőségesen volt idejök; de az ünnepélyes tár-

gyalásra is volt elég idő, még ha október 15-én megkezdik is, mert a tárgyalásokat ki lehetett volna délutánra is terjeszteni, a délutáni tanácskozás a magyar országgyülésre nem volt terhes, mert a képviselők egy negyede mindig hiányzott, a 300 képviselő $^1/_{10}$-ede szólt az ügyekhez, a többi a folyosón sétált vagy a faldában pusztitott, ezen urak drága egészségét a szavazás fáradsága tehát meg nem rontja, ha pedig az olvasóterembe és faldába kártyaasztalokat állitanak fel, a délutáni tanácskozás még mulatságukat sem zavarja, a harmincz tényező pedig a haza javáért kötelességérzetbül teljesitette volna kötelességét; a felsőház kizárólag szavazógép volt, ő tehát nemcsak elegendő, de még felesleges idővel is rendelkezett. A költségvetés nem egyszerü számtani művelet, de az ország anyagi jólétének legfontosabb eszköze, mert az ország a költségvetésben rendelkezik az anyagi és értelmi erők fejlesztésérül, az ország védelmérül, a belrendrül, ez által állitja fel az egyensulyt az országos tényezők közt, a költségvetésbül győződhet meg hiányairul, ebbül birálhatja meg a kormány képességét, jóakaratát, becsületességét, a kormányzati rendszer czélszerüségét és hiányait; a költségvetésnél támadhatja meg az ellenzék a kormány politikáját és fejtheti ki rendszeresen saját tömör kormányzati elvét és rendszerét. A költségvetés tehát a törvényhozás legfontosabb cselekménye.

A költségvetés tárgyalása három fő alkatrészbül áll:

1. Az általános vitábul, melyben a képviselő az elveket és rendszert, a kormány képességét támadja vagy védi, megmondja mily rendszert óhajt, miért nincs vagy

van megelégedve a kormányzattal, mily reformokat kiván; ha a többség a költségvetést elveti, a kormánynak alkotmányos elvek szerint távozni kell.

2. A részletes vitából, melyet hasonlag általános előz meg, mely a szakminister rostája; ha a többség elveti a minister költségvetését, ha elveti kormányzatát és elvei iránt bizalmatlanságot fejez ki, tovább tisztességgel tárczáját nem viheti; ez azomban kivételes eset, csakis akkor történik, midőn a kormányban és pártban fondorkodnak, a ministerelnök politikai okokból nem meri az illető ministert lemondásra felszólitani, az egyes minister tárczáját nem teszi kormánykérdéssé. A részletes vitánál érvényesülhet a takarékossági politika a felesleges költségek törlése által, ez készíti elő az egyensulyt; a részletes vitánál becsületes képviselő érvényesitheti függetlenségét és hazafiságát, mert a rendelkezési alap kivételével, a részleteknél, miután ez nem rendszer, nem kormánykérdés, mindenki politikai kötelékei megsértése nélkül követheti meggyőződését, mert a felesleges törlése vagy szükséges tétel beiktatása, a rendszer javitása. A költségvetést a képviselőház csak akkor itélheti meg, ha egyidejüleg a kiadások elébe terjesztetnek, ez esetben, ha a hiányrul meggyőződik, levonásokat tesz és tehet a kezelési sőt más önálló kiadásokban is, az elodázhatókat elhalasztja, a fényüzést törli vagy mérsékli. A kiadások észszerüleg előbb tárgyalandók, mert a mellőzhetlen kiadásokat bárhonnan ki kell teremteni, de másrészrül az eszély azt parancsolja, hogy az állam ingyenélőket, csalókat ne tápláljon és minden-

ben a lehető legnagyobb takarékossággal járjon el. A könnyelmü, pazar, bárgyu országgyülés, mely az ország millióit könnyelmüen dobálta, a közösügyi egyesség megszülése által kimerült, a rendes költségvetésre és általa az ország ügyei megösmerésére nem vágyott; Deákot gyermekei, a felelős ministerek szemlélete elkábitotta és lemondatott a valódi költségvetés, a pénzügyek komoly tárgyalásárul; szeptember 20-iki inditványában 1868-ra a részletes tárgyalást mellőztetni ajánlván, 1869-re az együttes kimutatást, az általános vitát mellőzvén, lemondott a komoly vitárul és a ministereknek korlátlan fölhatalmazást adott és ezen lemondást a ház közlelkesedéssel elfogadta. Urasan nyargalva ment a tárgyalás, mellőztetett az általános vita, a bizalmi kérdés.

Tett a rendes kiadás . .	151,867.090	
A rendkivüli	33,641.200	185,508.290
A rendes bevétel	147,539.600	
A rendkivüli	25,241.206	172,780.806
Hiány		12,727.484
Ezen hiány következőleg rendeltetett fedeztetni:		
a) Az északi vaspálya által az államnak adott kötvényekbül	2,418.900	
1867-iki adó-hátralékok	1,908.599	
b) A dijak, bélyegek, illeték-hátralékok fedezete mellett kibocsájt. kincstári kamatozó jegyek .	8,400.000	12,727.499

Ezen költségvetés sem volt azomban valódi, mert a vasuti kölcsön kamatait mellőzi, már pedig ebbül 30 millió részint vasutak, részint a deficzit fedezetére fordittatott, ez semmit sem jövedelmezett, mert még a vasutak a forgalomnak nem adattak át, tehát csak az elköltött 30 millió kamatja agióval együtt tett 2,500.000 forintot, vagyis a valódi deficzit 15,227.499, valósággal még valamivel a mult évinél több; nevelési czélokra 710,000 forintot szavaztak meg, ez nagy haladás volt, mert az embernevelés közeledett a lónevelés költségeihez. Az államföldbirtok a regálekon felül 400,000, az erdőségek 500,000 forintot jövedelmeztek; az 1868-ikinál azért látszik a bevétel és kiadás nagyobbnak, mert 1868-ra a pénzügyminister fél tiszta budgetet terjesztett be, a kiadásoket levonta, a 1869-ikiben pedig már ezt mellőzte.

Az 1869-iki költségvetés tehát tökéletes mása volt az 1868-ikinak, ugyanannyi volt majdnem hiánya, a hiányt csak részben vallotta be, a fedezetet képzelt bevételekre utalta, a hiány erőszakos eltitkolása káros befolyást gyakorolt a közvéleményre. Az ország nem ösmervén a hiányt, merészen lovagolt a tehetetlenség örvénye felé, könnyelmüen pazarolt haszontalanságokra.

A Tisza-ellenzék tagjaibul a többség többeket a delegatióba beválasztott, a választottak azomban azon ürügy alatt, hogy a delegationalis intézmény megsértetett, leköszöntek, a valódi ok azomban nem a sértés volt, nem az illetőknek a delegatio elleni ellenszenve, de részben az ellenzéki kerületeknek delegatióellenes

közhangulata, részben a szélsőbalnak Kossuth-tali egyesülése, a szélsőbal most már a Tisza-párttal határozottan szakitott, a Tisza-pártot a kiegyezés álczás barátai színében tüntette fel, a Tisza-párt tehát a delegatióbuli kilépés által a hiszékeny nép előtt azt akarta bebizonyitani, hogy a tudatlanok által képzelt 48-hoz még ragaszkodik és ezen tüntetés sok helyt sikerült is. Ezen lemondást elméletileg jogi szempontbul helyeselni nem lehet, mert a delegatio törvénynyé vált, a törvényt tisztelni kell, a törvény megváltoztatását csak törvény utján szabad és lehet eszközölni. A politika azomban ármányos mesterség, a nép és vezetői közti érintkezés sokban hasonlit a kéjencz udvarlásához; mig czélt nem ér a kéjencz, a kedves nőnek házasságot, örök hűséget igér, midőn azomban a virágot letörte, igéreteit mindenképen magyarázza. Erős ellenszenvet gerjesztett Horváth Boldizsárnak a katonai bíróságok behozatalároli törvényjavaslata, ez 20—30 évig majdnem minden polgárt katonai bíróság alá helyezett volna, az ellenzék erősen megtámadta, az öreg Deák megsokalta a nagy szolgaságot és a demagog minister remekét visszavette.

Túlságos szolgaságot jelez a közös nyugdijakrul szólló törvény, mely a közös nyugdijakbul huszonhárom százalékot elvállalt. Ezen teher bennünket egyáltalában nem illetett, mert Magyarország önállását nem csak a régi alaptörvények és az uralkodó házzal kötött régibb szerződések, de maga a király is elösmerte, Magyarország saját adójából fizette hadseregét és hivatalnokait, Magyarországot tehát sem a hadsereg, sem a közös hivatalnokok, sőt általában még saját hivatalnokai nyugdija

sem kötelezte az 1848-iki törvényben megállapitott nyugdijakon kivül már azért sem, mert Magyarország soha nyugdijtörvényt nem hozott. Nem lehetett ezt a méltányosság alapján sem követelni, mert a viszonyok Magyarország és Austria közt teljesen különböztek, Ausztriában ugyanis mindenkit az állam fizetett, Magyarországban ellenben a közigazgatás, közlekedés, közbiztonság és nagyrészben az igazságszolgáltatás költségeit is a megyék és városok fizették, a magyar hadseregben csak huszár tábornok volt, ellenben a gyalog tábornokok már osztrák tábornokoknak tekintettek, a magyar tisztek egy része magyar honvédek lettek, kötéllel és béklyóval elégittettek ki, a többiek osztrák tisztekké alakultak, Austria érdekeit szolgálták, Austriának kellett tehát őket fizetni is. Nem indokolja ezt az sem, hogy Austria a nyugdijalapot elköltvén, ezen kötelezettség adósági alakot öltött és e czimen Magyarország mint közös adósági tőkéhez köteles járulni, ez Magyarországra nézve nem áll, mert az egyességben határozottan ki van mondva, mennyi meghatározott milliókkal járul évenkint a kamatokhoz, ki van mondva, hogy ez soha sem egy fillérrel több, sem egy fillérrel kevesebb nem lehet, ez világosan minden ujabb alkut és követelést kizárt. Ez tehát Magyarország részérül csakis ajándék volt; a nagyur a szegénynek, a hatalmas állam a tehetetlennek ajándékozhat, mert magát meg nem rontja, a szegényt, a tehetetlent meg boldogitja és lekötelezi; ha azomban a szegény ajándékozza a gazdagot, a gyenge a hatalmast, ez által magának árt, mert feleslegessel nem birva, a szükséges-, a mellőzhetlentül

fosztja meg magát, a gazdag az ajándékot megköszöni, de a nagyzó koldust kineveti. Az osztrákok gazdagok, mi szegények voltunk, mert sem saját szükségletünket nem birtuk fizetni, sem a kölcsönt Magyarországbul kiállitani nem tudtuk. De sértette ez a nemzet önérzetét is, mert az egyenrangu és hatalmu ellenfélnek meg lehet bocsájtani, az eszközt, a korbácsot azonban megcsókolni, aranykeretbe foglalni nem szabad, mert ez egyén- és államnál egyiránt gyávaság, ezen nyugdijazottak pedig a mi korbácsaink, a reactio 17 éves inasai voltak, ezeknek kényelmet szereztünk, mig a vitéz honvédség maradványai az országban koldultak, az idegen korbácsot megcsókoltuk, a nemes kardot eldobtuk.

Nyáry Pál összeférhetlenségi javaslatot nyujtott be, mely a kormányhivatalnokok, birák képviselővé választhatását eltörli. Az eszme kétségkivül helyes, mert a képviselőnek függetlennek kell lenni a kormánytul, függetlenül kell rendelkezni idejérül, az országnak nem szabad oly hivatalnokokat és birákat türni, kik kötelességöket teljesiteni képtelenek, mert a hivatal ma nem méltóság, de kötelesség, nem tápintézet, de mellőzhetlen napi foglalkozás. Kétségkivüli tény az, hogy a ki valakitül fizetést huz, előmenelt vár, az annak lekötelezettje, a kormánynak a hivatalnoktul a politikában is engedelmességet kell követelni, mert a kormányrul feltételezni kell, hogy nem csak kormányozni kiván, de elveit is érvényesiteni akarja, nem türheti tehát, hogy alárendeltjei elvei ellen küzdjenek. Kétségkivüli tény az is, hogy egy ember egy időben két helyen nem le-

het, ha a hivatalszobában ül, ez időben nem teljesitheti képviselői kötelességeit, viszont ha az ország házában foglalkozik, nem végezheti hivatalát. Az inditvány azomban roszszul volt fogalmazva és szük körben forgott, mert ezen kérvényben nem azt kell kimondani, hogy a biró vagy hivatalnok meg nem választható, mert ez az egyéni jogot sérti, és ha valaki összeférhetlen helyzetet foglal el, errül, ha a képviselőséget többre becsüli, lemondhat, mert nem azért meg nem választható, mert a hivatal erkölcsi hiány, de azért, mert a kettős hivatal az államra káros. Ugy kellett volna tehát fogalmazni, hogy ha a hivatalnok vagy biró képviselővé választatik, köteles hivatalárul leköszönni, ha képviselő akar maradni; nem volt kifejtve, mert a megyei hivatalnok, a tanár, lelkész szintén ez alá tartozik, mert kettős kötelességet egy időben nem teljesithet; ide tartoznak az állami bérlők, az állammal anyagi összeköttetésben álló vállalkozók, vasuti és kormánybiztosok és minden magánhivatalnokok. Mindezt néhány sorral ki lehetett volna pótolni, Deák Ferencz az eszme jogosságát és czélszerüségét elösmerte, de arra utalt, hogy ez igen fontos lévén, bővebb megfontolást igényel, tekintve tehát azt, hogy az országgyülés csak két nappal rendelkezik, el nem intézhető. Az ellenzék nem erősködött és Nyáry állása is kényes volt, mert ő maga pestmegyei alispány és három társa pestmegyei tisztviselők voltak, ugy látszik, hogy az inditvány csak kormányellenes választási röppentyü volt, mert ha a szándék komoly, miután az eszme már rég megért, már egy esztendővel előbb felhozták volna. Eltemették tehát

több évre, csak Nyáryra volt kellemetlen, mert Pestmegyében alkalmazták, Nyáry mint országgyülési inditványozó, a megyénél nem ellenezhette, és le kellett mondania az alispányságrul.

VII. FEJEZET.

Horváth Boldizsár perrend-guillotinja.

Austriában a német doctorok az uzsoratörvényt eltiltották, a demagog igazságügyér tehát, ki az osztrákokat az igazságügy mestereinek tartotta, részint azért, hogy az osztrákok iránti alázatát ujolag kimutassa, főleg azért, hogy a nemesség ellen, melyet gyülölt, halálos döfést intézzen, az uzsoratörvény eltörlését inditványozta, a bölcs ház ellenmondás nélkül elfogadta, pedig a képviselő urak közül alig volt 30, ki legalább 10 percent barátságos kamatot ne fizetett volna, a nyeglék azomban gazdag, rendezett viszonyuakra játszották magukat, nem ellenezték, a butákkal elhitették, hogy ha uzsoratörvény nem lesz, a kamatláb 8 percentre leszáll, a gyávák és haszonlesők, vasuti biztosságokra és vállalatoknáli zsiros konczokra leselkedtek, mindez az uzsorásoktul függött, gyenge, képzelt önérdekektül elvakitva, a demagog minister trójai lovát örömmel huzták be a magyar földbirtok várába. Kétségkivül a pénz áruczikk, elméletileg véve, az állam tulajdona értékesitésében senkit sem akadályozhat, az uzsorás az adóst, a kölcsönre nem kényszeriti, a társadalom egyik osztályának a másik felett kiváltságot adni nem lehet, de elméletileg véve, a méreg minden neme is tulajdon, a döghus tulajdon, a cholerás ruha tulajdon, a hölgy és férfi testének minden része tulajdona, a kövezet, az utcza minden városi lakosnak, a hang minden embernek tulajdona, a taknyos ló, a játékbarlang tulajdon;

de azért mérget, cholerás ruhát, döghust nem szabad árulni, az ember testét tetszése szerint nem értékesitheti, az utczán, templomban a zajongás tilos, a taknyos lovat nem szabad használni, a szerencsejáték tilos, — vagyis az államnak mindenki érdeke felett őrködni kell, és mindent el kell tiltani, mi egyik polgárnak a másik felett jogtalan, erkölcstelen előnyt ád. A keresztyén vallás egy időben még a rendes kamatot is kárhoztatta és a törvény szent István óta az uzsorát bünös cselekménynek tekintette, a kamatszabályozás tehát százados jog, melyet az állam a gyengék védelmére az erősek ellenében használt; a meghatározott kamatláb a pénztulajdon értékesitését nem akadályozza, mert a tőkepénzes pénzét máshova is elhelyezheti, valamint ő az adóst a kölcsönre nem kényszeriti, ugy az adós sem kényszeritheti a hitelezőt a kölcsönadásra, tehát a kamat meghatározása a tulajdonjogot nem sérti, csak feltételesen korlátozza. Ha Magyarországban 1868-ig uzsoratörvény nem létezik, azt 1868-ban be kellett volna hozni, mert az országban a pénz kevés volt, a hitel hiányzott, az uzsorások a földbirtokost rendkivül szivattyuzták, a kamatláb 12—60 közt lebegett, az államkölcsönök, állampapirosok 8 százalékot jövedelmeztek, az adó nagy volt, az állam a földbirtokost nem segélyezte, a kereslet és kinálat közt az egyensuly hiányozván, az uzsorának nőni kellett, mi valósággal igen nagy mérvben be is következett, mert e törvény után 7-en kezdődött és 1200-ig emelkedett a betáblázott kamat.

A földbirtok teljes megbuktatására behozta az uj perrendet, ez ugyan csak másolat, mert a szabadelvü-

ség zászlósa nem birt eszmékkel, leforditotta tehát az osztrák perrendet, mely viszonyainkkal ellenkezett és legjobb eszköz volt a demagogia czéljaira.

Ezen törvény részrehajló, igazságtalan, esztelen. Igazságtalan ezen törvényben a biróküldésrüli 58. §., mert ez nem csak azon esetekben rendeli el a rendes biró- vagy bíróságnak helyettesitését, melyben mint egyén, rokon, mint gyám és gondnok érdekelve van, mint szakértő, tanu, előadó működött, az ellenfelek egyikével ellenséges vagy peres viszonyban áll, de megengedi a ministernek más fontos okoknál is a biróküldést.

Ezen szakasz a törvény, a jog megsértése, mert nem jelzi mi a fontos ok, de az ok mérlegelését kizárólag az igazságministerre bizza, a minister által gyakorlott delegatió már maga a ministert a törvény fölé helyezi, mert kénye szerint nevezheti a delegatust. Kétségkivül, ha a törvényszék vagy elnöke érdekelt, nem itélhet, de ezen esetben a helyettesitést nem szabad a ministerre bizni, mert ő nem felelős biró, de ki kellene mondani, hogy a helyettesités a dunai kerületekbe a tiszaiakbul, a tiszaiakba a dunaiakbul eszközöltessék, és pedig a birák nevei vettessenek egy serlegbe és a helyettesek nevei a felek és közönség jelenlétében huzassanak ki a serlegbül.

A „más okbul“ biró vagy bíróság küldésének az igazságügyministerrei átruházása a ministert bárddal ruházta fel; mert a minister pénzért, barátságért, boszu- és önkénybül az ügyet, az ok szabatosan meghatározva nem lévén, rendes bíróságától elveheti, a biráskodást egészben tőle, vagy a párttól, a perlekedő

féltül függő vagy megvesztegethető törvényszékre ruházhatja át. Elméletileg ugyan nem szabad sem a törvényszék, sem a biró megvesztegethetőségét, alázatát feltételezni, az élet azomban az elméletet megczáfolja, mert a biró sem különös, a tömegbül kimagasló erénypéldány, de nálunk, mint máshol, meghajlik a pénz, a hatalom előtt; a birák és birószágok elmebeli képessége, műveltsége külömböző, a helybeli biró, ki a pert nem csak az ügyvéd sokszor megvett, sokszor homályos periratаibul ismeri, de arrul saját, gyakran egyéni ösmeretekkel bir, a felek jellemét, a családi és társadalmi viszonyokat ösmeri, ha érdekelve nincs, mindig alkalmasabb a minister által kinevezett biró- vagy birószágnál. A minister megtámadható és felelős minden cselekményeért, a felelősség azomban ez esetben ábránd, mert a minister az itéletért nem felelős, a birákra alkalmazott nyomás be nem bizonyitható, a törvény a birószüldés eseteit nem határozza meg, a ministert tehát a birószüldésért sikeresen megtámadni nem lehet. Valóban csodálkozni kell, hogy a fiskális, a szabadságérzetet fitogtató ministernek, Deák Ferencz a jogbarát, ily nagy jogot hogy áldozhatott fel.

Hátrányos a II. czim 68. §., ez a kereset kijavitását csak az ellenbeszéd előterjesztéseig engedi meg, — ezen törvény, ha a fél saját magát képviselhetné, ha az ügyvéd hibája-, árulásáért anyagilag keresetre vonathatnék, helyes lenne, mert a felperesnek a keresetlevélre van elég ideje, kötelessége keresetét illőleg felszerelni. Igazságtalan azomban ezen törvény a jelenlegi perviszonyok közt, mert a perlekedő fél törvény

szerint személyesen nem perlekedhetik, a keresetlevelet nem maga, de az ügyvéd szerkeszti, a törvényt nem tudó fél a hiányokrul csak az ellenbeszédbül győződhetik meg, mert valódilag az ellenfél a kereset gyengéit ebben tárja fel, ezen törvény tehát a tudatlan vagy hanyag, tehát mindkét esetben bünös ügyvéd helyett sujtja az ártatlan felperest. A törvénynek mindenesetre, amennyire lehet, akadályozni kell a per mesterséges huzását, az okszerüség tehát azt parancsolja, hogy ha a fél hiányrul értesül, a félnek joga legyen más ügyvédet vallani és a hibát kiigazittatni, az ügyvéd pedig az okozott hiányért pénzbirságban marasztaltassék el.

A közönségre óriási terhet ró, az ügyvédeknek jogtalan kiváltságot ad a III. fejezet 85. §-ának 6. pontja, mely rendes perekben a feleket kizárólag ügyvéd általi képviseletre szoritja, mert a törvénytudománynak nem egyedüli mértéke az ügyvédi oklevél; a törvénytudomány az iskolán kivül olvasás által is elsajátitható; ki a törvényt nem tudja, védelme előadása-, fogalmazására elegendő értelmi képességel nem bir, az törvény nélkül is ügyvédhez folyamodik; az adósági perekben, melyek a perek nagy részét képezik, a törvénytudomány teljesen felesleges, mert a perek kizárólag a kölcsön mennyisége, a kölcsön felvétele, a fizetési határidők körül forognak; azt minden adós tudja, mennyi összeget vett kölcsön, mikori fizetésre kötelezte magát. Az ügyvéd általi köteles képviselet különösen a szegényebb osztályt terheli, mert 100 forintos keresetnél az ügyvédi költség legalább 60 forint, az ügyvéd általi képviseltetés a

pereket meghosszabbitja, mert az al- és felperes ügyvédek csak azért is halasztásokat adnak, hogy számlájok szaporodjon, az ügyvéd az értelmetlen félt hiu igéretekkel biztatja, a pört minden fokon keresztül viszi; ellenben ha az önvédelem megengedtetnék, a felek személyesen érintkezvén, az okos és lelkiismeretes biró 10 eset közül 8-at kiegyeztetne. Az ügyvédi kar az értelmiség egyik tényezőjét képezi, az államnak tehát a 7000 ügyvédet lehetőleg támogatni kell, de nem szabad százezrek kára- és megrontásával védeni, de érdekeit a többség, a tömeg érdekével össze kell egyeztetni. Az ország érdeke azt követeli, hogy a teher mennél kevesebb legyen, mert a terhek mesterséges nemei a tömeget szegénynyé, ennélfogva adóképtelenné teszik; az ügyvédi kar már 1868-ban számos volt, sok ügyvéd tisztesen, a tömeg veszedelme nélkül meg nem élhet. A törvényhozás és kormány tehát igazságosan és méltányosan ugy járt volna el, ha egyrészt az ügyvédek számát meghatározza, ez által megakadályozza az intelligens proletariatus növekedését, ha a tehetetlen kezdők egyrészét hivatalokba alkalmazza és a túlszámos ügyvédi kar természetes leapadásaig az uj ügyvédeknél kimondja, hogy ügyvéd csak az lehet, ki sajátjából 600 forint évi jövedelmet kimutatni képes, mert kinek Magyarországban 600 frt jövedelme van, az sajátjából kevés pótlékkal megélhet; másrészrül az önvédelmet a perek minden nemeiben meg kellett volna engedni. A vagyon-minősitvény kétségkivül jogmegszoritás; az állam azomban ez által eléri azt, hogy a kontárok és szédelgők ezen kü-

lömben tisztes osztálybul kimaradnak, az értelmi proletárság kevesbitését pedig az állam érdeke is parancsolja, mert ez a legveszedelmesebb elem. De a jogot tekintve, midőn a polgárok jogai megszoritását a kérlelhetlen szükség és állami eszély parancsolja, a jogmegszoritásnak mindig azon nemét kell választani, mely a kisebb rész jogait korlátozza, vagyis mig az ajánlott minősités pár száz ügyvédségre készülő ifju pályáját korlátozza, a köteles védelmi kiváltság 7000 család jóllétét emelte mesterségesen, ennek ellenében az önvédelem felfüggesztése százezereket fosztott meg természetes jogaiktól, az önvédelem megadása százezereket részesitene jóllétben, midőn tehát 7000 áll százezerek ellenében, az állambölcseség, a jog és méltányosság a 25-szörös tömeg érdeke mellett harczol. Sajnos, hogy az országgyülés a birtokos-osztálylyal ellenszenvező ügyvéd igazságügyminister sofismái által el hagyta magát áltatni és a birtokos-osztály sirja megásásában közreműködött. Ezen igazságtalan törvény az ügyvédi karnak is csak ideiglenesen használt, valódilag azomban ártott, mert az első évek gazdag aratása által elcsábitva, az ügyvédi kar száma folytonosan és rohamosan növekedett, ma a sok közt a nagy haszon feloszolván, a nagyobb rész tengődik, a szerencse kedveltjei, a nevezetességek kivételével csak szüken élősködik.

Helytelen a II. fejezet 116. §-a, mely a megjelenést 8, 15, 30 napra tüzi ki, mert a törvény nem a kézbesités, de a kitüzési naptul számitotta a tárgyalási napot, az elküldés magánál a bíróságnál a teendők

halmaza miatt napokig elhevert, a falusi jegyző elutazott, az alperes csak utolsó nap tért meg, az idézés tehát kézbesittetik utolsó nap, már ez esetben a védelem legtöbbnyire lehetetlen, mert az ügyvédek városban laknak, a faluk, járásbiróságok székhelyétül jó utban 2—3, rosszban 6 óra távolságra is fekszenek, ha tehát a téli hónapokban 7-ed napra, 5 órakor kapja az alperes a megidézést, csakis az idézés reggelén indulhat meg fél hétre, mert ekkor világosodik, beér rossz utban 11 órakor, tehát a véghatáridő 10 órakor eltelvén, perét elveszti, hozzájárul ehez az is, hogy a járásbiróságok nagyobb része kis városokban van, hol legfölebb csakis két ügyvéd élősködik, az egyik a felperesi, ha másik esetleg végrehajtáson borotvál vagy a törvényszéknél fondorkodik, az alperesnek máshova kell ügyvédért szaladozni, néha 3 nap alatt sem képes pervesztőt szerezni. A védelem lehetetlen tehát igen sokszor rendes viszonyok közt is, ha pedig a felperes a járásbirósági személyzetet megvesztegeti, az alperes elmarasztalása 10 eset közül 9-szer megtörténik, mert a kiadó 7-én teszi a postára, megérkezik az ujsággal 8-án délután; 16 óra alatt ügyvédet nem lehet szerezni. Az igazság és méltányosság, a jog elleni merénylet tehát ezen törvényczikk. A határnapot kétségkivül előre meg kell határozni, a járásbiróság elfoglaltatása miatt nem szabad azomban az alperest lebunkózni, ennélfogva az eddigi 8 és 15 napos idézéseket a védelem lehetősége biztositására meg kell kétszerezni.

Igazságtalan a 173. §., mely a kereskedelmi könyveket az állitólagos adósak ellenében fél bizonyitó erő-

vel ruházza fel, ha a megrendelést a kereskedő igazolja. Ez a csalásnak tág és biztos tért nyit, mert sokszor a mit az illető ma megrendelt, holnap vagy később visszarendelheti, miután azomban a törvény már a megrendelést is bizonyitéknak tekinti, a kereskedő a könyvbe beirja, szépen megtartja és a megrendelést visszavonót bepereli és megveszi rajta a ki nem szolgáltatott czikk árát, ha a pokoltuli félelem, mi ma teljesen elgyengült, vissza nem tartóztatja. Igazságtalan ezen eljárás, mert a megrendelő a megrendelt tárgyak árának a folyó árát tekinti, a törvény ezt nem mondja, ha tehát az uzsorás füszerkereskedő a törvényadta előnynyel vissza akar élni, midőn a czukor kilójának folyó ára 48 kr, beszámitja 56 krba, mi is egy évi várakozásnál 17, félnél 34, negyedévinél 68 százalék. A megrendelés, sőt a szállitmány vételének átlagbani elösmerése nem valódi jogalap, mert a megrendelő a megrendelést megbánhatta és visszarendelhette; mert a szállitmányruli vétlevelet az aláiró vakon a szállitmány megvizsgálása előtt veszi át. Az igazság tehát azt követeli, hogy a kereskedő csalási utja elvágassék, mi csak ugy érhető el, ha a vevő vagy megrendelő, az egyenkint megnevezett szállitmány átvételét sajátkezüleg elfogadja, ha megrendelő levelében a küldőt vagy korlátlan árakra hatalmazza fel, vagy a tárgyak árát előre egyenkint jelzi.

Igazságtalan az idézést szabályozó 265. §., mert miután a meg nem jelenés pervesztéssel sujtatott, az alperest oly helyzetbe kellett volna tenni, hogy az idézést biztosan idejében megkapja. A kifüggesztés a felt

az idézés kézbesitésérül nem biztositotta, mert ha távol volt, a törvényes eljárás felösmerésére alkalmas egyén az alperesnél nem lakott, vagy az eltávozott tartózkodási helyét nem ösmerte, az alperest nem tudósithatta, az alperes védtelen maradt. Felhasználták ezt különösen akkor, midőn az alperesnek a megyében két birtoka, ezen két lakháza volt, maga gazdálkodott, tehát a másik birtokon is megfordult, ezen esetben a falusi gaz jegyzőt a felperes ügyvéde lekötelezte, ez az idézést 7-ik nap délután a valódilag nem lakott házra kifüggesztette, a meg nem jelenhető alperest elmarasztották. Igazságtalan a 401. §., mely megengedi a felperesnek, hogy ha a végrehajtató a lefoglalt ingóságokat a tulajdonosnál veszélyeztetve látja, azokat elvitethesse; igazságosan csak érdektelen fél birálhatja meg a veszélyt, a foglaló érdekelt fél, a lefoglalt tárgy csak biztositék, a sikkasztás ellenében kezesség a büntető törvény, a veszélyt jogosan és méltányosan csakis a pártatlan biró itélheti meg. Ezen törvény a zsarolásoknak kaput tárt, mert az átvitel a végrehajtató fél hitelét teljesen lerontotta; a szorongatott fél tehát hitele fentartására kiegyezett az ügyvéddel, a jól megfizetett ügyvéd engedett, a felperes pedig tényleg semmit sem nyert; igazságtalan azért is, mert a lefoglalt tárgy az árverésig a végrehajtottnak tulajdonát képezte, tehát az árverésig jogosan is használhatta, az átvitel által a tulajdonost használati jogától megfosztotta.

Igazságtalan a 403. szakasz, mely a 300 forintot meghaladó követeléseknél 15—30 napig terjedő árve-

rési határnapot tüz ki és a 407., mely a végrehajtatót a hitelbeni vásárlás jogával ruházza fel és felhatalmazza, hogy idegeneknek a hitelbeni vásárlást megengedhesse. Az árverés feladata a legfoglalt tárgy illendő értékesitése, nagyobb értékü egyes tárgyak vagy az összes lefoglaltaknál csakis ugy eszközölhető, ha a tárgyakat a távol lakó vevők előlegesen megvizsgálhatják, ha készpénzök folyóvá tételére idő engedtetik; 15 nap erre teljesen elégtelen, mert miután a hirlapok is el vannak foglalva, a hirdetés csak 5-dik nap, néha később jelenik meg; távoli helyekrül, miután a vasuti közlekedések nem folytonosak, miután az árverezendő tárgyak nem az állomások mellett vannak elhelyezve, az utazás két napot is igényel. A megnézési jövés és menés igénybe vesz 4 napot, a megnézés 1, az árverési utazás két, tehát összesen 7 napot, marad tehát az illető rendelkezésére 3 nap, ez a pénz folyóvá tételére elégtelen, mert már csak 10,000 forintot senki sem hord magánál, sőt a nem bankár nem is tartja magánál, de az élénk kereskedelmi idényen kivül a takarékpénztárakba helyezi el, a takarékpénztárak nagy része 1000 forintot haladó összeget csak előleges felmondás mellett bizonyos időre fizetnek ki; kis városokban, hol a zsidók parancsolnak, a takarékpénztárak szombaton és vasárnap zárva vannak. De még a közellakó közönségre sem elegendő a 15 nap, mert az árveréseken vesz a közép- és kiskereskedő, a gazda, bérlő; ezek pénze termények-, marhában van elhelyezve, ezek értékesitésére 10, sőt 15 nap sem elegendő, de meg üzleti, gazdasági dolgaival

is annyira el van foglalva, hogy 10 nap alatt veszteség nélkül a helyszinén meg nem jelenhet; ennélfogva közönség hiányában az árverésen a tárgyak negyed-, sőt néha még ennél is olcsóbb áron kelnek el. Igazságtalan a felperesnek a hitelben vétel engedélyezésére adott felhatalmazás, ez számos kijátszás- és csalásra adott alkalmat; árverő a kedvezőtlen időviszonyok miatt nem volt, a felperes ügyvédje fuvaros kocsisának adott 2 forint borravalót, az árverésre felhatalmazta, az ezreket érő tárgyakat a felperes forintokért megtartotta, illetőleg a törvény segélyével elrabolta; miután az árverés vevők versenye, az igazság azt követeli, hogy a vevők megjelenésére elegendő határidő és ha valódi árverelő nincs, uj árverés tüzessék ki.

Igazságtalan az ingatlanok végrehajtásánál a 424. §-ban megállapitott százszoros adóérték-becs, mert az a valódi értéket nem képviseli, mert a föladóba az épületek, a gazdasági beltelkek, kutak, növények, pinczék bevéve nincsenek, ugyanegy talajnál a falu, ország, vasuthozi közelség az árakat neveli. A méltányosság tehát azt követeli, hogy a minimális árnak meghagyatván az adóérték, a birtok szakértők által becsültessék meg és a valódi becsérték szolgáljon kikiáltási árul. A birtokos elpusztitására szolgál a 436. §., mely két árverést, és pedig a 10,000 forintot meghaladó értéknél három hónapot állapit meg. Az árverés czélja a birtok illő értékesitése, ehhez Magyarországban, tekintve a gazdasági, talaj- és pénzviszonyokat, idő kell. A három hónap nem elég, mert a

határidő nem a hivatalos lapbani megjelenés, de a határidő kitüzése napjától számittatik; gyakran megtörtént, hogy az árverési hirdetmény az ujságban az árverési határnapnál csak három nappal előbb jelent meg; ha a birtok az adó alapján olcsón volt becsülve, az uzsorás hitelező a bíróságot megvesztegette, az árverési hirdetményt szándékosan későn tették az ujságba; az uzsorás a gyenge becsárt megadta, a tulajdonos elpusztult; viszont némely esetben az adós játszotta ki hitelezőit, pört indittatott maga ellen álhitelező által, gyorsan lejáratta, a birtokot az árverésen czinkos társa czége alatt megvette, ő a birtokban bent maradt, a hitelezők rongyokat kaptak, ez rendesen a becsületes hitelezőket sujtotta, mert ezek a birtok valódi értékét ösmerve, néha a törvényes értéken felül kölcsönöztek, néha a betáblázást is mellőzték. Sokak előtt, tekintve a jelenlegi magas adót, hihetetlennek látszhatik, hogy a birtok többet érjen az adóértéknél, pedig soknál ugy volt és van ma is, mert a ravaszabbak, midőn az adót először megállapitották, megvesztegették vagy elámitották a catasteri biztosokat, az első osztályu földet másodikba soroztatták; ennélfogva, amely földet 150 forinttal fizettek, 75 forint birói becsértékkel birt. Az országban még akkor kevés vasut volt, ezen indokbul a Bécs- és Pesttül távol eső birtokok, ha termékenységök kikiáltva nem volt, a fuvarviszonyok következtében másodikba estek. Az osztrákok saját szempontjokbul itélték meg a gyeptöréseket, ez Ausztriában rendesen sovány, nálunk a legjobb föld; a rendelet nem ösmerve a talajt

és viszonyokat, legelő-rovatba helyezte, vagyis értékök tett 25—30 frtot, a valódi érték ötödét. A catasterbehozatalakor a közlekedési eszközök hiánya miatt csak azon erdők birtak értékkel, melyek a vasgyárak közvetlen szomszédjában, nagyvárosok és a Duna mellett feküdtek, vagy fenyvesek voltak; 1868-ban azomban már a vasutak következtében értékök felemelkedett, mert a vasut talpfának sokat felhasznált; ily helyeken az erdő ára 13 év alatt három-, sőt négyszeresen is emelkedett.

Az épületek a provisorium szerint földbirtoknál nem képviseltek értéket, pedig jól felszerelt birtoknál a gazdasági épületek 1000 holdnál holdankint 20, kétezer holdnál 10 forintot képviseltek, vagyis a perrendtartás, az adót véve alapul, minden holdnál 20 perczent értéket mellőzött.

A gyümölcskertek kivált városokban és közvetlen szomszédjokban holdankint 100 forintot is jövedelmeztek, a provisorium ezeket nemzetgazdászati szempontbul csekély adóval terhelte, valósággal azomban sokkal többet értek.

Igazságtalan a 446. §-ban megállapitott cselédbérmennyiség, mert a bukó, végrehajtásokkal üldözött birtokos terményei le lévén foglalva és olcsó áron adatván el, cselédjeit néha egész évig sem fizetheti, és pedig a cseléd a termelés, ennélfogva az adós kielégitésének egyik fő tényezője, méltányos lett volna tehát az egész évi cselédhátralék elsősége, de ez nem volt az osztrák perrendben, melyet a nagy jogász miniszter lemásolt.

Ezen veszedelmes törvény a bölcsek házában vita nélkül keresztül ment, mert a 69-iki képviselők nagy államférfiakra játszották magukat, a maroccoi politika nagyobb vonzerővel birt, mint a szegény ország belügye. Jogismeretekkel a képviselőházban nagyon kevesen birtak, azon nemzedék, mely a szolgabiróságon kezdte és 20 évi szolgálat után alispányságon végezte, mely minden törvényt mint követ tanulmányozott, majdnem kiveszett, divattá vált a régi jogeszmék megvetése és a magyar viszonyokra csak részben és módjával alkalmazható modern eszmék majmolása, a buza-, repcze-politika, a törvényhozók itélő tehetségét elhomályositotta, minden gazda azt hitte, hogy a német, franczia, angol törni fogja magát a magyar buzáért, az idegen fogja a szállitást Vámospircstül Londonig megfizetni, 16 forintot adnak minden köböl buzáért, a magyar kormány esőcsináló erővel is bir, a hires magyar föld évenkint és magyar holdankint 10 métermázsa buzát fog adni, könnyü lesz ezzel a büdös zsidó uzsorás drága kölcsönét kifizetni.

A képviselő urak a régieket elfelejtették, az osztrák perrendet elleńszenv- és tunyaságbul nem olvasták, a 61-iki, az ország vszonyait felkaroló országbirói értekezletet, mert ezt főleg birák és eszes politikusok készitették, az ügyvédek legyalázták, uj jogi paradicsom után vágytak. A kormányba jogi ismerettel egy minister sem birt, Horváth Boldizsár kivételével. Deák Ferencz, ki nemcsak a köz-, de a magánjogot is értette, 17 év óta Pesten lakott, az ország anyagi viszonyait nem ösmerte, kedvenczeiben feltétlenül bizott, Horváth

édes szavaival megnyerte, Deák nem tudta azt, hogy az ügyvédek a birtok érdekei ellen az uzsorás zsidókkal szövetkeztek, hogy ezen polipok az egész országot felkarolták, nem képzelhette, hogy a főleg földbirtokos nemesekbül álló országgyülésben, ha a panaszok igazak, senki fel nem szólal, azt kellett tehát hinnie, hogy a földbirtok nyomora képzelt, egyes földbirtokosok panasza, csak a pazarok ostoba zaja. Az ellenzékbül jogismerettel kettő birt, Ghiczy Kálmán és Nyáry Pál. Ghiczy a pénzügyekre adta magát, fukar, vagyonos birtokos volt, a földbirtok nyomorát nem ösmerte, Nyáryt már a csizma szoritotta, hiusága azomban nem engedte a felszólalást, mert ellenségei feltárták volna váltógazdaságát. Mindkettő öreg, gyermektelen ember volt, Nyáry a nagy politikusra játszotta magát, mihez nem értett, mivel az országnak nem használhatott, és mellőzte azt, miben kitünőség volt, mi által használhatott volna, mert tökéletes jogász, jó gazda volt, az ország viszonyait teljesen ösmerte. A vöslaui egyességet, melyben Lónyay a bankot a kormány tudta- és beleegyezésével feladta, a kormány és Deák a közlegények előtt titkolták, 360 képviselő nem tudta, azt hitték, hogy a nemzeti bank 1869-ben megalakul és ez minden ember adósságát kifizeti. Ehez járult még a régi táblabirói szokás, a nagy rész jogügyekben a fiscalisok eszével gondolkozott, kik hajdan az urak hivei és barátai voltak, ezen urak a világ forgását nem vették észre, nem tudták azt, hogy a modern ügyvédek saját érdekeiket az urakétul elkülönözték és ellenségeikkel a zsidókkal szövetkeztek. Horváth Bódi ugyanazon zászlót

lobogtatta, mely alatt ők születtek és győztek, Boldizsár ur a németet épen ugy szidta mint ők, nem képzelték, hogy mindez ámitás, Horváth Bódi mézes szavai-, hangzatos szónoklatával a balgákat elámitotta, nyugodtan tevék le tehát sorsukat kezeibe, elfogadták a javaslatot olvasatlan és a demagog minister két törvényjavaslatával a birtokos-osztálynak és általa az országnak annyit ártott mint Krausz és utódai 12 év alatt.

VIII. FEJEZET.

A közoktatási törvény (kivonat). — Különféle törvények. — A vasutakrul.

Fontos és czélszerü a közoktatásruli törvény; ezen törvény a felekezetek kezében meghagyja a közoktatás ügyét, csakis ott rendel közös iskolákat, hol a hitfelekezetek saját erejökből iskoláikat fenntartani vagy ujakat felállitani képtelenek; az iskolákat a község, a megye felügyelete alá rendeli és a megyét illetőleg hatóságot a kormány ellenőrzése alá helyezi. A tankötelezettséget 6—12, illetőleg 15 évig terjeszti ki, megengedi a házi nevelést, ki azomban gyermekeit sem háznál nem tanittatja, sem iskolába nem járatja, fokozatosan 50 krtól 4 frtig büntettetik. A felekezeti iskolák ellenében az állam csakis az időnkénti meglátogatás jogát és az a feletti őrködést tartotta fenn, valjon a kiszabott rendszer szerint történik-e a tanitás, 8 vagy 9 hónapig tanitanak-e, az épületek alkalmasak-e, alkalmasak-e tankönyveik, tanitóképezdéik a törvény szabályainak megfelelnek-e, ha ezen szabályoknak a felekezeti iskolák nem felelnek meg, az állam közös iskolákat állithat; az iskolákrul statisztikai adatokat az illető felekezetek utján szerez be. A tanórák a vallás- és erkölcstannal együtt 20—25 órát tesznek hetenkint; az iskolai idény falun 8, városban 9 hónap.

Az 5000 lakossal biró községek kötelesek felsőbb népiskolát vagy polgári iskolát alapitani; ezen iskolákban, ha a tanitási nyelv nem magyar, köteles tantárgy a magyar. A tanterv a közoktatási minister ál-

tal állapittatik meg, a tanfolyam felsőbb iskolákban 3, polgári iskolákban 6 év.

A minister, hol czélszerünek látja, államköltségen népiskolákat állithat, melyek a megye és tanfelügyelő felügyelete alatt állanak.

A községi iskolákra az iskolai szék ügyel fel, áll 9 tagbul, választatnak 3 évre a község által, ezenkivül tagjai a lelkészek és tanitók, felügyel a tanitásra, az iskolázásra, a gazdasági ügyekre együttesen a községi előljárókkal, a tanitókat a tankerületi tanács küldöttjének elnöklete alatt választja.

A megye összes népnevelési ügyeit a tanfelügyelő elnöklete alatt az iskolai tanács kezeli.

Az iskolai tanács áll:

1. Tanfelügyelő elnökbül.

2. A vallásfelekezetek egy-egy általok választott tagjábul.

3. A kerület tanitói által választott 4 tagbul.

4. A megye által választott tagokbul, minden megye választ 14—34-ig.

5. Hol királyi városok vannak, ezek aránylagos tagjaibul.

Vizsgálja a számadásokat, községi iskoláknál másodfoku fegyelmi bíróság, itél a községi iskolatanács és tanitó közti ügyekben.

Tanácskozik a megye tanügyi viszonyairul, a hatáskörét haladó tárgyakrul javaslatokat intéz a megyéhez. Minden negyedévben összeül és jelentést tesz a megyének.

A megyei tanfelügyelő az iskolákat legalább egy-

szer egy évben meglátogatja, a minister rendeleteit végrehajtja, utasitásai szerint intézkedik.

Az állam az országban 20 tanitóképezdét állit fel.

Tanitóknak ezentúl okleveles tanitók élethossziglanra választatnak és csakis sulyos hanyagság, erkölcsi kihágás, büntény miatt mozdithatók el a megyei iskolatanács itélete által, mely a ministerhez megerősités végett felterjesztetik.

A tanitó fizetését az iskolai szék állapitja meg, azomban lakáson, 400 □-öl kerten kivül, 300 forintnál kevesebb nem lehet.

Ezen törvényjavaslatban sok a jóakarat, számos a hiány is.

A miniszter a német magasabb cultura után merengve, a népnevelésre kevés sulyt fektet, pedig egy ország közművelődésének, értelmiségének sulya nem az irodalmi kitünőségek és tudós tanárok, de a nép általános műveltségében rejlik, mert ma már az irodalom és tudomány nem egy nemzet kiváltságos tulajdona, de az egész világé, a műveltebb, vagyonosabb, tudományt idegen könyvekbül is merithet, a népet azomban az iskolamesterek művelik, a népnek kevés ismeret is sok, mert a sötétségben botorkázik. Magyarországban a népnevelés igen elmaradt, mert a gazdag katholikus főpapság a sötétségben találta javadalmai legnagyobb biztositékát, a románok általában szegények, saját erejükbül sokhelyt az iskolákat képtelenek fentartani, a szerbek csak az orosz czárok képeire adakoztak, a felvidéki tótnak bocskorra is alig telik, az iskolák felett csakis a protestánsok rendelkeztek, a protes-

táns urak a népet nem tekintették baromnak, a nép művelésére tehát mindent elkövettek, ennélfogva, bármily szegény is volt az egyház, mindeniknek volt iskolája. A közoktatási ministernek első és fő feladata volt összeszámolni a népiskolákat és az országgyülésnek azt mondani: 3000 községnek nincs iskolája, és pedig nincs, sőt nem is lehet, mert a nép szegény, a mely nép pedig zabkenyerét, máléját és főtt krumpliját is csak nagy fáradsággal képes megkeresni, az iskolát nem épithet, mert nincs mibül, mert az üres gyomor a tudomány malasztját nem becsüli, az értelmiség pedig kincs, 3000 községnek 1500 iskola elég, mert a szegényebb részeken a községek közel fekszenek, kettőt tehát össze lehet csapni. 1500 iskolára kell, szegényesen, de lopás nélkül épitve, 1000 forinttal 1.500,000, felszerelésre 150,000, 1500 szegény tanitó segélyezésére évenkint 150 forintjával 225,000 frt, szavazzanak meg tehát végleges befektetésre 1.650,000 forintot, évi segélyezésre 225,000-et, ez valamivel több, menynyit önök évenkint a lónemesitésre adnak. Ha ezt mondja, nem lett volna az országgyülésen oly buta, fukar, ki ezt ellenezi, és az a szegény tanitó, ki ma koplal és kapál, Sándor czár, Károly király és Rajasich képe helyett okvetlenül ő excellentiája képét függesztette fel és a sötétség az országban egyszerre megszünik, nagy hiba volt tehát az iskolák terjesztését tehetetlenekre bizni.

A másik hiba a nevelés terén, a helyhatósági önkormányzat terjesztése, a minister és közegei tehetetlensége, a hatalom összpontositása, a gyors és szigoru intézkedés, a felelősség hiánya. Katonát és iskolames-

tert fegyelem nélkül vezetni nem lehet, korunk az anyagiság kora, a lelkesedés elhamvadt, ennélfogva a polgárok ügybuzgalmára számitani nem lehet. A nép, sajnos, de való, az iskoláztatásnak ellensége, a legnagyobb rész gyermekét élelmi tényezőnek tekinti, elvonja az iskolától, libája, malacza őrzésére, a 9 éves gyermek a szántásnál a lovat hajtja, az erdőbül fát, gombát, áfonyát, mogyorót lop, őrzi a juhot, kecskét hordja az ételt és pálinkát, kalászt és gyümölcsöt, csöves kukoriczát, szalmát lop, tehát megkeresi élelmét, ha azomban az iskolába jár, költségbe kerül. Kell tehát, hogy a mulasztásrul a kormány közegének tudomása legyen, kell hogy a hanyag szülék a gyermekek iskoláztatására köteleztessenek büntetés terhe alatt, kell hogy a büntetés végrehajtassék; a másodikrul gondoskodott a törvény, az elsőt és harmadikat elhagyta, a büntetés tehát csakis törvényes bohózat, mert az iskolák nagy része felekezeti, a felekezeti iskolák a római és görög katholikusoknál a papok- és püspököktül, a protestánsoknál a gondnokok-, az egyházi tanácstul függnek, a tanfelügyelő elmehet az iskolába, meghallgathatja a tanitást, megkérdezheti járnak-e iskolába, a rektor, kántor erre ha tetszik felel, de azt nem mondhatja meg, ki nem jár, mert ez felekezeti ügy, de ha megmondaná is, ebbe közvetlen nem tehet semmit, mert ez felekezeti belügy, csakis bejelentheti a megyei iskola-tanácsnak negyedévenkint, ez feljelenti a felekezeti közegnek, ez először is kiszidja a tanitót, ki őtet mellőzte, ezután ha lelkes vizsgálatot tart a helyszinén, a vizsgálat nyomán felszólitja a me-

gyét, a megye kiküldi a szolgabirót, ez legjobb esetben eltart 9 hónapig, midőn az iskolák szünetelnek. A közös iskoláknál már valamivel gyorsabb az eljárás, mert ezeknél a tanfelügyelő már a megyei tanácsnak tesz jelentést, ez megrendeli a vizsgálatot a községi tanácsnak és ennek nyomán folyamodik a megyéhez.

Második fő hibája a tanitók függetlensége, a közös iskola, a tanitók választásmódja. A közös tanitó a tanfelügyelőtül, sőt magától a ministertül sem függ semmi tekintetben sem; még azon segélyt is, mit az állam egyes szegény iskolák részére ajándékoz, gyáva félénkségből nem X., Y. tanitóknak, de a kerületnek vagy püspöknek adja, és a kerület, egyházmegye vagy püspök osztja fel tetszés szerint, a segélyezett X., Y. tehát nem az állam iránt hálás, de főnöke iránt, ki társai mellőzésével őtet külömböztette meg, és ha jövőben kedvében nem jár, tőle elvonja és másnak ajándékozza; nem köti a tanitót hátralékai behajtása sem, mert a fizetések teljesitésében sem a kormány, sem a tanfelügyelők nem avatkozhatnak, első sorban ez a felekezeti és községi előljárók feladata, másodsorban a megyéé és szolgabiróé, a közös tanitók is csak nagyon lazán függnek a kormány és fő közege a tanfelügyelőtől, csakis közvetve, mint a megyei iskolatanács elnökétül, de önállólag sem a tanitót fel nem függesztheti, sem fizetési hátralékait be nem hajthatja, nem a községi iskolatanácsot meg nem változtathatja. A függés az engedelmességnek első és fő feltétele, a törvény, végrehajtási képesség nélkül bohózat, a közoktatási ministernek van szép czime, van törzskara,

van ezrekre menő serege, tervezhet, okoskodhat, de katonasága, a tanitók ezrei felett nem rendelkezhet, sőt még a nép értelmiségét sem ösmeri és ösmerheti, mert minden tanitó, minden felekezet restelli a tudatlanságot, első sorban tehát eltitkolja az iskolát kerülők nagy számát, másodsorban mindazokat, kik koronkint iskolába járnak, mint irástudókat terjeszti fel, pedig egy tekintélyes rész sem irni, sem olvasni nem tud.

Haszontalan czolonk a megyei iskolatanács; áll ez átlagban 33 tagbul, ezen urak fizetéstelenek, tehát ez tisztesség, de költség is; a nagy közönség azt tartja, hogy van tanfelügyelő, van minister, kiket az állam fizet, tehát a polgártul hazafi-áldozatot követelni nem lehet, a hivatalnok, ügyvéd, kereskedő pénzt hajtó ügyeivel naponta el van foglalva, a földbirtokos szomoruan lesi az esőt, a végrehajtót, a gazdag mulat; a megyei iskolatanácsban tehát a tekintélyesebb tagok csak akkor jelennek meg, midőn megyei választás van, az ügybuzgók is, ha a tanács tehetetlenségérül meggyőződnek, véglegesen kimaradnak. A tanfelügyelő tehát oly egyénektül van környezve, kiket saját érdekök vezet az iskolaszékbe, a vallásfelekezeti választottak nem tárják fel saját gyengéiket, a tanitók fedik társaik gyengeségeit, a tanácskozás főleg a számadások megvizsgálása körül forog és intézi a községi tanács és tanitók közti versengéseket. Az emberi természet kitünő tulajdona lévén a nagyzás, egyik megyei tanács sem akar utolsó lenni, mindenik tehát elhazudja helyzetét. Az erélyes, ügybuzgó tanfelügyelőt köti, visszatartja a megyei iskolatanács, a lomha, ügyetlennek erős

támasz, mert mindent erre róhat, ha megtámadják, a tanácscsal menti magát. A tanfelügyelőség elvileg mellőzhetlen intézmény, mert a kormány csak általa tehet valamit, általa értesülhet az értelmiségi viszonyokrul, ma tényleg pipázó, statisticai és kortes-intézmény, hogy azomban az értelmiségnek nem emeltyüje, annak nem nem a tanfelügyelők, nem a minister és ministerium az oka, de maga az országos közoktatási szervezet, a 68-iki rosz törvény. Valóban bámulni kell, hogy báró Eötvös József, ki a megyei önkormányzatot, az alkotmány védbástyáját, sőt mondhatjuk, a magyar nemzet várát, a központositás érdekében megtámadta, a közoktatás terén a legszélső és oly mérvü önkormányzatot inditványozott, mely a megyei önkormányzat határait nemcsak jóval túllépte, de a kormány hatalmát teljesen megsemmisitette és tekintve az akkori, sőt a mostani viszonyokat, a népnevelés valódi kifejlését lehetetlenné tette és teszi.

Magyarország értelmiségének fejlesztése reánk nézve életképességi kérdés, mert csak az értelmiség segélyével alakulhatunk tömör testté, a fennálló rendszert meg kell változtatni és a kormánynak meg kell adni azon hatalmat, mely az alkotmányos kormányt megilleti, mely nélkül a haladás lehetetlen. A népnevelés terén a legczélszerübb rendszer a kormányi mindenhatóság, ezt azomban, tekintve a protestánsoknak állami szerződéseken alapuló jogait, tekintve a nemzetiségek még mindig tartó, bár jogosulatlan érzékenységét, Magyarországban ma alkalmazni teljesen nem lehet, de ki lehet és ki kell egyeztetni a hatalmat a

felekezeti joggal és érzékenységgel, meg kell adni a kormánynak a hatalmat a felekezeti jogok gyökeres megsértése nélkül. El kell törülni a megyei iskolatanácsot, mely haszontalan, nevetséges intézmény, mihez senki sem ragaszkodik, a tanfelügyelőket fel kell ruházni a következő jogokkal:

1. A közös iskolákban jelöli a tanitót, biráskodik a tanitó és községi iskolatanács közti versengésekben, másodfoku biró a községi tanitó fegyelmi ügyeiben.

2. Minden iskola-hatóság $^1/_4$ évenkint köteles az iskolakerülőket névszerint kimutatni.

3. A tanfelügyelő köteles minden félévben az iskolamulasztók büntetését a szolgabirák által behajtatni, a szolgabiró köteles a tanfelügyelő egyenes felszólitására 24 óra alatt a büntetést végrehajtani.

4. A tanfelügyelő minden községben felekezeti külömbség nélkül vizsgálatot tarthat az iskolai mulasztások iránt.

5. A tanfelügyelő, ha magánuton valamely tanitó erkölcstelensége-, hanyagsága-, butaságárul értesül, az illető felekezet előljáróságát felszólitja a vádolt egyén felfüggesztésére és a vizsgálat elrendelésére, mit ha a felekezeti hatóság 14 nap alatt nem teljesit és erről a tanfelügyelőt nem értesiti, jogérvényes bizonyitékok alapján a tanfelügyelő a vádlottat hivatalától felfüggesztheti.

6. A községi előljáróság köteles a tanfelügyelőnek segédkezet nyujtani.

7. A tanfelügyelő a községben levő tankönyvek mennyiségéről tudomást szerez.

8. A kormány tankönyveket nyomat és osztat ki.

A majorsági szőllődézsma a haszonélvezők és a tulajdonosok közt sok keserüséget okozott, a földbirtokosnak tulajdonjoga ugyan kétségkivüli volt, a nép azomban nem birta felfogni, hogy ha Péter a dézsmaadástul 48-ban felmentetett, mért kellessen Pálnak dézsmát fizetni, miután Péternek is szőlleje volt és csak annyi dézsmát adott, mint Pál. A dézsmát tehát meg kellett szüntetni, a nép nem birt elegendő pénzerővel, a tulajdonos nem várhatott, a szőllődézsmaváltságnál tehát az állam közvetitését nem lehetett mellőzni, a XXIX. törvényczikk ily alapon szüntette meg a dézsmát; az értékmeghatározás helyes alapra van fektetve, igazságtalan azomban a fizetés módozata, mert a közvetitő állam a tulajdonosokat nem készpénzzel, de váltságkötvényekkel fizette ki. Ezen kötvények 80 forintos árkelettel birtak, a birtokos tehát a valóságos értéknél $^1/_5$-el kevesebbet kapott. Ez semmiképen sem igazolható tulajdonfosztás volt, az állam ezt tudhatta előre, mert ez időben semminemü bankjegypapiros sem kelt teljes értékben, tudhatta tehát, hogy a szőllőváltság sem fog igy elkelni, készpénzt nem adhatott, mert készpénzzel nem birt, volt azomban egy mód, mely által ezt ki lehetett volna kerülni: ha az állam ezüstkölcsönt vesz fel, ezáltal a megváltott kétségkivül 1 perczenttel többet fizet, ez azomban nem lett volna sem túlterhes, sem igazságtalan, mert becsmértékül az utolsó 10 év vétetett, midőn a bor olcsóbb volt, a megváltás által a valódi érték nem 20, de ötven szá-

zalékkal is emelkedett, aki fizetésképtelen is nagy előnyt nyer, arra 1 perczent nem teher.

A tulajdon szentségét azomban merően megtámadta a 32. §., mely a 48. után kelt bérszerződéseket és oly szerződéseket is eltörölte, melyekben a szőllőbirtok örök időkre bérbe adatott, a bérlő a lehető váltság jótéteményeirül előre lemondott; ez minősithetlen jogtiprás volt, mert a bérlő kétségkivüli tulajdont bérelt ki. Az örök haszonbér a jog eszméjével nem ellenkezik, törvénytelen, igazságtalan előnyökrül önként mindenki előre lemondhat, ezen biztositéktul az állam a tulajdonost meg nem foszthatja, mert ez a bérszerződés alaptételét képezi.

Erdély Magyarországgal még eddig csak félig egyesült, mert a terület képviselői ugyan a magyar országgyülésben részt vettek, Erdélyt azomban a kormányszék igazgatta, az osztrák polgári és büntető törvények alkalmaztattak, a csendőrség ügyelt a közbátorságra, mindez főleg a magyarság kivánságára történt, kik az oláhokban bizalmatlankodtak; az osztrákbarát ministerium önérzetét az ország jogi és kormányzati eldarabolása nem feszélyezte, de Erdély egyesitésére ismét törvényt hoztak, melyben az erdélyi gubernium megszüntét 1869. májusra tüzték és többnemüleg rendelkeztek. Valóban bámulatos közöny és hanyagság bizonyitéka a kormány és országgyülés részérül az ország területi és kormányzati épségének ily világos és nyilvános elhanyagolása.

Törvények hozattak még: a vegyes házassági válóperekben; a tiszavidéki vasuttársulatnak adott régi köl-

csön törlesztésérül, ez az előlegekbül eredt, a kormány törlesztésül részvényeket fogadott 5.309,000 forintig névértékben, 180 ezer forintot pedig készpénzben kifizetett; intézkedtek a vallási áttérés megkönnyebbitésérül, a kisajátitásrul, az örökváltsági kárpótlásrul, a Lonjskopole területrül, Pest város kölcsönérül, a függő adósságok ellenőrzésérül.

A vasutak és csatornák a nyerstermények értékesitésének fő, sőt mellőzhetlen tényezőjét képezték, 1867-ben tehát az országgyülés a csatornák és vasutak épitésére 60 milliós kölcsönt szavazott meg. A vasutak és csatornák rendszerérül még akkor sem az országgyülés, sem a kormány tisztában nem volt, nem tudta, hol és mennyit akar épiteni, nem tudta, hogy maga fogja-e épiteni, vagy társulatoknak adja-e ki. Ezen kölcsön tehát főleg előmunkálatokra volt szánva és kijelelte a főbb vonalakat, előlegesen elrendelte országos költségen vagy kamatbiztositás mellett az alföld-fiumei, kottori, zágrábi, nagyvárad-kolozsvári, miskolcz-hatvani vonalak kiépitését. Az ország a ministert 50 évi törlesztés feltétele alatt 7¹ perczent fizetésére hatalmazta fel, a kamatot az adófizetéstül felmentette, ez rendkivül drága volt oly időben, midőn a bankokban hevert a pénz és európai vállalatba 5 százalékkal is alig volt elhelyezhető. Miután az országgyülés törvényben határozta meg a kamatot, olcsóbb pénzműveletre senki sem ajánlkozott. Ez annyival inkább drága volt, mert az ország az épitendő vasutakat is jelzálogi biztositékul kötötte le, tehát nemcsak állam-, de egyszersmind jelzálogi kölcsön is volt. A kormány az állami épités

rendszerét csak részben alkalmazta, megvette a pest-losonczi bukdácsoló vasutat, a hatvan-miskolczinál a tulajdonjogot megtartotta, de Werkersham és társainak adta ki az épitést.

A nagyvárad-eszék-baranya-villány-zákány-zágrábi m. f. vasutat mértföldenkinti 36,500 ezüst forint évi jövedelem biztositéka mellett gr. Károlyi, br. Rotschild, br. Sina, Schossberger társulata nyerte el.

Az északkeleti vasut Debreczentül Tekeháza-Szatmárnémeti-Sziget, Tekeháza-Csap-Kassa, Csap-Ujhely, Csap-Zombor, Csap-Munkács-Strousberg, br. Sennyeinek jutott, Strousberg mellett Pulszky Ferencz segédkezett. 1 mértföld vasut részére az ország 37,100 ezüst forint évi jövedelmet biztositott mértföldenkint.

A nagyvárad-kolozsvári vasutat, mely 80 mértföldre volt előirányozva, Vähring angol szédelgőnek és társainak adták 46,750 ezüst forint évi mértföld-jövedelem biztositása mellett. Vähring ur zsebelvén, megszökött.

Az arad-temesvárit Klapka kapta 39,500 forint évi biztositék mellett.

A társaságok haszonélvezete és tulajdonjoga 90 évig tart, 90 év leteltével az ország birtokába ingyen megy át. 30 év mulva az ország visszaválthatja becsáron, a vételárbul azomban az országos előlegek és kamataik leszámoltatnak.

Az ország a biztositott jövedelem hiányát tartozik fedezni, ezen előlegekért 4-es százalék számittatik.

A rosz vasutvonalaknál az országot némileg a 30 évi visszaváltás biztositotta a teljes kizsebeléstül, mert e

nélkül, miután oly vasutvonal, melyet örökké kell pótolni, sok van, és azon vonal, melyet mértföldenkint csak 18,000 forinttal kell pótolni, 30 esztendő alatt már túl van fizetve, 50 év alatt pedig a kamatok kamatjait számitva, már értékét 100 százalékkal haladja, a harmincz éves visszaváltás által azomban az ország a valódi értéket csak kevéssel tetézi.

A vasutaknak általában 10 évi adómentesség engedélyeztetett, a vitelbér következőleg szabályoztatott:

I. osztály mértföldenkint anyagokért minden vámmázsától	2	kr.
II. „	2¼	„
III. „	3¾	„
Gabona, fa, talpvas 1 kocsi szállitmánynál	1.6	„
10 mértföldön felül	1.4	„
30-ig	1.2	„
30-on felül	1	„
Személy: I. osztály	36	„
II. „	27	„
III. „	18	„

Miután a biztositás ezüstben köttetett ki, természetesen hozzá számittatott ezenfelül minden vitelbérnél az ezüst-, később az arany-agio is.

A megszavazott vasutak három rovatba sorozhatók. Szükséges és hasznos vasut volt az alföld-fiumei vasut, mert Magyarország gabonájának biztos vevői voltak Anglia, Francziaország és Olaszország, ezen vasut a magyar terményeket a legolcsóbb szállitási helyre, a tengerre hozta, legtöbbet termett az Alföld, mert talaja legjobb, szántóföldje legtöbb volt, vasut nélkül

terményeit legnehezebben értékesithette, mert legközelebbi szomszédja, Románia maga is termelő ország volt, az Alföldnek a kedvezőtlen talaj miatt kevés országutja volt, a gyér népesség miatt terményeit a Duna- és Tiszához csak drágán szállithatta, a szállitás szeptembertül májusig az esőzések, sár, vizek, a fuvarerő hiánya miatt gyakran hónapokig szünetelt, a kereskedő biztos szállitásra nem számithatott.

Rosz, de szükséges vasut a nagyvárad-erdélyi vonal. Erdélynek és általában már az Erdélylyel közvetlen határos megyerészeknek is szántóföldje kevés, leginkább tengerit, fát, sovány marhát, szeszt visz ki, ezek azomban magas szállitási béreket értékök csekélysége miatt száz mértföldet is meghaladó távolságokra képtelenek fizetni, mert 1 métermázsa kukoricza ára Pesten legjobb időben, kivévén a kivételes éveket, 5 forint, 120 mértföld vasuti vitelbére a rendes agioval 2 frt 88 kr, az állomásig 22, üzletnyeremény 20, tehát 3 frt 30 kr, tehát maradna 1 frt 70 kr, minél a termelési ár többe kerül; a fa hasonlag nem birja meg a hosszu fuvart, mert minden mértföld 36 kr, már 50 mértföldnél egy öl fuvarja 18 frtot vesz igénybe. Az ország érdeke azomban Erdély segélyezését parancsolta, mert szegény volt, mert népessége az ország 7-ét tette; a politikai eszély az oláhok megnyerését parancsolta, az orosz támadásnak ki van téve, tehát már hadászati tekintetbül is az ország zömével össze kell kötni, ennélfogva már védelmi tekintetben is a vasut mellőzhetlen volt. Sajnos azomban, hogy a szerződést igen drágán és könnyelmüen kötötték.

Rosz és felesleges az északkeleti vasut, mert a termelő Tiszavidék Debreczen által összeköttetéssel birt Pesttel, összekötendő volt a miskolcz-pesti vonal által, a Szigetig terjedő részt tehát inkább a Szamos-Bodrog szabályozása által kellett volna a Tiszával összekötni, és hol az összekötést a folyamok által eszközölni nem lehetett, kis szárnyvasutakat kellett volna a Tiszához épiteni. De ezen vidékeken ministerek és rokonaik, a felsőház két elnöke nagy uradalmakat birtak, ezen urak haszna- és élvezeteért az országnak kellett áldozni. Ezen vasut épitése az országnak közvetve is sokat ártott, mert az alföld-fiumei vasut mellett czélszerüsége érvelt, az erdélyi szükséges és népszerü volt, tehát e két vasutra borravaló nélkül is mindenki rászavazott, az északkeleti vasut gyengeségét azomban mindenki ösmerte, ennek megszavazására tehát már az önérdek rugóit kellett alkalmazni. A rosz vasut felépitése a közönséget feljogositotta más rosz vasutak követelésére, a vezetők saját vasutjaik által feszélyezve, az egyenlő roszak épitését és biztositását nem tagadhatták meg, ki kellett tehát kiáltani, hogy Magyarország a termelés paradicsoma, és hol ma forgalom nincs, azt holnap a vasut meg fogja teremteni.

Az első vasutak nagy hibája a nyerstermények aránylagosan drága, a személyek olcsó vitelbére; a termelő terményét nem szenvedélybül, de szükségbül szállitja, a vitelbér minden fillére a termelő terhére esik, a drága nyersfuvar az egész országot sujtja, mert ma a termelés költségei a haszon nagy részét felemésztik, fél krajczár külömbözet vámmázsa- és

mértföldenkint, 60 mértföld távolságra, kedvezőtlen viszonyok közt a jövedelem felét felemészti, mert ez négy köbölnél, mely egy holdnál eladható, tesz 2 frt 40 krajczárt. Ma a vámsorompók lehullván, a fogyasztó tereken minden ország versenyez, 60 krajczár elegendő arra, hogy egy ország valamely területrül kimaradjon; a termelés ma már mindenütt drága, de legdrágább Magyarországban, a pénz- és hitelhiány, a munkaerő drágasága miatt; az államnak tehát ezen indokoknál fogva a kivitelre szánt terményeknél nem szabad lett volna magas szállitási árakat megállapitani. Ellenben a személyszállitási árak olcsók és ezek 50 perczent emelést is megbirnak; mert ma az első hely vasuton 36 kr, azelőtt került 1 frt 50 krba, a második hely 27 kr, a kisebb igényü utas fuvarosnak 1 frtot, gyorskocsin elfizetett 80 krt. Az utas vagy szenvedély- és mulatságbul utazik, vagy érdekbül; az első fényüzés és ezt meg lehet fizetni, aki fényüzés- és élvezetbül utazik, az a nagyobb dijat is megfizeti és utazását sem fogja mérsékelni, mert a szenvedély legnagyobb ur, legnehezebben fékezhető; a második, harmadik hely utasa főleg érdek-, üzlet-, munkáért utazik, tehát ha felemelik is az utazási bért, nem marad el, mert ügye és érdeke hajtja, az utazást kifizeti az érdek, ügylet, a munkaadó. A személyvitelbér tehát legalább 50 százalékkal felemelhető lett volna.

A vasutak a képviselők, hirlapirók és némely hivatalok aranyesője voltak. Kedves falatok ezek alakitáskor, sokakra biztos jövedelmi csapok alakitás után. A vasutat nem az engedélyes épiti és tartja meg, de

többnyire ártatlan idegenek, kik 5—6 százalék haszonnal megelégszenek, mig az engedményes néhány hét alatt zsebre tesz huszat. Az engedményesek vasuti részvényeket bocsájtanak ki, társaikkal igazgatósággá alakulnak, az igazgatóság vagyis saját maguk számára a reménylhető árkeletnél 15—20 perczenttel olcsóbban nagy mennyiségü részvényeket tartanak fel, a vállalat megalapitására nagymennyiségü összeget határoznak, ezen alapitási költség pedig főleg diplomaticus borravaló. A vasutaknál az értéket az állambiztositás adja meg; a közönség vakitására hazudni és lármázni kell az ujságoknak, ezek a vasuti vállalkozók nagy dobjai, melylyel elámitják a közönséget, a képviselőket, a kormányt a legnagyobb szemtelenségre lelkesitik. Ezt megelőzőleg azomban meg kell nyerni a közlekedési ministert, államtitkárt, a szakhivatalnokokat, ismeretlen nagyságoknak a pénzügyministert is, mert ez birálja meg a vállalkozó pénzügyi képességét; harmadsorban jönnek a vasuti és pénzügyi bizottsági tagok, a többség főbbjei és végre az álmos felsőház némely eleven tagja; ezen banda közül a szemérmesebbek megelégednek az engedményesek ajándékaival, a szemtelenek azomban már meghatározott számu részvényekben kötik ki illetményöket és a bizonytalan igéretekkel nem elégszenek meg, a legszemtelenebbek pedig készpénz, óvadék nélkül nagyszámu részvényeket adatnak és midőn az árkelet emelkedik, a különbözetet bezsebelik. A magyar alapitóknak nagy előnyére szolgált Deák Ferencz a pártvezér vaksága és a közlekedési minister vaksága és süketsége. Deák Ferencz az ország

legokosabb és legbecsületesebb embere, a becsületes gróf Mikó a hamis játékosok körében élt, látták a hamis kártyát, a hamis aranyat, látták a jeruzsálemi herczegek barátkozását képviselőtársaikkal, és mégis a hamis kártyázást egyik sem gyanitotta. Ez nagy szerencse volt az alapitókra, mert a csempészfőnök mindig a legdrágább. Az egyenes borravalókon felül némelyek zsiros vasuti biztosságokat kaptak, ez pedig nem volt zabkenyér, mert a tiszai biztos évi jutalma 4—6000 forint közt változott, fáradsággal sem járt, mert nem kértek tőle tanácsot, a hallgatagokat legjobban jutalmazták, a szemtelenek, ha a vasut földjükön ment keresztül, területüket négyszeres áron fizettették meg, társakul kivánták magukat a vasutépitési vonalaknál felvétetni, ez pedig némely zsidónak nagyon sikerült; ösmertem egy becsületes zsidót, ki a vasutépitést 20,000 forinttal kezdte és 10 év alatt 1 millió vagyont szerzett, pedig soha sem uzsoráskodott.

Az alapitó bankárokkali barátkozás a törvényhozás tagjait még több előnyökben is részesitette, a képviselő és gróf urakat a burjánzó, sokszor szédelgő pénz- és iparvállalatoknál beválasztották igazgatóknak, elnököknek, igazgató tanácsosoknak, ezen vállalatoknál a haszon néha cseppent, de legtöbbnyire csurgott, mert a czimzetes érdekelteknek jutalmakat (tantieme) szavaztattak meg, a szépen hangzó politikai és aristokratikus nevek a közönséget elszéditették, a szédelgő alapitók a részvényeket mesterségesen felverték és eladták, az elámitott jámbor részvényesek a zsákok szeméttartalmárul csak akkor győződtek meg, midőn a kövér pat-

kányok a sülyedő hajórul szép csendesen elusztak. A vasutak tehát sokaknak kellemes létet szereztek, de megalapitották a politikai erkölcstelenséget, a szédelgést.

Lónyay a pest-losonczi vonalat megvette, és pedig felhasználva a társulat szorultságát, olcsón vette meg, mert ezen vasut mindjárt kezdetben 6 százalékot jövedelmezett, sokan e vételnél nyerészkedéssel vádolják, mi azomban rágalom. Lónyay ez időben oly nagy hitellel birt, hogy ezt saját számára is megvehette volna, a haszon teljesen biztos volt, elannyira, hogy két hét mulva 1 millió haszonnal bármely bécsi társulatnak eladhatta volna, nem tette, de megvette az országnak.

IX. FEJEZET.

1867: I. Ferencz József koronázásárul. — IX. Az ujonczokrul. — 1868: XXX. A horvát-magyar egyességrül. — XL. A véderőrül. — XLI. A honvédségrül. — XLII. A népfelkelésrül. — XLIII. Erdély egyesitésérül.

I. Törvényczikk.

Fölséges I. Ferencz József úr Magyarország és Társországai királyává avattatik és koronáztatik.

Miután dicsőségesen uralkodott Fölséges I. Ferdinánd úr, ausztriai császár, Magyarországnak e néven V. királya az uralkodásról ünnepélyesen lemondott: miután továbbá Fönséges császári királyi Főherczeg Ferencz Károly úr, kit az örökösödés rendje szerint illetett volna a trónöröklés, erről lett lemondását hasonló ünnepélyességgel nyilvánitotta; s ezek folytán I. Ferencz József úr Ő Felsége, mint a most tisztelt édes-atyjának elsőszülöttje, és az 1723-ik évi 1. és 2-ik törvényczikk által megállapitott örökösödési rend szerint Magyarországban és társországaiban törvényesen jogosult örökös, tettleg át is vette az uralkodást: az ország hű főrendei és képviselői szemük előtt tartván a fönemlitett törvényczikkek tartalmát, hódolati köteles hűségüknél fogva, legkegyelmesebb Urokat a következő törvényczikkben foglalt kegyelmes hitlevele kiadása, s alább szintén beiktatott koronázási esküje letétele mellett, a mindenható Isten segitségül hivásával egyhangu örömnyilvánitások s őszinte üdvözlések között Magyarország Apostoli szent Koronájával ünnepélyes szertartás szerint megkoronázták.

IX. Törvényczikk.

A magyar ezredek kiegészitésére szükségelt ujonczok megajánlásáról.

A magyar felelős miniszteriumnak Ő Felsége nevében tett előadására az országgyülés, miután az eddigi törvényes gyakorlat szerint a küldolgok fenforgó körülményeiről és a magyar ezredek állapotáról a miniszterium által értesittetett, meggyőződve az ujonczok halaszthatatlan kiállitása szükségéről, önként s minden ebből vonható következtetés nélkül a miniszteriumot felhatalmazta: hogy Magyarország és Erdély részéről 48,000 ujonczot azonnal kiállithasson, s ezen ujonczállitásra nézve következő föltételeket állapitott meg:

1. §. A kiállitandó ujonczok 6 évig tartoznak katonai kötelezettség alatt fegyverben szolgálni.

2. §. A törvényhozási uton jövőre életbe léptetendő védrendszer minden kedvezményei szintugy, mint terhei s kötelezettségei a most kiállitandó ujonczokra is kiterjesztendők lesznek.

3. §. Az ujonczállitás községenkénti sorshuzás utján eszközlendő az 1846., 1845. és 1844-iki korosztályokból.

4. §. Az ujonczállitásnál hadszolgálatra alkalmatos test-épség veendő tekintetbe. A test magasságát illetőleg 59 hüvelykben állapittatik meg a mérték legalsóbb fokozata.

5. §. A hadkötelezettség alól eddig gyakorolt fölmentési kedvezmények, családi, vallási, hivatalos állási, közoktatási és birtokviszonyi tekintetekből, a jelenlegi ujonczállitásnál is megtartandók.

6. §. Megengedtetik, hogy a huzott sorszám szerint besorozandó hadkötelezett maga helyett alkalmas, és jelen határozat által sorshuzásra már nem kötelezett magyarországi vagy erdélyi egyént helyettesithessen.

7. §. Az utolsó ujonczozás óta váltságdij letétele mellett fölmentettek, valamint e f. évi január hó 1-ső napjától a sorozás tartamáig önként beállottak vagy egyébként besorozandók száma, az illető községre kivetett ujonczjutalékból leend levonandó; különösen megjegyeztetvén, hogy az eddig szokásban volt pótlegényállitás czime alatt az ujonczjutalék nem szaporittathatik.

8. §. A besorozott ujonczok otthoni vagyona a közhatóság által összeirandó és gyámilag kezelendő.

9. §. Az ujoncz-jutaléknak felosztása az összeirt három korosztálybeli ifjak száma szerint lesz eszközlendő.

10. §. Az állitandó ujonczok egyedül magyar ezredekbe soroztassanak. Nem ellenzi azonban az ország, hogy a most állitandó ujonczokból ezuttal kivételképen a technikai fegyvernemekhez is adassanak oly egyének, kik képzettségük által oda alkalmasaknak mutatkoznak.

11. §. A honvédelmi miniszterium fölhatalmaztatik megtenni mindazon intézkedéseket, melyek ezen országgyülésileg elfogadott törvény foganatba vételére szükségesek.

XXX. Törvényczikk.

A Magyarország s Horvát-, Szlavon- és Dalmátországok közt fenforgott közjogi kérdések kiegyenlitése iránt létrejött egyezmény beczikkelyezéséről.

(Szentesitést nyert 1868-ik évi november hó 17-én. Kihirdettetett: a képviselőházban 1868. évi november hó 19-én, a főrendek házában 1868. évi november hó 23-án.)

Egy részről Magyarország országgyülése, más részről Horvát-, Szlavon- és Dalmátországok országgyülése közt a közöttök fenforgott közjogi kérdések kiegyenlitése iránt, közös megállapodással egyezmény jövén létre, ezen egyezmény, ő császári s apostoli királyi Felsége által is jóváhagyva, megerősitve és szentesitve, mint Magyarország s Horvát-, Szlavon- és Dalmátországok közös alaptörvénye, ezennel törvénybe igtattatik, a mint következik:

„Miután Horvát- és Szlavonországok századok óta, mind jogilag, mind tettleg, sz. István koronájához tartoztak, s a sanctio pragmaticában is ki van mondva, hogy a magyar korona országai is elválaszthatlanok egymástól: ezen alapokon egyrészről Magyarország, másrészről Horvát- és Szlavonországok, a közöttök fenforgó közjogi kérdések kiegyenlitésére nézve, a következő egyezményt kötötték:

1. §. Magyarország s Horvát-, Szlavon- és Dalmátországok egy és ugyanazon állami közösséget képeznek, mind az ő Felsége uralkodása alatt álló többi országok, mind más országok irányában.

2. §. Ez állami közösségből és összetartozásból

foly, hogy Magyarország s Horvát-, Szlavon- és Dalmátországok királya egy és ugyanazon koronával, s egy és ugyanazon koronázási cselekvénynyel koronáztatik meg, s a sz. István koronája alatt álló összes országok részére, ez országok közös országgyülésén, közös koronázási oklevél állapittatik meg és állittatik ki.

E koronázási oklevél eredetije azonban a magyar szöveg mellett horvát nyelven is szerkesztendő, Horvát-, Szlavon- és Dalmátországoknak is kiadandó, s abban Horvát-, Szlavon- és Dalmátországok integritása és országos alkotmánya is biztositandó.

Az 1867-iki koronázási oklevél eredeti horvát szövegben utólag szintén kiállittatik, s Horvát-, Szlavon- és Dalmátországok országgyülésének mielőbb megküldetik.

3. §. A fentebb érintett megoszthatlan állami közösségből következik továbbá, hogy mindazon ügyekre nézve, melyek a magyar korona összes országai és ő felsége többi országai közt közösek, vagy közös egyetértéssel intézendők, Magyarországnak s Horvát-, Szlavon- és Dalmátországoknak egy és ugyanazon törvényes képviselettel, törvényhozással s a végrehajtást illetőleg közös kormányzattal kell birniok.

4. §. Az 1867-iki magyar országgyülés XII-ik törvényczikkét, mely a sz. István koronája országai és ő Felsége többi országai közt fenforgó közös vagy nem közös ugyan, de egyetértőleg intézendő ügyeket és azok kezelési módját meghatározza, valamint az e törvény alapján már létrejött egyezményeket, s különö-

sen az 1867. XIV., XV. és XVI. törvényczikket Horvát-, Szlavon- és Dalmátországok is érvényeseknek és kötelezőknek ismerik el, azon határozott kikötéssel mindazáltal, hogy jövőre hasonló alaptörvények és egyezmények csak Horvát, Szlavon és Dalmátországok törvényes hozzájárulásával hozathassanak.

Az e szakaszban érintett alaptörvény és törvényczikkek utólag eredeti horvát szövegben is kiállittatnak, s kihirdetés végett a horvát-szlavon-dalmát országgyülésnek mielőbb megküldetnek.

5. §. Azon tárgyakon kivül, melyek a sz. István koronájának országai s ő Felsége többi országai közt közösek, vagy egyetértőleg intézendők, vannak még más ügyek is, melyek Magyarországot s Horvát-, Szlavon- és Dalmátországokat közösen érdeklik, s a melyekre nézve a magyar korona összes országai közt a törvényhozás és kormányzat közössége ez egyezmény által szükségesnek ismertetik el.

6. §. Ilyen közös ügye sz. István koronája összes országainak mindenekelőtt az udvartartás költségeinek megajánlása.

7. §. Közös ügy továbbá az ujonczajánlás, a védrendszer és hadkötelezettséget illető törvényhozás, s az intézkedés a hadsereg elhelyezéséről és élelmezéséről, mire nézve azonban Horvát-, Szlavon- és Dalmátországokat illetőleg határoztatik:

a) hogy a közösen megszavazandó contingensből Horvát-, Szlavon- és Dalmátországokra eső rész az összes népesség aránya szerint állapittatik meg, magában értetvén, hogy ha az eddigi védrendszer átalakittatik,

az ujonnan megállapitandó rendszer szabályai fognak Horvát-, Szlavon- és Dalmátországokban is alkalmaztatni;

b) a Horvát-, Szlavon- és Dalmátországokra eső ujonczok ezen országok ezredeibe soroztatnak;

c) végre a besorozásnál gond leszen arra, hogy az ujonczok minő fegyvernemre leginkább alkalmasak, s a tengerpart ujonczai főleg a hajóhadba osztatnak be.

Közös Magyarország s Horvát-, Szlavon- és Dalmátországok közt, mind törvényhozási, mind kormányzati tekintetben, az alább körülirt módon a pénzügy is. Ehez képest az összes adórendszer megállapitása, az egyenes és közvetett adók megajánlása, ez adóknak mind nemeire, mind számtételeire nézve, ugyszintén az adók kivetése, kezelése és behajtása, uj adók behozása, a közös ügyek költségvetésének megszavazása, valamint a közös ügyek költségeit illető évi zárszámadások megvizsgálása, uj államadósság fölvétele, vagy a mai meglevő adósságok convertálása, az ingatlan államvagyon kezelése, átalakitása, megterhelése és eladása, az egyedáruságok és királyi jövedelmek (jura regalia majora) fölötti rendelkezés, s átalában minden oly intézkedés, mely a sz. István koronája alatt álló országokkal közös pénzügyi tárgyra vonatkozik, a magyar sz. korona összes országainak közös országgyülését illeti; a horvát-szlavon államföldbirtok eladására nézve mindazonáltal azzal a megszoritással, hogy e részben meghallgatandó a horvát-szlavon-dalmát országgyülés is, a melynek beleegyezése nélkül eladás nem történhetik. S mindezen tárgyakra nézve a közös pénz-

ügyi kormányzat, mely a közös országgyülésnek felelős magyar királyi pénzügyminiszter által gyakoroltatik, Horvát-, Szlavon- és Dalmátországokra is kiterjed.

9. §. Közös ügyei a magyar korona összes országainak a pénz-, érczpénz- és bankjegyügy is, valamint a pénzrendszer és az általános pénzláb meghatározása, s azon kereskedelmi és államszerződések megvizsgálása és jóváhagyása, melyek sz. István koronája országait egyaránt illetik; a bankokat, hitel- és biztositó-intézeteket, szabadalmakat, a mértéket és sulyt, árubélyeget és minta-biztositást, fémjelzést, irói és művészi tulajdont illető intézkedés; a tengerészeti, kereskedelmi, váltó- és bányajog, s általában a kereskedelem, vámok, távirda, posták, vasutak, kikötők, hajózás s azon állami utak és folyók ügye, a melyek Magyarországot s Horvát-, Szlavon- és Dalmátországokat közösen érdeklik.

10. §. Az iparügy rendezésére nézve, a házaló kereskedést is ide értve, ugyszintén a nem közkereseti egyesületek ügyében, s az utlevélrendszert, az idegenek fölött gyakorlandó rendőrséget, az állampolgárságot és honositást illetőleg közös ugyan a törvényhozás, de ezen tárgyakra nézve a végrehajtás Horvát-, Szlavon- és Dalmátországoknak tartatik fenn.

11. §. Horvát-, Szlavon- és Dalmátországok elismerik, hogy azon költségekhez, melyeket egyfelől a magyar korona országai és ő Felsége többi országai közt közöseknek ismert, másfelől maguk a magyar korona összes országai közt fentebb közöseknek jelölt ügyek igényelnek, adóképességök arányában volnának kötelesek járulni.

12. §. Ez adóképességi arány, ugyanazon hivatalos adatok szerint, a melyeknek alapján a magyar korona országainak a közös ügyek költségeihez hozzájárulási aránya ő Felsége többi országaival szemben tiz évre meghatároztatott, ugyanazon időre :

Magyarországra nézve . . . **93.** 5,592.201
Horvát- s Szlavonországokra nézve pedig **6.** 4,407.799
százalék.

13. §. Miután azonban Horvát- és Szlavonországok összes tiszta jövedelmei azon összeget, mely a fenebbi szakaszban érintett adóképességi kulcs szerint, a közös ügyek költségeiből rájok esnék, ez idő szerint csak ugy fedezhetnék, ha a beligazgatásukra szükséges összegek nagyobb részét is általadnák : Magyarország, tekintettel azon testvéri viszony megujitására, a mely közte s Horvát- és Szlavonországok közt századok óta fenállott, készséggel beleegyezik, hogy Hovát- és Szlavonországok jövedelmeiből mindenekelőtt bizonyos összeg, mely ez országok beligazgatási költségeire időnkint egyezményileg megállapittatik, vonassék le, s a beligazgatási szükséglet fedezése után fenmaradt összeg forditassék a közös ügyek által igényelt költségekre.

14. §. A megelőző szakaszokban kifejtett elv alapján egyrészről Magyarország, másrészről Horvát- és Szlavonországok közt a következő pénzügyi egyezség jött létre.

15. §. Horvát-Szlavonországok beligazgatási szükséglete azon 10 évre, a meddig a magyar korona országai és ő Felsége többi országai közt fenálló egyezmény tart, 2,200.000 frtban állapittatik meg.

16. §. Ez összeg mindenekelőtt Horvát-Szlavonországok egyenes és közvetett adóinak és egyéb közjövedelmeinek 45 százalékával fedeztetik, vagyis azon országok összes bevételeiből annyi százalék szolgáltatik be azon horvát-szlavon országos vagy törvényhatósági pénztárba, a hová a társországok törvényhozása vagy kormánya kivánni fogja.

17. §. Horvát-Szlavonországok összes bevételeinek 55 százaléka a közös költségek fedezésére a közös kincstárba szolgáltatandó be.

18. §. Azon jövedelmek közől, a melyek a 16. és 17. §§-ok szerint Horvát-Szlavonországok beligazgatási szükséglete és a közös ügyek költségei közt megosztandók, kivétetnek:

a) a bor- és husfogyasztási adók, melyek Horvát-Szlavonországokban, az eddigi gyakorlat szerint, továbbá is a községi kiadások fedezésére fordittathatnak;

b) az 1867. XII. törvényczikk folytán a határvám jövedelmei.

19. §. Ha Horvát-Szlavonországok kormányzati területe, Dalmatia tettleges visszacsatolásával, vagy a határőrség közigazgatási egyesitése által növekednék: a Horvát-Szlavonországgal egyesitett területek jövedelmei szintén a 16. és 17. §§-ban megállapitott kulcs szerint osztatnak meg a horvát-szlavon beligazgatás s a közös ügyek költségei közt.

20. §. A jelenleg fenálló országos pótlék, mint Magyarországban, Horvát-Szlavonországokban is, az államadókhoz csatoltatik.

21. §. A földtehermentesitési pótlék azonban a

földtehermentesitési országos adósság teljes törlesztéséig, Horvát-Szlavonországokat illetőleg, továbbá is ezen országok földtehermentesitési igazgatósága által kezeltetik, s a pénzügyi igazgatóság által azon igazgatóság pénztárába szolgáltatik át. A magyar korona országainak közös jótállása mindazonáltal ezen földtehermentesitési adósságra nézve ezentúl is fenmarad, s az e czélra netalán szükségelt segély a közös kincstárból, az eddigi mód és gyakorlat szerint előlegeztetik.

22. §. A magyar királyi pénzügyminiszter Horvát- és Szlavonországokban, az egyenes és közvetett adókra, jövedékekre, bélyegekre, dijakra, illetékekre és államjavakra nézve, az általa kinevezendő zágrábi pénzügyi igazgatóság által gyakorolja a végrehajtást.

23. §. A zágrábi országos számvevőség azon osztályai, melyek Horvát-Szlavonországok önkormányzati köréhez tartozó tárgyakat kezelnek, minden tekintetben az emlitett országok rendelkezése alá esnek. Az érintett számvevőségi osztályok által vezetett zárszámadások eredményei azonban a közös pénzügyminiszterrel közlendők a végett, hogy a magyar korona összes országainak pénzügyi adatai teljesen összeállittathassanak.

24. §. Horvát-Szlavonországok külön országos kormánya és törvényhatóságai a közjövedelmek biztositásában és behajtásában teljes készséggel támogatják a közös pénzügyi kormányzat közegeit, s pontosan teljesitik a közös országgyülésnek felelős pénzügyminiszter törvényes rendeleteit.

25. §. Ha egyes években az összes jövedelmek 45

százaléka nem találná fedezni Horvát-Szlavonországok fenebb (15. §.) megállapitott beligazgatási szükségletét: a hiányt Magyarország előlegezi.

26. §. Ha ellenben az érintett 45 százalék nagyobb összegre megy, mint a mennyi Horvát-Szlavonországok beligazgatási szükségletére egyezményileg megállapittatott, a többlet a közös költségek fedezésére fordittatik.

27. §. Ha azonban Horvát-Szlavonországok jövedelmei a közös költségek azon részét, mely a 12-ik §-ban kitett adóképességi kulcs szerint rájok esnék, az adóképesség növekvése folytán felülhaladnák: a fölösleg Horvát-Szlavonországok rendelkezése alá esik, a nélkül, hogy Horvát-Szlavonországok azon összegeket, melyekre nézve a megelőző években, a közös költségeket illetőleg hátramaradtak, utólag fedezni kötelezteténének.

28. §. Horvát-Szlavonországok jövedelmeit illetőleg, a fentebbi szakaszokban érintett elvek alapján készittetik el a leszámolás, s a magyar korona összes országainak zárszámadásaival egyidejüleg terjesztetik a magyar korona országainak közös törvényhozása elé.

Az itt megvizsgált leszámolás tudomás végett Horvát-Szlavonországok országgyülésével is közöltetni fog.

29. §. A külön kimutatás vezetése Horvát-Szlavonországok jövedelmeire nézve, az egyezmény létrejötte után és csak a jövő 1869-iki január 1-jén indittathatik meg. Mig az egyezmény a két törvényhozás által el nem fogadtatik és ő Felsége által nem szentesittetik,

az 1867-iki előirányzat az irányadó Horvát-Szlavonországokra nézve, a beligazgatási költségek utalványozásában.

30. §. Horvát-Szlavonországoknak az 1867-dik év végéig bezárólag fenmaradt s behajtható adóhátralékaiból 63 százalék a nevezett országok szükségeire fordittatik, 37 százalék ellenben a közös kincstárt illeti.

31. §. Azon tárgyakra nézve, melyek a magyar korona országai és ő Felsége többi országai közt közösek, vagy egyetértőleg intézendők, valamint azokra nézve, a melyek maguk a magyar korona országai közt a fentebbi szakaszokban közöseknek jelöltettek ki, a törvényhozási jog a magyar korona összes országainak évenkint Pestre egybehivandó közös országgyülését illeti.

32. §. E közös országgyülésen Horvát- és Szlavonországok lakosaik mennyiségéhez aránylag, 29 követ által képviseltetnek, Fiume városát és tengerparti kerületét a 66. szakaszban felhozott oknál fogva ide nem értve. Ha a magyarországi képviselők száma idővel változnék: Horvát-Szlavonországok képviselőinek száma, a népességi arány megtartásával, ugyanazon elvek szerint állapittatik meg, a melyek a magyarországi képviselők számának meghatározásánál alkalmaztatnak.

33. §. Ha Horvát- és Szlavonországok népessége, akár a határőrség közigazgatási egyesitése, akár Dalmatia visszacsatolása által, gyarapodnék: a nevezett társországok képviselőinek száma a népesség szaporodása arányában szintén emeltetni fog.

34. §. Horvát-, Szlavon- és Dalmátországok a közös

országgyülésbe saját országgyülések kebeléből választják képviselőiket, és pedig azon egész időszakra, a melyre a közös képviselőház megbizása terjed.

Azon esetre, ha a horvát-szlavon-dalmát országgyülés időközben feloszlattatnék, Horvát-, Szlavon- és Dalmátországok képviselői mindaddig tagjai maradnak a közös országgyülésnek, mig az ujolag egybehivott horvát-szlavon-dalmát országgyülés uj képviselőket választ.

35. §. Horvát-, Szlavon- és Dalmátországok képviselői személyes nyilatkozási és szavazási jogukat mindazon ügyek tárgyalásánál, melyek a fentebbi szakaszokban közöseknek ismertettek el, szintén önállóan, utasitás nélkül, épen ugy gyakorolják, mint a közös országgyülés többi tagjai.

36. §. Horvát-, Szlavon- és Dalmátországok a közös országgyülés főrendi házába is két képviselőt küldenek saját országgyülésökből.

37. §. Horvát-, Szlavon- és Dalmátországok főrendei s azon világi s egyházi méltóságai, kik 1848. előtt a magyar országgyülés főrendi házában ülési és szavazati joggal birtak, ezentúl is hasonló joggal tagjai lesznek a közös országgyülés felsőházának mindaddig, mig a ház más alapokon nem rendeztetik.

38. §. A közös ügyek, a mennyire lehetséges, a közös országgyülésen előlegesen és egymás után tárgyaltatnak; s mindenesetre tekintet lesz arra, hogy Horvát-, Szlavon- és Dalmátországok képviselőinek, saját országgyülésökön, saját belügyeik intézésére évenkint legalább három havi idő engedtessék.

39. §. A közös országgyülés összes költségei, s igy

Horvát-, Szlavon- és Dalmátországok képviselőinek napidijai és szállásbérei is, a közös állampénztárból fedezendők.

40. §. Miután a magyar korona országainak közös országgyülése teendőinek egy részét, tudniillik a pragmatica sanctióból folyóknak ismert közös ügyek költségvetésének megállapitását, saját kebeléből kiküldött bizottság (delegatio) által gyakorolja: Horvát-, Szlavon- és Dalmátországok képviselői közül, a közös országgyülés által annyi tag választatik a magyar delegatióba, a mennyi azon kulcs szerint, a mely szerint a nevezett társországok a közös országgyülésen képviseltetnek, rájok esik.

41. §. Ehez képest megállapittatik, hogy Horvát-Szlavonországok képviselői közül a képviselőház részéről négy, s a főrendiház részéről egy tag választassék a delegatióba.

42. §. Ha a horvát, szlavon és dalmát országgyülés képviselőinek száma a 33-dik §-ban érintett területi gyarapodás folytán növekszik: megfelelő arányban fog szaporittatni azon tagok száma, a kik Horvát-, Szlavon- és Dalmátországok képviselői közül a delegatióba választatnak.

43. §. Mindazon ügyekre nézve, a melyek az 1867. XII. törvényczikkben s a jelen egyezményben a magyar korona összes országait illetőleg, közöseknek vannak kijelölve, a 10. §-ban foglalt tárgyak kivételével, a végrehajtó hatalmat Horvát-, Szlavon- és Dalmátországokban is a Buda-Pesten székelő központi kormány gyakorolja, saját közegei által.

44. §. Horvát-, Szlavon- és Dalmátországok érdekeinek képviselése tekintetéből ezen országok részére a Buda-Pesten székelő központi kormányhoz egy tárczanélküli külön horvát-szlavon-dalmát miniszter nevezetik ki. Ezen miniszter szavazattal biró tagja a közös miniszteri tanácsnak s a közös országgyülésnek felelős. Ugyanő képezi a kapcsolatot ő Felsége s Horvát-, Szlavon- és Dalmátországok országos kormánya közt.

45. §. A központi kormány, Horvát-, Szlavon- és Dalmátországok területén, ez országok külön kormányával egyetértőleg igyekszik eljárni; eljárásáért azonban a közös országgyülésnek, melyen Horvát-, Szlavon- és Dalmátországok is képviselvék, felelős levén, intézkedései a horvát, szlavon és dalmát országos kormány és törvényhatóságok részéről szükségkép előmozditandók, sőt a mennyiben a központi kormánynak saját közegei nem volnának, általuk közvetlenül végre is hajtandók.

46. §. Horvát-, Szlavon- és Dalmátországok kivánatukra biztosittatnak, hogy a központi kormány mind a központi hivatalok horvát-szlavon osztályait, mind a nevezett országok területén működő közegeit, tekintettel a szükséges szakképzettségre, a mennyire csak lehet, horvát-szlavon-dalmát honfiakból nevezi ki.

47. §. Mindazon tárgyakra nézve, melyek ez egyezményben a közös országgyülésnek és központi kormánynak nincsenek fentartva, Horvát-, Szlavon- és Dalmátországokat mind a törvényhozás, mind a végrehajtás körében teljes önkormányzati jog (autonomia) illeti.

48. §. Horvát-, Szlavon- és Dalmátországok önkormányzati joga ez okból mind törvényhozási, mind kormányzati tekintetben kiterjed azon országok beligazgatási, vallási és közoktatási ügyeire s az igazságügyre, ide értve a tengerészeti jog kiszolgáltatásán kivül a törvénykezést is minden fokozatán.

49. §. A vallási és közoktatási alapok követeléseire nézve, a multat illetőleg a tartozások kölcsönös leszámolás utján egyenlittetnek ki.

50. §. Az autonom országos kormányzat élén Horvát-, Szlavon- és Dalmátországokban a bán áll, ki a horvát-szlavon-dalmát országgyülésnek felelős.

51. §. A horvát-, szlavon- és dalmátországi bánt, a magyar királyi közös miniszterelnök ajánlatára és ellenjegyzése mellett, ő császári és apostoli királyi Felsége nevezi ki.

52. §. A bán polgári méltósága azonban jövőre külön választatik a katonaitól, s szabályul állittatik fel, hogy ezentúl Horvát-, Szlavon- és Dalmátországok polgári ügyeire katonai egyén befolyást ne gyakorolhasson.

53. §. A polgári állásu bán ezután is „Horvát-, Szlavon- és Dalmátországok bánja“ czimmel él, s a báni hivatal mindazon előjogait és méltóságait élvezi, a melyek uj állásával összeférnek. Ennélfogva ezután is tagja marad a közös országgyülés főrendi házának.

54. §. Az autonom országkormányzat további szervezését, a bán előterjesztése alapján, ő császári és apostoli királyi Felsége legmagasabb hozzájárulásával, a horvát-szlavon-dalmát országgyülés állapitja meg.

55. §. Ez egyezmény szentesitése után a horvát-szlavon udvari kanczellária azonnal feloszlattatik.

56. §. Horvát-Szlavonországok egész területén, mind a törvényhozás, mind a közigazgatás és törvénykezés nyelve a horvát.

57. §. Horvát-Szlavonországok határai között a közös kormányzat közegeinek hivatalos nyelvéül is a horvát nyelv állapittatik meg.

58. §. Horvát-szlavon előterjesztések és beadványok Horvát-Szlavonországokból a közös miniszterium által is elfogadandók, s azokra válasz ugyanazon nyelven adandó.

59. §. Kijelentetik továbbá, hogy Horvát-Szlavonországok mint külön territoriummal biró politikai nemzet s belügyeikre nézve saját törvényhozással és kormányzattal biró országok képviselői, mind a közös országgyülésen, mind annak delegatiójában a horvát nyelvet is használhatják.

60. §. Horvát-, Szlavon- és Dalmátországok részére a közös törvényhozás által alkotandó törvények, ő Felsége által aláirott, horvát eredeti szövegben is kiadandók s a nevezett országok gyülésének megküldendők.

61. §. Horvát-, Szlavon- és Dalmátországok határaik között belügyeikben saját országos egyesült szineiket és czimeröket használhatják, az utóbbit mindazonáltal sz. István koronájával fedve.

62. §. A magyar korona országai közös ügyeinek jelvénye: Magyarország s Horvát-, Szlavon és Dalmátországok egyesitett czimerei.

63. §. Közös ügyek tárgyalásakor azon épületen, a melyben a magyar korona országainak közös országgyülése tartatik, a magyar lobogó mellé az egyesült horvát-szlavon-dalmát lobogó is felvonandó.

64. §. A magyar korona országai által veretendő pénzeken a királyi czimbe a „Horvát-, Szlavon- és Dalmátországok királya“ czim is felvétetik.

65. §. Horvát-Szlavonországok területi épségét Magyarország elismeri s annak kiegészitését előmozditani igérkezik. Különösen sürgetni fogja ezentúl is, hogy a határőrvidék azon része, mely Horvát-Szlavonországhoz tartozik, s a határőrvidéken levő katonai községek ez országokkal, valamint törvényhozási, ugy közigazgatási és törvénykezési tekintetben is egyesittessenek; s mint eddig is számos izben felszólalt ez ügyben, ezentúl is követelni fogja a magyar szent korona jogán Dalmatia visszacsatolását, követelni fogja annak Horvátországhoz kapcsolását. E visszacsatolás föltételeire nézve azonban Dalmatia is meghallgatandó.

66. §. Az előbbi szakasz értelmében Horvát-, Szlavon- és Dalmátországok területéhez tartozóknak ismertetnek el:

1. Mindazon terület, mely jelenleg Buccari városával és kerületével együtt Fiume vármegyéhez tartozik, Fiume város és kerülete kivételével, a mely város, kikötő és kerület a magyar koronához csatolt külön testet (separatum sacrae regni coronae adnexum corpus) képez, s a melynek, mint ilyennek, külön autonomiájára s erre vonatkozó törvényhozási és kormányzati viszonyaira nézve Magyarország országgyülése s

Horvát-, Szlavon- és Dalmátországok országgyülése és Fiume városa közt küldöttségi tárgyalások utján, közös egyetértéssel lesz megállapodás eszközlendő.

2. Zágrábmegye, Zágráb és Károlyváros városokkal és a turmezei szabad kerülettel;
3. Varasdmegye Varasd várossal;
4. Kőrösmegye Kőrös várossal;
5. Pozsegamegye Pozsega várossal;
6. Verőczemegye Eszék városával;
7. Szerémmegye;

továbbá a következő határőrezredek:

1. likkai,
2. ottocsányi,
3. ogulini,
4. szluini,
5. első báni,
6. második báni,
7. varasd-kőrösi,
8. varasd-szentgyörgyi,
9. gradiskai,
10. broodi,
11. pétervárади;

végre a mostani Dalmatia.

67. §. Addig is, mig Horvát-, Szlavon- és Dalmátországoknak a megelőző pontban körülirt területi épsége helyreállittatik: Magyarország beleegyezik, hogy a zimonyi, mitroviczi, racsai, klenaki és jakovai vámhivatalok, a mostani közvetlen közigazgatási beosztásból kivétetvén, a területi kapcsolat elismeréséül a zágrábi pénzügyi igazgatóságnak rendeltessenek alá.

68. §. Ez egyezmény szentesitése után mindazon törvények és fenálló határozatok, melyek azzal ellenkeznek, megszünnek érvényesek lenni.»

69. §. Ellenben mindazon alkotmányos jogok és alaptörvények, a melyeknek élvezete és oltalma a multban Magyarországra és Horvát-Szlavonországokra egyaránt kiterjedt s ez egyezménynyel nem ellenkeznek, továbbra is a magyar korona országai közös jogainak és alaptörvényeinek tekintetnek.

70. §. Ez egyezmény a legmagasabb szentesités után, mint Magyarország s Horvát-, Szlavon- és Dalmátországok közös alaptörvénye, a nevezett országok külön törvénykönyveibe igtattatik. Egyszersmind megállapittatik, hogy ez egyezmény az egyezkedő országok külön törvényhozásainak tárgya nem lehet s változás rajta csak ugyanazon módon a mint létrejött, mindazon tényezők hozzájárulásával tétethetik, a melyek kötötték.

XL. Törvénycikk.

A véderőről.

(Szentesitést nyert 1868-dik évi deczember hó 5-én. Kihirdettetett: a képviselőházban 1868. évi deczember hó 5-én, a főrendek házában 1868. évi decz. hó 6-án.)

1. §. Általános és személyes védkötelezettség.

A védelmi kötelezettség általános és minden védképes állampolgár által személyesen teljesitendő.

2. §. A fegyveres erő alkatrészei.

A fegyveres erőt képezik: a hadsereg, hadi tengerészet, honvédség és népfelkelés.

3. §. A hadkötelezettség kezdete (a népfelkelés kivételével).

A hadseregbe, hadi tengerészetbe vagy a honvédségbe lépés kötelezettsége (2. §.) kezdődik azon naptári év január hava 1-től, a melyben a hadköteles élte 20-ik évét betölti.

4. §. A szolgálati kötelezettség tartama (a népfelkelés kivételével).

A szolgálati kötelezettség tart

a hadseregnél és a hadi tengerészetnél:

a) 3 évig a sorhad állományában, és
b) 7 évig a tartalékban;

a honvédségnél:

a) két évig azoknál, a kik szolgálatkötelezettségöknek a hadseregben eleget téve, áthelyeztetnek a honvédségbe, és
b) tizenkét évig a honvédek közé közvetlenül sorozott védkötelesekre nézve (32. §.).

A kik szolgálatkötelezettségüket a hadi tengerészetnél teljesitették, honvédségi szolgálatra nem kötelezvék.

A szolgálati idő a rendes állitási időszak alatt (31. §.) minden besorozott hadkötelesekre nézve az állitási év október hava 1-től, az ezen időszakon kivül besorozottakra nézve pedig a besorozás napjától kezdődik.

5. §. A népfelkelés.

A népfelkelés olyan önkéntesekből alakittatik, a kik se a hadsereg és hadi tengerészet, se a honvédség állományába nem tartoznak.

A részletekről a népfelkelési törvény intézkedik.

6. §. A beköltözöttek (bevándorlottak) védkötelezettsége.

A ki védköteles korban nyer állampolgárjogot vagy állandó megtelepedésre engedélyt, az életkorának a jelen törvény értelmében megfelelő védkötelezettséget teljesiteni tartozik, minden tekintet nélkül arra, eleget tett-e, és mi módon, védkötelezettségének azon államban, a melyből ide átköltözött.

7. §. A hadsereg és hadi tengerészet hivatása.

A hadsereg és hadi tengerészet hivatása Ő Felsége összes birodalma mindkét állama területének külellenségek elleni megvédése és a belrend és biztosság fentartása.

8. §. A honvédség hivatása.

A honvédség háboru idején a hadsereg támogatására és a belvédelemre, béke idején pedig kivételesen a belrend és biztosság fenntartására is van hivatva.

9. §. A népfelkelés hivatása.

A népfelkelés háboru idején a védelmi erőnek végső megfeszitése, a hadsereg és honvédség támogatására, az ellenség behatolásának megakadályozása vagy az országba már benyomult ellenség leküzdése végett.

A felkelés e végből, mint a véderő kiegészitő része, a népjog oltalma alá helyeztetik.

10. §. A sorkatonaság, tartalék, honvédség és népfelkelés összehivása.

A kik a hadsereg (hadi tengerészet) állományába tartoznak és sorhadi szolgálatra kötelesek, az illető katonai hatóságok felhivásának minden időben eleget tenni tartoznak.

A tartalék csak Ő Felsége parancsára szólittathatik be a hadsereg és hadi tengerészet kiegészitése (pótlása) végett a hadi létszám erejéig.

Ha a tartaléknak csak egy részét szükséges tettleges szolgálatra szólitani, ennek a korosztályok sora szerint, t. i. a legifjabb korosztályon kezdve kell megtörténni.

A honvédség behivatása és mozgósitása is hasonlóan csak Ő Felsége a király parancsára, a honvédségi törvény szabályai szerint eszközöltetik.

A népfelkelés fölhivása és rendezése Ő Felségének parancsára, a honvédelmi miniszter utján, akkor és azon mérvben történik, a midőn s a mennyiben az ország az ellenséges megrohanás veszélye által közvetlen fenyegetve van.

A népfelkelés tettleges alkalmazása az Ő Felsége által kijelölt hadi parancsnok által eszközöltetik.

A tartalék és honvédség, az időszaki fegyvergyakorlatokra (36. §.), az illetékes sorhadi és honvédségi hatóságok által hivatik össze.

11. §. A hadsereg és hadi tengerészet számereje.

A monarchia közös védelmére szükséges szárazföldi és tengeri hadsereg, az 1867-ik évi XII. tcz. 11., 12., 13. és 14-ik §§-ban foglalt alkotmányos jogok alap-

ján s azok fentartása mellett, a monarchia mindkét államterülete összes népességére nézve 800,000 főnyi teljes hadi létszámban állapittatik meg, a határőrséget ide nem számitván.

Ezen létszámba a tartalék is (4. §.) be van foglalva.

A hadseregnek és hadi tengerészetnek ezen hadi létszáma a legközelebbi 10 évre érvényes.

A hadsereg megállapitott létszámának a körülmények szerint tovább is változatlan hagyására vagy megváltoztatására czélzó javaslatok mind a két fél képviseleteinek, alkotmányos uton való ujabb megegyezés végett, mindenesetre még a kilenczedik év lefolyása előtt, előterjesztendők.

12. §. A honvédség számereje.

A honvédség összes számerejét a honvédkötelezettek száma határozza meg. A magyar korona országai egyelőre 82 zászlóalj gyalogságot s 32 század lovasságot állitanak föl.

Az erre vonatkozó tüzetes intézkedések a honvédségi törvényben foglaltatnak.

13. §. Ujonczjárulék.

A magyar korona országai és a birodalmi tanácsban képviselt országok közt a népesség számaránya szerint fölosztandó azon ujonczilleték, a mely a hadsereg- és hadi tergerészetnek az életbeléptetett törzs- és oktató-rendszer kivánalmai szerint fennebb megállapitott számerőben (11. §.) leendő fenntartására és póttartalékkal is ellátására szükséges, megállapitása után

a 10 év lefolyása előtt kérdésbe csak ugy lesz vehető, ha Ő Felsége az illető felelős kormányok utján annak emelését vagy leszállitását kivánja; a jutalék kiállitása azonban csak akkor történhetik meg, ha a törvényhozás azt azon évre már meg is szavazta. A tiz évi összes póttartalék nem lehet nagyobb egy évi ujonczilletéknél.

A két fél ebbeli jutalékának kiszámitásánál mindaddig, mig mind a két államterületen egyenlő alapelvekre fektetett uj népszámlálás foganatosittatnék, a lélekszámról jelenleg létező hivatalos adatok szolgálnak alapul, melyek szerint a megállapitott 800,000 főnyi létszámból a magyar korona országainak népességére 329,632 esik; jutalékának kiszámitásánál a védkötelességét másként teljesitő hotárőrvidék népessége számitáson kivül hagyatván mindaddig, mig a határőrségi intézmény tényleg fenáll.

14. §. A hadsereg és hadi tengerészet kiegészitése.

A hadsereg és hadi tengerészet kiegészittetik:

a) a katonai képzőintézetek növendékeinek beosztása (19. §.),
b) önkéntes beállás (20—24. §§.),
c) hivatalból eszközölt állitás (45—49. §§.),
d) rendes ujonczállitás (31—35. §§.) által.

15. §. A honvédség kiegészitése.

A honvédség kiegészittetik:

a) kiszolgált tartalékosok beosztása (4. §.),
b) védkötelesek közvetlen beosztása (32. §.),
c) oly önkéntesek által, a kik a hadseregbeli szol-

gálatkötelezettségöknek eleget tettek, a mennyiben egyébiránt is a honvédséghez nem tartoznának,

d) oly önkéntesek által, a kik már nem honvédkötelezettek, de a szolgálatra még alkalmasak (57. §.).

A c) és d) alatt említett önkéntesek szolgálatkötelezettsége két évre, esetleg háboru tartamára terjed.

16. §. A hadseregbe és hadi tengerészetbe léphetésre megkivántató kellékek.

A hadseregbe és hadi tengerészetbe léphet:

a) a ki Ő Felsége birodalmának egyik vagy másik részében honpolgári jogot vagy a magyar korona területére nézve állandó megtelepedési engedélyt nyert;

b) a ki legalább 59 bécsi hüvelyknyi testmagasság mellett a szükséges szellemi és testi képességgel bir (a hadsereg számára szükséges mesteremberek, hajóslegények és hajó-kézművesek testi nagyságra való tekintet nélkül elfogadtatnak);

c) a ki életkorának legalább 17-ik évét betöltötte, de 36-ik évét túl nem haladta.

Külföldiek a törvényszerü sorkatonai szolgálati időre, a b) és c) pontokbeli feltételek alatt, kivételesen csak Ő Felsége engedélyével vétethetnek fel a hadseregbe, ha kormányuk ez iránti feltétlen engedélyét képesek felmutatni.

17. §. Ideiglenes mentesség a hadsereg, hadi tengerészet vagy honvédségbeli szolgálat alól.

A hadseregbe, hadi tengerészetbe vagy a honvédségbe való belépés kötelezettsége alól ideiglen mentesek:

1. a keresetképtelen apának vagy özvegy anyának egyetlen fia, vagy ennek nem létében egyetlen veje;

2. az apa halála után a keresetképtelen nagyapának vagy özvegy nagyanyának egyetlen unokája, ha azoknak fiuk nincsen;

3. teljes árvaságra jutott testvéreknek egy bátyja.

Azonban csak vérszerinti egyetlen fiunak, unokának vagy bátyának és illetőleg egyetlen vőnek lehet felmentetésre igénye s csak azon esetben, ha felmentetésétől szülőinek, öregszülőinek vagy testvéreinek eltartása függ s ő e kötelezettséget teljesiti is; törvénytelen fiugyermeknek hasonlóan igénye van a felmentetésre, ha ettől függ anyja eltartása s ha ő e kötelességet teljesiti is.

Egyetlen fi-unoka vagy bátyával egyenlő igényüeknek tekintetnek ugyanazon feltételek alatt azok is, a kiknek egyetlen vagy több fivéreik:

a) a sorhadi vagy tartalékbeli szolgálatkötelezettség alatt állanak;
b) 18 évesnél ifjabbak;
c) szellemi vagy testi fogyatkozások miatt bármi keresetre képtelenek.

A ki ezen alapokon ideiglen felmentetett, de felmentési czime időközben megszünt, vagy a ki annak feltételeit nem teljesiti, korosztályához képest a hadseregbe, hadi tengerészetbe vagy honvédségbe való belépés kötelezettsége elá esik.

Az ideiglenes felmentés tárgyában a sorozó bizottság határoz (32. §.), melynek határozatai ellen a honvédelmi miniszteriumhoz lehet felebbfolyamodni.

Az ujonczállitási bizottságnak a honvédelmi miniszter által helybenhagyott határozata ellen felebbfolyamodni nem lehet.

18. §. A hadi szolgálatra nem alkalmas védkötelesek alkalmaztatása.

Oly védkötelesek, kik a tulajdonképeni hadi szolgálatra ugyan nem, de egyéb hadi czélokra szükséglett másnemü szolgálatokra, polgári hivatásukhoz képest alkalmasak, háboru esetében ily szolgálatok tételére kötelezhetők.

19. §. A katonai képzőintézetek növendékei.

A katonaképző-intézetekből kilépő növendékek besorozása a hadseregbe (a hadi tengerészetbe) a katonai hatóságok által az e végre fenálló külön szabályok értelmében eszközöltetik.

Az ily intézetekben kiképzett dijmentes vagy alapitványi növendékek 10 évig, a féldij mellett felvettek és kiképzettek 7 évig, az egész dij fizetése mellett kiképzettek pedig 4 évig tartoznak az intézetből történt kilépés napjától számitva, a hadseregben (hadi tengerészetben) folytonosan és valósággal szolgálni.

20. §. Önkéntes belépés a hadseregbe (hadi tengerészetbe).

Minden belföldi beléphet önként a hadseregbe vagy hadi tengerészetbe, ha e végre a törvényszerü kellékekkel bir. (14. 16. §§.)

Az önkéntes belépésből kizárvák azok, a kik valamely bünvádi elmarasztalás folytán nincsenek polgári jogaik teljes élvezetében.

Kiskoruaknál az önkéntes beléphetésre az atya vagy gyám beleegyezése szükséges.

Az önkéntes a hadcsapatot, melyben szolgálni kiván, maga választhatja, feltéve, hogy az illető csapat önkéntesek befogadására jogosult, s hogy az önkéntes az abba leendő felvételre képesitve van.

Azon védköteleseknek, kik korosztályuknál fogva (32. §.) a rendes sorozásra már meghivattak, az avatási idény alatt az önkéntes beléphetés nem engedtetik meg.

A ki a sorozásra előállani törvényszerüleg köteles volt és meg nem jelent, ez által önkéntes beléphetési jogát mindaddig elveszti, mig az ujonczállitási bizottság részéről ezen mulasztás tárgyában hozandó határozatnak magát alá nem vetette.

21. §. Önkéntesek egy évi szolgálattal, a) A hadseregben.

Belföldiek, kik a képzettség oly fokán állanak, mely valamely főgymnasiumban, valamely főreáltanodában, avagy ezekkel egyen- vagy más magasabb rendü tanintézetben végzett tanulmányoknak megfelel, s erre nézve magukat jogérvényes bizonyitványokkal igazolni képesek, ha a hadseregbe önként belépnek s szolgálatuk ideje alatt maguk költségén ruházkodnak, magukat fölszerelik és élelmezik (lovasságnál a lovat is megszerzik és a ló tartásáról gondoskodnak), béke idején, belépésöktől számitott egy évi tényleges szolgálat után, mint tartalékosok szabadságra bocsáttatnak. Az ilyenek, ha tanulmányaikat folytatják, a katonai állomás helyét, s 25 éves korukig az egy évi önkéntes szolgálat évét

is maguk választhatják, s ha önköltségükön magánszállást tartanak, laktanyai lakásra nem szorithatók.

Mely tanintézetek tekintessenek e kedvezményekre nézve a főgymnasiumokkal vagy főreáltanodákkal egyrendüeknek, a két miniszterium által, a közös hadügyminiszterium hozzájárultával fog megállapittatni.

Hasonlag a fennérintett tanintézetek oly szegényebb sorsu tanulói is, a kik a rendes és nyilvános tanulók sorába tartoznak, erkölcsi jó magaviseletüek, a főtantárgyakból kitünő osztályzatot nyertek, az illető miniszterium javallatára, a közös hadügyminiszter beleegyezésével, mint egy évi önkéntesek léphetnek hadi szolgálatba, melynek tartama alatt ruházati, felszerelési és élelmezési költségeik a közös hadügyi költségvetésből fedeztetnek.

Ha ezen önkéntesek egy évi szolgálatukat betöltötték s a tartalék- és honvédtisztek részére szabályozott vizsgát jó sikerrel letették, mint tisztjelöltek a szükséghez képest sorrendben tartaléktisztekké neveztetnek ki.

Ezen tisztek további védkötelezettségök ideje alatt még három, mindannyiszor legtovább négyheti tartamu fegyvergyakorlatra berendelendők.

Mozgósitás esetében az ily tisztek kilencz éven belül a mutatkozó szükséghez és a hadügyér elhatározásához képest vagy a hadseregnél vagy a honvédségnél, kilencz éven túl pedig törvényes rendeltetésökhöz képest a honvédségnél alkalmazandók.

22. §. b) A hadi tengerészetnél.

Azon tengerészek, a kik általános műveltségökre nézve ugy, mint szintén belföldi tengerészeti tanintézetekben jó sikerrel végzett tanulmányaikra nézve is magukat bizonyitványokkal igazolják, a hadi tengerészetbe egy évi önkéntes szolgálatra befogadtatnak a nélkül, hogy ruházati és élelmezési költségeiket sajátjokból kellene fedezniök; és jó sikerrel letett vizsga után, a szükséghez képest tengerészeti tartaléktiszteknek neveztetnek ki.

Ezen tartaléktisztek háboru esetében bárminemü tengerészeti szolgálatra kötelezvék.

23. §. c) Orvosok és állatorvosok.

Az orvosok és orvostanulók egy évi önkéntes szolgálatukat katonai kórházakban, az állatorvosok s állatorvostanulók pedig mint állatgyógyászgyakornokok valamely szekerész-században is teljesithetik, ha erre való képzettségöket igazolják.

Háboru esetében szolgálatkötelezettségökhöz és a szükséghez képest a sorhadban (hadi tengerészetben)' a honvédségben és tábori vagy állandó kórházakban is alkalmaztatnak.

24. §. d) Gyógyszerészek.

Gyógyszerészek az egy évi önkéntes szolgálatot katonai gyógyszertárakban teljesithetik, és háboruban hasonló módon alkalmaztatnak, mint a védköteles orvosok. (23. §.)

25. §. *Papjelöltek.*

Minden törvényesen bevett egyház és vallásfelekezet papjelöltjei és növendékei, ha a hadseregbe (hadi tengerészetbe) vagy a honvédség közé besoroztattak, hittudományi tanulmányaik folytathatása végett szabadságra bocsáttatnak.

Pappá szenteltetésök, illetőleg lelkészszé vagy segédlelkészszé lett alkalmaztatásuk vagy kineveztetésök után az illetők a hadsereg lelkészeti lajstromába iktattatnak, és háboru esetében védkötelezettségökhöz képest vagy a hadseregnél (hadi tengerészetnél), vagy a honvédségnél, mint szintén tábori vagy állandó kórházaknál is mint lelkészek alkalmazhatók.

Ha azonban az ily papjelöltek vagy papnövendékek hittudományi tanulmányaikkal felhagynak, vagy papi hivatásukról lemondanak, hadi szolgálatra szólitandók.

26. §. *Nyilvános szolgálatban álló tisztviselők, tanárok és tanitók.*

A hadsereg (hadi tengerészet) és honvédség kötelékében álló államtisztviselők, a Felséges Uralkodó-Ház magán-családi és ős alapjavain alkalmazott hivatalnokok, a közalapok hivatalnokai, az országos és kerületi képviseleteknek, a megyei és városi törvényhatóságoknak és politikai közigazgatással megbizott községeknek tisztviselői (a mennyiben ezen állomásokra a jogi és államtani tanulmányok bevégzésének igazolása megkivántatik), továbbá a köztanintézetek tanárai és tanitói, a népiskolák tanitóit is ide értve, háboru esetében

a közigazgatási szolgálat és tanitás folytatására nélkülözhetlen számban az illető szakminiszter ajánlatára, Ő Felsége a Király engedelmével alkalmazásukban meghagyatnak. Hasonló kedvezményben részesittetnek a postai, távirdai s vasuti szolgálatban álló egyének is, a mennyiben az üzlet folytatására nélkülözhetetlenek.

27. §. *Tanszéki jelöltek és népiskolai tanitók.*

A népiskolai tanitójelöltek s a népiskolai tanitók, továbbá azok, kik örökség utján jutottak valamely mezőgazdaság birtokába, ha rendes birtokukon laknak, abban maguk gazdálkodnak s az ily birtok földjövedelme egy öt-tagu család önálló eltartására elégséges, de viszont ezen mérv négyszeres mennyiségét meg nem haladja, a hadseregbe (hadi tengerészethez) vagy a honvédségbe történt besoroztatásuk után a népoktatást és illetőleg a gazdaság kezelését legkevésbé akadályozó időszakban nyolcz hét alatt katonailag kiképezendők, azután szabadságolandók és béke idején ezen felül csak az időszaki fegyvergyakorlatokban való részvétre szoritandók.

28. §. *Képzett tengerészek és gépészek a hadi tengerészethen.*

A hadi tengerészethez beosztott oly képzett tengerészekre nézve, a kikre a 22. §. nem alkalmazható, ugyszintén a gépészekre nézve is, előképzettségöknek s a hajóhad körüli szolgálatban lett kiképeztetésöknek irányadó tekintetbevételével, a tettleges szolgálati idő béke idején egy évi tartamra is leszállitható.

29. §. Tengerészeti vagy hajóépitési tanintézetekbe járó tengerészek.

A hadi tengerészetbe beosztott oly tengerészek, a kik belföldi tengerészeti vagy hajóépitési tanintézetekbe járnak, béke idején a tanidőre szabadságra bocsájtandók.

30. §. A kiegészitési tartozék elosztása az országokra és ujonczozási járásokra.

A hadseregbe (hadi tengerészetbe) sorozandó védkötelesek száma Ő Felsége birodalma két állama közt a népesség számarányához képest, e szám viszont az egyes ujonczozási járásokra, ezeknek a tapasztalat által igazolt ujonczállitási képességök arányában osztandó fel; ha azután valamelyik ujonczozási járás a reá eső mennyiséget előreláthatólag kiállitani nem tudná, a hátralék ugyanazon hadkiegészitési kerületnek többi járásaira vettetik ki.

31. §. A rendes állitás időszaka.

Rendes állitás utján a sorozás a hadseregbe (hadi tengerészetbe) és honvédségbe minden évben a január 15. és márczius 15. közti időszakban történik meg; a tettleges szolgálat ideje ugyanazon évi október 1-jén kezdődik. (4. §.)

32. §. Eljárás az állitásnál: a) a hadsereg és hadi tengerészet részére.

Az állitás az ujonczozási járáshoz tartozó védkötelesek közül korosztályi sorrend és minden korosztály-

ban sorsolási számrend szerint, vegyes bizottságok által foganatosittatik.

Egy és ugyanazon évi január 1-seje és decz. 31-dike közt született valamennyi ifju egy korosztályt képez és a születési év szerint neveztetik meg.

A sorozásra három korosztály hivatik fel.

A hadsereg és tengerészet csapataihoz, lehető tekintetbe véve a besorozottak kivánságait, az oda legalkalmasabb egyéniségek osztatnak be; a hadseregbe besorozottak, az egészségi csapatok egyedüli kivételével kizárólag magyar csapatokba osztatván.

b) A honvédség és póttartalék részére.

A hadsereg és hadi tengerészet jutalékának, ugyszintén ezek póttartalékának teljes kiállitása után az előállitott három korosztálybeli hadszolgálatra alkalmasak fölöslege ujonczozási járásonként a honvédségbe osztandó.

A póttartalékba osztott egyének képesültségükhöz képest a hadsereg különféle testületei részére az összeirási lajstromokban előjegyeztetvén, béke idején polgári foglalatosságuk mellett meghagyatnak és csupán háboru esetére fordittatnak Ő Felsége rendeletére, életkorukhoz képest, a hadsereg vagy a honvédség kiegészitésére.

Háboru után a bevont póttartalékosok a hadkötelékből korábbi helyzetükbe visszabocsáttatnak.

Azon védkötelesek, kiknek a harmadik korosztályban az ideiglenes szolgálatmentesség megadatott (17. §.), midőn a negyedik korosztályba lépnek, a póttartalékosok közé soroztatnak.

Azon év deczember hava végével, melyben a póttartalékos egyén 32 éves életkorát betöltötte, rá nézve a póttartalékban való védkötelezettség megszünik.

33. §. Az állitástól elmaradottak utóállitása.

Ha a hadseregbe lépésre kötelezett a rendes állitásnál meg nem jelent, annak utólagos előállitása törvényszerü eszközök alkalmaztatásával foganatositandó ; időközben pedig az összeirási lajstromok sorrendje szerint azon legközelebbi alkalmas egyén sorozandó be helyette, a ki különben a póttartalék közé lett volna osztandó. (32. §.).

Utólagos pótegyének.

Azon számmennyiség helyett azonban, mely a jelen nem lévők közül a sorozási időszak végétől számitandó négy hónap alatt a hadképességi viszonyok közép-aránya szerint valószinüleg a hadseregbe és hadi tengerészetbe beállitható leend, utólagos pótegyénül a legidősebb korosztályból legmagasabb sorszámmal besorozottak közül ugyanannyi mégis kijelölendő, de rendes viszonyok közt négy havi szabadságra elbocsátandó.

Az elmulasztott előállási kötelezettség utólagos teljesitésére engedélyezett idő a betöltött 36 éves életkorig terjed. (16. §.)

34. §. Felülvizsgáló bizottság.

A beállásra kötelezettek közül azok, a kiknek fölvétele a hadseregbe (hadi tengerészetbe) vagy honvédségbe katonai, illetőleg honvédségi részről megtagadtatik, a bizottság polgári tagjainak kivánatára, elhatá-

rozás végett vegyes felülvizsgáló bizottság elé állittathatnak.

Ezen bizottság elhatározása alá vetendők azon hadköteles egyének is, a kik a hadseregnek (hadi tengerészetnek) vagy honvédségnek már átadatván, besorozásuktól számitott négy hónap alatt, mint alkalmatlanok elbocsáttatásra kijelöltetnek.

Ezen bizottság határozata ellen felebbfolyamodni nem lehet.

35. §. A sorsolás és állittatás költségei.

A sorsolás- és állitásra való megjelenés költségeit minden hadkötelezett maga viseli; vagyontalanok a községek által segélyezendők, melyek a község előljárójának és a hadkötelezettek hivatalos kiséretének költségeit is viselik.

A fölülvizsgálandók és a melléjök adandó kiséret utazási költségei az állampénztárra háramlandók.

Minden egyéb költség az illető hatóság hivatalos ügykezelésére nézve fenálló rendszabályok értelmében fedeztetik.

36. §. A tartalék és honvédség fegyvergyakorlatai és ellenőrzési gyülekezetei.

A tartalékos legénység tartalékkötelezettsége alatt háromszori, legfölebb négy-négy hétig tartó fegyvergyakorlatra köteleztetik.

Tényleges szolgálatba történendő minden behivatás egy gyakorlatul számittatik.

Azonfelül részükről évenkint őszszel ellenőrzési

szemlék tartatnak, melyek azonban egy napnál többet igénybe nem vehetnek.

A honvédség fegyvergyakorlatai és ellenőrzési szemléi a honvédségi törvényben vannak meghatározva.

37. §. Önkéntes meghosszabbitása a tettleges szolgálatnak a hadseregben (hadi tengerészetben) vagy a honvédségben.

Annak, a ki a hadseregben vagy hadi tengerészetben sorhadi szolgálat kötelezettségét tettleges szolgálatban betöltötte, ha további megtartása a szolgálatra nézve előnyös, megengedtetik, hogy a tartalékba való átlépés helyett, ez utóbbi kötelezettsége tartamán túl is tettleges sorhadi szolgálatát évről-évre önként folytathassa.

Azon anyagi kedvezmények, a melyekben az ily módon s ily feltételek alatt önkéntesen tovább szolgáló altisztek részesülnek, külön rendeletek által fognak szabályoztatni.

Ezen határozatok a honvéd-törzsek- és osztályoknál tettleg szolgáló altisztekre és honvédekre is kiterjednek.

38. §. Hosszasan szolgált altisztek ellátása.

Altiszteknek, a kik tizenkét évig s e közben legalább nyolcz évig mint altisztek tettleg szolgáltak a hadseregben, a hadi tengerészetnél vagy a honvédtörzsek- és osztályoknál és magukviseletéről kedvező igazolványt nyertek, igényök van alkalmazásra akár valamely közszolgálatban, akár pedig az állam által segélyezett vasuti, gőzhajózási és egyéb vállalatoknál.

Ezen határozat foganatositása külön törvény által fog szabályoztatni.

39. §. Rendszerinti áttétel a tartalékba és honvédségbe és az utóbbiból való elbocsátás.

A rangfokozatok megtartása melletti rendes áttétel a sorhadból a tartalékba s ebből a honvédségbe és a honvédségből való elbocsáttatás, mindezen szolgálati osztályzatok időtartamának eltelte után (4. és 15. §§.) minden év deczember hava végével történik meg. Háboru esetében ezen áthelyezés, illetőleg elbocsátás csak Ő Felsége a király parancsára következhetik be.

Az áthelyezés vagy elbocsátás alkalmával az illető egyén igazoló okmányt nyer; ezen okmány kiállitása körüli késedelmezés a törvényszerü időn túl terjedő szolgálatkötelezettségre okul nem szolgálhat.

40. §. Elbocsátás a szolgálatkötelezettség teljes betöltése előtt.

A szolgálatkötelezettség betöltése előtt csak akkor engedélyezhető az elbocsáttatás:

a) ha a besorozás törvényellenes volt;
b) ha elhárithatlan szolgálatképtelenség áll be;
c) ha a katona a 17. §. 1., 2., 3. pontjai alatt kijelölt viszonyok közé jut;
d) béke idején a 33-ik §. értelmében besorozott, mihelyt egy jelen nem volt sorozandó az állitási időszak leteltétől számitott négy hónap alatt a hadseregbe (hadi tengerészetbe) besoroztatott.

A c) alatt emlitettek, ha a harmadik vagy magasabb korosztályban vannak, a d) alatt nevezettek pedig azonnal a póttartalékba tétetnek át.

41. §.

A 40. §. a) és b) pontjai esetében (feltéve, hogy a b) pontra vonatkozólag kétségen kivül kiderül, miszerint a hadképtelenség már a sorozáskor fenállott), ha az ujonczállitás bevégeztetése óta 4 hónap még nem telt le és a hadtartozéknak hijja van, azon legközelebbi alkalmas egyén, a ki előbb mint felesleges a póttartalék közé (32. §.) osztatott volt be, a hadseregbe (hadi tengerészetbe) sorozandó. Ha azonban az elbocsátás csak 4 hónap után következik be, ezen hiány a legközelebbi rendszeres állitásnál pótlandó.

A kiket az ily állitás körül valami hiba terhel, az illető kincstár részére husz forint kártéritési átlagot tartoznak fizetni, s ezen felül a büntető törvény vagy a szolgálati szabályok szerint rájok háruló fenyitésnek vetvék alá. A ki saját hibáján kivül törvényellenes besorozás miatt kárt szenved, annak jogában áll azoktól, a kik a hibát elkövették, kártéritést követelni. Bármi más elbocsáttatási esetekben kártérités se az egyén, se a kincstár részére nem vétetik igénybe.

42. §. A hadkötelezettnek jelentkezése az ujonczállitási lajstromba való beiktatás végett.

A legközelebbi rendes állitásra megjelenni köteles és erről eleve értesitett korosztályok mindenik hadkötelezettje tartozik magát a megelőző év november havában beiratás végett illetékes községi vagy tartózkodási helyének előljárójánál akár irásban, akár személyesen jelenteni; ha pedig ezt a nélkül, hogy legyőzhetetlen akadályok hátráltatták volna, elmulasztandja: a

további törvényszerü eljárásra veendő tekintet nélkül száz forintig terjedhető pénzbirsággal, vagyontalanság esetében pedig husz napig tartható fogsággal büntetendő.

Az ily pénzbirságok azon helységbeli szegény-alap javára forditandók, melyben az illető hadköteles tartózkodik.

43. §. Kötelességei a községelöljáróknak és anyakönyvvezetöknek.

A községelőljárók és az anyakönyvvezetők az ujonczállitási lajstromokhoz tőlük kivántató segédokmányok valódiságáért s előbbiek az előállitott egyén személyazonosságért felelősek; és tartoznak a politikai hatóságoknak az ujonczállitás végrehajtására vonatkozó mindennemü hivatalos eljárásaikban segédkezet nyujtani.

44. §. A nösülhetés korlátozásai.

A ki az ujonczállitási bizottság által hadi szolgálatra mindenkorra alkalmatlannak nem találtatott, vagy a 3-dik korosztályban a sorhadi szolgálattól ideiglen fel nem mentetett, valameddig a harmadik korosztályból ki nem lépett, meg nem nősülhet.

Különös tekintetet érdemlő körülmények közt, kivételes nősülési engedélyadásra a honvédelmi magy. kir. miniszterium van jogositva; de ezen engedély az illetőt a hadseregbe (hadi tengerészetbe) vagy honvédségbe lépés kötelezettségétől fel nem menti.

45. §. Eljárás jogosulatlanul utazó hadkötelezettek ellen.

Ha az első, második vagy harmadik korosztályba tartozó katonakötelezett, engedély nélkül oly külföldi

utazásra kél, melyre az utlevél-szabályok szerint utazás-engedély szükségeltetik, s ez által a sorozástól magát elvonta, a korosztály és sorszám szerinti sorozás előnyeit elveszti.

46. §. Büntetés a) a jogosulatlan nösülök- s a bünrészesekre nézve.

Azon védköteles, a ki a 44. §-ban körülirt tilalom áthágásával megnősült, a korosztály szerinti sorozás kedvezményét elveszti és sorshuzás nélkül hivatalból besoroztatik; alkalmatlan volta esetében pedig vagy a községi szegény-alap javára ezer forintig terjedhető pénzbirságban, vagy hat hónapig tartható fogságban marasztaltatik el.

Azok, kik a tiltott nősülésnél vétkesen közreműködnek, a községi szegény-alap javára ötszáz frtig terjedhető pénzbirság vagy három hónap tartamáig terjedhető fogság alá esnek, fenmaradván ellenök még a hivatali szabványok szerinti eljárás, ha államszolgálatban állanak.

47. §. b) Az állitás elöli szökés- és bünrészességre nézve.

A ki az ujonczállitási bizottság előtt megjelenni tartozik, de kielégitő mentség nélkül elmarad, ujonczszökevénynek, a ki pedig őt ebben tudva elősegiti, a szökésben bünrészesnek tekintetik s mint ilyen az alább megszabott büntető eljárás alá esik.

Az oly ujonczszökevény, a ki szolgálatra alkalmasnak találtatik, ha kimaradását az ebbeli vizsgálaton igazolni nem tudja, de önként jelentkezett, a rendes

sorkatonai szolgálat tartamán felül egy évet, ha pedig nem önként jelent meg a sorozásnál, két évet tartozik még szolgálni; ha végre szolgálatképtelennek találtatik, három hónapig terjedhető fogsággal sujtandó.

Az ujonczállitástól való szökésben bünrészesek három hónapi, vagy különös sulyosbitó körülmények között hat havig terjedhető fogság alá esnek.

Ha az ujonczszökevény 36 éves életkorát (16. és 33. §§.) már meghaladta és nem igazolhatja, hogy már akkor szolgálatképtelen volt, midőn az első korosztályba lépett: hat hónapig terjedhető fogsággal sujtandó.

Az ujonczszökésben való bünrészesek három, vagy különösen nehezitő körülmények közt hat hónapig terjedhető fogsággal sujtandók.

Az ujonczszökevény elfogásának elősegitése polgári kötelesség.

A hol a hadkötelezettség előli menekülés szökés utján nagyobb számban fordul elő, ott az ennek meggátlására szolgáló rendkivüli intézkedéseket a honvédelmi miniszterium, a maga felelőssége mellett, rendeleti uton fogja megtenni.

48. §. c) Az önmegcsonkitóra nézve.

Minden hadköteles, a kire rábizonyul, hogy magát szándékosan megcsonkitotta, hivatalból sorozandó be a hadseregbe, s a törvényes sorkatonai szolgálat tartamán felül két évig tartozik szolgálni.

49. §. A honvédség fölötti rendelkezés.

A honvédség, a honvédségi törvény értelmében, béke idején közigazgatási tekintetben a honvédelmi

miniszternek, katonai ügyekben pedig a honvédség főparancsnokának van alárendelve. Ellenben háboru idején közigazgatási tekintetben ugyancsak a honvédelmi miniszter, katonai ügyekben pedig a király által kinevezett hadvezér alatt áll.

A honvédelmi miniszter, illetőleg a honvédség főparancsnoka, utóbbi a honvédelmi miniszter utján, kötelesek a honvédség létszámáról, felszereléséről, elhelyezéséről, katonai kiképezéséről és fegyelmi magatartásáról a közös hadügyminiszternek folytonos tudomást nyujtani.

50. §. A honvédtisztek kinevezése.

A honvédtisztek minden tiszti fokozatra Ő Felsége által neveztetnek ki.

A katonai jelvények, rangjelzetek, felszerelés és felfegyverkezés, valamint a szolgálat és gyakorlat szabályai honvédségnél és a sorhadnál egyenlők lesznek.

51. §. A tisztek önkéntes átlépése a tartalékba vagy a honvédségbe.

Minden tiszt, ki mint olyan egy évig szolgált s a 19-ik §-ban emlitettek közé nem tartozik, béke idején saját kérelmére, de állandó illetékeinek megszüntetése mellett a tartalékba, vagy ha már csak honvédkötelezett volna, a honvédségbe tétethetik át.

52. §. A tiszti rangról önként lemondott vagy attól megfosztott tisztek védkötelezettsége.

Minden tiszt, a ki ellen se bünfenyitő, se becsületbirósági kereset inditva nincsen, tiszti állását önként

leteheti, ezáltal azonban törvényszerüen még hátralékos szolgálati és védelmi kötelezettsége alól épen ugy nem mentetik fel, mint azon tiszt, a ki fenyitő vagy becsületbirósági uton fosztatik meg tiszti állásától.

53. §. A sorhad-, tartalék- és honvédségbeli legénység nősülése.

A tettleges szolgálat idején kivül a huzamosabb időtartamra szabadságolt sorhad-tartalék és honvédségbeli legénység azon része, mely a harmadik korosztályt meghaladta, nősülés tekintetében is a köztörvények és szabályok alá esik, de a sorhad (hadi tengerészet) vagy a honvédseregbeli szolgálatkötelezettségnek fentartása mellett. Tekintet nélkül szolgálati éveik számára, hason kedvezményben részesülnek a tartalékos és honvédségi, ugyszintén a nyugdijazott tisztek s katonai hivatalnokok, valamint a rokkantdijasok is; utóbbiak, ha katonai rokkantak intézetébe felvéve nincsenek.

54. §. A tartalék- és honvédseregbeli legénység polgári joga a tettleges szolgálat idején kivül.

A szabadságosok, szabadságuk ideje alatt a tettleg szolgálatban nem álló tartalékosok és honvédek tisztjei és a legénység minden polgári viszonyaikra nézve, ugyszintén bünvádi és rendőri ügyekben polgári törvények és hatóságok alatt állanak s csak azon megszoritásoknak vannak alávetve, melyek ezen törvényben alapszanak s a nyilvántartás czéljából szükségesek. Ez irányban az 1867. XII. törvényczikk 14. §-a alapján külön törvény fog részletesen intézkedni.

A tettleg szolgálatban levők katonai fegyelmi törvények alatt állanak, polgári viszonyaik és kötelezettségeik tekintetében mindazonáltal, melyek nem a katonai szolgálatra vonatkoznak, a polgári törvények és hatóságok alatt fognak állani. Addig is, mig a katonai törvények az általános védkötelezettség igényeinek megfelelőleg annak utján átdolgoztatnának, előzetesen már most kimondatik, hogy a törvény hatálybalépte napjától testi fenyiték és rablánczbüntetés az álló hadseregben (hadi tengerészetben) és honvédségben többé nem alkalmazható.

Minden külföldön tartózkodó tartalékos, — honvédtiszt és a legénység köteles, mihelyt a nyilvánosság utján meg kellett tudniok, hogy a monarchia háboru eshetősége közelében áll s ezért a tartalék és honvédség behivatása megtörtént, hazájába haladék nélkül visszatérni és a külön meghivást be sem várva, magát jelenteni.

55. §. Szolgálatkötelezettségben álló egyének kiköltözködése.

A kiköltözködés (kivándorlás) végetti elbocsátó engedélyt, sorhad- és tartalékbeli szolgálatkötelezettségben álló egyénnek a közös hadügyminiszter, honvédnek pedig az illető honvédelmi miniszter adhatja meg.

A sorhadi szolgálatkötelezett részére azonban csak ugy, ha esetleg még élő szülői is kiköltözködnek.

Ha a kiköltözködés elmarad, az elbocsáttatás által megszakitott szolgálatkötelezettség hátralékát az illető tartozik leszolgálni.

Háboru idején sorhadi (hadi tengerészeti) vagy

honvédségi kötelemben álló egyénnek kiköltözködési engedély nem adható.

56. §. A katonasági dij.

Az oly védkötelezettek, a kik valami hiányosság miatt a sorhad- (hadi tengerészet) vagy honvédségbeli szolgálatra be nem soroztathattak, valamint azok is, a kik családi tekintetekből ideiglen felmentettek (17. §.), és a kikre mint póttartalékosokra (32. §.) a tettleges szolgálatteljesités sora nem került: vagyonosságukhoz vagy keresetképességükhöz képest, a rokkant katonák eltartására katonasági dijt tartoznak fizetni.

Ezen dij mennyisége és beszedési módja külön törvény által fog meghatároztatni.

57. §. Átmeneti határozatok.

Ha háboru esetében a sorhadnak (hadi tengerészetnek) és a honvédségnek a jelen törvényben szabályozott hadi állománya még nem volna kiegészitve, mindazok, a kik az eddig fennállott hadkiegészitési törvényeknek megfelelve, sorozás alatt állottak ugyan, de se a hadseregbe (hadi tengerészethez) be nem osztattak, se mint önkéntesek a hadseregbe vagy a honvédségbe nem léptek s életük 32. évét meg nem haladták, a háboru tartama alatt, a jelen törvény értelmében, korosztályuknak megfelelő hadkötelezettség alá esnek.

58. §.

A jelen törvény kihirdetése után, azonnal életbe lép, s hatálya kiterjed azokra is, kik a sorhadban és tengerészetben jelenleg szolgálatban állnak; de az át-

menetnek némely fegyvernemeknél nagyobb nehézségei által kivánt azon megszoritással, hogy az 1865-ben és 1866-ban besorozottaknak a tartalékba áthelyezése 1870-re lesz halasztható ott, hol azt a közös hadügyminiszter egyetértőleg a honvédelmi miniszterrel föltétlenül szükségesnek találandja; ez esetre azok, kiknek elbocsátása tettleg elhalasztatott, tartalékos kötelezettségök további tartamára minden hadgyakorlattól felmentvék. (36. §.)

59. §.

A honvédelmi miniszter megbizatik, hogy a jelen törvény életbeléptetésére vonatkozó intézkedéseket, a közös hadügyminiszterrel egyetértőleg megtegye.

XLI. Törvényczikk.

A honvédségről.

(Szentesitést nyert 1868-ik év deczember hó 5-én. Kihirdettetett: a képviselőházban 1868-ik évi deczember hó 5-én, a főrendek házában 1868-ik évi deczember hó 6-án.)

1. §. A honvédség rendeltetése.

A honvédség a fegyveres erőnek kiegészitő része (V. T. 2. §.), háboru idején a hadsereg támogatására és a belvédelemre, békében kivételesen a belrend és biztosság fenntartására is van hivatva. (V. T. 8. §.)

2. §. Behivatása és mozgósitása.

Ha háboru veszélye fenyeget, a honvédség összehivása és mozgósitása részben vagy egészben csak Ő

Felsége a király rendeletére történhetik a felelős honvédelmi miniszter ellenjegyzése mellett. (V. T. 10. §.)

3. §. Alkalmazása az ország határain kivül.

A honvédség kivételesen a magyar korona országain kivül is alkalmazható; de erre mindannyiszor a törvényhozás külön intézkedése szükséges.

Csak az országgyülés együtt nem létében, s ha a halasztásból veszély származhatnék, rendelheti Ő Felsége az ország összes miniszteriumának felelőssége s az ország képviseletének utólagos jóváhagyása mellett a honvédséget az ország határain kivül is.

4. §. Kiegészitése.

A honvédség kiegészittetik:

a) a tartalékban kiszolgált egyének besorozása által;
b) hadkötelezettek közvetlen beosztása által;
c) azokból, kik a véderőről szóló törvény 57. §-a szerint háboru esetében honvédségi szolgálatra kötelesek;
d) önkéntesekből, kik hadseregbeli kötelezettségöknek eleget tettek, a mennyiben egyébként is már a honvédseregbe nem tartoznának (V. T. 57. §.);
e) olyan önkéntesekből, kik honvédkötelezettség alá már nem tartoznak.

5. §. A szolgálatkötelezettség tartama.

A honvédségi szolgálatkötelezettség:

a) azokra nézve, a kik hadseregbeli szolgálatidejöket betöltve lépnek át a honvédségbe, 2 évre (4. §. a.);

b) azokra nézve, kik közvetlen a honvédségbe osztatnak be, 12 évre (4. §. b.);
c) a 4. §. c. pontjában emlitettekre a háboru tartamára;
d) az előbbi szakasz d. és e. pontja alatt érintett önkéntesekre nézve pedig két évre, s esetleg a háboru tartamára terjed (4-ik §. c. d.).

6. §. A honvédtestek alakitása és elnevezése.

A magyar korona területén a honvédség egyelőre 78 zászlóalj gyalogságból és 28 huszárszázadból alakittatik meg, melyhez Horvát-Szlavonország 4 gyalogzászlóaljat és 4 lovas századot fog állitani.

Ezek egymás közötti folyó számok alatt azon megye, szék vagy vidék szerint neveztetnek el, a melyből alakulnak s kiegészittetnek.

Háboru idején a honvédség zászlóaljainak és lovasszázadainak e száma Ő Felsége jóváhagyásával és az országgyülés beleegyezésével szaporitható.

7. §. Honvédségi kerületek.

A magyar korona területe hat honvéd-kerületre osztatik, és pedig:

a) a dunáninnenire,
b) a dunántúlira,
c) tiszáninnenire,
d) tiszántúlira és
e) az erdélyire;
f) Horvát-Szlavonország képezi a hatodik kerületet.

Ezen kerületek mindegyike több honvéd-zászlóalji járást foglal magában. (8. §.)

8. §. Területi felosztás járásokra, a honvéd-zászlóaljak és századok, végre huszár-századok szerint.

A honvéd-zászlóalji járások alakitásánál irányadók a törvényhatóságok (megyék, székek, vidékek, városok stb.) terjedelme, népessége s azon arány, a melyben a sorezredek alakulásához s kiegészitéséhez járulnak.

Minden zászlóalji járás négy századi járásra oszlik.

A honvéd-lovas-századok egy vagy több zászlóalji járásból alakulnak.

A honvéd-zászlóaljak és lovas-századok azon sorezredekkel, melyeknek állományából alakulnak, semmi kapcsolatban sem állanak.

9. §. Honvédtörzsek és rendeltetésök.

A létszámot a honvéd-zászlóaljak és lovas-századoknak mind tisztikarára, mind legénységére nézve és pedig a zászlóaljaknál egyes századaik szerint, béke idején is nyilván kell tartani.

A tüzérségből, a műszaki (technikai) csapatokból, az egészségügyi századból, a szekerészetből s a ruházati és élelmezési szakból a honvédséghez átlépő legénységről külön nyilvántartási jegyzék vezetendő.

E végre, valamint a raktárkészletek kezelése és felügyelése czéljából minden honvéd-zászlóaljnál, illetőleg a zászlóaljparancsnokság állomása helyén már béke idején egy törzs (Stab) lesz felállitandó.

Ezen zászlóalji törzsállomásokat Ő Felsége jóváhagyása mellett, a honvédelmi miniszterium határozza meg.

Egy zászlóalji törzs áll :

1 törzstisztből mint zászlóaljparancsnokból,
1 ügykezelő tisztből, ki béke idején egyszersmind a törzstiszt segéde,
1 orvosból,
1 puskamivesből,
4 őrmesterből, a századi járások számára,
1 altisztből,
8 közlegényből,
2 tiszti szolgából
} a törzs részére.

A kezelő tiszt a törzs altisztjeivel és közlegényeivel a zászlóalj kimozdulása esetében is helyben marad. A lovassági törzs létszámát és szervezetét Ő Felsége jóváhagyása mellett, a honvédelmi miniszter határozza meg a szükséghez képest.

10. §. A felszerelési készletek elhelyezése.

A honvédség ruha- és felszerelési készletei, a menynyiben ez lehetséges, a zászlóalji törzsek székhelyein raktárakba, s a fegyverek biztos fegyvertárakba, ha pedig ilyenek a zászlóalji törzsállomás helyén nem léteznének, a legközelebbi biztos fegyvertárakba helyezendők el.

11. §. Békelétszám.

A honvédség kiképezése s a belrend és biztosság fentartása végett, béke idején minden honvéd-zászlóalj részéről, törzsének állomása helyén egy század és minden 4 huszár-századból alakult egy-egy század állittathatik fel.

A békelétszámot időről időre, a béke idején felállitott gyalog- és lovas-századok számának netalán szük-

séges szaporitását s a honvédtestek állomási helyét Ő Felsége mint legfőbb hadur engedélyével a honvédelmi miniszter határozza meg.

12. §. Szabadságosok.

Béke idején a törzseknél beosztott (9. §.) s az álló századoknál tényleg szolgáló egyének kivételével valamennyi honvédkötelezettek szabadságra bocsátvák s háboritlanul járhatnak polgári foglalatosságuk után.

13. §. Ujonczok kiképzése.

Honvédségbe sorozott ujonczok (4. §. b. c. és e. pontja) az álló századoknál (11. §.) gyakoroltatnak, s 8 hetet meg nem haladható betanittatásuk után a szükséghez képest vagy a törzsek és századok legénységének felváltására fordittatnak, vagy szabadságra bocsáttatnak.

14. §. Fegyvergyakorlatok.

A honvédgyalogság rendszerint aratás (mezei takarodás) után szóllittatik össze fegyvergyakorlatra, nevezetesen :

a) évenkint két hétig tartó századonkinti gyakorlatra ;
b) minden második évben 3 hétig tartó zászlóaljankénti gyakorlatra, mely alkalommal a zászlóaljak váltakozva, a sorhadtestek nagyobb fegyvergyakorlataiban is részt vesznek.

A honvéd-lovasság szintugy minden évben 2—3 hétre egybehivatik fegyvergyakorlatra és minden második évben nagyobb fegyvergyakorlatok végett a rendes hadtestek közé is beosztható.

15. §. Ellenörzési szemlék.

Az ellenőrzési szemlék évenkint őszszel hivatnak össze, de azok az e végre beszólitott honvédekre nézve egy napnál tovább nem tarthatnak.

16. §. A tisztikar eredeti alakitása és utóbbi kiegészitése.

A honvédség első felállitásánál a tisztikar következő elemekből alakul:

a) alkalmas nyugdijazott tisztekből;
b) rangjok fentartásával kilépett (quietált) tisztekből, a mennyiben ezek hadkötelezettségökhöz képest a tartaléknál tiszti minőségben nem alkalmaztatnak;
c) alkalmas volt honvédtisztekből;
d) más oly egyénekből, a kik közbecsülésben állanak, hadkötelezettségöknek már eleget tettek és a tiszti állomásra kellő képességgel birnak;
e) a honvédség altisztjeiből, a kik a tiszti vizsgát kielégitőleg letették, s egyébiránt is a tisztségre képesültek.

Rend szerint pedig kiegészittetik a honvéd-tisztikar:

a) a hadseregben szolgáló tisztek átlépése által;
b) tartaléki tisztek által, kik a hadseregnél szolgálati idejöket kitöltötték, vagy mozgósitás esetében a tartalékból ide áttétetnek (V. T. 21. §.);
c) fokozatos előléptetés utján magában a honvédségben a hadseregre nézve fenálló alapelvek szerint, azaz vagy megfelelő vizsgatétel után vagy a nélkül is jutalomképen azoknak, kik különben is kellő képességgel birva, magukat az ellenség előtt kitüntették.

Minden honvédtisztnek a magyar korona országain belül állampolgári joggal kell birnia vagy meg kell azt szereznie.

A honvédtisztek beosztásánál a zászlóaljakba vagy lovas századokba azoknak állandó lakhelye lehetőleg tekintetbe veendő.

17. §. A honvédtisztek állása a hadseregbeli tisztek irányában.

A honvédtisztek tiszti fokozatuk szerint egyenlők a sorkatonaság tisztjeivel; ugyanazon fokozatbeliek között a sorhadbeli tisztet illeti az elsőbbség.

18. §. Vezénynyelv, zászló, rangfokozati jelvények, a felszerelés, fegyverzet, szolgálat és gyakorlatok szabályai.

A honvédség vezénynyelve a magyar; zászlója, Ő Felsége nevének jelvényei mellett az ország szineit és a magyar állam czimerét viseli.

Horvát-Szlavon és Dalmátországban a honvédség vezénynyelve a horvát; zászlója Ő Felsége ugyanazon névjegye mellett Horvát-Szlavon-Dalmátország egyesült szineit és a magyar állam czimerét viseli. Egyébiránt a katonai jelvények, rangjelzetek, a felszerelés és felfegyverkezés, valamint a szolgálat és gyakorlat szabályai a honvédségnél és a sorhadnál egyenlők lesznek.

19. §. Illetékek.

A honvédség tisztjei és legénysége, szolgálatuk időtartama alatt béke idején, ugy mint hadkészültségben és háboru idején, ugyanazon illetékekben részesülnek, a melyekben a hadseregbeliek.

A zászlóaljak törzseinél béke idején alkalmazott orvosok azonban, a kik ilyenkor a helyben lakó hadköteles orvosok közül szemeltetnek ki, a teljes illeték helyett csak évi átalányban részesülnek.

Az időszaki fegyvergyakorlatok és az ujonczok kiképeztetésének tartama alatti illetékek rendelet utján fognak szabályoztatni.

20. §. Ellátás.

A háboruban vagy átalán tényleges szolgálatban rokkanttá lett honvédtisztek és honvédek ugyanazon kedvezményekben részesülnek, a melyek a hadseregre nézve e tekintetben fenállanak.

Ugyanezen kedvezmények kiterjednek az ellenség előtt elesett, vagy sebeik következtében elhalt honvédtisztek özvegyeire és árváira is.

21. §. Költségviselés.

A honvédség összes költségei a honvédelmi miniszter tárczáját terhelik; azon költségeket azonban, melyek a honvédség hadi czélokra lett mozgósításából s alkalmazásából erednek, a közös hadügyminiszter tárczája viseli.

22. §. A honvédek polgári jogai a tettleges szolgálat idején kivül.

A tettleg szolgálatban nem álló honvédek (tisztek és legénység), bárminemü polgári viszonyaikra nézve polgári törvények és hatóságok alatt állanak, s csak azon megszoritásoknak vannak alávetve, a melyek a véderőről szóló törvényben vannak felállitva s a nyilvántartásra nézve szükségesek.

Ez utóbbi czélból kötelesek az ilyen honvédek tar-

tózkodási helyök minden változtatását az illetékes honvéd-nyilvántartási hivataloknak, azaz mind annak, melynek területéről távoznak, mind pedig annak, melynek területére átmennek, bejelenteni, s azon esetben, ha más zászlóalji járásba településének át, az ottani zászlóalj (vagy lovas-század) állományába leendő áthelyeztetésökért folyamodni.

Ugyanily feltételek alatt a honvédtisztek is megváltoztathatják ideiglenes vagy állandó lakásukat; más zászlóaljba vagy lovas-századba való áttételök azonban az állomány és szolgálat viszonyaitól, és törzstisztekre nézve Ő Felsége, tisztekre nézve pedig a honvédelmi miniszter elhatározásától függ.

A külföldön tartózkodó honvédek, mihelyt a nyilvánosság utján értesülniök kellett arról, hogy a birodalom a háboru küszöbén áll, s hogy e miatt a honvédség fegyverbe szóllittatott, azonnal s a személyi behivást be sem várva, honukba visszatérni s illető helyükön jelentkezni kötelesek. (V. T. 54. §.)

23. §. Az összehivó parancs elleni engedetlenség büntetése.

A honvédtiszt, ha a fegyvergyakorlatra vagy szolgálattételre felhivó rendelet folytán a meghatározott időre meg nem jelenik, egy héttől három hónapig terjedhető fogsággal, az ily eset harmadszori előfordulásánál, sőt háboruban már a legelső esetben is, haditörvényszékileg büntetendő.

A behivatásnak nem engedelmeskedő honvédlegénység a hadsereg tartalékosaira nézve fenálló szabványok szigora alá esik.

24. §. Kiköltözködés (kivándorlás).

A honvéd csak a honvédelmi miniszter engedelmével költözködhetik ki az országból.

Ha a kiköltözködés elmarad, az elbocsáttatás által megszakitott szolgálatkötelezettség hátralékát az illető tartozik leszolgálni.

Háboru idején kiköltözködési engedély nem adatik.

25. §. A honvédelmi főhatóságok hatásköre.

A honvédség minden ügye a honvédelmi miniszter hatáskörébe tartozik.

Tisztán katonai rendelkezés czéljából Ő Felsége által honvédségi főparancsnokul egy tábornok és minden honvédségi kerület (7. §.) részére egy-egy tábornok vagy főbbrangu törzstiszt honvédségi kerületparancsnokul neveztetik ki. (28. §.)

A honvédelmi miniszter hatásköre a honvédséget illetőleg kiterjed különösen:

béke idején:

a) a létszám nyilvántartására;
b) a tisztek személyi ügyeire, ideértve a tiszti előléptetések iránti kijelöléseket is, a honvédség főparancsnokának véleményezése mellett;
c) a legénység minden személyi ügyeire;
d) a ruházatra, felszerelésre és fegyverzetre;
e) az élelmezésre;
f) a szállásolásra;
g) az időszaki fegyvergyakorlatok iránti intézkedésre;
h) oly intézkedésekre, melyek szerint a honvédség

egy része, esetleg a belrend és biztosság érdekében felhasználtathassék. (11. §.);

háborueshetőség és kiütött háboru idején:

i) mindazon intézkedésekre, melyek a honvéderőnek gyors kiállitására és harczképességének állandó fentartására megkivántatnak;

k) ha a fővezérség az országnak csatatérré leendő előkészitését követelné, eziránti közreműködésre.

A honvédségi főparancsnok kötelességei:

1. A katonai kiképeztetés vezetése;

2. a fegyelmi felügyelet;

3. a létszám nyilvántartása, és

4. a hadszerkészletek fölötti felügyelet;

5. a fegyelmi hatalom gyakorlása a tisztek és tettleg szolgálatban álló legénység felett;

6. a honvéd-kerület vagy csapatparancsnokok részéről beérkező előléptetési kijelölések, vagy a tisztek személyügyeire vonatkozó egyéb előterjesztvények feletti véleményadás.

A honvéd-kerület parancsnokának, kerületére nézve, hasonszerü hatásköre van, mint fennebb a honvédségi főparancsnoknak az összes honvédségre nézve meghatároztatott.

26. §. Ő Felségéhez intézendö felterjesztések.

A honvédség ügyében a fölterjesztéseket Ő Felségéhez a honvédelmi miniszter teszi.

Rendeleteit a honvédelmi miniszter a honvédségi főparancsnok utján intézi a honvédhatóságokhoz, s ugyan-

azon uton veszi azok hivatalos jelentéseit. Ez utóbbi a hatásköréhez tartozó ügyekben a honvédhatóságokkal és csapatokkal rendelkezhetik ugyan, de fontosabb rendelkezéseiről egyuttal a honvédelmi minisztert értesiteni köteles.

27. §. A honvédségi főparancsnok szolgálati viszonya a sorhadbeli főparancsnokok irányában.

A honvédségi főparancsnok béke idején a hadsereg vezénylő tábornokaival egyenrendü viszonyban áll.

A tettleg szolgálatban álló honvédcsapatok béke idején, s valameddig kiválóan csak a belrend és biztosság fentartására alkalmaztatnak, kizárólag a honvédhatóságok rendelkezése alatt állanak; mihelyt azonban közös cselekvésre vagy a hadsereg csapataival együttes fegyvergyakorlatra hivatnak fel, ezen viszony tartamára az illető hadseregbeli csapat-parancsnok rendelkezése alá esnek.

A honvédségi főparancsnok az országban fenálló honvédosztályok létszáma és elhelyezése, valamint az ezekben előforduló változások felől a hadseregbeli vezénylő-tábornokokat a szükséghez képest vagy maga értesiti, vagy a honvéd-kerületi parancsnokok által értesitteti.

Háboruban az összes honvédség főparancsnokával együtt a fővezérnek van alárendelve, a ki azt a körülmények igénylete szerint magasabb rendü külön hadtestekben, és vagy külön, vagy a hadsereg csapataival egyesitve használja.

28. §. A tisztek kinevezése.

Ő Felsége a honvédség főparancsnokát, a kerületi parancsnokokat és törzstiszteket a honvédelmi miniszter meghallgatása után közvetlenül, a többi tiszteket ellenben béke idején a honvédelmi miniszter (26. §.), háboru idején pedig a parancsnokló fővezér előterjesztésére nevezi ki.

29. §. Fegyelmi büntetőjog.

A tettleg fenálló honvéd-osztályok parancsnokai a fegyelmi büntető-jogot azon mérvben gyakorolják, mint a hasonkörü sorhadbeli tábornokok.

E részben a honvéd-kerületi parancsnok az osztálytábornokkal, a honvédségi főparancsnok pedig a vezénylő tábornokkal egyenjogu.

30. §. Az altisztek kinevezése.

Az altiszteket a fenálló honvédtestek arányához képest s a szabályszerü létszámig a honvédzászlóalj, osztály vagy önálló lovas-század parancsnokai nevezik ki.

31. §. Viszony a közös hadügyminiszter irányában.

Hogy a közös hadügyminiszter a birodalom közös védelmére szolgáló eszközökről folytonos tudomással birhasson, a honvédelmi miniszter őt a honvéd-osztályok létszáma, a felszerelési készletek mennyisége és minősége, az elhelyezés, valamint a honvédseregre vonatkozó egyéb szükséges adatok felől is időszakonkint értesitendi.

A honvédség katonaképzettségi fokáról és fegyelmi

állapotáról a közös hadügyminiszternek a honvédség főparancsnoka részéről, a honvédelmi miniszterium utján időszakilag jelentés teendő.

32. §.

A nemzeti őrseregről szóló 1847/48. évi XXII-ik törvényczikk, mely az 1867. évi XI. törvényczikk által egyelőre felfüggesztetett, ezennel eltöröltetik.

33. §.

Jelen törvény kihirdetése után azonnal életbelép, végrehajtásával a honvédelmi miniszter megbizatik.

XLII. Törvényczikk.

A népfelkelésről.

(Szentesitést nyert 1868-ik évi deczember hó 5-ik napján. Kihirdettetett: a képviselőházban 1868-ik évi deczember hó 5-én, a főrendek házában 1868-ik évi deczember hó 6-án.)

1. §. A népfelkelés alakitása.

A népfelkelés olyan önkéntesekből alakittatik, kik a sorhadhoz, a hadi tengerészethez és a honvédséghez nem tartoznak.

2. §. A népfelkelés elrendelése és alkalmazása.

A népfelkelés felhivása és rendezése Ő Felsége parancsára, a honvédelmi miniszter utján, akkor s azon mérvben történik, a midőn s a mennyiben az ország

az ellenséges megrohanás veszélye által közvetlen fenyegetve van.

A felkelés tettleges alkalmazása az Ő Felsége által kijelölt hadi parancsnok által eszközöltetik.

3. §. A felkelés rendeltetése.

A felkelés rendeltetése: a sorhadat és honvédsereget támogatni az által, hogy a harczszintér előkészitésénél alkalmaztassék; az ellenséget minél több oldalról nyugtalanitsa és kárositsa, a közlekedéseket megszakitsa vagy helyreállitsa, akadályokat vessen, végre hogy a küldöncz- és a hadi czélok által igényelt egyéb szolgálatokat teljesitse.

4. §. A honvédelmi költségek fedezése.

A népfelkelés által teljesitendő honvédelem költségei a közös hadi tárczából fedeztetnek.

5. §. A pénzügyőrség s közbiztossági fegyveres közegek csatlakozása.

A pénzügyőrség és valamennyi közbiztossági fegyveres közegek, ha a hadi viszonyok ugy kivánják, kötelesek rendes hivatásukat egyelőre mellőzve, a népfelkeléshez csatlakozni.

6. §.

A népfelkelés fegyveres és munkás csapatai maguk választják fő- és altisztjeiket, ezek ebbeli minősége háboru végével megszünik.

7. §. Ruházat és jelvények.

A népfelkelés tisztjei és legénysége szokott ruházatukat megtartják, s jelvényök csak egy nemzeti szinü

karkötőből áll, mely a bal kar felső részén alkalmaztatik.

A népfelkelés fő- és altisztjei jogositvák honvédelmi szolgálatuk tartama alatt a katonai diszjeleket és megkülönböztetési jelvényeket hordani.

8. §. Zsold és élelmezés.

A népfelkelés tagjai azon naptól fogva, a melyen községökből kiindulnak, és pedig a lovasok lovaikra nézve is, a honvédelmi miniszterium által meghatározott zsold és élelmezés élvezetébe lépnek.

9. §. Népjogi oltalom.

A népfelkelés, mint a fegyveres erő kiegészitő része, a népjog paizsa alatt áll. (Védelmi törvény 2., 9. §§.)

10. §. Birósági illetékesség.

A népfelkelés, megalakulásától fogva hazabocsáttatása napjáig minden katonai vétségek és kihágások tekintetében a katonai büntető-törvények alatt áll.

11. §. Fegyelmi büntető-jog.

A fegyelmi büntető-jogot minden megalakult népfelkelési testületnél a parancsnok elnöklete alatt egy a testület kebeléből szabadon választott fegyelmi tanács gyakorolja.

12. §. Jutalmazás, és a sebesültek betegek, rokkantak, özvegyek és árvák ellátása.

Kitünő hadi tények megjutalmazására, a megsebesülteknek vagy szolgálatban megbetegülteknek gyógy-

intézetekbe való felvételére, a szolgálatban rokkanttá lett egyének, mint szintén az ellenség előtt elesettek vagy sebeikben elhaltak özvegyeinek és árváinak ellátására nézve a népfelkelés a sorhaddal és honvédsereggel egyenjogunak tekintetik.

XLIII. Törvényczikk.

Magyarország és Erdély egyesitésének részletes szabályozásáról.

(Szentesitést nyert 1868-ik évi deczember hó 6-án. Kihirdettetett: az országgyülés mindkét házában 1868-ik évi deczember hó 7-én.)

1. §.

Miután már az 1848-ik évi kolozsvári 1-ső törvényczikk által Erdély minden lakosa, nemzetiségi, nyelvi és vallási különbség nélkül, egyenjogunak nyilvánittatott; s Erdélynek minden ezzel ellenkező törvénye eltöröltetett: az addig létezett politikai nemzetek szerinti területi felosztások, elnevezések s az ezekkel összekötött előjogok és kiváltságok, a mennyiben valamely nemzetiséget mások kizárásával illettek volna, megszüntettetnek; és az egyesült Magyarország és Erdély összes honpolgárainak egyenjogusága, polgári és politikai tekintetben ujabban is biztosittatik.

2. §.

Erdély külön törvényhozása az 1848-ik évi pozsonyi VII-ik és kolozsvári I-ső törvényczikknél fogva meg

lévén szüntetve, a törvények hozásának, eltörlésének és magyarázásának alkotmányos jogát az erdélyi területre nézve is kizárólag Magyarország törvényesen megkoronázott királya és törvényesen összehivott országgyülése gyakorolják.

3. §.

A Magyarország erdélyi területén lakó honpolgárok országgyülési képviseltetését illetőleg, a képviselők választásáról ideiglen rendelkező 1848-ik évi kolozsvári II-dik törvényczikk, a törvényhozás további intézkedéseig érvényben marad.

S mindazon teendők, melyek az emlitett törvényczikkben s az annak 10-ik §-a értelmében 1866-ik évi január 10-én kibocsátott kormányszaki utasitásban az erdélyi kir. kormányszéknek voltak fentartva, ezentúl a belügyminiszter hatásköréhez fognak tartozni.

4. §.

Az erdélyi határőrség megszüntével köztörvényhatósággá alakult Naszód vidéke e minőségben meghagyatván, a magyar országgyülés képviselőházába az 1848-ik évi kolozsvári II-ik törvényczikk szerint választandó két-két képviselő küldése jogával ruháztatik fel, s ehez képest az erdélyi területbeli képviselők összes száma 75-re emeltetik.

5. §.

A magyarországi főrendiházban az 1848-ik évi pozsonyi VII. törvényczikk 1-ső §-ában foglalt tagokon kivül, az erdélyi vármegyék, Fogaras és Naszód vidékek, s a székely székek főispánjai, főkapitányai és

főkirálybirái, ugyszintén a szászok ispánja (comes) is üléssel és szavazattal birnak.

6. §.

A kormányzat az erdélyi területre nézve is a törvények értelmében Ő Felsége magyar felelős miniszteriuma által gyakoroltatik.

7. §.

Az 1848-ik évi kolozsvári I-ső törvényczikk 3-dik §-ánál fogva ideiglen fentartott erdélyi királyi kormányszék a mellé rendelt központi segédhivatalokkal együtt feloszlattatik, s működésének a jövő 1869-ik évi május 1-ső napjáig leendő megszüntetésével a miniszterium megbizatik.

8. §.

Az erdélyi köztörvényhatóságok alkotmányos hatáskörének visszaállitása iránt az országgyüléstől nyert felhatalmazás alapján a magyar felelős miniszterium által 1867-ik évi junius 27-én közzétett rendelet, nemkülönben az ennek 21-ik pontja nyomán az erdélyi városok szervezése tárgyában az erdélyi királyi biztos által kibocsátott utasitás, a törvényhatóságok rendezéséről alkotandó törvény létrejöveteléig érvényben marad, azon különbséggel, hogy az ezekben a kormányszékre ruházott hatáskör a miniszteriumot fogja illetni.

9. §.

A székely székek főkirálybiráit és a szász ispánt (comes), miniszteri ellenjegyzés mellett Ő Felsége a király nevezi ki.

10. §.

A királyföldi (fundus regius) székek, vidékek és városok belkormányzati jogainak biztositása, képviseletük szervezése és a szász nemzeti egyetem jogkörének megállapitása tekintetéből megbizatik a miniszterium, hogy az illetők kihallgatásával az országgyülés elé oly törvényjavaslatot terjeszszen, mely valamint a törvényeken és szerződéseken alapuló jogokat, ugy az ezen területen lakó bármely nemzetiségü honpolgárok jogegyenlőségét is kellő tekintetbe vegye és összhangzásba hozza.

S addig is felhatalmaztatik a miniszterium, hogy a királyföldi székek, vidékek és városok szervezését és hatáskörét illetőleg, az itt kifejezett vezérelvek szellemében ideiglen intézkedjék.

11. §.

A szász nemzeti egyetem (universitas) az 1791-ik évi erdélyi XIII-ik törvényczikkel egyező hatáskörben Ő Felsége legfelsőbb s a magyar felelős miniszterium utján gyakorlandó felügyeleti jogának fentartása mellett, továbbra is meghagyatik, azon különbséggel, hogy az egyetemi gyülés a törvénykezési rendszerben történt változás folytán, birói hatóságot többé nem gyakorolhat.

12. §.

Azon törvények alkalmazása, a melyek Magyarország és Erdély törvényhozásának egyesülését megelőzőleg, Magyarország külön országgyülésén alkottattak az erdélyi területre nézve, a mennyiben szükséges lesz, törvényhozás utján fog eszközöltetni.

Addig is azonban ezen országgyülésnek 1867-ik évi márczius 8-án és 11-én kelt, s a miniszteriumot az igazságszolgáltatás terén szükséges intézkedések megtételére felhatalmazó határozata a maga épségében tartatik fenn.

13. §.

Az 1848-ik évi pozsonyi IX-ik törvényczikk első, és XII-dik törvényczikk 6-ik §-ának érvénye, az erdélyi vesztett urbériségekért és tizedekért kiadott vagy kiadandó földtehermentesitési államkötvények biztositása végett, Erdélyre is kiterjesztetik.

14. §.

Erdély mindazon törvényei, melyek az erdélyi területen és a korábban ugynevezett magyarországi részekben a bevett vallásfelekezetek, egyházak és egyházi hatóságok vallásgyakorlati s önkormányzati szabadságát, jogegyenlőségét, egymás közötti viszonyait s illetőleg hatáskörét biztositják, nemcsak sértetlenül fentartatnak, hanem egyszersmind a görög- és örmény-katholikus és a keleti görög szertartásu egyházakra is kiterjesztetnek.

15. §.

Az 1844-ik évi magyarországi III-ik törvényczikk 2. §-ának a vegyes házasságok egybekötésére vonatkozó rendelete, s ugyanezen törvényczikknek 6-tól 10-ig terjedő §§-ai az egyik vallásból a másik vallásba való áttérés módozatát illetőleg, az előbbi 14. §-ban emlitett minden vallásfelekezetre nézve és a kölcsönös vi-

szonosság értelmében a törvényhozás végleges intézkedéseig, Erdélyre is kiterjesztetnek.

16. §.

A Középszolnok, Kraszna és Zaránd vármegyék s Kővár vidéke területén létező egyházak és iskolák továbbra is eddigi egyházi hatóságaik alá fognak tartozni.

17. §.

Ő Felségének Magyarország királyának, mint Erdély nagyfejedelmének és (siculorum comes) székelyek ispánjának ezen cziméből Magyarország és Erdély törvényes egységének hátrányára semminemü következtetés nem vonható.

18. §.

Ezen törvény végrehajtásával a miniszterium oly felhatalmazás mellett bizatik meg, hogy saját felelőssége alatt mindazon intézkedéseket is megtehesse, s mindazon kiviteli módozatokat is alkalmazhassa, melyek a helyi viszonyokhoz képest szükségesek lesznek.